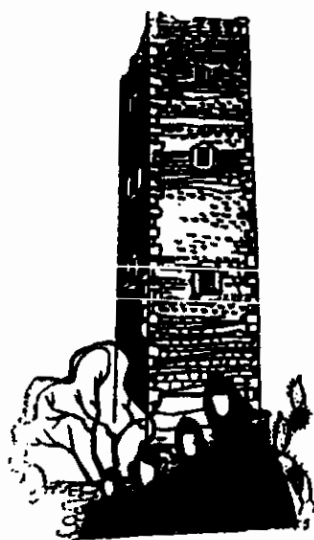

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

**Η ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ
ΜΑΝΙΑΤΙΚΟΥ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ
ΘΛΙΨΗΣ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΒΟΗΘΕΙΑ
ΑΤΟΜΩΝ ΠΟΥ ΠΕΝΘΟΥΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΕΝΟΣ
ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ**

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: ΞΥΔΙΑ ΑΘΗΝΑ
ΦΡΑΓΚΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ**

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ ΟΥΡΑΝΙΑ

ΠΑΤΡΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	1
-----------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ I

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΣΚΟΠΟΣ – ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ.....	3
ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ.....	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	9
------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

A. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ – ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	11
α. ΚΥΝΗΓΗΤΙΚΕΣ – ΣΥΛΛΕΚΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ.....	11
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ.....	12
γ. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ.....	13
B. ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΘΡΗΝΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ.....	14
α. ΠΡΟΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ.....	16
β. ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ.....	17
γ. ΘΡΗΝΟΣ ΕΠΙ ΠΛΗΡΩΜΗ.....	19

δ. ΔΟΜΗ – ΜΟΡΦΗ.....	20
ε. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.....	20
Γ. ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ.....	22

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: ΠΕΝΘΟΣ , ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΘΡΗΝΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

A. ΠΕΝΘΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.....	26
B. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΘΡΗΝΟΥ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥΣ.....	27
Γ. ΜΟΝΤΕΛΟ ΔΙΠΟΛΙΚΗΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΘΡΗΝΟΥ.....	31

ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΤΟ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΤΟ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ

A. ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΘΛΙΨΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΘΡΗΝΟ.....	34
α. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ.....	34
β. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΡΗΝΟΥ.....	35
γ. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	36
B.ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΟΥΝ Ή ΠΑΡΕΜΠΟΔΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	37
Γ. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	43
α. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	43
β. ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	44
γ. ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΚΑΙ ΕΝΟΧΛΗΣΕΙΣ.....	45
δ. ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ.....	46
ε. Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΝΤΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥ, ΣΤΟΝ ΝΕΚΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	46
Δ. ΣΤΑΔΙΑ – ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	48

α. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΤΑΔΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	52
Ε. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΒΑΡΕΩΣ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	59
α. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΣΤΟ ΒΑΡΥ ΠΕΝΘΟΣ.....	60

ΕΝΟΤΗΤΑ 4: ΟΙ ΕΠΙΠΛΟΚΕΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ

Α. Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΠΛΟΚΩΝ ΤΟΥ.....	61
Β. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΠΛΟΚΕΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	63
α. ΒΑΡΙΑ ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ.....	65
β. ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	65
γ. ΑΝΑΒΛΗΤΙΚΟ – ΕΤΕΡΟΧΡΟΝΙΣΜΕΝΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	66
δ. ΑΝΕΣΤΑΛΜΕΝΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	68
ε. ΧΡΟΝΙΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	69
Γ. ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΑ ΠΕΝΘΗ.....	69
α. ΥΣΤΕΡΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	69
β. ΙΔΕΟΨΥΧΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	71
γ. ΜΑΝΙΑΚΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	72
δ. ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	73
Δ. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ.....	73
α. ΑΥΞΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΡΔΙΑΓΓΕΙΑΚΩΝ ΠΑΘΗΣΕΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	74
β. ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΑΛΚΟΟΛ – ΚΙΡΡΩΣΗ ΤΟΥ ΗΠΑΤΟΣ.....	75
γ. ΠΕΝΘΟΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΡΚΙΝΟΥ.....	75
δ. ΑΛΛΕΣ ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΟΦΕΙΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	76
Ε. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ.....	77

ΕΝΟΤΗΤΑ 5: ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΣ, ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΝΘΟΣ

A. ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΥ.....	79
B. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΝΘΟΣ.....	81
α. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ BOWEN.....	82
β. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ MAHLER.....	83
γ. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ STERN.....	86
Γ. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΗΝ ΩΡΙΜΑΝΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.....	89

ΕΝΟΤΗΤΑ 6: ΜΑΝΗ – ΜΑΝΙΑΤΙΚΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ

A. ΜΑΝΗ.....	92
B. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ Η΄ ΜΥΡΟΛΟΓΙ.....	93
Γ. ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΜΑΝΙΑΤΙΚΟΥ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ.....	94
Δ. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ.....	95
Ε. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ.....	96
ΣΤ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ.....	97
Ζ. ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ – ΤΡΑΓΟΥΔΟΜΟΙΡΟΛΟΓΙ.....	99
Η. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ – ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΗΜΑΤΟΣ.....	100
Θ. ΑΝΤΡΙΚΟΣ ΘΡΗΝΟΣ.....	101
Ι. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΣΤΡΕΣ.....	102
Ι Α. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΣΤΡΑ.....	106
Ι Β. ΜΑΘΗΤΕΙΑ.....	107
Ι Γ. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ – ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ.....	108

ΕΝΟΤΗΤΑ 7: Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΘΙΜΙΚΟΥ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ

Α. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΙΣ ΔΥΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ.....	110
Β. Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ.....	112
Γ. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΣΤΗΝ ΟΜΑΛΗ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ..	114
α. Η ΦΥΛΑΞΗ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΠΙΚΗΔΕΙΑ ΤΕΛΕΤΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΕΙΑ ΤΟΥ.....	114
β. ΕΠΙΚΗΔΕΙΑ ΤΕΛΕΤΗ.....	115
γ. ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΝΕΚΡΙΚΩΝ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ (ΤΑΦΩΝ).....	116
δ. ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΩΝ ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΚΡΙΚΟΥ ΔΕΙΠΝΟΥ.....	117
ε. ΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ.....	117
στ. ΠΕΝΘΙΜΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ.....	118
Δ. Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ.....	118
α. ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ ΣΤΟ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟ ΜΕ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ.....	121
β. ΑΝΑΦΟΡΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	122
Ε. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ.....	126

ΕΝΟΤΗΤΑ 8: ΧΕΙΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Α. ΣΤΗΡΙΞΗ ΠΕΝΘΟΥΝΤΟΣ.....	129
Β. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΝΘΟΥΝΤΕΣ.....	130
Γ. ΠΟΤΕ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟ ΝΑ ΖΗΤΗΣΕΙ Ο ΠΕΝΘΩΝ ΤΗΝ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΝΟΣ ΕΙΔΙΚΟΥ.....	132
Δ. ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΕΝΘΟΣ.....	133

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	136
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	140
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	143
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	147

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή διαπραγματεύεται την έννοια του πένθους, τις επιπτώσεις, τις επιπλοκές και τους παράγοντες που το επηρεάζουν. Επίσης διαπραγματεύεται το τελετουργικό του Μανιάτικου μοιρολογιού και την επίδρασή του στη ζωή των πενθούντων.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια εισαγωγή, που προετοιμάζει τον αναγνώστη για την εργασία που θα ακολουθήσει, διατυπώνεται ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της μελέτης και ύστερα ορίζονται οι σημαντικότεροι όροι, που θα χρησιμοποιηθούν παρακάτω.

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την πραγματοποίηση της παρούσας μελέτης.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση μελετών και συγγραμμάτων σχετικών με το πένθος και το μοιρολόγι. Το κεφάλαιο αυτό διακρίνεται σε οκτώ επιμέρους ενότητες.

Στην πρώτη ενότητα γίνεται ιστορική αναδρομή των αντιλήψεων για το θάνατο, από κοινωνιολογική άποψη. Έτσι αναλύεται η στάση των ανθρώπων στις κυνηγητικές-συλλεκτικές, στις αγροτικές και στις βιομηχανικές κοινωνίες. Στη συνέχεια περιγράφονται τα νεκρικά έθιμα της αρχαίας Ελλάδας και κυρίως η πορεία του τελετουργικού θρήνου από την αρχαιότητα, έως τις μέρες μας.

Στην δεύτερη ενότητα γίνεται μια προσπάθεια μελέτης του πένθους σε σχέση με τον πολιτισμό. Για την καλύτερη κατανόηση αυτής της διάστασης του πένθους δίνονται παραδείγματα από διάφορους λαούς και πολιτισμούς και περιγράφεται ένα μοντέλο διπολικής διεργασίας του θρήνου έτσι όπως διατυπώθηκε από την M. Stroebe.

Στην τρίτη ενότητα περιγράφεται το φυσιολογικό πένθος. Αρχικά γίνεται μια προσπάθεια διαχωρισμού των εννοιών: πένθος, θλίψη, θρήνος. Ύστερα περιγράφονται αναλυτικά οι παράγοντες που επηρεάζουν τη διεργασία του πένθους, καθώς και τα στάδια και οι εκδηλώσεις του πένθους, που συνήθως ακολουθούν μετά την αναγγελία του θανάτου. Στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου αυτού γίνεται αναφορά στο βαρύ πένθος.

Στην τέταρτη ενότητα αναφέρονται οι επιπλοκές του πένθους και οι επιπτώσεις του στην υγεία. Αναλυτικότερα περιγράφονται οι ψυχολογικές επιπλοκές, τα ψυχιατρικά πένθη και η χρησιμότητα διάκρισής τους.

Στην πέμπτη ενότητα γίνεται μια προσπάθεια συσχετισμού του πένθους με την ψυχολογική ωριμότητα. Μελετάται πώς το ένα επηρεάζει το άλλο και ποια είναι τα αποτελέσματα στη ζωή του πενθούντα.

Στην έκτη ενότητα γίνεται αναφορά στο Μανιάτικο μοιρολόγι, στις ρίζες του, στις κατηγορίες, στο περιεχόμενο και στα χαρακτηριστικά του στοιχεία. Στη συνέχεια περιγράφεται η διαδικασία του μοιρολογήματος και αναλύεται ο χαρακτήρας των γυναικών που μοιρολογούν και οι παράγοντες που τις επηρεάζουν.

Στην έβδομη ενότητα γίνεται μια προσπάθεια κατανόησης της χρησιμότητας του εθιμοτυπικού τελετουργικού και του μοιρολογιού. Γίνεται αναφορά στις δυτικές κοινωνίες και στον τρόπο που αντιμετωπίζουν το θάνατο και αντιπαραβάλλεται η θεραπευτική αξία των τελετουργικών πράξεων. Στο τέλος του κεφαλαίου αυτού αναφέρεται η έρευνα του Γ. Κανακάκη, σχετικά με την σημασία του μοιρολογιού στην εξωτερίκευση της θλίψης.

Στην όγδοη ενότητα περιγράφονται οι τρόποι χειρισμού του πένθους, οι θεραπευτικές παρεμβάσεις και οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται από τον κοινωνικό λειτουργό.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας αυτής αναφέρονται τα συμπεράσματα των σπουδαστριών και γίνονται κάποιες προτάσεις για την καλύτερη αντιμετώπιση του πένθους από υπηρεσίες και ειδικούς αλλά και από την ευρύτερη κοινότητα.

« Μπορείς να φανταστείς θρήνο περήφανο; Μπορείς να φανταστείς θρήνο που να 'ναι αντίσταση στο θάνατο;

Μπορείς να φανταστείς το θάνατο, διωγμένο απ' τη γιορτή του μ' ένα θρήνο, που μέσα του ενεδρεύει η ζωή να τον εξαφανίσει και να τον εκδικηθεί; Μπορείς να φανταστείς θρήνο που προδιαγράφει το θάνατο του θανάτου τραγουδώντας;

Μπορείς να φανταστείς ζωή τόσο αντρεωμένη, τόσο σιγουρεμένη για τον εαυτό της, για την παλικαριά της, για την αθανασία της, σαν τη γάτα με το ποντίκι που τσάκωσε και δεν το τρώει αμέσως;

Αυτό είναι το μοιρολόγι. >>

Κυριάκος Κάσσης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο θάνατος είναι βασικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης και σηματοδοτεί την ολοκλήρωση και το κλείσιμο του κύκλου της ζωής κάθε ανθρώπου. Αυτός ο αναπόφευκτος, τελικός προορισμός κάθε όντος, ανέκαθεν ταυτιζόμενος με το άγνωστο, αποτελεί πηγή δημιουργίας έντονων και δυσάρεστων συναισθημάτων. Το άγχος που επιφέρει η ιδέα του οριστικού αποχωρισμού καθώς και ο φόβος που απορρέει από το μυστήριο της ύπαρξης ή μη μεταθανάτιας ζωής, απασχολούσαν πάντα την ανθρωπότητα.

Το φαινόμενο του θανάτου αντιμετωπίστηκε από τις διάφορες κοινωνίες, στο πέρασμα του χρόνου με ποικίλους τρόπους. Το βίωμα του πένθους αποτέλεσε για κάθε λαό αντικείμενο έμπνευσης, δημιουργίας αλλά και έρευνας. Μέχρι σήμερα η επιστήμη και η τέχνη πραγματοποιούν καινούρια βήματα στο θέμα αυτό, όμως στις μέρες μας, κυρίως στις δυτικές κοινωνίες, ο τρόπος αντιμετώπισης του θανάτου έχει αλλάξει. Το γεγονός της απώλειας αντιμετωπίζεται ως «ταμπού». Ο κόσμος αποφεύγει να μιλάει για αυτό και μοιάζει να λειτουργεί με την ψευδαίσθηση της αθανασίας, απαρνούμενος την φθαρτότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Η έκφραση της θλίψης και του πόνου εκλαμβάνεται ως σημάδι ψυχικής αδυναμίας. Ο θρήνος και η οδύνη δεν είναι αποδεκτή μετά το πέρασμα των πρώτων ημερών από το θάνατο και η επεξεργασία του πένθους αποτελεί πλέον αυστηρά προσωπική υπόθεση.

Στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες χώρες του δυτικού πολιτισμού, η ανάπτυξη πολλών και ποικίλων παραδοσιακών νεκρικών εθίμων επηρέασε και επηρεάζει ακόμα, σημαντικά την αντίληψη του λαού μας για τον θάνατο. Παρά το γεγονός ότι πολλά νεκρικά τελετουργικά έθιμα έχουν τροποποιηθεί ή ακόμα και χαθεί στο πέρασμα του χρόνου, η επίδραση της παράδοσης στις στάσεις και πεποιθήσεις της σημερινής ελληνικής κοινωνίας για το θάνατο, εμπόδισαν την πλήρη απομόνωση των πενθούντων από το κοινωνικό τους περιβάλλον.

Συγκεκριμένα η τέχνη του μοιρολογιού, και ιδιαίτερα του Μανιάτικου, μαρτυρεί έως σήμερα μια βαθιά ριζωμένη στον χρόνο παράδοση, βασισμένη στην εξωτερίκευση των συναισθημάτων της θλίψης και στην απόδοση τιμής στον νεκρό. Αυτή, η για πολλούς ανεξήγητη ή υπερβολική, αντίδραση στο πένθος σήμερα έχει πάρει την μορφή μιας σπάνιας λαϊκής τέχνης, της οποίας η θεραπευτική αξία είναι ανεκτίμητη.

Στην μελέτη αυτή γίνεται μια προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις σε σημαντικά ερωτήματα σχετικά με την διεργασία του πένθους λόγω θανάτου και την αξία του μοιρολογιού κατά την διάρκεια της πένθιμης περιόδου.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι να περιγραφεί η διεργασία του πένθους, οι συνηθέστερες εκφράσεις του από την αρχαιότητα έως σήμερα και οι επιδράσεις του στη ζωή του ατόμου που πενθεί. Επίσης θα γίνει μια προσπάθεια να ερευνηθεί το μανιάτικο μοιρολόι και οι επιπτώσεις του στη ζωή και την ψυχολογία των πενθούντων.

ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΙ

- Αρχικός στόχος είναι να οριστούν οι όροι: θάνατος, πένθος, θρήνος, μοιρολόγι, θλίψη, κρίση και απώλεια, οι οποίοι θα βοηθήσουν στην πληρέστερη κατανόηση των συγκεκριμένων εννοιών. Στη συνέχεια στοχεύουμε στον διαχωρισμό των εννοιών αυτών. Έμφαση θα δοθεί στις διαφορές που παρουσιάζουν μεταξύ τους.
- Επόμενος στόχος είναι να γίνει μια ιστορική αναδρομή στις εκδηλώσεις του πένθους από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα και να διαπιστωθεί αν υπάρχουν ομοιότητες ή διαφορές των αρχαίων ελληνικών εθίμων και αντιλήψεων, από αυτά της νεότερης Ελλάδας.
- Ένας ακόμα στόχος είναι να μελετηθεί το πένθος σε σχέση με τον πολιτισμό καθώς και να καταγραφούν διαφορετικές εκδηλώσεις του, σε διάφορους λαούς.
- Σημαντικός στόχος της μελέτης που ακολουθεί είναι να περιγραφεί η διεργασία του πένθους. Πιο συγκεκριμένα θα μελετηθούν τα στάδια του πένθους, οι παράγοντες που το επηρεάζουν, η χρονική διάρκεια καθώς και οι παθολογικές αντιδράσεις που ενδέχεται να εκδηλωθούν στην σωματική και ψυχική υγεία του πενθούντα. Μέσα από την μελέτη αυτών των διαστάσεων

του πένθους στοχεύουμε να κατανοήσουμε πως επιδρά στην κοινωνική λειτουργικότητα του ατόμου που πενθεί.

- Επόμενος στόχος είναι να μελετηθεί το πώς επιδρά η ψυχολογική ωριμότητα του ατόμου στην διεργασία του πένθους, καθώς και πώς η εμπειρία του πένθους επηρεάζει την ψυχική ωρίμανση του ατόμου.
- Ακόμη θα γίνει μια προσπάθεια να ερευνηθεί το μανιάτικο μοιρολόι, οι ρίζες του, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αλλά και η σημασία του συγκεκριμένου εθίμου στην ζωή των κατοίκων της Μάνης.
- Στη συνέχεια στοχεύουμε στη μελέτη της επίδρασης του μοιρολογιού στην ψυχολογία του ατόμου κατά την διάρκεια της πένθιμης περιόδου.
- Τελευταίος στόχος είναι η καταγραφή των θεραπευτικών τεχνικών που χρησιμοποιούνται από τους κοινωνικούς λειτουργούς για την διευκόλυνση της διεργασίας του πένθους.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

Θρήνος

1. Το να εκδηλώνει κανείς τη λύπη ή τον πόνο του χύνοντας δάκρυα ή ταυτόχρονα, φωνάζοντας, βογκώντας, μοιρολογώντας ή γενικώς εκδήλωση υπερβολικής θλίψης. (Νέο Ελληνικό Λεξικό, Εμμ. Κριαρά 1995)
2. Η πρωταρχική συγκινησιακή αντίδραση στην απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου, μια αντίδραση που εκδηλώνεται με διάφορα ψυχολογικά και σωματικά συμπτώματα. (M. Stroebe, «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ.33)
3. Ο θρήνος είναι το σύνολο των συναισθηματικών αντιδράσεων και εκδηλώσεων, που φυσιολογικά εκφράζονται μετά την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου ή και την απώλεια με την γενικότερη αφηρημένη έννοια, που μπορεί να αναφέρεται στην απώλεια μιας ιδέας, της ελευθερίας ενός ατόμου κ.α. (Ι. Τσιαντής, «Η ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας», 1991, σελ. 165).
4. Θρήνος είναι το χρονικό εκείνο διάστημα κατά το οποίο έρχεσαι σε επαφή με την απώλεια. (Γ. Πιντέρης, «Αντιμετωπίζοντας το χωρισμό», σελ. 68)

Μοιρολόγι

1. Το τραγούδι με το οποίο θρηνολογείται ο νεκρός, ο θρήνος, η θρηνωδία. (Τεγόπουλος – Φυτράκης, «Ελληνικό Λεξικό», 1992, σελ 470)
2. Έμμετρα στιχουργήματα με θλιβερή υπόθεση. Θρηνητικά τραγούδια, που τα απαγγέλλουν οι άνθρωποι κατά τον θάνατο αγαπημένων τους προσώπων. (Πηγή: www.mani.org.gr)
3. Είναι ο ψυχικός πόνος που εκδηλώνει ο άνθρωπος με σπαρακτικό θρήνο για τον χαμό του αγαπημένου του προσώπου. (Ν. Φραγκινέας, «Τα Μανιάτικα Μοιρολόγια», 1978, σελ.8)

Κρίση

1. Η διανοητική ενέργεια που προσδιορίζει τις σχέσεις ανάμεσα στις έννοιες, συγκρίνει και ξεχωρίζει τις διαφορές // αξιολόγηση πράξεων ή καταστάσεων, η διατύπωση έγκυρης και εμπειριστατωμένης γνώμης για κάτι // διανοητική

διαύγεια, ορθοφροσύνη // απόφαση δικαστή ή άλλου εντεταλμένου προσώπου για ορισμένη υπόθεση // περίοδος ανωμαλίας με δυσχέρειες και κινδύνους // απότομη μεταβολή ή παροξυσμός. (Τεγόπουλος – Φυτράκης, «Ελληνικό Λεξικό», 1992, σελ 403)

2. Κρίση είναι μια κατάσταση, κατά την οποία προσωρινά υπάρχει απειλή της ψυχικής ισορροπίας του ατόμου, και συνήθως προκαλείται από τα γεγονότα της ζωής, που δεν μπορούν να αποφευχθούν. (Ι. Τσιαντής, Η ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας, 1991, σελ. 120)

3. Η ίδια η λέξη «κρίση» εκπέμπει μηνύματα απειλής ή κατεπείγουσας ανάγκης για δράση. Σε μια κατάσταση κρίσης πρέπει να αποφασιστεί αν πρόκειται για κρίσιμη καμπή ή αποφασιστική στιγμή. Ακόμα χρησιμοποιείται η λέξη «κρίση» για την αντιμετώπιση μιας επείγουσας, αγχωτικής κατάστασης που καταβάλλει κάποιον. Κρίσεις συμβαίνουν σε άτομα, σε οικογένειες, σε οργανισμούς και σε κράτη. (Glenys Parry, «Ψυχολογικές Κρίσεις και η αντιμετώπισή τους», 1996, σελ.17)

Πένθος

1. Ψυχική οδύνη, μεγάλη θλίψη για δυστυχία ή συμφορά, κυρίως εξαιτίας του θανάτου του συγγενικού προσφιλούς προσώπου // το διάστημα που πενθυφορεί κανείς // μαύρη ταινία σε ένδυμα, που δηλώνει το θάνατο συγγενικού προσώπου. (Τεγόπουλος – Φυτράκης, «Ελληνικό Λεξικό», 1992, σελ 589)

2. Το χρονικό διάστημα κατά το οποίο πενθεί κανείς το θάνατο προσφιλούς προσώπου σύμφωνα με τα ήθη και τα έθιμα της κοινωνίας (λ.χ. φορώντας πένθιμη ενδυμασία, απέχοντας από τις κοινωνικές εκδηλώσεις, γιορτές) (Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, 1998)

3. Η κατάσταση στην οποία βρίσκεται ένα άτομο που έχει υποστεί την απώλεια – το θάνατο ενός σημαντικού γι' αυτό προσώπου. (M. Stroebe, «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ 32)

Θλίψη

1. Βαθιά λύπη, οδύνη. (Τεγόπουλος – Φυτράκης, «Ελληνικό Λεξικό», 1992, σελ 314)
2. Ο Lindemann όρισε την θλίψη ως : μια συνολική και οδυνηρή συναισθηματική κατάσταση που περιλαμβάνει κύματα και περιόδους δυσφορίας.
3. Η θλίψη είναι μια φυσική και παγκόσμια αντίδραση σε μια δραστική διακοπή του κανονικού τρόπου ζωής του ανθρώπου, που έχει σαν έχει σαν χαρακτηριστικά της: τη μελαγχολία, την απώλεια κάθε ενδιαφέροντος του θλιμμένου για τον εξωτερικό κόσμο και τις συνηθισμένες δραστηριότητες και την συγκέντρωση όλης της προσοχής του στην απώλεια του αγαπημένου προσώπου. Είναι μια αντίδραση, η οποία επιφέρει ένταση και συναισθήματα ολοκληρωτικής συμφοράς. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος» 1993, σελ. 70)
4. Η θλίψη είναι μια αυθόρμητη, φυσική, φυσιολογική και αυτονόητη απάντηση του οργανισμού μας, απέναντι στην απώλεια. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ 32)

Θάνατος

1. -θάνατος είναι η τελειωτική παύση όλων των λειτουργικών και εκδηλώσεων της ζωής. Είναι δηλαδή η κατάργηση της ανταλλαγής της ύλης του συνόλου των κυττάρων των ιστών του σώματος και των λειτουργιών που εξαρτώνται απ' αυτά.
-Ο θάνατος ορίζεται ως η διακοπή των σωματικών και πνευματικών λειτουργιών του οργανισμού, η οποία προσδιορίζεται με δύο επίπεδες εγκεφαλικές αναγραφές με διαφορά ανά 24ωρο μεταξύ τους.
-Στη νομική, ο θάνατος αποτελεί φυσικό γεγονός που προσδιορίζει μοναδικά τη λήξη της προσωπικότητας.
-Σωματικός ή φυσικός θάνατος δηλώνεται ο χωρισμός της ψυχής από το σώμα το οποίο παύει να υφίσταται βιολογικά ως ζωντανός οργανισμός. (Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Λαρούς – Μιτράνικα, 1985, σελ.271)
- 2) Θάνατος είναι η τελευταία φάση της εξέλιξης, ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης, ανάπτυξης και εξέλιξης. Είναι η φυσική κατάληξη του

κύκλου της ζωής του ανθρώπου. (E. Ross, «Θάνατος στο τελικό στάδιο της εξέλιξης», 1988, σελ.11)

Απώλεια

1) -Το χάσιμο, το να χάνεται (κάτι που κατέχει κάποιος), περιουσιακό στοιχείο, χρήματα.

-Το να πάψει κανείς να έχει (προσωρινά ή οριστικά) (ιδιότητα, δικαίωμα κ.τ.λ.) ή της ψυχραιμίας// της όρασης// ισορροπίας// υπομονής// μνήμης// συνειδήσεως// ελέγχου// γοήτρου// δικαιώματος// δυνάμεων.

-Η μείωση βάρους.

-Η εκμετάλλευση, η αποτυχία αξιοποίησης μίας ευκαιρίας.

-Η ζημιά, το πλήγμα.

-(Ειδικότερα για πρόσωπα) το κενό που αφήνει κάποιος με το θάνατό του. Ο θάνατος συγγενούς προσώπου. (Γ. Μπαμπινιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, 1998, σελ.271)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια βιβλιογραφική ανασκόπηση των διαφόρων θεωριών, ερευνών και καταγραφών σχετικά με το πένθος και το Μανιάτικο μοιρολόγι.

Ειδικότερα έγινε προσπάθεια συλλογής στοιχείων για τις ψυχολογικές θεωρίες που αφορούν στο πένθος και στο Μανιάτικο μοιρολόγι και την επίδρασή του στην ψυχολογία του πενθούντα.

Αφορμή για την ενασχόληση με το συγκεκριμένο θέμα στάθηκαν οι εμπειρίες των σπουδαστριών και η ανάγκη τους για καλύτερη κατανόηση του θανάτου και της επεξεργασίας του πένθους. Επίσης η ιδιαίτερη αγάπη και ο θαυμασμός για την περιοχή της Μάνης και του τρόπου ζωής των κατοίκων της.

Η συλλογή βιβλιογραφικού υλικού έγινε από τα παρακάτω σημεία:

- Δημοτική Βιβλιοθήκη Καλαμάτας
- Δημοτική Βιβλιοθήκη Πάτρας
- Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Πάτρας
- Βιβλιοθήκη Τ.Ε.Ι. Πάτρας
- Εθνική βιβλιοθήκη
- Βιβλιοθήκη Τ.Ε.Ι. Αθήνας
- Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Αθήνας και συγκεκριμένα των τμημάτων:
 - Φιλοσοφικής
 - Ψυχολογίας
 - Λαογραφίας
 - Παιδαγωγικού
 - Θεολογίας
- Εθνικό Κέντρο Ερευνών – Τεκμηρίωσης
- Σύλλογος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδος
- Μη κερδοσκοπική εταιρία για την φροντίδα παιδιών που έρχονται αντιμέτωπα με το θάνατο «Μέριμνα»

Επίσης πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στην περιοχή της Μάνης και συζήτηση με τους κατοίκους για το έθιμο του μοιρολογιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ – ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η J. Quint Benoliel στο άρθρο της «Εξελίξεις στο χώρο της θανατολογίας» αναφέρει πως ο θάνατος αποτελούσε πάντα μέρος των εμπειριών του ανθρώπου. Κι όμως, η επίδραση του εξαρτάται από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο βιώνεται. Ανά τους αιώνες, οι άνθρωποι έχουν οργανώσει τον τρόπο ζωής τους σύμφωνα με τρεις βασικές κοινωνικές μορφές : πρώτα ως κυνηγητικές και συλλεκτικές, αργότερα ως αγροτικές και, τέλος, ως αστικοβιομηχανικές κοινωνίες. (J. Quint Benoliel, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.15) Για να κατανοήσουμε την έννοια που δίνεται στο θάνατο στις μέρες μας, είναι χρήσιμο να δούμε πως αντιδρούσαν οι άνθρωποι σε προγενέστερες εποχές.

α. ΚΥΝΗΓΗΤΙΚΕΣ – ΣΥΛΛΕΚΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Στις κυνηγητικές και συλλεκτικές κοινωνίες, οι άνθρωποι για την επιβίωσή τους εκμεταλλεύονταν ότι έβρισκαν στο περίγυρο τους. Όταν εξαντλούσαν τους υπάρχοντες πόρους μετακινούνταν σε άλλο τόπο. Ο μέσος όρος ζωής σ' αυτές τις κοινωνίες ήταν 18 με 20 χρόνια. Ο θάνατος ήταν αρκετά συχνό φαινόμενο.

Όταν πέθαινε ένας αρχηγός ή πολλά μέλη της ομάδας από κάποια επιδημία, δημιουργούταν έντονη κοινωνική αναστάτωση. Οι άνθρωποι της κοινωνίας αυτής περιέβαλλαν τους νεκρούς με μία αύρα φόβου και τρόμου, γιατί είχαν ελάχιστη αίσθηση ελέγχου πάνω στο θάνατο. Χρησιμοποιούσαν ειδικές τελετουργίες για να χωρίσουν το νεκρό από τους ζωντανούς και να σβήσουν από τη μνήμη τους τα ονόματα των νεκρών. Συχνά, μάλιστα, δεν

έδιναν ονόματα στα παιδιά, πριν φτάσουν σε κάποια ηλικία, που πίστευαν ότι έχουν ξεπεράσει τον κίνδυνο του θανάτου. Έκαναν πολλαπλές τελετουργίες πένθους που μπορούσαν να διαρκέσουν ακόμα και για μεγάλα χρονικά διαστήματα. (J. Quint Benoliel, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.15)

β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Οι άνθρωποι οργανώθηκαν σε αγροτικές κοινωνίες πριν από περίπου 10 – 12.000 χρόνια. Αυτός ο τρόπος ζωής προϋπέθετε τη δυνατότητα παραμονής σ' έναν τόπο κοντά σε νερό, και είναι ο πρώτος που προσέφερε το κατάλληλο έδαφος για την ανάπτυξη πολιτισμού. Στην αγροτική κοινωνία εμφανίζονται βελτιωμένα εργαλεία και υπάρχει επαγγελματική εξειδίκευση. Αυτή την εποχή αναπτύσσονται και συστήματα προστασίας (αστυνομία, στρατός), αλλά και ιδεολογικά συστήματα (θρησκείες). Τα κοινωνικά συστήματα γίνονταν όλο και πιο σύνθετα, οι θρησκείες για παράδειγμα ανέπτυσαν περίπλοκες θεωρίες και φανταχτερές ιεροτελεστίες. Παρά την αλλαγή στον τρόπο ζωής, η θνησιμότητα εξακολουθεί να είναι μεγάλη. (J. Quint Benoliel, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.15-17) Στην Αγγλία του Μεσαίωνα λόγω χάρη, ο μέσος όρος ζωής είναι τα 35 έτη. Ο θάνατος σ' αυτή την εποχή επέρχονταν ύστερα από προειδοποίηση του ίδιου του μελλοθάνατου με σωματικές ενδείξεις ή από εσωτερική βεβαιότητα. Όλοι λοιπόν δέχονταν το θάνατο με απλότητα. Ο θάνατος ήταν ταυτόχρονα οικείος, κοντινός και μοιραίος. (Φ. Αριές, «Ο άνθρωπος ενώπιον του θανάτου», 1999, σελ.12)

Η αντιμετώπιση του θανάτου σε κοινωνικό επίπεδο ήταν άμεσα επηρεασμένη από το γεγονός, ότι οι άνθρωποι είχαν πλέον εγκατασταθεί σε μόνιμες κατοικίες. Αρχισαν να δημιουργούν νεκροταφεία στα περίχωρα των οικισμών τους και είχαν ακόμα την αίσθηση πως πολύ λίγο μπορούν να ελέγξουν το θάνατο. Ενδιαφέρονταν όλο και περισσότερο για τη μεταθανάτια ζωή, αφού αυτό ήταν ένα θέμα που απασχολούσε πολύ όλες τις θρησκείες. Με την καλύτερη οργάνωση των θρησκευτικών κοινοτήτων προωθήθηκε η ανάπτυξη των διαδικασιών ταφής και άλλων μεταβατικών τελετουργιών αφιερωμένων στους νεκρούς. (J. Quint Benoliel, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.17) Έτσι νέοι μηχανισμοί για τη διατήρηση της μνήμης των νεκρών ,

αντικατέστησαν στις αγροτικές κοινωνίες, τους παλαιότερους μηχανισμούς που απωθούσαν από τη μνήμη ότι είχε σχέση με τους νεκρούς. Αυτή τη περίοδο αναπτύχθηκαν διάφορες τελετουργίες, όπως η ανέγερση μνημείων περσόντων, τα έπη, οι ιστορικές αφηγήσεις καθώς και οι δημόσιες τελετές για το χαμό κάποιου ή δημόσιου προσώπου. Στη περίπτωση των «κοινών θνητών», την οργάνωση των νεκρικών τελετών αναλάμβανε η οικογένεια τους. (J. Quint Benoliel, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.18)

Παρά την ανάπτυξη αυτών των νέων μηχανισμών που αποσκοπούσαν στην καλύτερη αντιμετώπιση του θανάτου, η κοινωνική αναστάτωση που προκαλεί ο θάνατος παραμένει, και μάλιστα, γενικεύεται όταν πρόκειται για την απώλεια κάποιου αγαπημένου ηγέτη, ή πολλαπλών ταυτόχρονων θανάτων. Ο Αριέξ αναφέρει πως οι άνθρωποι αυτή την εποχή αντιμετώπιζαν το θάνατο με μια συλλογιστική αντίληψη της μοίρας, τον αποδέχονταν σαν έναν από τους νόμους του είδους που δεν μπορούσαν να αποφύγουν.

γ. ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Ο τρόπος ζωής στη βιομηχανική κοινωνία έχει τις ρίζες του στη βιομηχανική επανάσταση που σημαδεύει την Ευρώπη πριν από περίπου 400 χρόνια και σιγά – σιγά εξαπλώθηκε σε όλο τον κόσμο. Σ' αυτό το νέο κοινωνικό σύστημα δε φαίνεται να υπάρχει πια ελάχιστη σχέση ανάμεσα στους ανθρώπους και στον φυσικό περίγυρό τους, ενώ αντίθετα αποκτά μεγάλη σημασία το εσωτερικό περιβάλλον, αυτό δηλαδή που έχουν δημιουργήσει οι ίδιοι οι άνθρωποι. Η κοινωνική οργάνωση είναι άμεσα συνδεδεμένη με την τεχνολογία και η συνεχής διαφοροποίηση των επαγγελματικών ρόλων, απαιτεί ειδική εκπαίδευση και περισσότερη εξειδίκευση.

Στο νέο περιβάλλον της αστικό – βιομηχανικής κοινωνίας ο θάνατος και η θνησιμότητα διαδραματίζονται όλο και πιο μακριά από το μέσο άνθρωπο. Ο διαχωρισμός των νεκρών από τους ζωντανούς, προώθησε την ανάπτυξη διαφόρων επαγγελμάτων που ασχολούνται με το θάνατο. Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα ο μέσος άνθρωπος να έχει όλο και μικρότερη επαφή με τους νεκρούς ή με αυτούς που πρόκειται να πεθάνουν.

Η επιστημονική σκέψη και πρόοδος της τεχνολογίας δημιούργησαν στον άνθρωπο, για πρώτη φορά, μια αίσθηση κυριαρχίας πάνω στη φύση και ελέγχου πάνω στο θάνατο. Ο θάνατος από υπερφυσικό φαινόμενο άρχισε να θεωρείται φυσικό. Στη δημιουργία αυτής της αντίληψης κυρίαρχο ρόλο έπαιξε η ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης και της φαρμακολογίας. Οι επιστήμες αυτές ενθάρρυναν την ιδεολογία, ότι ο θάνατος είναι ο εχθρός και οι ιατροί έχουν την υποχρέωση να τον αποτρέψουν. Στις τεχνολογικά ανεπτυγμένες χώρες η θνησιμότητα έχει μειωθεί αισθητά και ο μέσος όρος ζωής είναι κατά πολύ μεγαλύτερος. Η αύξηση όμως του μέσου όρου ζωής έχει αποτέλεσμα την αύξηση των χρόνιων ασθενειών και την του καταληκτικού σταδίου των ασθενών.

B. ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΘΡΗΝΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Ο θρήνος για τους νεκρούς έχει κατεξοχήν λειτουργικό χαρακτήρα. Αποτελεί μέρος μιας πολυσύνθετης παράδοσης τελετουργικών εθίμων και δοξασιών. Για να γίνει κατανοητή η εξέλιξη του μέσα στην ελληνική παράδοση και να προσδιοριστεί ο βαθμός της συνέχειάς του από την αρχαιότητα ως τους νεότερους χρόνους, πρέπει να μελετηθεί ως αναπόσπαστο συστατικό του ευρύτερου τελετουργικού πλαισίου στο οποίο ανήκει. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 29)

Ο θρήνος ως τελετουργικό έθιμο είχε τη δύναμη να επηρεάσει την κοινωνική και πολιτική ζωή της πόλης. Αρχαιολογικά μνημεία, επιγραφές και κείμενα μας παρέχουν μαρτυρίες για τη σημασία των νεκρικών τελετών στις κοινωνίες της προϊστορικής και της αρχαϊκής Ελλάδας. Οι μνημειώδεις θολωτοί και θαλαμοειδείς τάφοι της μυκηναϊκής περιόδου, που προορίζονταν για όλο το γένος, φέρουν ίχνη σύνθετων εθίμων ταφής και πλούσιων προσφορών κτερισμάτων και σκευών που δεν βρίσκουν το αντίστοιχό τους στα μεταγενέστερα χρόνια. Μεγάλοι αμφορείς και σειρές πρώιμων ταφικών πλακών τεκμηριώνουν τη μεγαλοπρέπεια της εκφοράς του νεκρού κατά τη γεωμετρική και αρχαϊκή περίοδο. Σύμφωνα με τον Κικέρωνα, ο Κέκροπας, ο μυθικός ιδρυτής της Αθήνας, ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τις λαμπρές

νεκρικές πομπές και τελετές στην πόλη του. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 49)

Στην ομηρική εποχή ο θρήνος και η ταφή αποτελούσαν αδιαχώριστες εκφάνσεις της ίδιας εθιμικής πεποίθησης για τις υποχρεώσεις των ζωντανών προς τους νεκρούς, για τις τιμές δηλαδή που οι ζωντανοί όφειλαν σ' αυτούς. Ο φόβος για την οργή που μπορεί να προκαλέσει στους νεκρούς ή στους θεούς η παραμέληση των καθηκόντων αυτών, αποτελεί, σε όλη την ελληνική αρχαιότητα, κύριο θέμα στους θρήνους. Όπως αναφέρει ο Αισχύλος με το στόμα της Ηλέκτρας, εκφορά νεκρού χωρίς λαό να ακολουθεί και χωρίς πένθος και κλάματα κατά την ταφή, είναι εκφορά ντροπής. (Λ. Βρεττός, «Γάμος, γέννηση, θάνατος στην Αρχαία Ελλάδα», 2003, σελ. 102)

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να διαχωριστούν οι έννοιες *θρήνος* και *γόςος* που χρησιμοποιούνται ευρέως στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Οι λέξεις *θρήνος* και *γόςος* έχουν αρχαία ινδοευρωπαϊκή προέλευση και δηλώνουν τον διαπεραστικό ολοφυρμό. Με το πέρασμα των χρόνων διαφοροποιούνται και αναφέρονται σε δύο διαφορετικά είδη θρήνου, που διακρίνονται με βάση τον τρόπο εκτέλεσής τους.

Η λέξη *θρήνος* χρησιμοποιείται για τα μελοποιημένα μοιρολόγια που συνέθεταν και εκτελούσαν επαγγελματίες θρηνωδοί, ενώ η λέξη *γόςος* δηλώνει τον αυθόρμητο ολοφυρμό των γυναικών συγγενών του νεκρού. Ο θρήνος ήταν περισσότερο δομημένος και επεξεργασμένος, ενώ ο γόςος ήταν λιγότερο συγκρατημένος, πιο απλός και είχε προσωπικό χαρακτήρα. Στη συνέχεια οι δύο αυτές έννοιες άρχισαν να χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 177)

Ο θρήνος δεν ήταν απλώς ένα αυθόρμητο ξέσπασμα οδύνης. Απεναντίας, ακολουθούσε πιστά και ήταν στενά συνδεδεμένος με το εκάστοτε στάδιο της νεκρικής τελετής. Το να κλαίει κανείς για κάποιο ζωντανό, έστω κι αν υπήρχε βάσιμος φόβος πως θα πεθάνει, αποτελούσε κακό οιωνό.

Οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν πως η ψυχή πρέπει να παλέψει για να ελευθερωθεί από το σώμα (την έννοια αποδίδει παραστατικά το ρήμα *ψυχοραγείν*). Η ψυχή δεν μπορούσε να αφήσει εύκολα το σώμα, αν κάποια υπόσχεση είχε μείνει ανεκπλήρωτη, ή αν είχαν παραμεληθεί συγγενικοί δεσμοί και οικογενειακές υποχρεώσεις. Κατά τον Πλάτωνα, η αμαρτωλή ψυχή δίσταζε περισσότερο να εγκαταλείψει την επίγεια ζωή.

Κατά τον Βρεττό η κηδεία στους αρχαίους Έλληνες περιλάμβανε τέσσερις φάσεις: τον καλλωπισμό, την πρόθεση, την εκφορά και την ταφή. Παρακάτω μελετώνται τα έθιμα εκείνα που έχουν μεγαλύτερη σχέση με τον θρήνο.

α. ΠΡΟΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ

Μόλις η μάχη με το θάνατο τελείωνε, οι συγγενείς ετοίμαζαν το σώμα του νεκρού για την πρόθεσιν, τη δημόσια δηλαδή έκθεση, το ξενύχτισμα. Η πανάρχαια τελετουργική της σημασία μαρτυρείται ήδη από τα ομηρικά έπη και από αγγειογραφίες της γεωμετρικής και της αρχαϊκής περιόδου.

Στην πρώιμη περίοδο η πρόθεσις αποτελούσε ένα επιβλητικό, δημόσιο γεγονός, και πιθανώς γινόταν έξω απ' το σπίτι. Ωστόσο, μετά τους περιορισμούς που επέβαλαν οι νομοθετικές ρυθμίσεις του 6^{ου} αιώνα π.Χ., η πρόθεσις γινόταν μέσα στην οικεία, ή τουλάχιστον στο προαύλιό της. Αρχικά, ο πλησιέστερος συγγενής έκλεινε τα μάτια και το στόμα του νεκρού, και οι γυναίκες του σπιτιού έπλεναν, αρωμάτιζαν και έντυναν το σώμα του, συνήθως στα άσπρα. Όταν μάλιστα επρόκειτο για ανύπαντρο ή νιόπαντρο, στόλιζαν το νεκρό με γαμήλια ενδύματα. Κατόπιν τον τοποθετούσαν σε νεκρική κλίνη με στρώμα, προσκέφαλο και κάλυμμα, με τα πόδια προς την πόρτα του σπιτιού ή το δρόμο. Μερικές φορές η νεκρική κλίνη στρωνόταν με άγρια μαντζουράνα, σέλινο και άλλα φυτά, που θεωρούνταν ότι απέτρεπαν τα κακά πνεύματα. Έπειτα πρόσθεταν κληματίδες και φύλλα μυρτιάς ή δάφνης. Το κεφάλι του νεκρού, που σ' αυτό το στάδιο έμενε ακάλυπτο, ήταν στολισμένο με στεφάνια από δάφνη και σέλινο. Στην πόρτα ήταν τοποθετημένο ένα δοχείο με νερό που είχαν φέρει απ' έξω για τον εξαγνισμό όσων είχαν έρθει σε επαφή με το νεκρό. Επίσης έβαζαν κάτω από την νεκρική κλίνη, αγγεία με αρωματικές αλοιφές. Μεταγενέστερα συγγραφείς αναφέρουν το έθιμο να κρεμούν κλαδί από κυπαρίσσι πάνω από την πόρτα του σπιτιού, για να προειδοποιούνται οι περαστικοί ότι μέσα υπάρχει νεκρός. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ.33)

Κατά την πρόθεση άρχιζε ο εθιμικός θρήνος για το νεκρό. Ο πατέρας περίμενε σε κάποια απόσταση για να χαιρετήσει τους παρευρισκόμενους, που

έρχονται να τιμήσουν το νεκρό για τελευταία φορά. Οι γυναίκες συγγενείς στέκονται γύρω από τη νεκρική κλίνη, η κυρίως πενθούσα (μητέρα ή σύζυγος) στο πάνω μέρος, ενώ οι υπόλοιπες παραπλευρώς. Μερικές φορές απέναντί τους συγκεντρώνονται άλλες γυναίκες, πιθανώς επαγγελματίες θρηνωδοί. Σπάνια βρίσκονται κοντά τους άντρες, εκτός αν πρόκειται για στενούς συγγενείς του νεκρού.

Οι συγγενείς ήταν ντυμένοι με πένθιμα ρούχα, μαύρα, γκριζα ή και άσπρα. Έδειχναν το πένθος τους με την αμφίεση αλλά και με το κούρεμα της κόμης. Για παράδειγμα ο Αχιλλέας, θρηνώντας το φίλο του Πάτροκλο έκοψε τα πλούσια ξανθά μαλλιά του. (Λ. Βρεττός, «Γάμος, γέννηση, θάνατος στην Αρχαία Ελλάδα», 2003, σελ. 97)

Ένα συχνό στοιχείο της τελετουργίας του θρήνου είναι τα υψωμένα χέρια των γυναικών πάνω απ' το κεφάλι. Μερικές φορές, η εκστατικότητα της στιγμής ήταν τόσο άγρια που οι θρηνωδοί τραβούσαν ή και ξερίζωναν τα μαλλιά τους. Το βίαιο τράβηγμα των μαλλιών και το ξέσχισμα του προσώπου και των ρούχων δεν συνιστούσαν απλώς πράξεις ανεξέλεγκτου πόνου, αλλά και αναπόσπαστο μέρος της τελετουργίας του θρήνου σε όλη την αρχαιότητα. Η θρηνητική πράξη περιλάμβανε συνήθως τα στοιχεία της κίνησης, του ολοφυρμού και του τραγουδιού. Η τελετή συνοδευόταν από τον διαπεραστικό ήχο του αυλού. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ.34-35)

Η διάρκεια της πρόθεσης ήταν ανάλογη με τη θέση και την αξία του νεκρού. Για παράδειγμα το σώμα του Έκτορα έμεινε εκτεθειμένο δώδεκα μέρες και του Αχιλλέα δεκαεφτά. (Λ. Βρεττός, «Γάμος, γέννηση, θάνατος στην Αρχαία Ελλάδα», 2003, σελ. 100)

β. ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ

Οι προσφορές στον τάφο γίνονταν την τρίτη, την ένατη, την τριακοστή ημέρα, καθώς και ένα χρόνο μετά το θάνατο και σε συγκεκριμένες εορτές, προκειμένου να εξευμενιστούν τα πνεύματα των νεκρών. Συχνά εμφανίζονται στις αρχαίες πηγές, αναφορές στα «τρίτα» και τα «ένατα». Η σκηνή στον τάφο απεικονίζεται συχνά σε αγγεία, κυρίως σε αθηναϊκές λευκές ληκύθους.

Αρχικά οι πενθούντες προσέφεραν βόστρυχο από τα μαλλιά τους, μαζί με χοές, σπονδές δηλαδή κρασιού, ελαίων και αρωμάτων. Την πράξη αυτή τη συνόδευε πάντοτε μια προσευχή. Ακολουθούσαν τα εναγίσματα, οι προσφορές που περιλάμβαναν γάλα, μέλι, νερό, κρασί, σέλινο, πελανόν (ένα μείγμα από χοντρό αλεύρι, μέλι και λάδι) και κόλλυβα.

Σε πολλές αγγειογραφίες εμφανίζονται γυναίκες που θρηνούν στον τάφο του νεκρού, κρατώντας ληκύθους με λάδι, κρασί και αρώματα, καθώς και μεγάλα καλάθια και υφασμάτινα δέματα με διάφορα εδέσματα. Εκτός από φαγητά και ποτά, προσφέρονταν στους νεκρούς αυλοί, λύρες, στεφάνια και ενδύματα, καθώς και πυρσοί και λύχνοι, που έμεναν αναμμένοι πάνω στους τάφους. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 37)

Όταν η πενθούσα έφτανε στον τάφο για τις προσφορές ήταν τυλιγμένη σφιχτά σε σκούρο ένδυμα και είχε καλυμμένο το κεφάλι της. Η παράφορη συμπεριφορά των γυναικών που θρηνούσαν στον τάφο θα μπορούσε να ερμηνευτεί από την ίδια τη φύση του συγκεκριμένου τμήματος του νεκρικού τελετουργικού. Η πρόθεσις συνιστούσε επίσημο γεγονός, με πολλούς ανθρώπους συγκεντρωμένους γύρω απ' τη νεκρική κλίνη σε καθορισμένες, λίγο - πολύ σταθερές θέσεις. Αντίθετα ο θρήνος στον τάφο περιοριζόταν σε συγκεκριμένο αριθμό ανθρώπων και είχε πιο προσωπικό χαρακτήρα, αφού αποσκοπούσε στην άμεση επικοινωνία ανάμεσα στους συγγενείς και τον νεκρό. Οι προσφορές συνοδεύονταν από θρηνητικές επικλήσεις και τελετουργικές κινήσεις των χεριών. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 38)

Οι αρχαίοι Έλληνες έκαναν προσφορές γιατί πίστευαν πως αν οι νεκροί δεν ικανοποιούνταν πλήρως, θα μπορούσαν να προκαλέσουν κακό στους ζωντανούς. Μια άλλη εξήγηση για τα ταφικά τελετουργικά έθιμα στην αρχαία Ελλάδα είναι η πεποίθηση πως με την ταφή του νεκρού και την προσφορά καρπών, δημητριακών και λουλουδιών ανταποδίδεται στη γη το δώρο της ζωής, αφού η γη είναι τροφός και μητέρα όλων. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 39)

Η περίοδος του πένθους διέφερε από περιοχή σε περιοχή, αλλά ακόμη και στον ίδιο τόπο ανάλογα με την ιστορική περίοδο. Μετά την ταφή ακολουθούσαν τελετές καθαρμού, που περιλάμβαναν το προσεκτικό

καθάρισμα του σπιτιού και των οικογενειακών σκευών, αλλά και το τελετουργικό πλύσιμο με καθαρό νερό όλων των γυναικών που είχαν έρθει σε άμεση επαφή με τον νεκρό, επειδή θεωρούνταν μiasμένες. Στο τέλος γινόταν το τελετουργικό γεύμα, γνωστό ως περίδειπνο, στο σπίτι του νεκρού, στο οποίο συμμετείχαν όλοι οι συγγενείς. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 40)

γ. ΘΡΗΝΟΣ ΕΠΙ ΠΛΗΡΩΜΗ

Στην κλασική περίοδο την κύρια ευθύνη για το θρήνο του νεκρού είχαν οι στενότεροι συγγενείς, κυρίως οι γυναίκες. Ωστόσο σε όλη την αρχαιότητα διατηρήθηκε το έθιμο οι συγγενείς να μισθώνουν ή να υποχρεώνουν ξένους να θρηνούν στις κηδείες των δικών τους. Στην Ιλιάδα ο Αχιλλέας, κλαίγοντας μπροστά στο νεκρό Πάτροκλο, υπόσχεται ότι σύντομα θα θρηνήσουν τον φίλο του, αιχμάλωτες Τρωαδίτισσες στο ελληνικό στρατόπεδο.

Η συνήθεια αυτή δεν ήταν αποκλειστικά ελληνική. Ήταν εξίσου διαδεδομένη τόσο ανάμεσα σε προηγμένους λαούς όπως οι Κινέζοι, οι Αιγύπτιοι και οι Ρωμαίοι, όσο και σε λιγότερο αναπτυγμένους. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 40)

Οι επαγγελματίες θρηνωδοί – αοιδοί άρχιζαν τον μουσικό τους θρήνο στον οποίο απαντούσαν οι παρευρισκόμενες γυναίκες με μια επωδό ολοφυρμών. Κατόπιν οι τρεις πλησιέστερες συγγενείς του νεκρού αναλάμβαναν με τη σειρά τους να θρηνήσουν, τραγουδώντας η καθεμιά διαδοχικά το δικό της μέρος, το οποίο ακολουθούνταν αντίστοιχα από μια επωδό ολοφυρμών των παρευρισκόμενων γυναικών. Τα θρηνητικά αυτά μέρη που εκτελούσαν οι πλησιέστερες συγγενείς, ήταν ένα είδος αντιφωνικής απάντησης στο θρήνο των επαγγελματιών αοιδών. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 45)

δ. ΔΟΜΗ – ΜΟΡΦΗ

Στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία, ο θρήνος και η εκτέλεσή του παίρνουν διάφορες μορφές. Άλλοτε βλέπουμε έναν μονωδό που συνοδεύεται μόνο στην επωδό του τραγουδιού του από ομάδα χορού και άλλοτε έναν ή δύο μονωδούς που τραγουδούν αντιφωνικά με το χορό. Τέλος, ο θρήνος μπορεί να πάρει τη μορφή φανταστικού διαλόγου ανάμεσα σε ζωντανούς και νεκρούς.

Η θρηνούσα αρχίζει με μια εισαγωγική προσφώνηση του νεκρού, ύστερα γυρίζει πίσω στο παρελθόν ή φαντάζεται το μέλλον, στο κατεξοχήν αφηγηματικό τμήμα του θρήνου και τελικά επιστρέφει στην αρχική προσαγόρευση του νεκρού και στο θρήνο της γι' αυτόν. (Μ. Alexίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 222-225)

ε. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Από τον 6^ο αιώνα π.Χ. και μετά παρατηρείται η ψήφιση νομικών διατάξεων που περιόριζαν τις νεκρικές τελετουργικές πράξεις. Υπάρχουν στοιχεία για τέτοιου είδους νόμους στην Αθήνα, τη Σπάρτη, την Κέα, τους Δελφούς, το Γάμβρειο της Μικράς Ασίας και αλλού. Οι νόμοι αυτοί έμοιαζαν πολύ μεταξύ τους, παρά τις μικρές διαφοροποιήσεις.

Στην Αθήνα ο σχετικός νόμος αποδίδεται στο Σόλωνα. Η νομοθεσία αυτή περιόριζε κατά πολύ τις προσφορές στον τάφο. Είχε οριστεί το όριο της αξίας που μπορεί να έχει μια τέτοια προσφορά. Επίσης δεν επιτρέπονταν οι νεκρικές πομπές τη νύχτα, εκτός αν γίνονταν με άμαξα υπό το φως λύχνου. Καμία γυναίκα δεν έπρεπε να περιφέρεται δίπλα στους τάφους ξένων ανθρώπων ασυνόδευτη, αλλά και να θρηνεί για ξένους ανθρώπους. Μια γυναίκα μπορούσε να ακολουθήσει την εκφορά του νεκρού και να θρηνήσει γι' αυτόν μόνο αν είχε μέχρι και τέταρτο βαθμό συγγένειας. (Alexίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 51)

Τα σημεία της νομοθεσίας στα οποία δινόταν η μεγαλύτερη έμφαση ήταν η δραστική περικοπή των προσφορών στον τάφο και ο περιορισμός του δικαιώματος του θρήνου μόνο στις συγγενείς του νεκρού.

Οι περιορισμοί αυτοί εμφανίζονται για πρώτη φορά στις πιο προηγμένες πόλεις – κράτη, όπου άρχιζαν να εδραιώνονται καινούριες κοινωνικές δομές, οι οποίες συχνά κατέληγαν σε μορφές δημοκρατίας. Αυτές οι νομοθετικές ρυθμίσεις είχαν πολιτικά και κοινωνικά κίνητρα, δεν είχαν σχέση με την ουσία της έκφρασης του θρήνου, την οποία φυσικά δεν απαγόρευαν. Αυτό αποδεικνύεται από τα παρακάτω:

- Η εμμονή των νομοθετών στη μείωση των υπερβολικών χρηματικών δαπανών φανερώνει ότι οι νόμοι απευθύνονταν πρωταρχικά στους πλούσιους και όχι στους φτωχούς. Είναι πιθανό ο νομοθετικός έλεγχος των νεκρικών τελετών να αποτελούσε μέρος της προσπάθειας της πολιτείας να καταστείλει τη δύναμη και την επιρροή των αριστοκρατικών γενών που έκαναν πλούσιες νεκρικές τελετές προς τιμήν των προγόνων τους. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 56,57)
- Ο περιορισμός του δικαιώματος του θρήνου μόνο στους στενότερους συγγενείς αντανakλά ίσως, μια σταδιακή υποβάθμιση του θεσμού του γένους και την παράλληλη εδραίωση του θεσμού του οίκου.
- Οι απαγορεύσεις που επιβλήθηκαν στις γυναίκες σχετίζονται με τη σημαντική θέση που αυτές κατείχαν ως τότε στις νεκρικές τελετές, η οποία έπρεπε να τεθεί υπό έλεγχο. Η κοινωνική αυτή δραστηριότητα των γυναικών, τους είχε δώσει δικαιώματα στη λήψη αποφάσεων για την περιουσία του νεκρού. Προκειμένου να καθιερωθεί ο οίκος ως η βασική κοινωνική μονάδα, θεωρήθηκε απαραίτητο να περιοριστεί η δύναμη των γυναικών.
- Η απαγόρευση των τελετουργικών πράξεων συγκέντρωναν την προσοχή της ευρύτερης κοινότητας. Αυτό σημαίνει πως οι νεκρικές τελετές μπορούσαν να διεγείρουν επικίνδυνα συναισθήματα στο λαό. Οι γυναίκες ήταν από την αρχαιότητα εκείνες που διατηρούσαν ζωντανή τη συναίσθηση του χρέους της εκδίκησης, με τον αδιάκοπο θρήνο και τις ακατάπαστες επικλήσεις στον τάφο του νεκρού. Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως το μοιρολόγι είναι πάντα πιο έντονο εκεί όπου επικρατεί ο νόμος της βεντέτας, όπως λόγου χάρη (ακόμα και σήμερα) στη Σικελία και

στη Μάνη. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 65)

Οι ομοιότητες που παρατηρούνται ανάμεσα στον αρχαίο και τον νεότερο θρήνο είναι πάρα πολλές. Τα παράλληλα αυτά στοιχεία εμφανίζονται στη δομή, στο περιεχόμενο, στις ποιητικές συμβάσεις και στις εικόνες, αλλά και γενικότερα σε πολλές τελετουργικές πράξεις. Οφείλονται στην κοινή πολιτισμική βάση όλων των σχετικών τελετουργικών πεποιθήσεων και εθίμων, αλλά και στην πολιτισμική και γλωσσική συνέχεια του ελληνικού λαού από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Οι λαϊκοί ποιητές έχουν τη δυνατότητα να αντλούν το υλικό τους από μια ζωντανή προφορική παράδοση, η οποία εμπλουτίζεται και η ίδια διαρκώς με τα στοιχεία που είχε αφομοιώσει από ένα μακροχρόνιο παρελθόν λογοτεχνικής παραγωγής. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 221)

Γ. ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ

Η μετάβαση από την ειδωλολατρία στον χριστιανισμό πραγματοποιήθηκε σταδιακά και με διαφορετικό ρυθμό κατά την ύστερη αρχαιότητα και την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Η εξάπλωση του ελληνιστικού κόσμου, που είχε αρχίσει τον 3^ο αιώνα π.Χ. είχε μεταφέρει τον ελληνικό πολιτισμό πολύ μακριά, πέρα από τα σύνορα της Ελλάδας, ανοίγοντας ταυτόχρονα το δρόμο για μια πρωτόγνωρη εισροή μυστικιστικών λατρειών από την Ανατολή. Κληρονόμος όλων αυτών ήταν το βυζάντιο.

Τους δύο πρώτους αιώνες της βυζαντινής αυτοκρατορίας, η επίσημη πολιτική του κράτους απέναντι στην ειδωλολατρία ήταν μετριοπαθής και ανεκτική. Κατά την περίοδο αυτή ο χριστιανισμός αφομοίωσε πάμπολλα ειδωλολατρικά στοιχεία, ενώ αρκετοί αρχαίοι χώροι λατρείας μετατράπηκαν σε χριστιανικούς ναούς. Φαίνεται ότι μέχρι τον 4^ο και 5^ο αιώνα η θρησκεία, τα έθιμα, η γλώσσα και οι νόμοι στις πόλεις και τα χωριά της Ελλάδας δεν διέφεραν και πολύ από την αρχαιότητα. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 68)

Οι συνθήκες αυτές ευνόησαν την επιβίωση του τελετουργικού θρήνου. Σε όλη τη βυζαντινή περίοδο η πιστή τήρηση των νεκρικών τελετουργικών εθίμων αποτελούσε αντικείμενο ιδιαίτερης μέριμνας για τους ανθρώπους όλων των κοινωνικών στρωμάτων.

Τα τελετουργικά έθιμα άρχιζαν αμέσως μόλις γινόταν φανερό ότι ο ετοιμοθάνατος θα πέθαινε από στιγμή σε στιγμή. Η πρώτη δουλειά ήταν το σκούπισμα του σπιτιού. Σύμφωνα με μια παράδοση το συγκεκριμένο έθιμο είχε τηρηθεί και όταν πέθανε η ίδια η Θεοτόκος. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 69)

Όπως στην αρχαιότητα έτσι και στους βυζαντινούς χρόνους η στιγμή του θανάτου θεωρούνταν ένα είδος «αγώνα». Αυτός είναι ο λόγος που στη νεκρώσιμη ακολουθία ο ιερέας καλεί τους πιστούς να τηρήσουν σιγή.

Μετά το πρώτο ξέσπασμα του πόνου, άρχιζε η τελετουργική προετοιμασία του λειψάνου. Τα σχετικά έθιμα δεν είχαν αλλάξει πολύ από την αρχαιότητα. Πρώτα σφάλιζαν τα μάτια και το στόμα του νεκρού, όπου μερικές φορές έβαζαν ένα νόμισμα. Ακολουθούσε το πλύσιμο και η επάλειψη του σώματος με κρασί και αρώματα και ο στολισμός του με αρωματικά φυτά. Στόλιζαν τον νεκρό με τα ίδια αειθαλή και αρωματικά φυτά όπως και στην αρχαία Ελλάδα, φύλλα ελιάς, δάφνης, φοίνικα, μυρτιάς, κυτταρισσιού και σέλινου. Η νεκρική κλίνη ήταν γυρισμένη προς την Ανατολή. Η προετοιμασία τελείωνε με την θραύση πήλινων αγγείων, που όπως πίστευαν απέτρεπε τα πονηρά πνεύματα (που караδοκούσαν να αρπάξουν τις ψυχές και να τις οδηγήσουν με τη βία στην κόλαση). Κατά το ξενύχτισμα του νεκρού οι θλιμμένες συγγενείς συνήθιζαν να κόβουν τα μαλλιά τους και να καλύπτουν μ' αυτά το σώμα του.

Παρά τις αποδοκιμασίες της Εκκλησίας, κάπως έτσι διαμορφώνονταν στους βυζαντινούς χρόνους το σκηνικό του θρήνου για το θάνατο κάποιου αγαπημένου προσώπου. Η Εκκλησία προσπαθεί να πείσει τους πιστούς να είναι πιο συγκρατημένοι στην εκδήλωση του πόνου τους, προβάλλοντας το επιχείρημα ότι οι νεκροί δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν τις ιδιαίτερες φροντίδες με τις οποίες τους περιβάλλουν οι ζωντανοί. Η συνήθης συμπεριφορά των πενθούντων περιγράφεται και καταδικάζεται απερίφραστα από τον Μέγα Βασίλειο σε κάποιες από τις ομιλίες του. Ο υπέρμετρος θρήνος θεωρούνταν άπρεπος, ακόμη και στην περίπτωση που το θρηνούμενο άτομο

ήταν εξέχουσα προσωπικότητα. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 73-74)

Δριμύς στην κριτική του είναι και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, που καταδικάζει τα μοιρολόγια ως βλασφημίες. Περιγράφει το θρήνο ως συνήθεια εγωιστική και εγωκεντρική. Ιδιαίτερα αποκρουστικό θεωρεί το έθιμο να μισθώνονται μοιρολογίστρες. Υποστήριζε πως ο ειδωλολατρικός χαρακτήρας της συμπεριφοράς αυτών των γυναικών, οι ακατάπαυστοι ολοφυρμοί και τα στηθοκοπήματά τους ανακαλούν εικόνες άσεμνων χορών. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 74) Έφτασε μάλιστα στο σημείο να απειλήσει με αφορισμό όσους μίσθωναν επαγγελματίες μοιρολογίστρες. Οι κανόνες του Πατριαρχείου καταδίκασαν το θρήνο, ανέφεραν χαρακτηριστικά: «οι πενθούντες πρέπει να παραμένουν στην εκκλησία, στη μονή ή στο σπίτι, σιωπηλοί, ήρεμοι και αξιοπρεπείς όπως αρμόζει σε όσους πιστεύουν στην αλήθεια της αναστάσεως». (Φ. Αριές , « Ο άνθρωπος ενώπιον του θανάτου», 1999, σελ.215)

Οι πατέρες της Εκκλησίας προσπάθησαν να περιορίσουν και όχι να εξαλείψουν τον θρήνο, ο οποίος αποτελούσε απειλή για το χριστιανισμό, εξαιτίας των ειδωλολατρικών του στοιχείων. Η συγκρατημένη εκδήλωση του πόνου θεωρούνταν απαραίτητη λυτρωτική έκφραση των συναισθημάτων, καθαγιασμένη από την Αγία Γραφή. Ο χριστιανισμός αντιπρότεινε τους νεκρούς να θρηνούν παρθένες, με ψαλμούς. Δε γνωρίζουμε πόσο συχνά η πραγματικότητα ανταποκρίνονταν σ' αυτό το ιδεώδες, γιατί ο θρήνος των γυναικών ήταν πολύ δύσκολο να χαλιναγωγηθεί.

Έτσι, όσο περνούσε ο καιρός, οι Πατέρες της Εκκλησίας εξέφραζαν όλο και σπανιότερα και πιο ήπια την αποδοκιμασία τους για τις βλαβερές συνέπειες του θρήνου. Και αυτό όχι γιατί αυτές είχαν εξαλειφθεί, αλλά μάλλον γιατί ο χριστιανισμός είχε αποδεχθεί και αφομοιώσει σταδιακά το εθιμικό τελετουργικό του θρήνου. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 75-76)

Μελετώντας τα έθιμα των αρχαίων ελλήνων γίνεται αντιληπτό πως τα περισσότερα νεκρικά έθιμα που διατηρούνται μέχρι και σήμερα στη χώρα μας έχουν τις ρίζες τους στην αρχαία Ελλάδα. Ο λαός μας αντιμετωπίζει το θάνατο με συνείδηση περισσότερο αρχαιοελληνική, παρά χριστιανική. Στην ελληνική παράδοση υπάρχουν πάμπολλα παραδείγματα εθίμων, που αποδεικνύουν τη

συνέχεια των δοξασιών μέσα στους αιώνες. Τα έθιμα αυτά είναι σημαντικοί σύνδεσμοι με αρχαιότερες λατρείες και είναι κληροδοτημένα από γενιά σε γενιά, μοιάζοντας σαν ιεροπραξίες με μαγικό περιεχόμενο, παρά το χριστιανικό τους περίβλημα.

Μέσα από τις παραδόσεις και τα νεκρικά έθιμα παρατηρείται ένας ιδιαίτερος σεβασμός του έλληνα, προς το χρέος του θανάτου, που διαφυλάσσει ακόμα πολλές λειτουργικές εκφράσεις της λαϊκής λατρείας και διατηρεί δοξασίες και δεισιδαιμονίες πανάρχαιες. Ο αγροτικός χαρακτήρας πολλών περιοχών της Ελλάδας βοήθησε στην διαφύλαξη των παραδόσεων, ιδιαίτερα αυτών που συνδέονται με έθιμα θανάτου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: ΠΕΝΘΟΣ , ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΘΡΗΝΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Α. ΠΕΝΘΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Οι εκδηλώσεις του θρήνου δεν είναι όμοιες σε όλους τους πολιτισμούς. Έρευνες γύρω από τις εκδηλώσεις του θρήνου σε διάφορες πολιτισμικές ομάδες, φανερώνουν ποικίλους τρόπους αντίδρασης στην απώλεια και στιγματίζουν ως εθνοκεντρικές τις δυτικές αντιλήψεις για «φυσιολογικούς και υγιείς» τρόπους αντιμετώπισης μιας απώλειας. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ. 31)

Ως παγκόσμια αντίδραση, ο θρήνος ανήκει στο χώρο της βιολογικής μας κληρονομιάς και της επιβίωσης του είδους. Ο θρήνος και διάφορες άλλες συνεπακόλουθες πράξεις του ανθρώπου για το θάνατο του αγαπημένου προσώπου, είναι τόσο παλιές όσο και η αντίληψη της μη επιστροφής στη ζωή, του προσώπου αυτού. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1979, σελ. 17)

Από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, η λύπη των ανθρώπων για την απώλεια πέρασε από διάφορες φάσεις εξέλιξης. Υπήρχαν εποχές, που οι άνθρωποι έβρισκαν υποστήριξη στη λύπη τους, και άλλες πάλι στις οποίες παρεμποδίζονταν να την εκφράσουν. Υπήρξαν και αιώνες κατά τους οποίους οι τρόποι εκδήλωσης της θλίψης απέκτησαν υπερβολική ισχύ, επειδή έτσι το απαιτούσε η κοινωνία. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 79)

Αντιδράσεις που εκλαμβάνονται ως θρήνος καταγράφηκαν σε διάφορους πολιτισμούς, ακόμη και σε διάφορα ζώα, που είναι σε θέση να εκδηλώσουν προσκόλληση, όπως και μεγάλη δυσφορία μπροστά σ' ένα θάνατο, μια εξαφάνιση ή έναν αποχωρισμό.

Ο θρήνος επηρεάζεται από πολιτισμικά νοήματα που δίνει ο κάθε πολιτισμός στο θάνατο και στην απώλεια. Ποικίλλει επίσης, σε διάρκεια, ανάλογα με τις προδιαγραφές του πολιτισμού. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ. 37)

Σε έναν πολιτισμό που λογοκρίνει το κλάμα, ή οποιοσδήποτε έντονες εκδηλώσεις πόνου, είναι πιθανόν τα αισθήματα θλίψης, που όντως υπάρχουν,

να ελέγχονται και να καταπιέζονται πολύ περισσότερο απ' ότi θα συνέβαινε σε έναν πολιτισμό που, απεναντίας, δέχεται ή και ενθαρρύνει το κλάμα και τους θρήνους. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ. 33) Οι πεπιοθήσεις μιας κοινωνίας μπορούν, σε ακραίες περιπτώσεις, να είναι τόσο ισχυρές, ώστε να καταπνίξουν κάθε έκδηλη ένδειξη συναισθηματικής διαταραχής. (Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι πιθανό ο θρήνος να εκφραστεί μέσα από σωματικά συμπτώματα).

B. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΘΡΗΝΟΥ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥΣ

Η επίδραση της απώλειας ενός κοντινού προσώπου εκδηλώνεται με πολύ διαφορετικούς τρόπους, από πολιτισμό σε πολιτισμό. Κάτι που θεωρείται φυσιολογικό για έναν πολιτισμό μπορεί να φαίνεται παράλογο σε κάποιον άλλο. Παρακάτω παρατίθενται μερικά παραδείγματα :

- Πληροφορίες για τα πένθιμα έθιμα των Γερμανών του 1^{ου} αιώνα μ.Χ. μας δείχνουν πόσο μεγάλη σημασία έδιναν στα υλικά αγαθά. Γι' αυτούς η γήινη ζωή σήμαινε το παν, ενώ ο «άλλος κόσμος» δεν υπήρχε. Γι' αυτό έπρεπε κανείς να απολαύσει πλήρως τη ζωή. Πολλές παραδόσεις και μύθοι αναφέρουν ότi οι Γερμανοί θεωρούσαν το κλάμα για τους πεθαμένους βλαβερό και το απέφευγαν, προσπαθώντας να μην εκδηλώνουν τη θλίψη τους. Ο Γερμανικός λαός δεν εγκατέλειπε τον εαυτό του, στον πόνο και δεν άφηνε το θρήνο να γίνει πολύ έντονος. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 89)
- Στους κατοίκους του Μπαλί που έχουν χάσει κάποιο δικό τους άνθρωπο, κυριαρχεί το χαμόγελο, ενώ παραδόξως, απουσιάζει το κλάμα. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πως δεν υπάρχει θλίψη, ούτε ότi κυριαρχεί η χαρά. Φανερώνει την απεγνωσμένη προσπάθεια των μελών αυτής της κοινότητας να ελέγξουν τα συναισθήματα τους. Πίσω απ' αυτή τη στάση υπάρχει η πεποίθηση ότi η εκδήλωση οδύνης «αδικεί τους άλλους», αφού η βλαβερότητα του θρήνου είναι τέτοια που μπορεί να προκαλέσει έως και βαριά σωματικά προβλήματα στα άτομα του περιβάλλοντος, εάν δε συγκρατηθούν οι πενθούντες. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.34)

- Οι κάτοικοι της Καμπότζης και του Βιετνάμ δεν κλαίει όταν χάσουν ένα αγαπημένο πρόσωπο. Είναι ήρεμοι και δεν στεναχωριούνται. Αυτό συμβαίνει γιατί πιστεύεται πως όσο στεναχωριούνται δεν επιτρέπουν στην ψυχή να φύγει και να «ησυχάσει». Το χρώμα του πένθους σ' αυτές τις χώρες είναι το λευκό σε αντίθεση με το δυτικό πολιτισμό. (Εκπομπή «Εικόνες», Alpha TV)
- Οι Yoruba της Νιγηρίας, φαινομενικά αδιάφοροι, ρίχνουν τα νεκρά μωρά τους μέσα στους θάμνους. Πίσω απ' αυτή τη στάση τους, υπάρχει η πεποίθηση πως η ταφή ενός νεκρού θα προσβάλλει σοβαρά τους ιερούς χώρους της γης, αυτούς τους ίδιους που φέρνουν τη γονιμότητα και κρατούν μακριά το θάνατο. Έχοντας γνώση αυτής της πίστης, μπορούμε να κατανοήσουμε πιο εύκολα γιατί είναι φυσικό σ' αυτό τον πολιτισμό να μην δημιουργούνται στενοί δεσμοί με τα παιδιά, πριν περάσει με ασφάλεια το επικίνδυνο στάδιο της νηπιακής ηλικίας. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.38)
- Ένα ακόμα παράδειγμα εμφανούς απουσίας θρήνου είναι αυτό των ορθοδόξων Rastafari της Τζαμάικα, για τους οποίους «ο θάνατος δεν υπάρχει». Οι Rastafari πιστεύουν ότι «όσοι έχουν υπηρετήσει πιστά τον Jan θα βρουν την αιώνια ζωή, εκείνοι όμως που δεν το έκαναν, θα σβήσουν για πάντα μέσα στη λησμονιά του θανάτου». Πώς, τότε να υπάρξει θρήνος, αφού γι' αυτούς δεν υπάρχει θάνατος; Αν και είναι δύσκολο για μας να κατανοήσουμε μια τέτοια αντίληψη, πώς μπορούν να υπάρξουν εκφράσεις θρήνου, όταν δεν υπάρχει θάνατος; (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.38)
- Στο δικό μας πολιτισμό, ο αυτοτραυματισμός μετά το θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου θεωρείται παθολογική κατάσταση. Υπάρχουν όμως αποδείξεις από ανασκαφέντα υπολείμματα οστών, πως ο ακρωτηριασμός ήταν μια δεδομένη μορφή θρήνου των προϊστορικών ανθρώπων. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.80) Υπάρχουν σχετικές πληροφορίες για τους Βαβυλώνιους, τους Σημίτες αλλά και τους Έλληνες. Στους Αυστραλούς ιθαγενείς το χάραγμα και ο ακρωτηριασμός του σώματος είναι συνηθισμένες εκδηλώσεις θρήνου ακόμα και σήμερα. Η αντίδραση αυτή υποκινείται από το φόβο της

μορφής, που θα προκαλούσαν τα αυθόρμητα και γνήσια αισθήματα θλίψης. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.38) Στους ιθαγενείς Τιβί, ο νεκρός θεωρείται χαμένο κομμάτι του σώματος ενός ζωντανού. Ο αυτοτραυματισμός βάσει αυτής της ιδιαίτερης πεποίθησης, γίνεται περισσότερο κατανοητός. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.41)

- Στο Νεπάλ καίνε τους νεκρούς τους. Η αποτέφρωση γίνεται στις όχθες του ποταμού Μπαγκμάτι, ο οποίος θεωρείται ιερός. Το Πασουπατινάχ, στα περίχωρα της Κατμαντού, είναι ο πλέον καθαγιασμένος τόπος καύσης νεκρών σ' ολόκληρο το Νεπάλ. Πλήθος ανθρώπων συγκεντρώνονται εκεί για να αποτεφρώσουν τους νεκρούς συγγενείς τους. Το τελετουργικό της κηδείας είναι πολύ παράξενο και υποβλητικό, σε σχέση με τον δυτικό πολιτισμό. Κάθε στιγμή της ημέρας είναι αναμμένες νεκρικές πυρές και η ατμόσφαιρα είναι θολή και πνιγηρή από τα σύννεφα του καπνού. Τα σαβανωμένα κορμιά αλείφονται με διάφορες προσφορές, πλένονται στο ιερό ποτάμι και μετά εναποθέτονται πάνω σε ένα σωρό από ξύλα, που είναι αρωματισμένα με σανταλόξυλο. Την κηδεία παρακολουθούν μόνο τα αρσενικά μέλη της οικογένειας και οι στάχτες σκορπίζονται μετά στο ποτάμι. Στο ίδιο ποτάμι, μόνο πενήντα μέτρα από τις πλατφόρμες καύσης, άντρες, γυναίκες και παιδιά κάνουν μπάνιο ή πλένουν ρούχα με απόλυτη φυσικότητα. Εδώ η ζωή και ο θάνατος συνυπάρχουν αρμονικά και αντανακλούν την πεποίθηση των πιστών ότι η ζωή που ζει ο καθένας αποτελεί ένα μεταβατικό στάδιο, καθώς οι διαδοχικές μετεμψυχώσεις οδηγούν τελικά στην πνευματική λύτρωση. (Α. Βουτσινά, «Νεπάλ, κάτω από τη στέγη του κόσμου», Περιοδικό Οξυγόνο, τεύχος 5, Απρίλιος 1997, 108-121)
- Οι Ηορί της Αριζόνα φοβούνται πολύ το θάνατο και τους νεκρούς. Έτσι όταν κάποιος πεθαίνει, η κύρια επιθυμία τους είναι να τον «ξεφορτωθούν». Αντίθετα οι Ιάπωνες Shinto δημιουργούν μια ιδιαίτερη σχέση με τους νεκρούς τους. Οι νεκροί γι' αυτούς είναι πρόγονοι και επομένως η επαφή μαζί τους δεν χάνεται ποτέ. Οι πρόγονοι παραμένουν προσιτοί, αφού οι πενθούντες μπορούν να τους μιλούν,

να τους προσφέρουν τροφή, νερό, γλυκά ακόμα και τσιγάρα. Μ' αυτό τον τρόπο αισθάνονται πως τους έχουν για πάντα κοντά τους και πως τους τιμούν. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.42)

- Οι γυναίκες στις φυλές Ubeha της Αφρικής, όταν χηρεύουν, εφοδιάζονται με νέους συντρόφους. Έτσι έχουν πολύ λιγότερη ανάγκη ανάπτυξης νέας ταυτότητας, από τις γυναίκες που σε πολλές κοινωνίες υιοθετούν το πρότυπο της ισόβιας χήρας. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.41)

Μεγάλες διαφορές από πολιτισμό σε πολιτισμό παρατηρούνται και σχετικά με τη χρονική διάρκεια που επιτρέπεται στον πενθούντα να θρηνήσει, και να εκφράσει τη λύπη του.

- Στην αμερικάνικη φυλή των ινδιάνων Navajo, ο αποδεκτός χρόνος θρήνου περιοριζόταν σε τέσσερις μέρες. Μόνο κατά τη διάρκεια αυτού του διαστήματος επιτρέπονταν, (και τότε χωρίς υπερβολική συγκίνηση), οι εκδηλώσεις θρήνου και η αναφορά στον νεκρό. Η επιστροφή στη φυσιολογική ζωή ήταν κανόνας, και οι πενθούντες δεν έπρεπε να δείχνουν σημάδια θλίψης, ούτε να αναφέρουν τον νεκρό, ούτε να μιλούν για το χαμό του. Πίσω απ' αυτό τον κανόνα βρίσκεται ένας ανεξέλεγκτος φόβος για τη δύναμη που έχει το πνεύμα του νεκρού αλλά και μια πεποίθηση, πως οι ζωντανοί μπορεί να κινδυνέψουν αν δεν ακολουθήσουν τις εντολές της φυλής. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.36)
- Οι Kota, ένας λαός της νότιας Ινδίας συνηθίζουν να πραγματοποιούν δύο νεκρικές τελετές : την «πράσινη κηδεία» και ύστερα από ένα χρόνο την «ξηρή κηδεία». Οι όροι αναλογούν σ' αυτό που συμβαίνει σ' ένα κομμένο φυτό. Η πρώτη τελετή γίνεται λίγο μετά την αποτέφρωση του σώματος, όταν η εμπειρία της απώλειας είναι ακόμα νωπή, όπως ένα φρεσκοκομμένο φυτό είναι ακόμα πράσινο. Η δεύτερη τελετή γίνεται όταν η οδύνη της απώλειας έχει υποχωρήσει, όπως το φυτό έχει ξεραθεί και στεγνώσει. Η τελευταία αυτή τελετή φέρνει ένα τέλος στο θρήνο. Την επόμενη μέρα η ατμόσφαιρα γίνεται γιορτινή και οι πενθούντες αρχίζουν την επιστροφή τους στη φυσιολογική ζωή. Η

περίοδος πένθους σ' αυτό τον πολιτισμό διαρκεί ένα χρόνο. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.36)

Από τα παραπάνω παραδείγματα γίνεται φανερό πως κάθε πολιτισμός έχει τον δικό του τρόπο να αντιμετωπίζει το θρήνο. Ενώ σε μια δεδομένη πολιτισμική ομάδα η εκδήλωση του θρήνου είναι αναμενόμενη και θεωρείται φυσιολογική, σε μια άλλη, αυτό που επιδιώκεται είναι ακριβώς το αντίθετο, δηλαδή η καταστολή κάθε εκδήλωσης θρήνου.

Η προσεκτική μελέτη των πολιτισμικών διαφορών είναι σημαντικό κίνητρο, για την αναθεώρηση των δυτικών αποδεκτών τρόπων αντιμετώπισης του θρήνου. Κοιτάζοντας πέρα από τον δυτικό πολιτισμό, διαπιστώνουμε πως υπάρχουν και άλλες παρεμβάσεις, εντελώς διαφορετικές απ' τις δικές μας, που και αυτές οδηγούν σε καλή προσαρμογή απέναντι στην απώλεια. Ο τρόπος προσαρμογής στην απώλεια εξαρτάται από το άτομο που πενθεί, αλλά και από τον πολιτισμό στον οποίο ανήκει. Υπάρχουν μεγάλες διαφορές στην έκταση των αλλαγών που επιφέρει ένας θάνατος και το επακόλουθο «στρες» στη ζωή και στην οργάνωση της καθημερινότητας των επιζώντων. Συμπερασματικά διαπιστώνεται πως δεν υπάρχει μόνο μία διάσταση στην αντιμετώπιση και διεργασία του θρήνου. Πρέπει αυτές οι διαφορές να λαμβάνονται υπόψη στην ανάλυση της αντιμετώπισης του θρήνου. Η Margaret Stroebe, Λέκτορας στο Τμήμα Κλινικής Ψυχολογίας και Ψυχολογίας της Υγείας στο Πανεπιστήμιο της Ουτρέχτης, στην Ολλανδία έχει διατυπώσει ένα μοντέλο διπολικής διεργασίας του θρήνου, το οποίο περιγράφεται παρακάτω.

Γ. ΜΟΝΤΕΛΟ ΔΙΠΟΛΙΚΗΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΘΡΗΝΟΥ

Προσανατολισμός προς την απώλεια – Προσανατολισμός προς την αποκατάσταση

Τα άτομα που πενθούν αντιμετωπίζουν δύο διαφορετικούς τύπους στρεσογόνων παραγόντων : τον προσανατολισμό προς την απώλεια και τον προσανατολισμό προς την αποκατάσταση. Ο βαθμός της ανταπόκρισης των

πενθούτων σ' αυτούς τους παράγοντες εξαρτάται από τις ατομικές και πολιτισμικές τους ιδιότητες.

Ο προσανατολισμός στην απώλεια είναι η διάσταση που επιτρέπει στο άτομο που πενθεί να επικεντρώνεται στην απώλεια, να ασχολείται και να επεξεργάζεται πτυχές τις εμπειρίες του θανάτου. Αυτή η διαδικασία, που περιγράφουν οι παραδοσιακές θεωρίες θρήνου, περιλαμβάνει την αδιάκοπη αναφορά και νοσταλγία για το νεκρό, την αναβίωση αναμνήσεων και το κλάμα για το θάνατο του αγαπημένου προσώπου. Η έμφαση που δίνεται στον προσανατολισμό προς το πένθος διαφέρει, ανάλογα με το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο ανήκει ο πενθών. Για παράδειγμα για τους Ινδιάνους Navajo, ο θρήνος περιορίζεται σε λίγες μέρες, ενώ στους Ινδούς Kota εξακολουθεί να εκδηλώνεται κατά την ετήσια «ξηρή κηδεία». (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.41)

Ο προσανατολισμός στην αποκατάσταση εκδηλώνει την ανάγκη να συγκεντρώνει ο πενθών την προσοχή του και σε άλλες διαστάσεις του πένθους : στις σημαντικές αλλαγές που συμβαίνουν ταυτόχρονα. Συχνά, αυτές οι επιπλέον στρεσογόνες πηγές προσθέτουν σημαντικό βάρος στην υπάρχουσα οδυνηρή κατάσταση. Προκαλούν υπερβολικό άγχος και αναστάτωση.

Στον πολιτισμό μας οι αλλαγές αυτές είναι οι επιπρόσθετες υποχρεώσεις και ευθύνες που είχε αναλάβει ο νεκρός. Για παράδειγμα μια γυναίκα μετά το θάνατο του συζύγου της είναι υποχρεωμένη να αναλάβει την πληρωμή των φόρων ή τη συντήρηση του αυτοκινήτου. Οι νέοι αυτοί ρόλοι και τα νέα πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς, εκτός από τον πόνο της απώλειας, φέρνουν μεγάλη αναστάτωση στην οικογένεια και στις σχέσεις με τους υπόλοιπους ανθρώπους του κοινωνικού περίγυρου. Δημιουργούν δηλαδή σημαντικές δυσκολίες στην προσαρμογή στο νέο κοινωνικό ρολό του πενθούντα.

Μερικές πολιτισμικές ομάδες βρίσκουν τρόπο να αντιμετωπίσουν την εμπειρία της απώλειας, ενώ άλλες ομάδες τείνουν να αποφεύγουν τις αναμνήσεις, προσπαθώντας να αποσπάσουν το μυαλό τους από τον πόνο που νιώθουν. Η αποφυγή της αντιμετώπισης του πένθους μπορεί να μοιάζει με προσέγγιση προς την αποκατάσταση ή να σηματοδοτεί μια αναβολή ως

προς την επεξεργασία του πένθους. (M. Stroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.42)

Σύμφωνα μ' αυτό το μοντέλο, η δυναμική διεργασία ενός ατόμου που πενθεί κινείται με συνεχείς διακυμάνσεις ανάμεσα στην προσέγγιση και την αποφυγή του θρήνου. Ο πενθών κάποιες φορές αντιμετωπίζει την απώλεια και κάποιες άλλες αποφεύγει κάποιες πλευρές της. Το κατά πόσο θα προσεγγίσει ή κατά πόσο θα αποφύγει το θρήνο κάποιος εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, ατομικούς, ψυχολογικούς, οικογενειακούς οικονομικούς, κοινωνικούς, αλλά και πολιτισμικούς.

Όμως παρά τις διαφορές που παρουσιάζουν οι εκδηλώσεις του θρήνου σε κάθε πολιτισμό, ο θρήνος δεν παύει να είναι μια παγκόσμια, ανθρώπινη αντίδραση μπροστά στην οδύνη που προκαλεί ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3: ΤΟ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΤΟ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ

Α. ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΘΛΙΨΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΘΡΗΝΟ

Στο παρακάτω κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια να περιγραφούν οι αντιδράσεις, τα συμπτώματα και οι επιπτώσεις που επιφέρει ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου, στους οικείους του. Στην βιβλιογραφία η περίοδος αυτή αναφέρεται με τους εξής όρους : πένθος, θλίψη, θρήνος. Παρόλο που υπάρχουν κάποιες μικρές διαφορές, οι έννοιες αυτές χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες, για να περιγράψουν τα στάδια που περνά το άτομο από τη στιγμή του θανάτου μέχρι την ανανοηματοδότηση της ζωής του. Παρακάτω παρουσιάζονται οι μικρές αυτές διαφοροποιήσεις, έτσι ώστε να είναι ξεκάθαρη η έννοια καθεμιάς από τις λέξεις αυτές, που χρησιμοποιούνται στη συνέχεια.

α. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ

Σύμφωνα με τον Γ. Κανακάκη από την φύση του ο άνθρωπος είναι εξοπλισμένος με την ικανότητα να διεκπεραιώνει κάθε είδος απώλειας ή χωρισμού. Αυτό το έμφυτο στοιχείο αποτελεί την ικανότητα του, να θλίβεται. Η θλίψη είναι ένα συναίσθημα, που γεννιέται με το πρώτο κλάμα του ανθρώπου και τον διακατέχει ως τον θάνατό του. Ο ίδιος την ορίζει ως «μια αυθόρμητη, φυσική, φυσιολογική και αυτονόητη απάντηση του ανθρώπινου οργανισμού απέναντι στην απώλεια». Η θλίψη για μια απώλεια δεν είναι μόνο λύπη, είναι ένα ανάμεικτο συναίσθημα, που μέσα στην πολλαπλότητά του δύσκολα αναγνωρίζεται. (Γ. Κανακάκης, « Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 32, 34)

Σύμφωνα με τον Φάρο, η θλίψη αποτελεί μια συνολική και οδυνηρή συναισθηματική κατάσταση που βιώνει ένα άτομο, έχοντας υποστεί το χαμό κάποιου αγαπημένου του προσώπου, στην πορεία της διεργασίας του πένθους του. Βασικό της στοιχείο είναι η λύπη, ενώ μερικές φορές χαρακτηρίζεται και από κάποια στοιχεία παθολογικών καταστάσεων, όπως η μελαγχολία. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 81, 93)

Η θλίψη εστιάζεται, αλλά δεν περιορίζεται μόνο στον ψυχικό κόσμο του ατόμου (συναίσθημα). Αυτός ο εσωτερικός πόνος μπορεί να επηρεάσει τη σκέψη αλλά και το σώμα του, χρησιμοποιώντας τα, ως μέσα για την έκφρασή της. (εκτόνωση, θρήνος). Οι δυνατότητες έκφρασης της θλίψης από την απώλεια του θανάτου είναι άπειρες και διαρκώς εναλλασσόμενες μεταξύ τους, στην πορεία της διεργασίας της. Η θλίψη βρίσκει πάντα μια έκφραση, ακόμα και όταν την εμποδίζουμε να εκδηλωθεί, είναι μια δυνατή ενέργεια που μπορεί όχι μόνο να μας αρρωστήσει, αλλά και να μας θεραπεύσει, αν την εξωτερικεύσουμε χωρίς περιορισμούς. Η θλίψη είναι μια οδυνηρή συναισθηματική κατάσταση η οποία εστιάζεται στον εσωτερικό κόσμο του ατόμου, δηλαδή στην ψυχονοητική του υπόσταση.

β. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΡΗΝΟΥ

Η συνηθέστερη μορφή της συναισθηματικής αποφόρτισης, που επιφέρει η θλίψη από την απώλεια του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου, είναι ο θρήνος. Οι δυνατότητες έκφρασης του θρήνου είναι άπειρες : κλάμα, λυγμοί, εξάντληση, απάθεια, σιωπή, αναστεναγμοί, κραυγές πόνου, φόβος, οργή, μίσος, καυγάδες, λύσσα, βρισιές, εξαπάτηση, αγανάκτηση, κατάρες, βλασφημίες, έμμονες ιδέες, μομφές, μνησικακία, παραίτηση, αίσθηση πως είμαστε αβοήθητοι, απώλεια της ελπίδας, εγκατάλειψη του εαυτού, ζωή χωρίς σκοπό, απογοήτευση, τρυφερότητα, συγχώρεση, εξιλέωση, φυγή, ακόμα και η απουσία αισθημάτων. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 34) Τα παραπάνω παραδείγματα είναι κάποιοι από τους τρόπους έκφρασης με τους οποίους ο θρήνος εκδηλώνει τον βαθμό και την ένταση της θλίψης που διακατέχει τον πενθούντα στα διάφορα στάδια διεργασίας του πένθους του.

Σύμφωνα με την Δρ. M. Stroebe, θρήνος θεωρείται, κατά κάποιο τρόπο η έμφυτη, φυσιολογική και πρωταρχική συγκινησιακή αντίδραση του ανθρώπου στο θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου, και εκδηλώνεται με διάφορα ψυχολογικά και σωματικά συμπτώματα. Επίσης, συμπληρώνει, πως ως μια παγκόσμια αντίδραση, ανήκει στο χώρο της βιολογικής μας κληρονομιάς και της επιβίωσης του ανθρώπινου είδους. Οι εκδηλώσεις με τις

οποίες εμφανίζεται είναι χιλιάδες και διακρίνονται σε συναισθηματικές, κοινωνικές, συμπεριφορικές, σωματικές και γνωστικές. Οι μορφή με την οποία εκδηλώνεται σε κάθε περίπτωση ο θρήνος εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. (M. Sroebe, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ. 32-35)

Για τον Δρ. Stephen Fleming ο θρήνος μπορεί να περιγραφεί ως ένα σύνολο από πολύπλοκες, συναισθηματικές, γνωστικές, συμπεριφορικές και πνευματικές αντιδράσεις στο θάνατο. Επισημαίνει πως δεν πρόκειται για παθολογική αντίδραση, που απαιτεί την παρέμβαση των ειδικών. Αντίθετα πρόκειται για μια αναμενόμενη, φυσιολογική αντίδραση, που αποτελεί ένα τμήμα για όποιον έχει αγαπήσει. (S. Fleming, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.61 -62)

Υ. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Το πένθος αφορά τον τρόπο που βιώνει ένας άνθρωπος την εμπειρία της θλίψης, την ψυχική οδύνη και τον πόνο που προκαλείται από την απώλεια και τον αποχωρισμό ενός αγαπημένου προσώπου, καθώς και τις επιπτώσεις αυτής της κατάστασης στην κοινωνική λειτουργικότητα του ατόμου. Η διεργασία του αποχωρισμού από τα αγαπημένα πρόσωπα δημιουργεί αναταραχή στην συναισθηματική, στην ψυχική και στην σωματική υπόσταση του ατόμου.

Η ένταση και η διάρκεια, αλλά και γενικότερα η διαμόρφωση της διεργασίας του πένθους μέχρι την αποδοχή της απώλειας, εξαρτάται από τους παράγοντες που επιδρούν στον πενθούντα και αναλύονται στις ακόλουθες ενότητες. Μέσω της διεργασίας του πένθους το άτομο εκφράζει τα συναισθήματα θλίψης που νιώθει, μαθαίνει να ζει με την απώλεια, προσαρμόζεται σε μια νέα καθημερινότητα, αφομοιώνει το παρελθόν και έχει τη δυνατότητα σχεδιασμού και επένδυσης στο μέλλον.

Συμπερασματικά αναφέρουμε πως η έννοια της θλίψης αφορά περισσότερο στο συναισθηματικό επίπεδο, ενώ η έννοια του θρήνου περιγράφει κατά κύριο λόγο τους διάφορους τρόπους έκφρασης του πόνου που δημιουργεί η απώλεια. Η έννοια του πένθους έχει μεγαλύτερο εύρος και πληρότητα από τη θλίψη και το θρήνο. Περιλαμβάνει όλες τις διαστάσεις του

ανθρώπου, από τον ψυχολογικό έως και τον κοινωνικό τομέα. Σ' αυτήν την εργασία οι παραπάνω έννοιες χρησιμοποιούνται σύμφωνα με αυτό το διαχωρισμό.

Β. ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΟΥΝ Ή ΠΑΡΕΜΠΟΔΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Η ένταση και η διάρκεια της διεργασίας του πένθους καθορίζονται από πολλούς παράγοντες, προσωπικούς αλλά και κοινωνικούς. Κάθε άτομο επεξεργάζεται και διαχειρίζεται το πένθος του, ανάλογα με τα δικά του ιστορικά δεδομένα (εξωτερικοί παράγοντες) και τη δική του προσωπικότητα. Αυτό αποτελεί και την αιτία που οι αντιδράσεις του φυσιολογικού πένθους, δεν εκδηλώνονται όλες μαζί στον πενθούντα ούτε σε συγκεκριμένες στιγμές. Οι παρακάτω παράγοντες επηρεάζουν άμεσα την ποσότητα και την ποιότητα της έκφρασης ή καταπίεσης των συναισθημάτων αυτών και είναι οι εξής:

- **Η προσωπικότητα του πενθούντα.** Ο Parkes υποστηρίζει πως υπάρχει προσωπικότητα με προδιάθεση πένθους. Μέσα από τις έρευνές του, συμπεραίνει πως το αίσθημα ανασφάλειας, το έντονο άγχος, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, ο θυμός, η ενοχή και η δυσκολία στην εκδήλωση του πόνου θεωρούνται προάγγελοι ενός παθολογικού πένθους. Επίσης μιλά και για την «προσωπικότητα με προδιάθεση στη θλίψη». Αυτές οι προσωπικότητες έχουν βιώσει περιόδους παρατεταμένης θλίψης λόγω παλιότερων απωλειών, γεγονός που προμηνύει άσχημη αντίδραση σ' ένα νέο θάνατο. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.100) Περισσότερες πιθανότητες να παρουσιάσουν επιπλοκές στο πένθος έχουν τα άτομα που χαρακτηρίζονται αγχώδη, ανασφαλή και φοβικά. Ωστόσο υπάρχουν άτομα που δεν εμφανίζουν έντονες συναισθηματικές δυσλειτουργίες κι όμως αναπτύσσουν παθολογικό πένθος. Αυτό συμβαίνει όταν στο άτομο προϋπάρχει μια λανθάνουσα παθολογία, που επιτείνεται από την απώλεια. (S. Fleming, «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ.66)
- Ο τρόπος με τον οποίο το άτομο αντιμετώπιζε τις προηγούμενες απώλειες στη ζωή του. Κάθε άνθρωπος έχει την ικανότητα να

αντιμετωπίσει τις απώλειες και τις αποτυχίες που συναντά στη ζωή. Ο τρόπος και η αποτελεσματικότητα του χειρισμού τους όμως εξαρτώνται από την προσωπικότητα και τις προηγούμενες εμπειρίες του καθενός. (Τζ. Μπόλμπυ , «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ.147)

- Η σχέση που είχε δημιουργηθεί ανάμεσα στον επιζώντα και στο άτομο που πέθανε. Είναι πολύ σημαντικοί οι παράμετροι που έχουν διαμορφώσει το βαθμό της σχέσης, όπως η ποιότητα της σχέσης, το μέγεθος της συναισθηματικής επένδυσης σε αυτή, αλλά και το κατά πόσο έντονη και στενή υπήρξε, ή αντίθετα το αν χαρακτηριζόταν από αβεβαιότητα και αμφιθυμία. Επίσης τα αισθήματα σταθερότητας και ασφάλειας που είχε εξασφαλίσει η σχέση, καθώς και ο βαθμός εξάρτησης που έχει αναπτυχθεί, δημιουργούν στον επιζώντα το αίσθημα πως μαζί με το αγαπημένο του πρόσωπο θάβεται κι ένα δικό του κομμάτι. (R. Wrenn , «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ.57)

Τα παραπάνω στοιχεία για την ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ του επιζώντα και του ατόμου που έφυγε, γίνονται ακόμα πιο έντονα όταν η σχέση αφορά νεαρά ζευγάρια, γονείς με παιδιά, νέες μητέρες που είναι αρκετά προσκολλημένες με το βρέφος, αλλά και γονείς και παιδιά με αναπηρία ή ενήλικες και γέροντες , που είναι ανίκανοι να αυτοεξυπηρετηθούν. Οι σχέσεις αυτές χαρακτηρίζονται ως σχέσεις αφομοίωσης και παρουσιάζουν μεγάλη εξάρτηση ή και απεγνωσμένη αναζήτηση επικοινωνίας. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.102-103)

Ο υπερβολικά στενός δεσμός, η μεγάλη εξάρτηση της ταυτότητας και της εικόνας του εαυτού του πενθούντα, από τη συνεχή παρουσία του συντρόφου ή του γονέα – παιδιού, καθώς και οι προσωπικές προσδοκίες (όνειρά) του, για την πορεία της σχέσης στο μέλλον, ενισχύουν τα αισθήματα ενοχής και θυμού προς τους πάντες, ακόμα και προς τον ίδιο του τον εαυτό. (Τζ. Μπόλμπυ , «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ.146)

- Ο θάνατος ενός παιδιού. Σε περιπτώσεις οικογενειών που έχουν χάσει το παιδί τους παρατηρείται μεγάλη δυσκολία προσαρμογής στην

απώλεια. Ακόμα και τρία χρόνια μετά το θάνατό του παρουσιάζονται προβλήματα. (S. Fleming, «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ.67)

- **Η ένταση αμφιθυμικών συναισθημάτων.** Η συνύπαρξη συναισθημάτων αγάπης, μίσους, φθόνου, αντιπαλότητας επηρεάζουν σημαντικά τις εκδηλώσεις ενοχής και θλίψης και κατ' επέκταση ολόκληρη τη διεργασία του πένθους. Το 1915 ο Φρόιντ διαπιστώνει πρώτος πως κατά πάσα πιθανότητα η αμφιθυμία είναι το χαρακτηριστικό των σχέσεων, που ευθύνεται για τα περισσότερα παθολογικά φαινόμενα. Η δυνατότητα συμφιλίωσης, αγάπης και μίσους δεν έχει πολλές φορές θετικά αποτελέσματα μια και πίσω από την εκδήλωση θετικών συναισθημάτων κρύβεται η επιθυμία καταστροφής του ερωτικού αντικειμένου. Όμως συνήθως τα ετερόκλητα συναισθήματα που γεννά το ερωτικό αντικείμενο εκτιμώνται ως θετικά. Οι αμφιθυμικές σχέσεις εκδηλώνονται μέσω των αντιφατικών θέσεων του ατόμου, που έχει μια εικόνα ιδανικού όντος για τον άλλο, της οποίας την θέση όμως μπορεί να πάρει το υποβόσκον (κρυφό) μίσος, σε κάθε λάθος ή άστοχη ενέργεια του άλλου ατόμου.

Μερικές φορές η πραγματικότητα του θανάτου είναι ανομολόγητο πάθος για την εξαφάνιση του μισητού αντικειμένου, σε φανταστικό όμως επίπεδο που το ακολουθεί ένα (φυσικό) αίσθημα ενοχής. Η βαριάς μορφής κατάθλιψη που σχετίζεται με το πένθος σ' αυτές τις περιπτώσεις, είναι άμεση συνέπεια της υλοποίησης μιας φαντασίωσης. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.101 – 102)

Ο λάθος χειρισμός των αισθημάτων αυτών μπορεί να αποβεί μοιραίο και σημαντικό εμπόδιο στην ομαλή εξέλιξη του πένθους. Στις περιπτώσεις αυτές η αποφυγή του πένθους, με την μη έκφραση του, δίνει τη θέση της στις χρόνιες αντιδράσεις του θρήνου. Το πένθος σ' αυτές τις περιπτώσεις έχει το στοιχείο της αυτοτιμωρίας κι έτσι ο συνεχής θρήνος γίνεται πλέον καθήκον προς τον αποθανόντα. (Τζ. Μπόλμπυ , «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ.145 -146)

- **Οι συνθήκες** κάτω από τις οποίες επήλθε ο θάνατος του αγαπημένου προσώπου, οι οποίες διαμορφώνουν διαφορετικά συναισθήματα και αντιδράσεις.

Ο φυσιολογικός θάνατος δίνει την ευκαιρία στο άτομο που βλέπει ένα αγαπημένο του πρόσωπο να χάνεται (πεθαίνει), να τον αποχαιρετίσει, να κάνει οτιδήποτε για να τον ευχαριστήσει, όπως να υλοποιήσει τις τελευταίες του επιθυμίες και παρακλήσεις, να λύσει παλιότερες υποθέσεις, να συγχωρέσει λάθη του παρελθόντος και να του εκφράσει με όσους τρόπους ξέρει, την αγάπη του γι' αυτόν. (R. Wrenn, «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ.57)

Αυτές οι κινήσεις είναι καθοριστικές για την συναισθηματική κατάσταση του ατόμου, που καλείται να αντιμετωπίσει τον χαμό του κοντινού του προσώπου, καθώς μπορούν να τον προστατεύσουν από αισθήματα ενοχών και την ανάγκη αυτοτιμωρίας.

Αντίθετα ο ξαφνικός, απροσδόκητος ή βίαιος θάνατος που προκλήθηκε από αυτοκτονία, φυσική καταστροφή, φόνο ή κάποια από τις στιγματισμένες ακόμα ασθένειες (π.χ. AIDS), είναι πολύ δύσκολο να γίνει κατανοητός και αποδεκτός. Ένας τέτοιος θάνατος μπορεί να προκαλέσει αισθήματα ενοχής, θυμού, οργής, κατηγορίες ακόμα και προς τον Θεό, ενώ μπορεί να επηρεάσει την εικόνα του ατόμου για τον κόσμο γενικά.

Μια ενδιαφέρουσα έρευνα που έγινε στο πανεπιστήμιο του Τορόντο, συνέκρινε δύο ομάδες ατόμων που πένθουσαν μια πρόσφατη απώλεια. Την πρώτη ομάδα αποτελούσαν άτομα που ενοχοποιούσαν έναν συγκεκριμένο άνθρωπο, θεωρώντας τον προσωπικά υπεύθυνο για τον βίαιο θάνατο του αγαπημένου τους, ο οποίος είχε δολοφονηθεί ή χάσει την ζωή του σε αυτοκινητιστικό ατύχημα. Η δεύτερη ομάδα περιλάμβανε άτομα που δεν ενοχοποιούσαν κανέναν, αφού ο θάνατος του αγαπημένου τους οφειλόταν, συνήθως, σε αρρώστια. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι τα άτομα της πρώτης ομάδας:

- Ένιωθαν μεγαλύτερο θυμό σχετικά με το θάνατο του αγαπημένου τους.
- Επιθυμούσαν έντονα να εκδικηθούν τους δράστες.
- Έβρισκαν λιγότερη ικανοποίηση στη ζωή τους.

- Δεν πρόσβλεπán σε μια μελλοντική ευτυχία, ήταν περισσότερο απαισιόδοξοι.
- Επένδυαν λιγότερο στις διαπροσωπικές τους σχέσεις.
- Δεν εμπιστεύονταν την δικαιοσύνη, ειδικά στις περιπτώσεις που είχαν εμπλακεί η αστυνομία και τα δικαστήρια. (S. Fleming, «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ. 67)

Ο τρόπος που βιώνεται ένας θάνατος παίζει σημαντικό ρόλο στην ψυχολογία και στις αντιδράσεις που θα εκδηλώσει το άτομο που θρηνεί. Γι' αυτό το λόγο είναι σημαντικό: το αν έχει δει ή αγγίξει το σώμα του νεκρού, αν έχει βρεθεί αντιμέτωπο με νομικές περιπλοκές ή με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αν το προσωπικό υγείας που τον ενημέρωσε για το τραγικό συμβάν, του παραστάθηκε με ανθρωπιά και σεβασμό, αν οι γιατροί τον στήριξαν ή αν εγκαταλείφθηκε εκείνη τη στιγμή από όλους. (R. Wrenn «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ.58)

- **Οι ταυτόχρονες κρίσεις.** Κίνδυνο επιπλοκών του πένθους προκαλούν διάφορες κρίσεις που μπορεί να εμφανιστούν ταυτόχρονα με μια σοβαρή απώλεια, όπως οι συζυγικές εντάσεις, οικονομικές δυσκολίες ή ανάληψη υποχρεώσεων, για τις οποίες το άτομο δεν είναι ικανό. Οι υπερβολικές αυτές απαιτήσεις που παρουσιάζονται στη ζωή του, συντελούν στη δύσκολη αντιμετώπιση της απώλειας. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ. 66)
- **Η διαθεσιμότητα και η υποστήριξη του περιβάλλοντος** προς το άτομο που πενθεί. Αυτό μπορεί να αποτελείται από την οικογένεια, τους φίλους, τους συναδέλφους από την δουλειά, τα μέλη μιας οργάνωσης, τους πνευματικούς οδηγούς και διάφορους άλλους. (R. Wrenn «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ.58) Ο ρόλος του περιβάλλοντος, για να αποτελεί βοηθητικό παράγοντα για την ομαλή διεργασία του πένθους, πρέπει να έχει συντροφικό και υποστηρικτικό χαρακτήρα. Συχνά ο πενθών, μη αποδεχόμενος την πραγματικότητα, αρνείται να συμβιβαστεί με αυτή και δείχνει να ρίχνεται σε μια διαρκή μάχη με το παρελθόν, προκειμένου να επανακτήσει ότι νιώθει πως έχασε. Όσο περισσότερο πλούσιο και διαθέσιμο είναι το κοινωνικό

περιβάλλον, τόσο ομαλότερη είναι η διαδικασία του πένθους, αφού το άτομο υποβοηθάται να διατηρήσει την αυτοεκτίμηση και την ψυχική του ισορροπία. Ιδιαίτερα σημαντική αξία, μέσα σ' αυτό το περιβάλλον, έχουν τα παιδιά. Η παρουσία παιδιών μικρής ηλικίας επηρεάζει θετικά τους ενήλικες που πενθούν. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ. 98)

- **Η επαγγελματική θέση και η οικονομική κατάσταση** επηρεάζουν αισθητά την έκβαση της επεξεργασίας του πένθους. Η καλή επαγγελματική θέση και η οικονομική ανεξαρτησία διευκολύνουν τον θλιμμένο. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 199)
- **Η κατάσταση της υγείας** του θλιμμένου ατόμου κατά την ώρα της απώλειας. Ένα άτομο εξασθενημένο, άρρωστο ή ηλικιωμένο, μπορεί πολύ δύσκολα να εκτεθεί στις σφοδρές συγκινησιακές καταστάσεις, που προϋποθέτει το πένθος. Αλλά και άλλες σωματικές βλάβες, που προέρχονται απ' το αλκοόλ τα ψυχοφάρμακα και τα ναρκωτικά, δυσκολεύουν τη διαδρομή του πένθους. Έτσι η χρονική του διάρκεια παρατείνεται για ακαθόριστο διάστημα και το πένθος χρονίζει. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 198)
- **Ο πολιτισμός** μέσα στον οποίο θρηνεί κανείς και οι κώδικες συμπεριφοράς που έχουν αναπτυχθεί σ' αυτόν. Τα ήθη, τα έθιμα, καθώς και τα πιστεύω (πολιτικά, θρησκευτικά, εθνικά κ.α.) του κάθε πολιτισμού, παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των παραγόντων αυτών, που καθορίζουν την πορεία του πένθους. (R. Wrenn, «Το πένθος στη ζωή μας», 1998, σελ. 58)
- **Η ηλικία και το φύλο** μπορούν να έχουν επίδραση μόνο σε σχέση με άλλους παράγοντες. Νεότερα άτομα, γυναικείου φύλου, έχουν κατά κανόνα τις μεγαλύτερες πιθανότητες να ξεπεράσουν το πένθος. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 199) Επίσης σημαντικές πιθανότητες έχουν τα ηλικιωμένα άτομα, αφού έχει παρατηρηθεί πως οι συναισθηματικοί δεσμοί σ' αυτή την ηλικία είναι πιο χαλαροί.
- **Η θρησκεία – θρησκευτικές παραδόσεις.** Ο θάνατος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι κάθε θρησκευτικής πεποίθησης. Η ιδέα για το

πώς πρέπει να αντιμετωπίζεται η απώλεια επηρεάζεται από το δόγμα κάθε θρησκείας. Η θρησκεία παρέχει ένα ανακουφιστικό πλαίσιο πίστης, η κύρια, ωστόσο σημασία της έγκειται στη σύσταση μιας κοινωνικής ομάδας, η οποία προσφέρει ένα αντικειμενικό στήριγμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιρροής της θρησκείας είναι η αντίθεση των λαών της Μέσης Ανατολής και της Άπω Ανατολής. Στην πρώτη περίπτωση ξεσπούν ασυγκράτητα μετά την είδηση του θανάτου, ενώ στη δεύτερη ο θρήνος είναι βουβός εξαιτίας της πίστης στην μετενσάρκωση.

Γ. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

α. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Κατάθλιψη:

- Συναισθήματα λύπης και οδύνης.
- Δυσφορία που συνδέεται από ψυχικό πόνο.
- Απόγνωση, θρήνος, κλάμα.
- Η κατάθλιψη βαριάς μορφής επιδεινώνεται από εξωγενείς παράγοντες.

Άγχος:

- Φόβοι, εντάσεις, κίνδυνος «νευρικής κρίσης».
- Φόβος για επικείμενη τρέλα ή θάνατο, για αδυναμία συνέχισης της ζωής χωρίς τον νεκρό.
- Αγωνία μπροστά στην μοναξιά, στις οικονομικές ή άλλες εκκρεμότητες που άφησε πίσω του ο νεκρός.

Ενοχή:

- Αυτοκατηγορίες και αναθεματισμός των συνθηκών που προκάλεσαν τον θάνατο (ο πενθών νιώθει υπαίτιος που δεν τον απέτρεψε).
- Ενοχές για την συμπεριφορά του απέναντι στον νεκρό (δεν τον αγάπησε αρκετά, δεν τον προστάτεψε, δεν πήρε τις σωστές αποφάσεις)

Θυμός και εχθρότητα:

- Ευερεθιστότητα απέναντι στην οικογένεια και στους φίλους, που δεν φαίνονται ικανοί να εκτιμήσουν την αληθινή αξία του νεκρού.
- Θυμός απέναντι στη μοίρα, στον εκλιπόντα που εγκατέλειψε τον πενθούντα, χωρίς να υπολογίσει τις συνέπειες της πράξης του.
- Θυμός απέναντι στους γιατρούς και στους νοσηλευτές.

Αποχή από την ηδονή:

- Απώλεια της ευχαρίστησης του φαγητού.
- Αδυναμία απόλαυσης του ελεύθερου χρόνου και των οικογενειακών ή κοινωνικών γεγονότων, όπως και κάθε δραστηριότητα, στην οποία συμμετείχε και ο νεκρός. Τίποτα πια δεν μοιάζει ευχάριστο χωρίς το αγαπημένο πρόσωπο.

Μοναξιά:

- Ο πενθών νιώθει μόνος, ακόμα κι όταν βρίσκεται με άλλους. Το συναίσθημα γίνεται πιο έντονο, όταν ξαναζει στιγμές ανάλογες με εκείνες που συνήθως μοιραζόταν με τον νεκρό. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.43-44)

β. ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Αναστάτωση:

- Ένταση
- Αδυναμία εξεύρεσης ψυχικής ηρεμίας
- Υπερκινητικότητα
- Έντονη αναζήτηση του εκλιπόντος
- Πράξεις χωρίς λογική συνοχή

Κόπωση:

- Μείωση της φυσιολογικής ενεργητικότητας (η οποία αντισταθμίζεται, πολλές φορές από κρίσεις κινητικότητας.)

- Δυσχέρεια στην άρθρωση και στην κριτική ικανότητα.
- Γενική κατάπτωση.

Κλάμα:

- Κλαμένα ή βουρκωμένα μάτια, γενικά θλιμμένο ύφος (ηττοπαθές βλέμμα, τραβηγμένα χαρακτηριστικά). (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.44)

γ. ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΚΑΙ ΕΝΟΧΛΗΣΕΙΣ

Ύπνος:

- Ολική αϋπνία, κατά τις πρώτες μέρες, και σταδιακά αργή βελτίωση.
- Κάποιες φορές, εκδηλώσεις χρόνιας αϋπνίας.
- Επαναλαμβανόμενες εικόνες, τρομακτικά όνειρα.
- Πιθανότητα υπερυπνίας.
- Διαταραχές του εικοσιτετράωρου ρυθμού της δραστηριότητας, περνώντας από έναν παράδοξο ύπνο, σε κατάσταση εγρήγορσης, συνοδευμένης από παραισθήσεις.

Όρεξη:

- Ολική ή μερική απώλεια της όρεξης.
- Αισθητή μεταβολή βάρους.
- Κρίσεις βουλιμίας προκαλούν, όχι σπάνια, αύξηση του σωματικού βάρους.

Απώλεια ενέργειας:

- Γενική σωματική κατάπτωση.
- Σωματική δυσφορία (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 202)

Σωματικοί πόνοι:

- Ενοχλήσεις (στην πλάτη, στο κεφάλι, στον αυχένα)
- Μυϊκές κράμπες
- Ναυτίες

- Εμετοί
- Στεγνός λαιμός
- Πικρή γεύση στο στόμα
- Διαταραχές της όρασης
- Τυμπανισμός
- Αίσθηση κενού στο στομάχι
- Δύσπνοια
- Εξασθένηση του μυϊκού συστήματος
- Πτώση ή άσπρισμα των μαλλιών
- Ταχυπαλμίες και ρίγη (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.44)

δ. ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ

Νοητική επιβράδυνση:

- Αποτελεί παράμετρο της ψυχοκινητικής επιβράδυνσης.

Κάμψη της προσοχής και της ικανότητας συγκέντρωσης:

- Δυσκολία στην ανάγνωση και στην εκτέλεση ορισμένων εργασιών.
- Κίνδυνος ατυχημάτων τόσο στο σπίτι όσο και στον εργασιακό χώρο.

Διαταραχές της μνήμης:

- Εξασθένηση της βραχυπρόθεσμης και μεσοπρόθεσμης μνήμης. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.45)

ε. Η ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΝΤΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΤΟΥ, ΣΤΟΝ ΝΕΚΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Αυτοκατηγορίες:

- Ακούραστα επαναλαμβανόμενο αίσθημα ενοχής, στην αρχή του πένθους.

Χαμηλή αυτοεκτίμηση:

- Ο πενθών νιώθει ότι διέπραξε κάποιο σφάλμα, ότι αποδείχθηκε ανίκανος και ανεπαρκής. Απεχθάνεται τον εαυτό του.

Απελπισία και αδυναμία αποδοχής βοήθειας:

- Απαισιοδοξία για το παρόν και το μέλλον.
- Ο πενθών φλερτάρει με τον θάνατο και την αυτοκτονία.

Απώλεια της αίσθησης της πραγματικότητας:

- Ο πενθών αισθάνεται ότι «δεν είναι παρών», ότι «βλέπει τα πράγματα από έξω», ότι τα γεγονότα αφορούν κάποιον άλλο και όχι τον ίδιο, (διχασμός της προσωπικότητας).

Καχυποψία:

- Αμφιβολία για τα κίνητρα όσων θέλουν να τον βοηθήσουν ή να τον συμβουλευθούν.

Διαπροσωπικές εντάσεις:

- Δυσκολίες στη διατήρηση κοινωνικών σχέσεων, απόρριψη των φίλων, απομάκρυνση από τις συνήθεις ασχολίες.

Στάσεις απέναντι στον νεκρό:

- Εξέγερση, αναζήτηση, έντονες θρηνωδίες.
- Μίμηση της συμπεριφοράς του νεκρού, ενασχόληση με τα ενδιαφέροντά του.
- Εξιδανίκευση του νεκρού: Τάση διαγραφής των ελαττωμάτων του και υπερεκτίμησης των προσόντων του.
- Αμφιθυμία: εναλλαγή θετικών και αρνητικών συναισθημάτων απέναντι στον νεκρό.
- Οι εικόνες του νεκρού, εξαιρετικά «ζωντανές», συχνά παίρνουν την μορφή παραισθήσεων.
- Η έμμονη ενασχόληση με τον εκλιπόντα δεν αφήνει περιθώρια για κανένα άλλο ενδιαφέρον. (M. Bacque, «Πένθος και υγεία», 2001, σελ. 45)

- Συνειδητοποίηση της μικρής σημασίας των καθημερινών συγκρούσεων με τον εκλιπόντα.
- Τάση αποθέωσης του νεκρού. (Φ. Φάρος, Το Πένθος, 1993, σελ.215-216)

Σωματικά συμπτώματα ταύτισης:

- Ο πενθών εμφανίζει τα ίδια συμπτώματα με τον νεκρό (εκείνα που επέφεραν το μοιραίο π.χ. ταχυκαρδία, αν ο θάνατος προήλθε από έμφραγμα). Ο πενθών μπορεί να είναι πεπεισμένος ότι πάσχει από την ίδια ασθένεια με το νεκρό.

Νέα χρήση των ψυχοτρόπων ουσιών:

- Αύξηση της κατανάλωσης ψυχοτρόπων φαρμάκων (π.χ. ηρεμιστικών και άλλα), αλκοολούχων ποτών και καπνού.

Αξιοσημείωτη ευαισθησία στις ασθένειες:

- Μολυσματικές ασθένειες, λόγω ανοσοποιητικής ανεπάρκειας του οργανισμού.
- Ευαισθησία σε ασθένειες που συνδέονται και με την παραίτηση του από την φροντίδα του εαυτού του (όπως ο καρκίνος και η φυματίωση).
- Ασθένειες που προκαλούνται από το άγχος όπως είναι οι καρδιακές και οι δερματικές παθήσεις. (M. Bacque, «Πένθος και υγεία», 2001, σελ. 46)

Δ. ΣΤΑΔΙΑ – ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Είναι σχεδόν κοινώς αποδεκτό, από τους επιστήμονες ψυχολογίας, η ύπαρξη και ο διαχωρισμός της εξελικτικής πορείας του φυσιολογικού πένθους σε στάδια – φάσεις. Φυσικά ο διαχωρισμός αυτός δεν είναι απλός ούτε δεδομένος και συχνά παρατηρούμε χαρακτηριστικά ενός σταδίου σ' ένα άλλο στάδιο. Επίσης η χρονική διάρκεια των διαφόρων σταδίων παρουσιάζει ορισμένες παραλλαγές. Παρ' όλα αυτά αποτελούν βασικό κομμάτι των

γνώσεων, που πρέπει να έχει ο επιστήμονας ή ο επαγγελματίας που ασχολείται με το θάνατο (πένθος), ώστε να μπορέσει να βοηθήσει τον πενθούντα να διαχειριστεί το πένθος του, όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά.

Έχουν αναπτυχθεί πολλές θεωρίες γύρω από τα στάδια – φάσεις του πένθους. Στην συνέχεια αναφέρονται περιληπτικά οι κατά τη γνώμη μας σημαντικότερες και έπειτα γίνεται μια προσπάθεια ανάλυσης των σταδίων του πένθους σύμφωνα μ' αυτές.

Σύμφωνα με την E. Ross πέντε είναι τα στάδια που περνά το άτομο για να αντιμετωπίσει τον ξαφνικό θάνατο. Αυτά είναι τα εξής:

- Άρνηση – Απομόνωση
- Θυμός
- Παζάρεμα – Διαπραγμάτευση
- Κατάθλιψη
- Αποδοχή (E. Ross, «Θάνατος στο τελικό στάδιο της εξέλιξης», 1988, σελ. 40)

Ο J. Bowlby αναγνωρίζει τέσσερις κύριες φάσεις στις οποίες μπορεί να χωριστεί η πορεία του πένθους. Αυτές είναι οι εξής:

- Φάση μουδιάσματος.
- Φάση έντονης λαχτάρας και αναζήτησης του χαμένου προσώπου.
- Φάση αποδιοργάνωσης και απόγνωσης.
- Φάση μεγαλύτερου ή μικρότερου βαθμού αναδιοργάνωσης. (Τζ. Μπόλμπυ, «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ. 126)

Η Dr. M. Bacque διακρίνει τέσσερα στάδια του φυσιολογικού πένθους:

- Η συνειδητοποίηση της απώλειας
- Η άρνηση
- Η κατάθλιψη
- Προς την αποδοχή

Ο E. Lindemann επισημαίνει τρία στάδια του πένθους.

- Σοκ, δυσπιστία και άρνηση να πιστέψει ότι συμβαίνει η απώλεια.
- Οξεία θλίψη που χαρακτηρίζεται από την αποδοχή της απώλειας. Έλλειψη ενδιαφέροντος, αισθήματα μοναξιάς, διαταραχές ύπνου και φαγητού, έντονη ενασχόληση με τον αποθανόντα.
- Επίλυση του πένθους με επαναφορά στις καθημερινές δραστηριότητες και σταδιακή μείωση της συνεχούς σκέψης του αποθανόντος. (Λ. Βαριδάκη, Σημειώσεις μαθήματος Κοινωνικής Εργασίας με Άτομα, σελ.75)

Ο Worden διαπραγματεύεται το πένθος σε τέσσερις φάσεις:

- Αποδοχή της πραγματικότητας για την απώλεια.
- Να βιώσει ο πένθων τον πόνο που συνεπάγεται το πένθος.
- Προσαρμογή στο περιβάλλον από όπου λείπει το αγαπημένο πρόσωπο.
- Απόσυρση συναισθηματικής ενέργειας και επανασύνδεση σε κάποια άλλη σχέση. (Λ. Βαριδάκη, Σημειώσεις μαθήματος Κοινωνικής Εργασίας με Άτομα, σελ.75)

Ο W. Oates διαχωρίζει την διαδικασία του πένθους στις εξής έξι φάσεις:

- Τη φάση του συγκλονισμού
- Τη φάση του μουδιάσματος
- Τη φάση της απιστίας και άρνησης
- Τη φάση του ξεσπάσματος
- Τη φάση του μετριασμού της εντάσεως και του άγχους
- Τη φάση της επαναφοράς και της ενσωμάτωσης της εικόνας του χαμένου προσώπου στην δική του ιδέα για τον εαυτό του. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 215)

Ο David Fulconer διακρίνει τέσσερα στάδια:

- Το άμεσο στάδιο που κρατάει για μερικές ώρες μετά τον θάνατο και περιλαμβάνει τις εξής αντιδράσεις:
 - Τη στωική
 - Τη ζάλη
 - Την κατάρρευση και

- Τα δάκρυα
- Το αμέσως επόμενο στάδιο περιλαμβάνει:
 - Τη συγκατάβαση
 - Την έξαρση
 - Την διαμαρτυρία
 - Την απομόνωση και
 - Την συντριβή
- Το μεταβατικό στάδιο που αρχίζει μετά την κηδεία, διαρκεί μέχρι την επάνοδο του θλιμμένου στην κανονική του ζωή και περιλαμβάνει:
 - Την μεταποιητική
 - Την εξαναγκαστική και
 - Την προκλητική προσοχή.
- Το τελικό στάδιο της ανακατατάξεως της συμπεριφοράς, το οποίο χαρακτηρίζεται ως:
 - Προβληματικό
 - Συμμετοχικό
 - Μνήμη – Φαντασία και
 - Απώθηση απομόνωση. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 215)

Ο Γ. Κανακάκης περιγράφει το μοντέλο των πέντε μεταβατικών φάσεων – κύκλων του πένθους μέσω του τελετουργικού του μοιρολογιού:

- Συνειδητοποίηση των παραγόντων που μας «συγ-κινούν» εσωτερικά και εξωτερικά.
- Ώρα της έμπνευσης, της οδύνης και του δημιουργικού άλματος
- Αυτορρύθμιση μέσα από την δυναμική της δημιουργικής δράσης.
- Σταθεροποίηση και ανανεωμένη επαφή και σχέση με τον εσωτερικό μας κόσμο και με αυτό που μας περιβάλλει.
- Νέες ρυθμίσεις, νέοι προσανατολισμοί, νέα ξεκινήματα. (Γ. Κανακάκης, « Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.159-162)

Οι παραπάνω συγγραφείς διατυπώνουν στις θεωρίες τους από τρία έως έξι στάδια που περνά ο πένθων από τη στιγμή που πληροφορείται το θάνατο του αγαπημένου του προσώπου, μέχρι την επαναπροσαρμογή στο

περιβάλλον του. Όλοι συμφωνούν στο πρώτο και στο τελευταίο στάδιο. Διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στα μεσαία στάδια, περισσότερο ως προς τον αριθμό παρά ως προς το περιεχόμενο. Στο πρώτο στάδιο ο πένθων βιώνει έντονο σοκ, άρνηση, μούδιασμα και στο τελευταίο αποδέχεται τη νέα κατάσταση, κάνει σχέδια για το μέλλον και επαναπροσανατολίζεται. Στα μεσαία στάδια περιγράφεται η έντονη συναισθηματική κατάσταση που περνά το άτομο, η έμμονη ενασχόλησή του με τον νεκρό και η κατάθλιψη. Για άλλους συγγραφείς η φάση αυτή αποτελεί ένα στάδιο και για άλλους χωρίζεται σε επιμέρους.

α. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΣΤΑΔΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

1^ο Στάδιο « Συγκλονισμός - συνειδητοποίηση της απώλειας»

Αρχικά, τα κύρια χαρακτηριστικά του σταδίου αυτού είναι η έκπληξη, η άρνηση, η δυσπιστία και η αμφισβήτηση του γεγονότος του θανάτου («Όχι δεν είναι αλήθεια!...Δεν το πιστεύω...»). Στην είδηση του γεγονότος μπλοκάρει κάθε ψυχική λειτουργία. Σ' αυτό το σημείο κάνουν την εμφάνιση τους οι πρώτες ενδείξεις της ψυχολογικής οπισθοδρόμησης. Μερικές φορές ο θλιμμένος μουδιάζει τόσο πολύ από τον συγκλονισμό, ώστε να μη δείχνει σημεία συναισθηματικής διαταραχής. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ.214) Κάποιοι μένουν αποσβολωμένοι και καταρρέουν κι άλλοι δείχνουν σαν να μην έχουν καταλάβει τι συνέβη, συνεχίζοντας κανονικά την δραστηριότητά τους.

Στο στάδιο αυτό παρατηρείται συχνά ψυχολογική κατάρρευση, όπου ο θλιμμένος φαίνεται να μην αντιλαμβάνεται τι γίνεται γύρω του και να μην είναι σε θέση να έχει ξεκάθαρους συνειρμούς. Πληθώρα σκέψεων κατακλύζουν την νόηση, η οποία αδυνατεί να αντιδράσει. Κινείται μηχανικά, ακολουθεί τυποποιημένους τρόπους συμπεριφοράς και είναι τόσο συγκλονισμένος από τον δυνατό πόνο, ώστε να μη μπορεί να διαμαρτυρηθεί. Ωστόσο, αυτή η γαλήνη πριν την καταιγίδα μερικές φορές διακόπτεται από ξεσπάσματα έντονης συναισθηματικής φόρτισης, συνήθως φόβου και θυμού. (Τζ. Μπόλμπυ, «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ.127) Αισθάνεται μια αόριστη οργή και πιστεύει πως ακόμα και για να υπάρχει απλώς πρέπει να καταβάλει τεράστιες προσπάθειες.(Φ. Φάρος, «Το

Πένθος», 1993, σελ.214) Παρ' όλο που ο πένθών πολύ συχνά κυριεύεται από την αίσθηση του μοιραίου, δείχνει να επιθυμεί να γυρίσει τον χρόνο πίσω, υποκρινόμενος πως δεν έχει ακόμα πληροφορηθεί το συμβάν.

Τότε παρατηρούνται κάποιες αυθόρμητες αντιδράσεις με καθησυχαστική επίδραση όπως φυγή, αναζήτηση αντικειμένων ή αποδείξεων της ύπαρξης του νεκρού. Σε περιπτώσεις καταστροφών, οι απεγνωσμένες τάσεις φυγής και οι ηρωικές προσπάθειες είναι οι δυο όψεις της αποφυγής της πραγματικότητας. Ορισμένοι σπεύδουν στον τόπο της τραγωδίας προς ανεύρεση αντικειμένων (όπως σε περίπτωση δυστυχήματος, σεισμού κ.λ.π.), κάποιιοι βοηθούν απελπισμένα τους άλλους, ενώ κάποιιοι άλλοι βουβαίνονται και περιμένουν πετρωμένοι (όπως σε περιπτώσεις πολέμου ή τρομοκρατικής ενέργειας). (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.36)

Σ' αυτό το στάδιο υπάρχει χάσμα μεταξύ της λογικής και των αισθημάτων του θλιμμένου. Η έλλειψη λογικής και ο συγκλονισμός του ατόμου στην πρώιμη θλίψη λειτουργεί ως προστατευτικό στον αφόρητο πόνο. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ.214)

Η παθητική αυτή φάση χαρακτηρίζεται από αδυναμία και άρνηση. Η διάρκεια που μπορεί να έχει είναι ώρες ή σπανιότερα μέρες, ενώ η συνειδητοποίηση του γεγονότος είναι αναπόφευκτη. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.37) Οι αντιδράσεις στη συνειδητοποίηση της απώλειας κυμαίνονται μεταξύ ασυγκράτητων θρήνων και συγκρατημένης σιωπηλής αποδοχής. Επέρχεται συγκινησιακή και σωματική αστάθεια, σύγχυση, απελπισία, αίσθηση πως είμαστε αβοήθητοι, και δημιουργείται χάος συναισθημάτων. Ακολουθούν φόβος, μνησικακία, οργή, συναίσθημα ενοχής, διαμαρτυρία, παράπονο, έλεγχος, σιωπή, απάθεια, αναισθησία, ακαμψία, αμφισβήτηση και άρνηση. Αυτή είναι η αρχή της «κάθαρσης». Η έναρξη της επαφής με την κρίση. (Γ. Κανακάκης, « Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.159)

2° Στάδιο « Άρνηση – αναζήτηση του χαμένου προσώπου »

Μετά την «αντιληπτική δυσλειτουργία» παρατηρείται μια πραγματική «κατάσταση κλονισμού» στην σωματική υγεία του πενθούντα, η οποία πλήττει σημαντικές οργανικές λειτουργίες. Τα πιο συνηθισμένα συμπτώματα που φανερώνουν την σωματική αυτή επιδείνωση είναι η απώλεια του ύπνου κατά

τις πρώτες νύχτες μετά τον θάνατο, η απώλεια όρεξης και η καθολική απώλεια ενέργειας (ατελείωτη κόπωση).

Στην συνέχεια, αρχίζει ένας εσωτερικός και εξωτερικό διάλογος με το νεκρό. Ερωτήματα όπως «Γιατί αυτός;...Γιατί σε 'μένα;...Γιατί τώρα;» και άλλα έρχονται τακτικά στην σκέψη του πενθούντα, αποδεικνύοντας έτσι την πλήρη επίγνωση που έχει για το γεγονός του θανάτου. Στη διάρκεια αυτής της φάσης του πένθους, ο πενθών διακατέχεται από έντονη επιθυμία να ψάξει και να ξαναβρεί το χαμένο πρόσωπο. Μερικές φορές το άτομο έχει συνείδηση αυτής της έντονης επιθυμίας, αν και συνηθέστερα δεν έχει. Κάποιες φορές το άτομο αφήνεται με προθυμία σ' αυτή τη λαχτάρα, όπως για παράδειγμα όταν επισκέπτεται τον τάφο ή άλλα μέρη στενά συνδεδεμένα με το χαμένο πρόσωπο. Άλλες φορές όμως προσπαθεί να την καταπνίξει σαν παράλογη και γελοία. Οποιαδήποτε στάση κι αν έχει το άτομο απέναντι σ' αυτή τη λαχτάρα, νιώθει την ανάγκη να ψάξει κι αν είναι δυνατό να ξανακερδίσει το χαμένο πρόσωπο. (Τζ. Μπόλμπυ, «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ. 128)

Χαρακτηριστικά στοιχεία αυτής της προσπάθειας είναι τα εξής:

- Ανήσυχες κινήσεις και εξερεύνηση του περιβάλλοντος με τα μάτια.
- Έντονη σκέψη για το χαμένο πρόσωπο.
- Ανάπτυξη αντιληπτικού «συνόλου» για το άτομο, δηλαδή μια διάθεση να αντιληφθεί και να προσέξει οποιαδήποτε ερεθίσματα υποδηλώνουν την παρουσία του χαμένου προσώπου και ταυτόχρονα να αγνοεί όσα δεν σχετίζονται με το σκοπό.
- Συγκέντρωση της προσοχής στα μέρη του περιβάλλοντος όπου είναι πιθανόν να βρίσκεται το χαμένο πρόσωπο.
- Κάλεσμα του χαμένου προσώπου. (Τζ. Μπόλμπυ, «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ. 129)

Ωστόσο η άρνηση και οι προσπάθειες για ακύρωση (του γεγονότος) αποτελούν το μόνο μέσο που διαθέτει για να εξωτερικεύσει την οδύνη του, θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να απορρίψει την πραγματικότητα. Αυτή η εξέγερση για «ακύρωση», σημειώνεται συνήθως σε όσους βρίσκονται στο πλάι του ατόμου ως τον θάνατο (οικογένεια ή θεραπευτές), οι οποίοι πιστεύουν ότι έκαναν το ανθρωπίνως δυνατό για να βοηθήσουν τον

ετοιμοθάνατο. Φυσικά η εξέγερση αυτή είναι εξαιρετικά εξουθενωτική για τον πενθόντα, από τον οποίο δεν λείπουν η σύγχυση και οι εκδηλώσεις θυμού λόγω της ανάγκης που νιώθει για εκτόνωση και προσοχή στο άτομό του.

Αναπόφευκτη όμως φαίνεται να είναι, με την εμφάνιση των πρώτων δακρύων, η βύθιση του πενθούντος σε κατάθλιψη, όπως θα δούμε και στο επόμενο στάδιο. Αν ο θλιμμένος μπορέσει να εκφράσει τα πραγματικά συναισθήματα και τις πραγματικές αντιδράσεις του, η συναισθηματική εκτόνωση θα διευκολύνει αυτό που θα επακολουθήσει. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ.215)

3^ο Στάδιο «Κατάθλιψη, αποδιοργάνωση, απόγνωση »

Τα δάκρυα αποτελούν μια πραγματικά καλή αρχή της εκδήλωσης της φυσιολογικής κατάθλιψης που εμφανίζεται, σύμφωνα την M. Bacque, σ' αυτή τη φάση στην πορεία του πένθους. Η εξιδανίκευση του νεκρού από τον πενθόντα δεν έχει επιτρέψει, ως αυτήν τη στιγμή, την αποτελεσματικότερη προσέγγιση των εσωτερικών συγκρούσεων που, ο πενθών έχει απωθήσει. Η έκφραση των συναισθημάτων με λόγια αποτελεί ένα πολύ καλό φάρμακο για τον τλαιπωρημένο ψυχισμό του πενθούντα.

Αυτή η καταθλιπτική κατάσταση έχει αντίκτυπο στην σωματική, διανοητική και συναισθηματική σφαίρα γύρω από το άτομο που πενθεί. Τα συμπτώματα της κατάθλιψης του πένθους σε σωματικό επίπεδο στον εικοσιτετράωρο βιολογικό ρυθμό του ατόμου που πενθεί , όπως τα ενσωματώνει η M. Bacque , στο στάδιο αυτό, σημειώνονται ως εξής:

- Διαταραχές του ύπνου όπως αϋπνία, ξυπνήματα στην μέση της νύχτας, καθώς και διαταραχές στην ποιότητα του ύπνου, όπως αύξηση της συχνότητας των εφιαλτών.
- Μπορεί να σημειωθούν παραισθήσεις, ακόμη και εισβολές παράδοξης υπνηλίας ενώ το άτομο είναι ξύπνιο. Μ' όλα αυτά υπάρχει ο κίνδυνος ο πενθών να νομίζει πως αρχίζει να τρελαίνεται. Γι' αυτόν το λόγο καθίσταται αναγκαία η εξήγηση αυτών των φαινομένων, στον ίδιο, από ειδικούς.
- Μια άλλη, μακροπρόθεσμη, συνέπεια της κατάθλιψης του πένθους είναι η υπερυπνία. Πρόκειται για τον ύπνο καταφύγιο ή για την αναζήτηση μιας κατάστασης χωρίς αισθήσεις, όπου το άτομο μπορεί για λίγο να πιστέψει

ότι δεν συνέβη τίποτα. Η κατάσταση αυτή προδίδει μια έντονη επιθυμία για διαφυγή και ανακούφιση από τον, βασανιστικό, ψυχικό πόνο.

- Επίσης παρατηρούνται διασαλεύσεις στην όρεξη. Οι ανορεκτικές και βουλιμικές τάσεις είναι δυο συμπτώματα της γενικής απώλειας της επιθυμίας, που χαρακτηρίζει τον πένθοντα.

Η μοναξιά αποτελεί έναν ακόμη ανασταλτικό παράγοντα που μπορεί να επιδεινώσει την κατάσταση ωθώντας τον πένθοντα στο αλκοόλ, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει ως αντικαταθλιπτικό και διεγερτικό. Στην σημερινή κοινωνία οι άντρες είναι πιο επιρρεπείς στον αλκοολισμό, ενώ οι γυναίκες καταφεύγουν συνηθέστερα στα αγχολυτικά.

- Τέλος, αυτό που συμπληρώνει την εικόνα του πένθοντα είναι η εμφάνιση κάποιας ασθένειας, που οφείλεται στην αληθινή εξασθένηση του οργανισμού, από τις διαταραχές που σημειώνονται στην όρεξη και στον ύπνο του ατόμου και οι οποίες επηρεάζουν την δραστηριότητά του και πολύ συχνά το καθιστούν ανίκανο να εργαστεί. Γίνεται εμφανής η ψυχοκινητική αναστολή που παρουσιάζει ο πένθων, η οποία επηρεάζει ακόμα και την εκφορά του λόγου.

Η κόπωση και η σκληρή πραγματικότητα, που αδυνατεί ή καλύτερα αρνείται να αγωνιστεί για να την αντιμετωπίσει, κρύβει ένα αίσθημα ενοχής, του οποίου την θέση δεν αργούν να πάρουν οι αυτοκατηγορίες. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.38-40)

Τα συμπτώματα που επιφέρει η κατάθλιψη του πένθους στον διανοητικό τομέα είναι τα εξής:

- Επιβράδυνση της αντίληψης.
- Κάμψη της προσοχής – Επηρεασμός της ικανότητας συγκέντρωσης.
- Επηρεάζεται η βραχυπρόθεσμη μνήμη, η οποία ενισχύει πολλές φορές την απομόνωση του πένθοντος.
- Αίσθημα ενοχής, αν όχι ήδη χαμηλή αυτοεκτίμηση, τα οποία ενισχύονται ακόμα περισσότερο από την εντύπωση ότι έχει «χάσει τα λογικά του». (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.41)

Στο συναισθηματικό επίπεδο η καταθλιπτική κατάσταση επιφέρει τα εξής συμπτώματα:

- Διάθεση θλιμμένη και σκοτεινή.
- Σκόπιμη απαισιόδοξη έκφραση, (όπως κριτική των ελαττωμάτων του και εχθρική στάση απέναντι στο στενό του περιβάλλον.)
- Έντονη αναστάτωση που χαρακτηρίζεται από:
 - Υπερβολική ευαισθησία σε οτιδήποτε του θυμίζει το τραγικό συμβάν.
 - Εγωιστικό κλείσιμο στον εαυτό του και στην οδύνη του, που δεν επιτρέπει σε κανέναν να διακόψει τον θρήνο του.
 - Συναισθηματική αστάθεια που οδηγεί από το στάδιο του πόνου της εγκατάλειψης, στην έξαρση της ανάμνησης.
- Δημιουργία αισθημάτων ενοχής και μελαγχολίας, τα οποία δημιουργούν αδιάκοπα παράπονα, κουραστικά για το περιβάλλον του.
- Αποχή από την ηδονή. Αυτή η άρνηση για κάθε μορφή ευχαρίστησης δημιουργεί ένα ερώτημα γύρω από την αιτία που την προκαλεί. Πρόκειται για αυτοτιμωρία ή απλώς αδυναμία αναγνώρισης της θετικής πλευράς της ζωής; Η απάρνηση κάθε διασκεδαστικής πλευράς των δραστηριοτήτων της ζωής, ακόμα κι ένα γέλιο, που μπορεί να τον βυθίσει στην θλίψη, αποδεικνύουν τις εξαιρετικά επώδυνες στιγμές που βιώνει το άτομο που πενθεί. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να ψάχνει την λύτρωση μέσα από τάσεις αποφυγής και απόρριψης του καθημερινού του περιβάλλοντος. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.41)

4° Στάδιο «Προσαρμογή - αποδοχή»

Όλα τα στάδια που περιγράφηκαν παραπάνω δείχνουν τις προσπάθειες που πρέπει να καταβάλει ο πενθών, κατά τη διεργασία του πένθους. Η χαλάρωση της διανοητικής και σωματικής δραστηριότητας, καθώς και η κοινωνική και συναισθηματική απομόνωση που περιγράφηκαν στο προηγούμενο στάδιο δεν μπορούν παρά να εμποδίσουν την ομαλή ψυχική λειτουργία.

Ο πενθών, εξ αρχής, θεωρεί το θάνατο του αγαπημένου του προσώπου άδικο. Με την εξιδανίκευση του νεκρού, έχει συνδέσει όλα τα θετικά του

συναισθήματα με τις αναμνήσεις που έχει από τη ζωή του με τον εκλιπόντα. Εδώ φαίνεται η χρησιμότητα της συνειδητοποίησης των αρνητικών στοιχείων που θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν αυτήν την εξιδανικευμένη εικόνα και να ελευθερώσουν τον πενθούντα από τα συναισθήματα ενοχών, ώστε να μπορέσει να αποδεχτεί (πιο εύκολα) το συμβάν. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.42-43)

Σ' αυτήν τη φάση ο πενθών αναβιώνει το παρελθόν του με τον νεκρό, για να μπορέσει να διαπιστώσει πως όλα έχουν παρέλθει ανεπιστρεπτί. Από την επιτυχή κατάληξη αυτής της αναβίωσης εξαρτάται και η διεργασία του πένθους. Όσο το άτομο εμμένει στις ευτυχισμένες αναμνήσεις του, τόσο πιο δύσκολη και μακρόχρονη μοιάζει να είναι η διεργασία αυτή.

Σύμφωνα με την M. Bacque η διάρκεια της διεργασίας του πένθους εξαρτάται από τον αριθμό και την ένταση αυτών των διανοητικών διεργασιών. Ο Αμερικάνος ψυχαναλυτής E. Lindermann υποστηρίζει πως όλα τα κοινά βιώματα με τον νεκρό πρέπει να «αποσυναρμολογηθούν», με την βοήθεια της σκέψης και του πόνου. Σιγά – σιγά ο πενθών πρέπει να αποδεσμεύσει κάθε γλυκιά ανάμνηση από την προσδοκία του να την ξαναζήσει.

Η εμφάνιση ιδεών και σχεδίων για την μελλοντική δράση στην ζωή του, αποτελεί μια ισχυρή ένδειξη της έναρξης του σταδίου αυτού.(Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 216) Όταν ο θλιμμένος συνειδητοποιήσει την αλλαγή της κατάστασης, αναζητεί προοπτικές, στρέφεται προς τα καθημερινά και αναλαμβάνει νέα καθήκοντα που περιλαμβάνουν και επιθυμίες αυτοπραγμάτωσης. (Γ. Κανακάκης, « Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.161)

Οι περίοδοι όπου ο θλιμμένος αισθάνεται πως έχει επιστρέψει στην κανονική ζωή διαταράσσονται από περιόδους όπου ο κόσμος δεν φαίνεται πραγματικός σ' αυτόν, όπως στα πρώτα στάδια του πένθους. Οι διακυμάνσεις αυτές επηρεάζονται ιδιαίτερα από περιστατικά που έχουν να κάνουν με τον νεκρό όπως, η ονομαστική του γιορτή ή ημέρα του θανάτου του, μια ευτυχισμένη επέτειος, ένα τραγούδι και άλλα, μπορούν να ξαναζωντανέψουν πολύ ζωντανά συναισθήματα του νεκρού και της απελπισίας. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 216) Τα νέα όμως αυτά βουλιάγματα στη θλίψη, γίνονται τώρα πια δεκτά χωρίς φόβο και με λιγότερη επιβάρυνση. Ένας ακόμα θάνατος σε σύντομο χρονικό διάστημα μπορεί να προκαλέσει οπισθοδρόμηση σε προηγούμενα στάδια.

Ε. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΒΑΡΕΩΣ ΠΕΝΘΟΥΣ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω υπάρχουν πολλοί παράγοντες, από τους οποίους καθίσταται λιγότερο ή περισσότερο δύσκολη, η διεργασία του πένθους. Η βαριά μορφή πένθους, ιδιαίτερα όταν έχει προηγηθεί ένα ξαφνικό γεγονός, αποτελεί στάδιο του φυσιολογικού πένθους, που είναι όμως παροδικό και εξασθενεί στην πορεία του. Η παράταση της διάρκειάς του έχει άσχημες επιπτώσεις στην ψυχική και σωματική υγεία του ατόμου.

Μια κατάσταση βίαιου κλονισμού της ψυχολογίας, όπως είναι ο θάνατος πολύ αγαπημένου προσώπου, μπορεί να οδηγήσει άλλοτε σε άμεσες σωματικές και ψυχολογικές αντιδράσεις και άλλοτε σε ολοκληρωτικό μπλοκάρισμα των ψυχικών λειτουργιών. Η απουσία εξωτερικευμένης αντίδρασης είναι επικίνδυνη γιατί αποτελεί σοβαρό παράγοντα εμφάνισης παρατεταμένου βαρέως πένθους. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.46)

Σε περιπτώσεις καταστροφών ή πολέμων, οι οποίες είναι γνωστό πως ευνοούν περίπλοκες (παθολογικές) εκδηλώσεις πένθους, το βαρύ πένθος αν και αργεί συνήθως να εκδηλωθεί, γίνεται ακόμα πιο επικίνδυνο.

Ο E. Lindemann προτείνει να χρησιμοποιείται η έκφραση *βαρύ πένθος*, για την περιγραφή των πρώτων αντιδράσεων σε μια ιδιαίτερα δραματική κατάσταση, όταν τίποτα δεν προμηνύει ότι ένα αγαπημένο πρόσωπο θα βρεθεί ανάμεσα στα θύματα μιας μαζικής καταστροφής. Μέσα από την μελέτη του με ανθρώπους που είχαν χάσει τους δικούς τους, υπό άσχημες ή περίεργες συνθήκες, συμπεραίνει μια αξιοσημείωτη ομοιομορφία στο σύνδρομο του πένθους βαριάς μορφής. Αναλύοντας αναφέρει: «ο πένθων περνάει από διαδοχικά κύματα σωματικής αναστάτωσης, που διαρκούν από είκοσι λεπτά έως μια ώρα, κατά τα οποία νιώθει έναν κόμπο στο λαιμό, έλλειψη οξυγόνου, καθώς και ένα κενό στο στομάχι. Η μυϊκή εξασθένηση συμπίπτει με έναν έντονο ψυχικό πόνο και μια αφόρητη ένταση. Αυτές οι υπόστροφες ενοχλήσεις εκδηλώνονται μόλις κάποιος αναφέρει το νεκρό, και ωθούν το άτομο να πενθεί σε πλήρη απομόνωση». (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.47)

α. ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΩΛΕΙΑ ΣΤΟ ΒΑΡΥ ΠΕΝΘΟΣ

Διαταραχές σε σωματικό επίπεδο:

- Γενική σωματική κατάπτωση.
- Αναπνευστικές διαταραχές τύπου δύσπνοιας, κρίσεις άγχους. Η ανάγκη κοινοποίησης του θανάτου αποτελεί μεγάλο παράγοντα επιδείνωσης των διαταραχών αυτών.
- Ολική αϋπνία.
- Πεπτικές διαταραχές. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.50)

Διαταραχές σε ψυχικό επίπεδο:

- Αποκλειστική προσήλωση στον νεκρό, με αποτέλεσμα την ανικανότητα για κάθε άλλη δραστηριότητα, συνοδευόμενη από νοητικές εικόνες (σε περιπτώσεις πολέμου ή βιαιοτήτων οι εικόνες γίνονται ακόμα πιο έντονες και παρασύρουν τον πενθούντα σε θύελλα παραισθήσεων).
- Αισθήματα ενοχής. (Αυτοκατηγορίες)
- Εχθρότητα προς το περιβάλλον, απρόσμενη και ακατανόητη για εκείνους. Αίσθηση πως κανείς δεν τον καταλαβαίνει, κανείς δεν μπορεί να έρθει στην θέση του. Συλλέγει μαζοχιστικά τις όποιες εκδηλώσεις κακίας ή ζήλιας εις βάρος του, για να δικαιολογήσει, στη συνέχεια την απομόνωση και την ενοχή του.
- Απώλεια της αίσθησης της φυσιολογικής συμπεριφοράς. Απώλεια του νοήματος της παλιάς συμπεριφοράς και της σημασίας των καθημερινών ασχολιών. Οι κοινωνικές συναναστροφές μοιάζουν μάταιες και βαρετές, ενώ ο πενθών νιώθει απών, παραδομένος στον κόσμο του νεκρού. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.49-50)

Με την έναρξη της διεργασίας του πένθους όλα τα παραπάνω συμπτώματα αμβλύνονται, όμως εξ αρχής είναι απαραίτητο να αποφευχθεί η χαλάρωση, η οποία συνεπάγεται με την κατάρρευση του πενθούντα. Ο πενθών έχει σφιγμένα χαρακτηριστικά και μιλάει λίγο, γιατί φοβάται το συγκινησιακό ξέσπασμα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4: ΟΙ ΕΠΙΠΛΟΚΕΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ

Α. Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΦΥΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΙΠΛΟΚΩΝ ΤΟΥ

Το πένθος αποτελεί πολύ συχνά την αιτία για ένα μεγάλο ποσοστό εμφανίσεων, σωματικών και ψυχιατρικών παθήσεων. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που καθιστούν απαραίτητη την ικανότητα για διάκριση, ενός φυσιολογικού από ένα παθολογικό πένθος. Σε περιπτώσεις διάγνωσης παθολογικού πένθους, ο ασθενής πρέπει να παρακινείται να δεχτεί την συμβουλευτική βοήθεια κάποιου ειδικού.

Η αναγνώριση του είδους της διαταραχής είναι λεπτό ζήτημα. Σύμφωνα με την M. Bacque τα ψυχιατρικά πένθη είναι ευκολότερα ανιχνεύσιμα. Ο παραληρηματικός λόγος, η αποκλίνουσα συμπεριφορά, η απουσία λογικών συνειρμών στην πορεία της σκέψης, η ιδιόρρυθμη εμφάνιση καθώς και το επικοινωνιακό χάσμα είναι κάποια από τα βασικά κριτήρια διάγνωσης των ψυχιατρικών πενθών.

Ο χρόνος είναι πρωταρχικός παράγοντας για μια σωστή διάγνωση. Σε περιπτώσεις ενός φυσιολογικού, αλλά αιφνίδιου πένθους, ο γιατρός διακρίνοντάς το, μπορεί να χορηγήσει κάποια φάρμακα για ένα μικρό διάστημα, αν κριθεί απαραίτητο.

Η διάγνωση μπορεί να ανιχνεύσει επίσης, μια παθολογική ταύτιση με τον νεκρό, σωματικά συμπτώματα, κληρονομικές διαταραχές, ακόμα και κάποια σύνδρομα που σήμερα είναι γνωστά με τον ιατρικό όρο «ιατρικά ανεξήγητες ενοχλήσεις». (M. Bacque, «Πένθος και υγεία», 2001, σελ. 221-222)

Τέλος θα τονίσουμε εδώ την σημασία της ικανότητας διάκρισης (όχι διάγνωσης) του παθολογικού πένθους και από το περιβάλλον του πενθούντα, ώστε να μπορέσει έγκαιρα να τον ωθήσει στην αναζήτηση βοήθειας από ειδικούς.

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ
Κατάθλιψη	Νοητική επιβράδυνση
Άγχος	Κάμψη προσοχής
Ενοχή	Διαταραχές μνήμης
Θυμός – Εχθρότητα	ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ
Αποχή από την ηδονή	Αυτοκατηγορίες
Μοναξιά	Χαμηλή αυτοεκτίμηση
ΣΩΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	Αδυναμία αποδοχής βοήθειας
Αναστάτωση	Απώλεια αίσθησης πραγματικότητας
Κόπωση – Απώλεια ενέργειας	Καχυποψία
Κλάμα	Διαπροσωπικές εντάσεις
Διαταραχές ύπνου	Εξιδανίκευση του νεκρού
Διαταραχές όρεξης	Αμφιθυμία
Σωματικοί πόνοι	Έντονες «εικόνες» του νεκρού
Σωματικά συμπτώματα ταύτισης	Έμμονη ενασχόληση με τον νεκρό
Ευαισθησία στις ασθένειες – Χρήση ψυχοτρόπων ουσιών	Μίμηση της συμπεριφοράς του νεκρού

<p>Η παρουσία των εκδηλώσεων του φυσιολογικού πένθους και των παρακάτω συμπτωμάτων για διάστημα πάνω των έξι μηνών παραπέμπουν σε παθολογικό πένθος.</p>
<p>Άρνηση αποδοχής του θανάτου</p>
<p>Έντονη αναζήτηση του εκλιπόντα</p>
<p>Λαχτάρα και επιθυμία για το χαμένο πρόσωπο</p>
<p>Έμμηνη προσήλωση σε ότι αφορά τον νεκρό</p>
<p>Ανικανότητα συνειδητοποίησης της απώλειας</p>
<p>Ακατάσχετο κλάμα</p>
<p>Αίσθημα διαρκούς έκπληξης και αποχαύνωσης</p>
<p>Ανάπτυξη υπερβολικής δραστηριότητας</p>
<p>Βίαιη εχθρότητα εναντίον συγκεκριμένων ατόμων -αλλαγή στους οικείους τρόπους συμπεριφοράς</p>
<p><u>Το παθολογικό πένθος έχει πολλά κοινά στοιχεία με το φυσιολογικό, όμως οι εκδηλώσεις του διαφέρουν σε ένταση και διάρκεια</u></p>

Β. ΟΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΠΛΟΚΕΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Κατά την διάρκεια της διεργασίας του πένθους, είναι απαραίτητο, το περιβάλλον του πενθούντα να έχει κάποιες γνώσεις γύρω από τα ελάχιστα αλλά βασικά κριτήρια, που θα του επιτρέψουν να εκτιμήσει τη σοβαρότητα των παρατηρούμενων συμπτωμάτων, ώστε να τον παρακινήσει να συμβουλευτεί ένα γιατρό ή κάποιον ειδικό.

Οι δυσκολίες ταξινόμησης των διαφόρων μορφών κατάθλιψης στην ψυχιατρική, οφείλονται και στην πολυπλοκότητα των συμπτωμάτων του φυσιολογικού πένθους. Έτσι σύμφωνα με την Dr. M. Bacque η κατάθλιψη έχει διπλή υπόσταση: «Πρόκειται για ασθένεια όταν είναι ενδογενείς, ενώ, όταν προκαλείται από ένα τραυματικό γεγονός, καλείται αντιδραστική». Επίσης για την αναγνώριση των δυο αυτών υποστάσεων, έχουμε δύο είδη κριτηρίων : «τα ποιοτικά κριτήρια και τα κριτήρια διάρκειας του πένθους». Τα

συμπτώματα του παθολογικού πένθους μπορεί να παρουσιάσουν κάποιες διακυμάνσεις, ως προς τη διάρκεια αλλά και τη χρονική στιγμή στην οποία εμφανίζονται.

Οι ψυχολογικές επιπλοκές του πένθους διακρίνονται ως εξής:

- Βαριά αντιδραστική κατάθλιψη στο πένθος
- Παθολογικό πένθος

(Σε σχέση με τον χρόνο)

- Αναβλητικό πένθος
- Ανεσταλμένο πένθος
- Χρόνιο πένθος

Όλοι οι παραπάνω τύποι επιπλοκών αναλύονται παρακάτω.

Παρά την αδυναμία έκφρασης ενός ακριβούς και παγκοσμίως αποδεκτού ορισμού του παθολογικού πένθους, οι ριζικές διαφορές μεταξύ πένθους και κατάθλιψης φαίνεται να βρίσκει σύμφωνους όλους τους ειδικούς. Ο Prigerson υποστηρίζει πως το παθολογικό πένθος χαρακτηρίζεται από συμπτώματα, η επιμονή, των οποίων, για περισσότερο από έξι μήνες μετά την απώλεια, είναι ένδειξη σοβαρού κινδύνου εμφάνισης διαταραχών κοινωνικής, ψυχολογικής και ιατρικής φύσης.

Το παθολογικό πένθος δεν ακολουθεί μια καθορισμένη πορεία όπως το φυσιολογικό. Μια βασική διαφορά ανάμεσα στην πορεία των δυο «πενθών», είναι ότι το παθολογικό πένθος συνεπάγεται με την αδυναμία του ατόμου να επανακτήσει την ψυχική του ηρεμία και να αντεπεξέλθει, όπως πρώτα στις απαιτήσεις της καθημερινής του ζωής.

Όταν αυτές οι διαταραχές που προκαλούν τα συμπτώματα επιμένουν και μετά την υποχώρηση της κατάθλιψης, εμποδίζοντας την επαναφορά του οργανισμού στην φυσιολογική του λειτουργία, τότε μιλάμε για παθολογικό πένθος. (M. Bacque, «Πένθος και υγεία», 2001, σελ. 54-55)

Ένας τρόπος που μας διευκολύνει να ξεκαθαρίσουμε την διαφορά μεταξύ βαριάς αντιδραστικής κατάθλιψης στο πένθος και παθολογικού πένθους είναι να αναφερθούν τα συμπτώματα που, η παρατεταμένη εμφάνισή τους, προσδιορίζουν την κάθε διάγνωση.

α. ΒΑΡΙΑ ΑΝΤΙΔΡΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ

Επιμονή των παρακάτω συμπτωμάτων, δυο μήνες μετά την απώλεια:

- Υποχονδρία
- Απάθεια
- Επίμονη αϋπνία
- Παθολογικό άγχος
- Τάσεις αυτοκτονίας
- Ενοχή
- Αίσθημα μοναξιάς
- Δυσθυμία
- Ψυχοκινητική αναστολή
- Εχθρότητα
- Απομόνωση (M. Bacque, «Πένθος και υγεία», 2001, σελ. 56,57)
- Αυτοκατάκριση
- Ανάγκη για αυτοτιμωρία
- Χαμηλή αυτοεκτίμηση (Φ. Φάρος, «Το Πένθος» 1993, σελ. 207)

β. ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ

Επιμονή των παρακάτω συμπτωμάτων, έξι μήνες μετά την απώλεια:

- Άρνηση αποδοχής του θανάτου.
- Έντονη αναζήτηση του εκλιπόντα.
- Λαχτάρα και διακαής επιθυμία για το χαμένο πρόσωπο.
- Έμμομη προσήλωση σε ότι αφορά στο νεκρό.
- Ανικανότητα συνειδητοποίησης της απώλειας.
- Αίσθημα διαρκούς έκπληξης και αποχαύνωσης εξαιτίας του μοιραίου.
- Ακατάσχετο κλάμα. (M. Bacque, «Πένθος και υγεία», 2001, σελ. 57)

Επίσης ως διαστρεβλωμένες αντιδράσεις του πένθους, που αποτελούν ένδειξη παθολογίας, αναφέρονται και οι εξής:

- Ανάπτυξη υπερβολικής δραστηριότητας, που συνοδεύεται από αίσθημα εφορείας, αντί λύπης. Τα αποτελέσματα αυτών των δραστηριοτήτων,

μπορεί να αποδειχθούν επικίνδυνα και αρκετά επώδυνα, αφού πολλές φορές έχουν άσχημες κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις, για τον ίδιο, το στενό (οικογένεια, φίλοι), αλλά και το ευρύ περιβάλλον (συνεργάτες κ.α.) του πενθούντα, (π.χ. άστοχες οικονομικές επενδύσεις, παραίτηση από την δουλεία του).

- Αλλαγές στις σχέσεις με φίλους και συγγενείς. Αυτό συνήθως συνοδεύεται από την απομόνωση του πενθούντα, μια και νιώθει ενοχλητικές τις προηγούμενες κοινωνικές του δραστηριότητες.
- Αδυναμία του ατόμου να συνεχίσει τους οικείους τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς. Το άτομο μπορεί να επιθυμεί να δείξει δραστηριότητα αλλά δεν είναι σε θέση να αναλάβει πρωτοβουλία δράσης.
- Βίαιη εχθρότητα εναντίον συγκεκριμένων ατόμων, (π.χ. γιατρός). Η εμφάνιση μιας εικόνας ψυχρής απάθειας που θυμίζει σχιζοφρένεια. Αυτή την εικόνα την παρουσιάζουν πολλοί θλιμμένοι στην προσπάθεια τους να αποκρύψουν τα συναισθήματα της οργής τους, που πιστεύουν πως τους ντροπιάζουν. (Λ. Βαριδάκη, Σημειώσεις μαθήματος: Κοινωνική Εργασία με Άτομα, σελ. 65-66)

γ. ΑΝΑΒΛΗΤΙΚΟ – ΕΤΕΡΟΧΡΟΝΙΣΜΕΝΟ ΠΕΝΘΟΣ

Στην περίπτωση του αναβλητικού πένθους, ο πενθών ενώ είναι γνώστης του αμετάκλητου της απώλειας του αγαπημένου του προσώπου, αρνείται το γεγονός, χρησιμοποιώντας ασυνείδητα ως ασπίδα την απόρριψη της πραγματικότητας.

Αυτό γίνεται εμφανές τόσο μέσα από την άκαμπτη συμπεριφορά του, στην οποία δεν παρατηρείται κανένα είδος έκφρασης που να υποδηλώνει συναισθήματα θλίψης ή θρήνου, όσο και από τις συνήθειες και το γενικότερο ρυθμό της ζωής του, ο οποίος δεν υφίστανται καμία αλλαγή.

Το άτομο συμπεριφέρεται όπως όταν υπήρχε ο εκλιπών στη ζωή του και ακολουθεί με τελετουργικό τρόπο τις συνήθειες που τον αφορούσαν (π.χ. του απευθύνει τον λόγο, τον υπολογίζει σε κάθε του κίνηση, φροντίζει τα πράγματα του και άλλα). Με αυτόν τον τρόπο νιώθει πως επικοινωνεί με τον

νεκρό από μια άλλη διάσταση και αποτελεί γι' αυτόν το μόνο μέσο, για να διατηρήσει ζωντανή αυτή την «ψευδαίσθηση», η οποία τον λυτρώνει από την πραγματικότητα. Επίσης αρνείται επίμονα να συζητήσει οτιδήποτε γύρω από το θέμα αυτό, ενώ δε δείχνει να επηρεάζεται από την αλλαγή της συμπεριφοράς των ανθρώπων του περιβάλλοντός του. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.58-60)

Η αιτία που προκαλεί συνήθως την αναβολή, είναι η ύπαρξη ορισμένων επιτακτικών ευθυνών, που έχει ο θλιμμένος, την ώρα του θανάτου. Όταν πρέπει να προσπαθήσει να κρατήσει το ηθικό των άλλων, δεν αντιδρά για εβδομάδες, ακόμα και για χρόνια.(Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 204)

Σύμφωνα με τον Dr. S. Fleming, καθηγητή κλινικής ψυχολογίας, οι παράγοντες που εμποδίζουν την ομαλή εξέλιξη του πένθους και ευθύνονται για την αναστολή της διεργασίας του είναι οι εξής:

- Ο φόβος ότι το πένθος μπορεί να καταστήσει το άτομο ιδιαίτερα ευάλωτο, ακόμα και να το εκμηδενίσει.
- Ο φόβος μήπως χάσει την ψυχική του υγεία.
- Η δυσκολία να αναγνωρίσει στον εαυτό του κάποια αρνητικά στοιχεία, που συχνά φέρνει στην επιφάνεια το πένθος.
- Η ύπαρξη χαρακτηριστικών στην προσωπικότητά του, που το καθιστούν «φοβικό στον πόνο». (S. Fleming, «Το πένθος στη ζωή μας», σελ.65)

Σε αντίθεση με το πρώτο στάδιο του φυσιολογικού πένθους όπου η αδυναμία σύλληψης και αποδοχής του γεγονότος κρατά για λίγο, στο αναβλητικό πένθος η άρνηση αυτή έχει μεγάλη διάρκεια.

Η κατάθλιψη, η οποία αποτελεί τον μόνο δρόμο που μπορεί να οδηγήσει τον πενθούντα πίσω στην πραγματικότητα, επέρχεται αναπόφευκτα, έστω και καθυστερημένα μέσα από μια εσωτερική επεξεργασία ή από κάποιο αιφνίδιο γεγονός, που θα αναγκάσει το άτομο να αντικρίσει την αλήθεια. Ένας νέος θάνατος ή η επανάληψη των συνθηκών του παλαιού θανάτου μπορούν να επαναδραστηριοποιήσουν το παλιό πένθος. Μερικές φορές μάλιστα, μπορεί κάποιος να παρουσιάσει συμπτώματα πένθους όταν ο ίδιος φτάσει στην ηλικία ενός αγαπημένου του προσώπου που έχει πεθάνει προ πολλού.

(Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 205) Έτσι επέρχεται η αποδοχή του γεγονότος και ξεκινά η διαδικασία του πρώτου σταδίου του φυσιολογικού πένθους.

δ. ΑΝΕΣΤΑΛΜΕΝΟ ΠΕΝΘΟΣ

Κύριο χαρακτηριστικό του ανεσταλμένου πένθους είναι η απουσία συναισθηματικών διαταραχών, καθώς και η εμφάνιση πολλών σωματικών συμπτωμάτων που επιβαρύνουν την υγεία του πενθούντα. Οι κατηγορίες ανθρώπων που, συνηθέστερα, παρουσιάζουν αυτή τη μορφή πένθους είναι τα παιδιά και τα άτομα με μειωμένες νοητικές και λεκτικές ικανότητες.

Η Dr. M. Baque αναφερόμενη στα λεγόμενα του Parkes εξηγεί πως το ανεσταλμένο πένθος είναι μια μορφή αναβλητικού πένθους, του οποίου οι άμυνες είναι λιγότερο αποτελεσματικές, δεδομένου ότι είναι περισσότερο εμφανείς στο σώμα παρά στην συμπεριφορά του πενθούντος.

Τα παιδιά που αντιδρούν στον θάνατο με την μορφή του ανεσταλμένου πένθους συνειδητοποιούν το γεγονός της απώλειας, όμως δεν συγκλονίζονται από αυτό. Η έντονη απουσία συναισθημάτων που τα χαρακτηρίζει, προδίδει την ανοσία που δείχνει να έχουν πάθει τα παιδιά στον πόνο, ενώ τα συμπτώματα που μπορεί να εμφανίσουν είναι ποικίλα. Η συμπεριφορά ορισμένων διακρίνεται από μια διαρκή ανησυχία, καθώς και από παρορμητική και προκλητική στάση απέναντι στο περιβάλλον. Άλλα, χάνουν την ομιλία τους και τρομάζουν με την υπερβολικά ώριμη στάση τους, στην οποία δεν διακρίνεται ίχνος αφέλειας ή παιδικής περιέργειας.

Στις περιπτώσεις των ενηλίκων που βιώνουν το ανεσταλμένο πένθος, ένα μεγάλο ποσοστό δίνει περισσότερη έμφαση στην θεραπεία των σωματικών συμπτωμάτων και ενοχλήσεων παρά στην αντιμετώπιση της πραγματικής αιτίας. Γι' αυτό το λόγο πολλοί πενθούντες οδηγούνται στον γιατρό χωρίς όμως να τον ενημερώνουν για το τραυματικό γεγονός που τους συνέβη. Αυτό, ορισμένες φορές, έχει ως αποτέλεσμα τη μη πλήρη αποκατάσταση της σωματικής υγείας του ατόμου, καθώς και την ταλαιπωρία του μέσα από θεραπείες μεγάλης διάρκειας. (M. Bacque, «Πένθος και υγεία», 2001, σελ. 60-61)

ε. ΧΡΟΝΙΟ ΠΕΝΘΟΣ

Κύριο χαρακτηριστικό του χρόνιου πένθους είναι η μεγάλη διάρκεια εμφάνισης των συμπτωμάτων της κατάθλιψης, που προκαλεί η απώλεια, στην ζωή του πενθούντα. Σε αρκετές περιπτώσεις το πένθος, μπορεί να διαρκέσει μια ολόκληρη ζωή, γεγονός το οποίο εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

Το χρόνιο πένθος οφείλεται στην αδυναμία του πενθούντα, να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα και να διεργαστεί το πένθος του. η αιτία που μπορεί να προκαλέσει την αδυναμία αυτή και κατά συνέπεια την αντίδραση του χρόνιου πένθους, μπορεί να είναι μια ασυνείδητη αυτοτιμωρία του ατόμου, προκαλούμενη από αισθήματα ανομολόγητου μίσους για τον εξιδανικευμένο, πλέον, εκλιπόντα. Ο πενθών, που δεν αποδέχεται την πραγματικότητα του θανάτου, ακινητοποιείται συναισθηματικά και, τροφοδοτώντας και παγιώνοντας τον πόνο του, αποτρέπει κάθε δυνατότητα να αναζητήσει και να επωφεληθεί από ένα νόημα της κληρονομιάς που άφησε ο αγαπημένος του. (S. Fleming, «Το πένθος στη ζωή μας», σελ.64)

Σε ορισμένες περιπτώσεις το πένθος αυτό μοιάζει ακίνητο και ανεπηρέαστο από το χρόνο, ενώ άλλες φορές παίρνει τη μορφή μιας ατελείωτης αναζήτησης αιτιών του θανάτου, ευθυνών, προσώπων που σχετίζονται με αυτόν, ακόμα και στοιχείων για την ζωή του εκλιπόντος άγνωστα προς τον πενθούντα. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.61, 62)

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινιστεί πως οι διαδοχικοί θάνατοι, αλλά και το συνεχές βίωμα δραματικών συνθηκών θανάτου μπορεί να οδηγήσουν το άτομο σε χρόνιο πένθος.

Γ. ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

α. ΥΣΤΕΡΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Η υστερία ήταν ανέκαθεν ευρύτερα γνωστή ως νεύρωση. Η κύρια διαταραχή αυτής της ασθένειας αφορά στην εκπλήρωση των ανθρώπινων ενορμήσεων, και ιδιαίτερα των σεξουαλικών. Το άγχος που προκαλεί η

αιφνίδια απώλεια ευνοεί την υποσυνείδητη ανάπτυξη αμυντικών μηχανισμών. Ως αποτέλεσμα ορισμένων εκ των μηχανισμών αυτών, είναι η δημιουργία αισθητικών και κινητικών εκδηλώσεων της υστερίας. Οι μηχανισμοί αυτοί χαρακτηρίζονται ως αντιδράσεις σωματο-μετατροπής. Η σεξουαλική επιθυμία μεταβάλλεται και εκδηλώνεται μέσα από ποικίλα συμπτώματα, τα οποία κυμαίνονται από παραλύσεις έως πόνους και μυοσπάσματα (τικ). (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.64) Έτσι το άγχος μετατρέπεται σε σωματικά συμπτώματα, τα οποία οδηγούν συνήθως το άτομο στο γιατρό.

Στον χαρακτήρα του υστερικού διακρίνονται κάποια έντονα στοιχεία όπως:

- Εύπλαστος ψυχισμός
- Γρήγορη εναλλαγή ενδιαφερόντων
- Υποσυνείδητη μίμηση του ερωτικού αντικειμένου.
- Μυθομανία
- Συγκινησιακές κρίσεις θεατρικού χαρακτήρα

Η συμπεριφορά αυτή οφείλεται στην ικανότητα ταύτισης του ατόμου με το αγαπημένο του αντικείμενο. Συχνή συνέπεια μιας αιφνίδιας απώλειας είναι η ταύτιση με τον νεκρό. Αυτός ο αμυντικός μηχανισμός μπορεί να εμφανιστεί μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, ή όταν μια δεύτερη απώλεια (η οποία μπορεί να είναι εντελώς διαφορετικής φύσης), επαναδραστηριοποιήσει την πρώτη. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.64-65). Ο υστερικός παρουσιάζει ιδιαίτερη ευαισθησία στην «αθωότητα» του απολεσθέντος αντικειμένου. Γι' αυτό το λόγο «δευτερεύουσες» απώλειες μπορούν να προκαλέσουν παθολογικές αντιδράσεις.

Η ταύτιση στο πένθος συνοψίζεται στην υποσυνείδητη εμφάνιση των συμπτωμάτων, που προκάλεσαν το θάνατο του προσφιούς προσώπου, ή στη μίμηση της συμπεριφοράς του νεκρού. (π.χ. ψυχογενής βήχας εξαιτίας της απώλειας αγαπημένου προσώπου από πνευμονικό οίδημα). (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.65) Όταν ο υστερικός αρχίσει να μιλάει για τον εκλιπόντα τα συμπτώματα υποχωρούν και τη θέση τους παίρνει η κατάθλιψη, η οποία συνήθως έχει μεγάλη διάρκεια. Το υστερικό άτομο παρουσιάζει αυτοκαταστροφικές τάσεις, παραμελώντας συστηματικά την υγεία του. Η

συμπεριφορά αυτή στοχεύει στην διατήρηση του νεκρού σε μια νοσηρή εγγύτητα. Ορισμένοι μιμούνται τη φωνή ή τις κινήσεις του.

β. ΙΔΕΟΨΥΧΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ

Σύμφωνα με την M. Bacque η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση είναι στενά συνδεδεμένη με την ψυχασθένεια και θεωρείται μια από τις σοβαρότερες μορφές των νευρωτικών παθήσεων. Το ψυχαναγκαστικό άτομο στην προσπάθειά του να ελέγξει την έντονη επιθετικότητα του, φυλακίζεται σε ένα ψυχαναγκαστικό σύστημα αναταραχών και παρορμήσεων.

Στον χαρακτήρα του ιδεοψυχαναγκαστικού ατόμου παρουσιάζονται τα παρακάτω στοιχεία:

- Εμμονές που ανάγονται στην παιδική ηλικία (στο στάδιο της απόκτησης ιδιοκτησίας).
- Σαδιστική επιθετικότητα.
- Άγχος απέναντι στο χωρισμό.
- Υπερβολική ισχυρογνωμοσύνη.
- Τάση συλλογής αντικειμένων.

Η συμπεριφορά αυτή προδίδει την προσπάθεια χειραγώγησης της ανάγκης του για κατοχή και πλήρη έλεγχο. Έτσι μέσα από την ψυχαναγκαστική αυτή προσωπικότητα επέρχεται η απώλεια της συναισθηματικής ισορροπίας του ατόμου, η οποία μέχρι το συμβάν διατηρούνταν σε κανονικά επίπεδα. Το γεγονός αυτό όμως δεν μπορεί να αποκλείσει το ενδεχόμενο συμπτώματα όπως η ακαμψία και η δεδομένη συμπεριφορά να προϋπήρχαν. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.68)

Ο θάνατος του άλλου, βιώνεται ως επίθεση εναντίον του πενθούντος, πράγμα που συμβαίνει σε κάθε πένθος. Τα ψυχαναγκαστικά άτομα όμως δεν μπορούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σε τέτοιες καταστάσεις γιατί είναι ασθενικά (εξαντλημένα), άβουλα, απορροφημένα στην προσπάθειά τους να ελέγξουν μια στερεότυπη και ενοχλητική σκέψη. Οι επαναλαμβανόμενες νοητικές εικόνες είναι συχνό φαινόμενο, και αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες σκηνές που είναι χαρακτηριστικές της σύγκρουσης.

Η νοητική δραστηριότητα μοιάζει, ωστόσο, να παρεκκλίνει από την πορεία της. Δεν αντιστοιχεί στη διεργασία του πένθους, αλλά σε μια πάλη εναντίον των επώδυνων σκέψεων. Το ψυχαναγκαστικό άτομο αντιπαραθέτει στις εικόνες που το καταδιώκουν άλλες εικόνες, τελετουργίες εξορκισμού και πλήθος σεναρίων, με σκοπό την εξωπραγματική εξαφάνισή τους. Οι αντιδράσεις αυτές αποτελούν τις προσπάθειες του πενθούντα να αρνηθεί το θάνατο, ενώ αποδεικνύουν την παλινδρόμηση που υφίσταται το άτομο σε περασμένες φάσεις της ανάπτυξής του. Η διαδικασία αυτή καταλήγει σε ψυχική εξουθένωση. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.69)

Σ' αυτή τη φάση το άτομο μπορεί να παραμελήσει εντελώς τον εαυτό του σε βαθμό τέτοιο ώστε να αφηθεί να πεθάνει από την πείνα. Οι λανθάνουσες φαντασιώσεις του είναι εξαιρετικά βίαιες και νοσηρές. Αφορούν συνήθως το σώμα ή τον σκελετό του νεκρού, ή αντιστοιχούν σε κάποιο όνειρο με μούμιες ή βρικόλακες. Μέσα από αυτούς τους συλλογισμούς φαίνεται η αγωνία του πενθούντα για την κατάληξη του σώματος του νεκρού. Η επώδυνη αυτή διαδικασία αναγκάζει το άτομο να θέσει φραγμούς στην διανοητική του λειτουργία, προκειμένου να υποφέρει λιγότερο. Ο θάνατος φαίνεται τότε ως δελεαστική λύση αφού αποτελεί τον μόνο δρόμο που είναι ικανός να δώσει τέλος σ' αυτές τις ιδεοληψίες. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.70)

γ. ΜΑΝΙΑΚΟ ΠΕΝΘΟΣ

Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της σπάνιας μορφής πένθους είναι η σύντομη διάρκεια του, καθώς και η αναπόφευκτη κατάληξή του σε μελαγχολία. Η κρίση μανίας χαρακτηρίζεται από καταιγισμό ιδεών και ακατάσχετη πολυλογία που προδίδει μεγαλομανία, επιθυμία εξουσίας ή μυστικισμό, ενώ δεν γίνεται αντιληπτή παρά μόνο σε κατάσταση ψυχικού και σωματικού παροξυσμού.

Το μανιακό άτομο αρνείται να αποδεχθεί τη σημασία της απώλειας, υποτιμά το αντικείμενο (εκλιπόντα), θεωρώντας το ανάξιο λόγου, ενώ απουσιάζει κάθε σημάδι οδύνης. Η έξαρση του ατόμου καθιστά τα λεγόμενά του αναξίопιστα. Η μανία του πένθους θυμίζει το θρίαμβο εκείνου που νίκησε το θάνατο. Η άρνηση της σημασίας του θανάτου μπορεί να μετατραπεί σε

επιθετικότητα εναντίον του νεκρού. Χαρακτηριστικά λόγια του μπορεί να είναι : «Δεν είχα καμία σχέση μαζί του, άλλωστε τον σιχαίνομαι». (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.70-71)

δ. ΜΕΛΑΓΧΟΛΙΚΟ ΠΕΝΘΟΣ

Πρόκειται για μια βαριά μορφή κατάθλιψης του πένθους. Το άτομο διακατέχεται από αισθήματα ενοχής και χαμηλής αυτοεκτίμησης, τα οποία ξεπερνούν τη διάρκεια του φυσιολογικού πένθους, ενώ οδηγούν το άτομο σε αυτομομφές, αυτοκατηγορίες και προσμονή της έσχατης τιμωρίας. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.71)

Υποστηρίζοντας το ριζικό διαχωρισμό μεταξύ πένθους και μελαγχολίας, ο Φρόντ είχε τονίσει ότι η απώλεια δεν αφορά μόνο στο χαμένο αντικείμενο (νεκρό), αλλά και σε όσα έχασε ο πενθών εξαιτίας του θανάτου. Πρόκειται για (ναρκισσιστικά) στοιχεία συνδεδεμένα με τον ψυχισμό του ατόμου που του δημιουργούν την αίσθηση πως χάνει ένα μέρος του ίδιου του Εγώ, και μάλιστα το μέρος εκείνο για το οποίο είναι υπερήφανο – το σύνολο, δηλαδή, των θετικών στοιχείων που τόσο το ίδιο το άτομο όσο και το περιβάλλον του, του αναγνώριζε.

Τα εσωτερικευμένα αυτά θετικά στοιχεία αποκτώνται κατά την ψυχική ανάπτυξη του ατόμου χάρη στις ασυνείδητες εικόνες των γονιών. Οι εικόνες αυτές κατευθύνουν εκλεκτικά τον τρόπο με τον οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται τους άλλους. Το μελαγχολικό άτομο χάνοντας ένα αγαπημένο πρόσωπο, χάνει και την καλή εσωτερική του εικόνα. Τα αρνητικά στοιχεία (ελαττώματα) παραμένουν και οδηγούν τον μελαγχολικό πενθούντα σε αυτοκατηγορίες, αμέλεια του εαυτού του και επιθυμία τιμωρίας ακόμα και με τον ίδιο του τον θάνατο. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.72)

Δ. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ

Είναι ευρύτερα γνωστό και αποδεκτό από όλους τους επιστημονικούς κλάδους που ασχολούνται με την υγεία, η άρρηκτα συνδεδεμένη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ της σωματικής και ψυχικής υπόστασης του

ανθρώπου. Το πένθος ως παράγοντας που επιφέρει έντονη ψυχική αναστάτωση, δεν θα μπορούσε να μην ενοχοποιηθεί και για την εμφάνιση πολλών σωματικών διαταραχών.

Η σχέση πένθους και υγείας είναι μια περίπλοκη υπόθεση αλλά αδιαμφισβήτητα υπαρκτή. Το βίωμα του πένθους εκτός από κοινωνικές, ψυχολογικές και, πολλές φορές, οικονομικές επιπτώσεις, επιδρά σημαντικά και στην λειτουργία του ανοσοποιητικού συστήματος, με αποτέλεσμα την διαταραχή ή και την κατάρρευση της γενικότερης ισορροπίας του ατόμου.

Οι επαγγελματίες που ασχολούνται με την υγεία τονίζουν τη σημασία επίγνωσης αυτής της αλληλεπίδρασης και παρατηρούν, σύμφωνα με την Dr. M. Bacque , πως όσο αργούν να εμφανιστούν τα σωματικά συμπτώματα της διαταραχής, τόσο πιο δύσκολη είναι η πλήρης θεραπεία τους.

Οι πολυάριθμες επιδημιολογικές έρευνες, που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς σε διάφορες χώρες, έρχονται να επιβεβαιώσουν την ύπαρξη αυτής της σχέσης, παρά το γεγονός των μεθοδολογικών δυσκολιών που τις χαρακτηρίζει και ορισμένες φορές περιορίζει το εύρος των συμπερασμάτων τους. Σήμερα τα αποτελέσματα τους έχουν αποδειχθεί αρκετά ακριβή και πολύ χρήσιμα στην πρακτική ιατρική. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.74 – 75)

α. ΑΥΞΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΡΔΙΑΓΓΕΙΑΚΩΝ ΠΑΘΗΣΕΩΝ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Ένας από τους κυριότερους παράγοντες που ενοχοποιούνται για την αυξημένη θνησιμότητα που παρατηρείται στους ανθρώπους που πενθούν και ιδιαίτερα σε αυτούς που έχουν χάσει τον ή την σύζυγο τους, είναι οι καρδιαγγειακές παθήσεις. Πολλές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό να εξετάσουν τον ρόλο της αυξημένης ψυχολογικής πίεσης, που επιφέρει το πένθος στον άνθρωπο, σε σχέση με τις αιτίες θνησιμότητας των πενθούντων (κυρίως των συζύγων), κατέληξαν στην επαλήθευση της ενοχοποίησης του πένθους σ' ένα σημαντικό βαθμό.

Πιο συγκεκριμένα αναφέρουμε τα αποτελέσματα κάποιων ερευνών όπως τα παρουσιάζει η Dr. M. Bacque. Σύμφωνα με την έρευνα των Kargio και Koskenvuo, τα κρούσματα της στεφανιαίας νόσου είναι ιδιαίτερα συχνά κατά τον πρώτο μήνα μετά τον θάνατο. Επίσης ο Parkes μέσα από την

έρευνά του, παρατήρησε πως τα 2/3 της ομάδας που χρησιμοποίησε ως δείγμα παρουσίασαν αύξηση των ασθενειών που σχετίζονται με την κυκλοφορία του αίματος, μέσα σε διάστημα έξι μηνών από την απώλεια. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.78)

β. ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΑΛΚΟΟΛ – ΚΙΡΡΩΣΗ ΤΟΥ ΗΠΑΤΟΣ

Η κατανάλωση αλκοόλ αποτελεί συχνό φαινόμενο σε ανθρώπους που αντιμετωπίζουν μια δύσκολη ψυχολογική κατάσταση. Συνήθως τα άτομα που καταφεύγουν στο αλκοόλ, το αντιμετωπίζουν ως μια διέξοδο, έστω και προσωρινή, που θα τους ανακουφίσει από τα προβλήματα τους και θα τους μειώσει κάθε είδος επώδυνου συναισθήματος, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι που πιστεύουν πως τους κάνει να νιώθουν πιο δυνατοί.

Το πένθος αποτελεί μια από τις ψυχολογικές «παγίδες» που εύκολα οδηγούν στην κατανάλωση αλκοόλ. Μάλιστα σύμφωνα με την Dr. M. Bacque, όλοι οι χήροι, αλλά και όσοι άντρες έχουν υποστεί ένα ψυχολογικό τραύμα φανερώνουν μια έκδηλη τάση προς τον αλκοολισμό, κατά τους πρώτους έξι μήνες από το γεγονός που προκάλεσε το τραύμα, ενώ οι γυναίκες συνήθως καταφεύγουν στην χρήση ψυχοτρόπων φαρμάκων.

Ο κίνδυνος, ο παροδικός αυτός αλκοολισμός να γίνει χρόνιος, είναι μεγάλος και εξαρτάται από πολλές παραμέτρους. Η υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ έχει πολύ σημαντικές επιπτώσεις σε πολλούς τομείς που αφορούν την ζωή του ατόμου όπως, κοινωνικότητα, συμπεριφορά και ιδιαίτερα στον τομέα της υγείας, όπου η εξάρτηση που προκαλεί μπορεί να αποδειχθεί θανατηφόρα, λόγω κίρρωσης του ήπατος. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.79)

γ. ΠΕΝΘΟΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΡΚΙΝΟΥ

Αρκετές φορές έχουν διατυπωθεί απόψεις γύρω από τη σχέση που έχει ο ψυχισμός με την δημιουργία διαφόρων μορφών καρκίνου. Η ανοσοποιητική δυσλειτουργία που παρουσιάζεται, σύμφωνα με την M. Bacque, σ' έναν οργανισμό λόγω αγχογόνου γεγονότος, θα μπορούσε να συμβάλει στην δημιουργία κάποιας μορφής νεοπλασίας, λαμβάνοντας υπόψη τα

αποτελέσματα διαφόρων ερευνών. Δεν υπάρχουν όμως επαρκή στοιχεία που να επιτρέπουν, να υποστηριχθεί με βεβαιότητα πως μπορεί το πένθος ή κάποια άλλη αγχογόνος κατάσταση να ευθύνεται απόλυτα για την εμφάνιση καρκίνου. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.79 – 82)

δ. ΑΛΛΕΣ ΣΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΟΦΕΙΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Οι έρευνες όμως που πραγματοποιούνται τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες, αποδεικνύουν πως η λίστα των ασθενειών, που θεωρούνται απόρροια του πένθους, από το χαμό ενός αγαπημένου προσώπου, όλο ένα και μεγαλώνει. Κάποιες από τις ασθένειες που συμπεριλαμβάνονται στη λίστα αυτή είναι:

- Υπερθυρεοειδισμός
- Διαβήτης
- Γλαύκωμα κλειστής γωνίας
- Νόσος Κάσινγκ
- Ερυθρηματώδης λύκος
- Ιδιοπαθής γλωσσωδυνία
- Ρευματοειδής αρθρίτιδα
- Θυρεοειδοτοξίκωση
- Γαστρο-δωδεκαδακτυλικό έλκος

Επισημαίνοντας πως δεν είναι απόλυτη η κατάληξη κάθε ατόμου που έχει άγχος στην εμφάνιση ασθένειας και πως κάθε ασθένεια δεν οφείλεται σε άγχος, σημειώνουμε πως αρκετοί συγγραφείς αποδίδουν την εμφάνιση πολλών ασθενειών σε ένα είδος «βιολογικού πένθους» το οποίο επιφέρει μια αγχωτική διαταραχή στον οργανισμό. Σύμφωνα με την M. Bacque οι αλλαγές στο νευρο-ψυχο-ενδοκρινολογικό σύστημα, είναι μια από τις δυσμενείς επιπτώσεις που προκαλεί στην υγεία αυτό το «βιολογικό πένθος». (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.82 – 84)

Ε. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΑΡΜΑΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Σε πολλές περιπτώσεις οι πενθούντες καταφεύγουν στην κατανάλωση φαρμάκων, με σκοπό να καταπραΰνουν τον έντονο ψυχικό πόνο και την συναισθηματική φόρτιση που τους προκάλεσε η απώλεια. Μπορεί όμως να αντιμετωπιστεί το πένθος με φάρμακα; Πολυάριθμες μελέτες έχουν αποδείξει πως τα φάρμακα πρέπει να περιοριστούν στο ελάχιστο και αποτελούν προσωρινές λύσεις για ορισμένα συμπτώματα, χωρίς να μπορεί (μόνο με την χορηγία τους) να επέλθει μια σωστή διεργασία του πένθους.

Παρ' όλα αυτά, όταν το άγχος του πένθους φτάσει το άτομο, στα όρια του πανικού και προκαλέσει την εμφάνιση διαταραχών ύπνου, η χορήγηση φαρμάκων κρίνεται αναγκαία, μιας και οι επιπλοκές αυτές αποτελούν αρνητικό παράγοντα για την διεργασία του πένθους και μπορεί να επιφέρουν ακόμα και την κατάρρευση.

Η Ε. Ross υποστηρίζει πως οι θλιμμένοι δεν θα πρέπει να παίρνουν καταπραϋντικά φάρμακα. Αντίθετα θα πρέπει να αφήνονται ελεύθεροι να εκτονώσουν τα συναισθήματα τους με τον τρόπο που αυτοί θέλουν.

Ο Φάρος τοποθετείται στο θέμα λέγοντας πως η χωρίς διάκριση χρήση ηρεμιστικών, καταπραϋντικών ή άλλων φαρμάκων, σαν καθιερωμένη ιατρική πρακτική σε κάθε περίπτωση πένθους, μπορεί να αμβλύνει την θλίψη και να αποτελέσει εμπόδιο για την έναρξη της διεργασίας του πένθους του ατόμου. Αντίθετα με την κατάλληλη ιατρική αξιολόγηση της κατάστασης του πενθούντα, η χορήγηση φαρμάκων μπορεί να αποτελέσει, γι' αυτόν ένα θετικό βήμα.

Η Μ. Bacque τονίζει πως οι ψυχοτρόπες ουσίες δεν είναι τελείως ακίνδυνες, γι' αυτό και απαιτούν εντατική ιατρική παρακολούθηση και προσεκτική ακρόαση του ατόμου που τις καταναλώνει.

Δεν είναι λίγοι όμως οι συγγραφείς, μεταξύ αυτών ο Φάρος και Μ. Bacque, που υποστηρίζουν πως αν οι φαρμακευτικές ουσίες χρησιμοποιούνται για να εμποδίσουν την συνειδητοποίηση του πόνου και της απώλειας, αμέσως μετά τον θάνατο του αγαπημένου προσώπου, παρεμποδίζουν αντί να διευκολύνουν την διεργασία του πένθους του. Πολλοί θλιμμένοι κάτω από την επίδραση των φαρμάκων ούτε να σκεφτούν καθαρά

μπορούν, ούτε να αισθανθούν. Έτσι η επεξεργασία της απώλειας αναβάλλεται για μετά την λήξη της θεραπευτικής αγωγής, γεγονός που μεγαλώνει την δυσκολία της αντιμετώπισής της.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5: ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΣ, ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΝΘΟΣ

Α. ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΥ

Το έντονο άγχος και η απόγνωση που μπορεί να προκαλέσει το πένθος στη ζωή μας έχει τις ρίζες του, σε πολλές περιπτώσεις στα βιώματα της βρεφικής ηλικίας. (Α. Ευκλείδη, «Θάνατος και Πένθος», 1999, σελ.417) Η θλίψη, ως φυσική αντίδραση, στην προσωπική απώλεια, υποστηρίζει ο W. Oates, έχει σαν βάση της δυναμικής της, το άγχος και τον έμφυτο φόβο που δημιουργεί η απειλή μιας τέτοιας απώλειας. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 92-93) Πρόκειται για το γνωστό, στο χώρο της ψυχολογίας, όρο του συναισθήματος, «άγχος του αποχωρισμού», το οποίο συνδέεται άμεσα με την απώλεια.

Σύμφωνα με τον W. Rogers, «Η ανάπτυξη του ΕΓΩ είναι ανάλογη με τη σημασία που έχουν για μας τα πρόσωπα και τα αντικείμενα που ερχόμαστε καθημερινά σε επαφή. Αυτό γίνεται στην προσπάθειά μας να καλύψουμε τις ανάγκες του ΕΓΩ, που πολλές φορές γίνονται μια επέκταση της προσωπικότητάς μας».

Με βάση τα λεγόμενα του Rogers, θα μπορούσαμε να πούμε πως η θλίψη λειτουργεί σαν απειλή για το ΕΓΩ του θλιμμένου, ο οποίος αισθάνεται ένα κομμάτι της ψυχικής του ζωής να αποκόπτεται, και όχι σαν αποτέλεσμα αυτού που συνέβη στο αγαπημένο του πρόσωπο. Το άτομο πρέπει να στέψει το ενδιαφέρον του σε άλλο άτομο, όμως η αντίσταση όπως είναι φυσικό είναι μεγάλη, μια και το χαμένο πρόσωπο έχει γίνει κατά κάποιο τρόπο συστατικό του ΕΓΩ του. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 81 ,93)

Το πρόσωπο που έφυγε αποτελούσε πηγή ικανοποίησης και κάλυψης ψυχικών αναγκών, επιθυμιών, πεπαιθησεων και προσδοκιών που έχει δημιουργήσει το άτομο μέσα από τη σχέση του με τον άνθρωπο που έχασε. Ο εκλιπών λειτουργούσε ως πηγή δύναμης για τον πενθούντα, από την οποία αντλούσε ενέργεια για την εξέλιξη του, ενώ αποτελούσε κομμάτι του νοήματος της ζωής γι' αυτόν. Μετά την οδυνηρή διακοπή της σχέσης τους, ο πενθών

έρχεται αντιμέτωπος με την απώλεια της φυσικής παρουσίας του αποθανόντος. (Α. Ευκλείδη «Θάνατος και Πένθος», 1999, σελ. 417)

Ο J. Bowlby θεωρεί το άγχος του αποχωρισμού, την θλίψη, το πένθος και την άμυνα, φάσεις της ίδιας διαδικασίας. Υποστηρίζει πως η ιδέα του άγχους σχετίζεται με ένα σύστημα ενστικτωδών ορμών, των οποίων οι ενέργειες αναζητούν συνεχώς αντικείμενο έκφρασης. Όταν το αντικείμενο έκφρασης (μητέρα) δεν είναι προσιτό παρατηρούνται οι αντιδράσεις της θλίψης και του πένθους, που είναι εμφανώς εντονότερες από το άγχος. Ο Bowlby διαφωνεί με τους περισσότερους ψυχαναλυτές-συγγραφείς που θεωρούν ως το πραγματικό τραύμα της νηπιακής ηλικίας, την απώλεια του στήθους, και υποστηρίζει ότι η απώλεια της επαφής προκαλεί το άγχος του αποχωρισμού. Επίσης, επισημαίνει πως η κατάσταση που επιφέρει η απώλεια του αντικειμένου αγάπης δεν διαφέρει από το παιδί στον ενήλικα.

Επίσης υποστηρίζει πως το άγχος του ανεπιθύμητου αποχωρισμού, είναι μια απόλυτα φυσιολογική και υγιής αντίδραση. Αυτό το άγχος σε κάποια άτομα είναι ιδιαίτερα έντονο ενώ σε κάποια άλλα λιγότερο. Η διαβάθμιση αυτή εξαρτάται από τις εμπειρίες κάποιου με τους γονείς του και συγκεκριμένα από το βαθμό στον οποίο οι γονείς προσφέρουν ασφαλή βάση, ενθαρρύνουν την εξερεύνηση, αναγνωρίζουν και σέβονται την επιθυμία του παιδιού για ασφάλεια και διαμορφώνουν την συμπεριφορά τους ανάλογα.

Μια από τις συνηθέστερες πηγές άγχους του αποχωρισμού είναι η ματαιώση της επιθυμίας του παιδιού για αγάπη και φροντίδα, καθώς και η αβεβαιότητα για το κατά πόσο οι γονείς θα συνεχίσουν να είναι διαθέσιμοι. Τεράστια σημασία έχει επίσης ο σεβασμός της επιθυμίας του για επέκταση των σχέσεών του με συνομηλίκους και άλλους ενήλικες.

Σχετική έρευνα του Bowlby αναφέρει πως άγχος αποχωρισμού μπορούν να προκαλέσουν οι παρακάτω εμπειρίες:

- Αδυναμία του ενός ή και των δύο γονιών να ανταποκριθούν στη συμπεριφορά του παιδιού για φροντίδα ή ακόμα και ενεργητική μείωση και απόρριψη του παιδιού.
- Διακεκομμένη γονεϊκή φροντίδα, σε κάποια συχνότητα, συμπεριλαμβανομένων περιόδων εισαγωγής σε νοσοκομεία ή ιδρύματα.

- Επίμονες απειλές των γονιών ότι δεν αγαπούν το παιδί, ως μέσο ελέγχου του παιδιού.
- Απειλές των γονιών για εγκατάλειψη της οικογένειας, που χρησιμοποιήθηκαν είτε ως μέθοδος πειθαρχίας του παιδιού είτε ως τρόπος πειθαναγκασμού του / της συζύγου.
- Απειλές του γονιού είτε ότι θα εγκαταλείψει είτε ότι θα σκοτώσει τον άλλο, ή ακόμη απειλή αυτοκτονίας (όλες αυτές οι απειλές είναι πολύ συχνότερες απ' ό,τι μπορεί να υποθέσει κανείς).
- Δημιουργία συναισθήματος ενοχής στο παιδί, ότι η συμπεριφορά του είναι ή θα είναι υπεύθυνη για την ασθένεια ή τον θάνατο του παιδιού. (Τζ. Μπόλμπυ, «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», 1995, σελ. 194)

B. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΕΝΘΟΣ

Για να κατανοήσουμε την αντίδραση ενός ατόμου που έχει υποστεί τον αποχωρισμό από ένα αγαπημένο του πρόσωπο λόγω θανάτου, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας το παρελθόν του. Πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν πως η θλίψη του πένθους όπως και κάθε άλλου είδους αποχωρισμού, έχει την ρίζα της στις πρώιμες εμπειρίες της νηπιακής ηλικίας.

Στην ηλικία αυτή μπαίνουν τα θεμέλια της προσωπικότητας του ατόμου, ενώ παράλληλα μαθαίνει να αντιμετωπίζει την αποστέρηση. Από τις εμπειρίες της νηπιακής ηλικίας εξαρτάται η σωστή και ομαλή εξέλιξη της προσωπικότητας του ατόμου προς την ωρίμανση.

Ανάλογα με την συχνότητα και τον βαθμό στον οποίο παρεμποδίζεται αυτή η εξέλιξη, διαμορφώνεται το επίπεδο της ψυχολογικής ωριμότητας που παρουσιάζει (κατά καιρούς) το άτομο. Η ψυχολογική ωριμότητα αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα στην πορεία της ζωής κάθε ανθρώπου, αφού καθορίζει τις αντιδράσεις και τις επιλογές του. Γι' αυτό το λόγο το επίπεδο της ψυχολογικής ωριμότητας στο οποίο βρίσκεται ένα άτομο όταν υποστεί την απώλεια επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο θα διαχειριστεί το πένθος του.

Η Δρ. Αμαλία Ιωαννίδου Johnson ορίζει την ψυχολογική ωριμότητα «ως μια εξελικτική διεργασία μέσα από την οποία τα άτομα αποχωρίζονται ψυχολογικά από τις οικογένειες της καταγωγής τους, ενώ παραμένουν σε σχετικά στενή επαφή μαζί τους, επιτυγχάνοντας έτσι μια κατάσταση σχετικής διαφοροποίησης, αυτονομίας ή αυθύπαρκτης ατομικότητας».

Η Johnson παραθέτει τρεις σημαντικές θεωρίες, οι οποίες αποτελούν τη βάση για τη δημιουργία της Κλίμακας της Ψυχολογικής Ωριμότητας. Μελετώντας τις θεωρίες αυτές θα γίνει μια προσπάθεια να κατανοηθεί πώς ο βαθμός της ψυχολογικής ωριμότητας που έχει πετύχει ένα άτομο, επηρεάζει τις αντιδράσεις του απέναντι στον μόνιμο αποχωρισμό που προκαλεί ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου.

α. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ BOWEN

Ο Bowen στην θεωρία του περί «διαφοροποίησης και προβολής του εαυτού μέσα στην οικογένεια» δίνει έμφαση στην σπουδαιότητα της αλληλεπίδρασης των εσωτερικών διεργασιών και των περιβαλλόντων στα οποία έχει ζήσει κατά την διάρκεια της ζωής του, το άτομο. Η ψυχολογική ωρίμανση εξαρτάται από μια διεργασία μέσω της οποίας τα άτομα εσωτερικεύουν σημαντικές επιρροές. Οι επιρροές αυτές προέρχονται τόσο από εμπειρίες του παρόντος όσο και του παρελθόντος και περιλαμβάνουν διαγενεαλογικές, βιολογικές και ψυχολογικές σχέσεις. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ.34)

Ο Bowen ορίζει την «διάχυση» ως μια κατάσταση εξαρτημένης συμπεριφοράς στην οποία τα όρια του εαυτού είναι εύθραυστα ή ακόμα και απροσδιόριστα. Ορίζει ακόμη την «αυθύπαρκτη ατομικότητα» ως την διεργασία εκείνη μέσα από την οποία οι άνθρωποι αναπτύσσουν την αίσθηση ότι είναι ξεχωριστές οντότητες μέσα στο ρυθμιστικό περιβάλλον τους. Η διάχυση, όπως και η αυθύπαρκτη ατομικότητα συνεχίζονται σε όλη τη διάρκεια της ζωής, αλλά διαφέρουν ανάλογα με τον βαθμό ψυχολογικής ωριμότητας κάθε ατόμου. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 34)

Κατά συνέπεια, ο Bowen υποστηρίζει πως όσο πιο πολλή διάχυση υπάρχει στις σχέσεις ενός ανθρώπου, τόσο λιγότερο διαφοροποιημένο είναι

το Εγώ του και συνεπώς ενεργεί σε χαμηλότερα επίπεδα ψυχολογικής ωριμότητας.

Μελετώντας την θεωρία του Bowen γίνεται μια προσπάθεια να κατανοηθεί πώς η αυτοδιαφοροποίηση επηρεάζει το άτομο κατά την διεργασία του πένθους. Συσχετίζοντας τις απόψεις του συγγραφέα με την αντιμετώπιση του πένθους κάθε ατόμου συμπεραίνονται τα παρακάτω.

Όταν ένα άτομο έχει την αίσθηση του εαυτού του και της διαφοροποίησής του, αρχικά από το οικογενειακό και αργότερα από το ευρύτερο περιβάλλον του, χωρίς να έχει διακόψει την συναισθηματική επαφή μ' αυτό, θα διευκολυνθεί στην διεργασία του πένθους. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το άτομο που διαθέτει υψηλή αίσθηση αυτό-διαφοροποίησης του Εγώ, έχει λιγότερες πιθανότητες να έχει υποστεί ταύτιση με το αγαπημένο πρόσωπο που έχασε, ή κάποιο άλλο είδος συναισθηματικής εξάρτησης, που να εμποδίζει την ομαλή διεργασία του πένθους. Όσο χαμηλότερος είναι ο βαθμός της διαφοροποίησης σ' ένα άτομο, τόσο μειώνονται οι πιθανότητες για ομαλή διεργασία του πένθους.

Αντίθετα το άτομο που στην οικογένεια του είχε τον ρόλο του «αποδιοπομπαίου τράγου» (αποδεχόμενο από τους δικούς του μομφές, θυμό, ντροπή και άλλες αρνητικές συμπεριφορές) μπορεί να αναπτύξει ένα «ψευδο-εαυτό» με ευάλωτα ή ανύπαρκτα όρια. Το άτομο συμβιβάζεται και προσαρμόζεται ανάλογα με τις προσδοκίες και τις απαιτήσεις των ατόμων από τα οποία έχει την ανάγκη να νιώσει την αποδοχή και την αγάπη (συνήθως γονείς). Το γεγονός αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την μη ελεύθερη – ανεξάρτητη σκέψη και βούληση και την παρεμπόδιση της ανάπτυξης αισθημάτων αυτό-διαφοροποίησης και αυτοπεποίθησης. Όσον αφορά στο πένθος, είναι πιθανή η παρεμπόδιση της εξωτερίκευσης της θλίψης ή ακόμη και η δημιουργία αισθήματος κατάρρευσης και ανικανότητας ύπαρξης, αν το αποθανόν πρόσωπο είναι αυτό με το οποίο έχει ταυτιστεί.

β. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ MAHLER

Σύμφωνα με την θεωρία της Mahler, η πορεία της διεργασίας προς την «αυθύπαρκτη ατομικότητα» λειτουργεί παράλληλα με τον ψυχολογικό αποχωρισμό του βρέφους από την μητέρα του ή από το άτομο που το

φροντίζει αμέσως μετά την γέννησή του. Η Mahler στην μελέτη που πραγματοποίησε σε υγιή βρέφη 4 έως 36 μηνών, εντόπισε τέσσερις υποδιαίρεσεις στην διαδικασία του αποχωρισμού και στην διεργασία απόκτησης αυθύπαρκτης ατομικότητας.

- Τη διαφοροποίηση, όπου το βρέφος μεταξύ 4 και 7 μηνών αναπτύσσει μια συμβιωτική κατάσταση στη φαντασίωση του, ευαίσθητη θέση κατά την οποία ο αποχωρισμός από την μητέρα αποτελεί απειλή για την ίδια του την ύπαρξη. Αυτή η απειλή περιλαμβάνει και τον φόβο της διάσπασης του εαυτού.
- Την πρακτική εξάσκηση, όπου το βρέφος κάνει τις πρώτες προσπάθειες για σωματικό αποχωρισμό και για εξερεύνηση του γύρω περιβάλλοντος, παραμένοντας όμως εξαρτημένο από την μητέρα του και έχοντας την ανάγκη για ενθάρρυνση και στήριξη στα πρώτα του αυτά βήματα. Εάν το βρέφος δεν αισθάνεται αυτή την κυριαρχία της άνευ όρων αγάπης στις πρώτες του απόπειρες για αποχωρισμό και αυθύπαρκτη ατομικότητα, τότε η ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης και του αυτοσεβασμού είναι δυνατόν να ανασταλεί. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 38)
- Την προσέγγιση, όπου το βρέφος ηλικίας από 15 έως 30 μηνών αναπτύσσει τις πρωιμότερες μορφές ενσυναίσθησης και μια θετική, αρμονική και αμοιβαία ενισχυτική σχέση με το γονεϊκό πρόσωπο. Εσωτερικεύει μια συνολική και θετική αίσθηση του αντικειμένου και του εαυτού. Ο συγκροτημένος εαυτός καθιστά τα άτομα ικανά να αντεπεξέρχονται αποτελεσματικά στις πιέσεις και να αναπτύσσουν θετικές σχέσεις με τους άλλους. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 39-40) Όταν το «σημαντικό περιβάλλον» δεν είναι σταθερό, αξιόπιστο και άνετο, η «ενσυναίσθηση» δηλαδή η ικανότητα ενός ανθρώπου να βιώνει τα συναισθήματα κάποιου άλλου και παράλληλα να βιώνει και τα δικά του, που μπορεί να είναι διαφορετικά, δεν αναπτύσσεται επαρκώς. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα άτομα με χαμηλή ενσυναίσθηση, να μην καταλαβαίνουν ότι ενδέχεται οι άλλοι γύρω τους να σκέπτονται διαφορετικά και κατά συνέπεια η συμπεριφορά τους χαρακτηρίζεται από αμυντική στάση και ακαμψία. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού, οι πιθανότητες

το άτομο να καταλήξει στην μετέπειτα ζωή του άκαμπτο απέναντι στο διαφορετικό είναι αρκετές.

- Της παγίωσης της ατομικότητας και των απαρχών σταθερότητας του συναισθηματικού αντικειμένου, όπου το παιδί άνω των τριάντα μηνών αρχίζει να εσωτερικεύει τις γονεϊκές απαιτήσεις και στάσεις. Σ' αυτή τη φάση το παιδί έχει κατακτήσει τη σταθερότητα του αντικειμένου και είναι σε θέση να διατηρήσει μια νοητική εικόνα. Η σταθερότητα του αντικειμένου παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας ξεχωριστής αίσθησης του εαυτού, διευκολύνοντας την διαδικασία αυτή. Έτσι το παιδί αναπτύσσει μια αίσθηση αυθύπαρκτης ατομικότητας. Η αποτυχημένη σταθερότητα μπορεί να οδηγήσει το παιδί, (και ίσως αργότερα τον ενήλικα) σε ανικανότητα να ανεχθεί διαφορές και πολύ έντονα συναισθήματα, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε ματαίωση και απογοήτευση.

Στην προσπάθεια να συσχετιστούν οι τέσσερις υποδιαιρέσεις της θεωρίας της Mahler για την αυθύπαρκτη ατομικότητα, με την διεργασία του πένθους, διαπιστώνεται ότι το άτομο που στην βρεφική – παιδική ηλικία δεν έχει γευτεί την εμπιστοσύνη και την αγάπη άνευ όρων δεν έχει αίσθηση του εαυτού του, ανεπτυγμένη ενσυναίσθηση και σταθερότητα του αντικειμένου. Έχει μεγάλες πιθανότητες στην ενήλικη ζωή του, όταν θα έρθει αντιμέτωπο με την απώλεια του θανάτου να δυσκολευτεί αρκετά να την αντιμετωπίσει.

Η μη ξεκάθαρη αίσθηση του εαυτού ως αυθύπαρκτη ατομικότητα, καθώς και η ελλιπής ανάπτυξη του αυτοσεβασμού και της αυτοπεποίθησης, οδηγεί το παιδί στην ταύτιση του με άλλα άτομα (κυρίως γονείς). Η ταύτιση αυτή κάνει την ιδέα του αποχωρισμού από αυτά τα άτομα απειλή για το ίδιο του το Εγώ και καλλιεργεί τα συναισθήματα του φόβου και του άγχους. Οι επιπτώσεις της ταύτισης είναι πιθανό να το ακολουθήσουν στην ενήλικη ζωή του.

Ο θάνατος κάποιου αγαπημένου προσώπου και κυρίως γονιού ή συντρόφου αποτελεί για το άτομο αυτό μια μεγάλη αλλαγή για την ζωή του, που πιθανώς να μην είχε θελήσει να την διανοηθεί. Το άτομο αυτό θα δυσκολευτεί πολύ να αποδεχτεί την πραγματικότητα του θανάτου, αλλά και να εξωτερικεύσει την θλίψη του, λόγω της ακαμψίας που χαρακτηρίζει την σκέψη και την συμπεριφορά του. Όλα αυτά αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες

για την σωστή διεργασία του πένθους, η οποία θα οδηγήσει στον ομαλό αποχωρισμό και στην ικανοποιητική προσαρμογή στην απώλεια.

γ. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ STERN

Σύμφωνα με την θεωρία του Stern (1985) η πρωταρχική αίσθηση του εαυτού αποκτάται ως αποτέλεσμα της σχέσης με το «αυτορυθμιζόμενο άλλο πρόσωπο» μέσα από μια ομαλή, μη παθολογική διαδικασία. Το βρέφος χρησιμοποιεί αυτή την σχέση για να κρατήσει μια νοητική εικόνα του προσώπου που το φροντίζει, ακόμα κι όταν το πρόσωπο αυτό απουσιάζει. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 42)

Στα αρχικά στάδια ανάπτυξης, τα συγκινησιακά σήματα (π.χ. γκριμάτσες, χαμόγελα) από το «ρυθμιζόμενο άλλο πρόσωπο» (μητέρα), είναι ιδιαίτερα κρίσιμα στοιχεία για την ποιότητα της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ τους, γιατί το βρέφος τα χρησιμοποιεί για την διάκριση της μη αποδεκτής από την αποδεκτή συμπεριφορά. Έτσι αναπτύσσει ένα ηθικό πλαίσιο το οποίο και διατηρεί αμετάβλητο σε όλη του τη ζωή. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 42-43)

Ο Stern προσδιορίζει τέσσερις φάσεις – τομείς ανάπτυξης οι οποίοι αντιστοιχούν σε τέσσερις διαφορετικές αισθήσεις του αναπτυσσόμενου εαυτού. Αυτοί οι τομείς δεν αλλάζουν θεμελιακά καθώς ο άνθρωπος ωριμάζει με την ενηλικίωση, αλλά γίνονται ακόμη πιο περίπλοκοι και πολυσύνθετοι.

- Η αίσθηση του αναδυόμενου εαυτού (0 έως 2 μηνών)

Τα βρέφη από την γέννηση τους αντιλαμβάνονται και βιώνουν άριστα όλα όσα συμβαίνουν στο περιβάλλον τους. Έτσι στη διάρκεια αυτής της περιόδου, η αλληλεπίδραση μεταξύ μητέρας και βρέφους καθορίζει την επαφή του βρέφους με το περιβάλλον. Το βρέφος σ' αυτή τη φάση γενικεύει τις αντιδράσεις του και χρησιμοποιεί τις πληροφορίες που δέχεται, σαν στερεότυπα. Μ' αυτόν τον τρόπο ανακουφίζεται από τα αισθήματα φόβου και άγχους που του προκαλεί ο «άγνωστος» κόσμος γύρω του. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 43-44)

- Η αίσθηση του πυρήνα εαυτού. (2 έως 7 μηνών)

Στην φάση αυτή το βρέφος αρχίζει να αναπτύσσει νοητικές δομές στην μνήμη του οι οποίες αποτελούν την ουσία του πυρήνα εαυτού. Η τροφός – μητέρα συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη των δομών αυτών, αφού το βρέφος εσωτερικεύει και υιοθετεί γενικευμένα τις συμπεριφορές της, ως δικές του ιδιότητες στο τμήμα του πυρήνα εαυτού του. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 44)

- Η αίσθηση του υποκειμενικού εαυτού. (7 έως 15 μηνών)

Σ' αυτή τη φάση το βρέφος αναπτύσσει μια διυποκειμενική ικανότητα για σχέση. Προσπαθεί να μοιραστεί εμπειρίες, για γεγονότα και πράγματα, αποκτώντας σταδιακά την αίσθηση του «καθορισμένου» εαυτού. Η σχέση αυτή περιλαμβάνει αμοιβαιότητα σε συγκινησιακές καταστάσεις, προθέσεις και ενδιαφέρον. Το περιβάλλον του βρέφους, σε γενικές γραμμές, την ανάπτυξη ή μη της διυποκειμενικότητας. Μέσω της διαδικασίας του «συγκινησιακού συντονισμού» ο «αυτορυθμιζόμενος άλλος» μεταφέρει στο βρέφος τα συναισθήματα του (άγχος, χαρά, θλίψη) και εκείνο στη συνέχεια μεταφέρει τα ίδια συναισθήματα μέσω της μίμησης. Έτσι το βρέφος ασυνείδητα αποκτά κάποιες επίκτητες στάσεις και προκαταλήψεις. Οι προκατειλημμένες συμπεριφορές που προκύπτουν οδηγούν σε ανελαστικότητα. Τα άτομα αυτά διστάζουν να αναλύσουν τις αδυναμίες τους και πολλές φορές μάλιστα τις αγνοούν. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 45-46)

- Η λεκτική αίσθηση του εαυτού. (από 15 μηνών και άνω)

Σ' αυτή τη φάση το βρέφος αναπτύσσει την ικανότητα για «συμβολική σύνδεση» ή «αναβληθείσα μίμηση» και «ικανότητα για φαντασία». Οι συνέπειες αυτών των ικανοτήτων είναι οι εξής:

- Το βρέφος καθιστά τον εαυτό του αντικείμενο στοχασμού.
- Το βρέφος εμπλέκεται σε συμβολική δράση (π.χ. παιχνίδι)
- Το βρέφος αποκτά γλωσσική ικανότητα. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 46)

Οι εξελίξεις αυτές διευκολύνουν την εμφάνιση προκατειλημμένων στάσεων μέσα ταύτιση με το «αυτορυθμιζόμενο πρόσωπο». Η ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας και κατά συνέπεια η γλωσσική συνδιαλλαγή αποτελούν καθοριστικό παράγοντα στη διαδικασία του αποχωρισμού και

στην δημιουργία της αυθύπαρκτης ατομικότητας. Η γλώσσα ενώνει συμβολικά αλλά και νοηματικά τον γονέα με το παιδί και το βοηθά να συνειδητοποιήσει πως και άλλοι έχουν βιώσει προσωπικές εμπειρίες παρόμοιες με τις δικές του. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 47)

Η συμβολική σκέψη δίνει την δυνατότητα στο άτομο να αποφεύγει την πραγματικότητα και να κρύβει τα αισθήματα του πίσω από μια κοινωνικά αποδεκτή γλώσσα. Μέσα από την γλώσσα τα παιδιά υιοθετούν έννοιες και στάσεις του άμεσου περιβάλλοντός τους ακόμα κι αν είναι αντίθετες με τις δικές τους αντιλήψεις. Το γεγονός αυτό οδηγεί σε ανάπτυξη ασαφούς εικόνα για τον εαυτό τους, τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις τους. Συχνά οι άνθρωποι αυτοί αισθάνονται την υποχρέωση να προσκολλώνται χωρίς καμία ευελιξία σε κοινωνικές νόρμες. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 47)

Ζητήματα προσκόλλησης, αυτονομίας, αποχωρισμού και στενής σχέσης, μπορεί μέσω της γλώσσας, να επανεκτιμηθούν σε αφηρημένο επίπεδο. Έτσι η λεκτική προκατάληψη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να κρύψει τα αισθήματα και να καλύψει της πραγματικότητα. (Α. Ιωαννίδου- Johnson, «Προκατάληψη, Ποιος; Εγώ;» 1998, σελ. 47-48)

Όπως είναι φανερό από τα παραπάνω, η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος επηρεάζει καθοριστικά την ψυχολογική ανάπτυξη και ωρίμανση του ατόμου. Τα βιώματα που έχει αποκτήσει από τους «μικρούς» αποχωρισμούς από την μητέρα του, σ' αυτή τη φάση της ζωής του, καθορίζουν τον τρόπο που θα αντιμετωπίσει στη συνέχεια όλους τους αποχωρισμούς που θα συναντήσει.

Όταν το βρέφος γίνεται δέκτης συναισθημάτων και συμπεριφορών που δεν ενθαρρύνουν τον ομαλό αποχωρισμό, είναι αναμενόμενο να αναπτύξει και εκείνο ανάλογες συμπεριφορές. Η αντίληψη αυτή για τον αποχωρισμό έχει εσωτερικευθεί στη συνείδηση του ατόμου και το κάνει να αντιδρά κι αυτό με τη σειρά του άσχημα, όταν έρθει αντιμέτωπο με μια απώλεια.

Όταν το άτομο έχει υποστεί παρεμπόδιση της ανάπτυξης της διυποκειμενικής ικανότητας για σχέση, είναι πολύ πιθανό να προσκολλάται σε πρόσωπα που έρχεται σε στενή επαφή. Έτσι σε περίπτωση που αναγκαστεί να αντιμετωπίσει έναν μόνιμο αποχωρισμό, είναι βέβαιο πως θα συναντήσει

μεγάλη δυσκολία, αφού δεν έχει μάθει να διαχωρίζει τον εαυτό του μέσα στη σχέση.

Ο άνθρωπος που έχει μάθει, μέσω της μίμησης ή του συγκινησιακού συντονισμού, να αποφεύγει και να φοβάται το διαφορετικό, είναι πολύ φυσικό να φοβάται να αντιμετωπίσει τις αλλαγές που επιφέρει στη ζωή, ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου. Τα άτομα αυτά συνήθως αγνοούν ή αποφεύγουν να αναλύουν τις αδυναμίες τους, γεγονός που δυσκολεύει τη διεργασία του πένθους, γιατί έτσι δεν έχουν την ευκαιρία να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους και να τα επεξεργαστούν.

Το άτομο με ελλιπή ανάπτυξη της λεκτικής αίσθησης του εαυτού, διατρέχει τον κίνδυνο ανάπτυξης ασαφούς εικόνας για τον εαυτό του. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στην απόκρυψη των πραγματικών του συναισθημάτων, μέσω της χρήσης της γλώσσας. Αυτό το άτομο σε γενικές γραμμές, δεν μπορεί να εκφράσει αυτό που νιώθει. Όταν έρθει σ' επαφή με την απώλεια ενός προσφιούς προσώπου δεν έχει την ικανότητα να εξωτερικεύσει την θλίψη που νιώθει και έτσι δεν μπορεί να περάσει με επιτυχία τη διεργασία του πένθους. Η μεγάλη αλλαγή που επιφέρει ο αποχωρισμός από ένα αγαπημένο πρόσωπο του φαίνεται απροσπέλαστο εμπόδιο. Η αδυναμία του να αντιμετωπίσει την έντονη αυτή θλίψη, πιθανόν να οδηγήσει σε πεισματική άρνηση του γεγονότος ή ακόμα και σε βύθιση στην κατάθλιψη.

Γ. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΗΝ ΩΡΙΜΑΝΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Το πένθος αποτελεί για κάθε άνθρωπο, μια πρόκληση. Το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με τα έντονα αμφιθυμικά του συναισθήματα, την ένταση και το άγχος, στοιχεία που κάνουν το πένθος μια δύσκολη κατάσταση η οποία απαιτεί μια ώριμη και σταδιακή αντιμετώπιση. Ο θλιμμένος μέσα από την διεργασία του πένθους του, δοκιμάζει τα όρια και τις ψυχικές του αντοχές αλλά και αναθεωρεί τις απόψεις και τις θεωρίες του για τη ζωή καθώς και τις σχέσεις που αναπτύσσει μέσα σ' αυτή.

Τα άτομα που καταφέρνουν να αποδεχτούν την απώλεια του θανάτου και να επαναφέρουν στην ζωή τους την κλονισμένη ισορροπία, νιώθουν

ψυχολογικά πιο ώριμοι και δυνατοί. Η ικανοποίηση που τους προκαλεί ο (αποτελεσματικός) χειρισμός που ακολούθησαν και τα «μαθήματα» που εισέπραξαν από τις εμπειρίες που βίωσαν, καθ' όλη τη διάρκεια της διεργασίας του πένθους, τους κάνει να νιώθουν πιο ώριμοι, γεγονός που τους προσθέτει αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση.

Οι παραπάνω λόγοι δικαιολογούν και το γεγονός πως πολλοί συγγραφείς τονίζουν την συμβολή του πένθους στην εξέλιξη και την ψυχολογική ωριμότητα του ατόμου.

Η Ε. Ross αναφέρει «οι πιο ώριμοι άνθρωποι είναι αυτοί που έζησαν την ήττα, την δοκιμασία, την πάλη, την απώλεια δικών τους προσώπων και βρήκαν διέξοδο απ' το χάος». Επίσης υποστηρίζει πως τα άτομα που έχουν βιώσει από κοντά τον θάνατο και την απώλεια αγαπημένων τους προσώπων, αναπτύσσουν, καλύτερα, την ικανότητα να ζουν και να ωριμάζουν, μέσα από την εμπειρία που απέκτησαν. Ακόμη αναφέρει πως ο θάνατος αποτελεί μια σημαντική πλευρά της ζωής που οδηγεί στην ωρίμανση, εάν γίνει δεκτός σαν αναπόσπαστο κομμάτι της. Αν το άτομο αντικρίζει και κατανοεί το θάνατο, μπορεί να μάθει να αντικρίζει κατά τρόπο δημιουργικό την κάθε αλλαγή μέσα στη ζωή του.

Η Ε. Λεσάν υποστηρίζει πως οι οικογένειες που αντιμετωπίζουν τον θάνατο δικών τους προσώπων, ζουν με πιο ολοκληρωμένο και ικανοποιητικό τρόπο. Επίσης η εμπειρία του θανάτου τις δυναμώνει και προάγει την ωρίμανσή τους.

Ο Φ. Φάρος αναφερόμενος στα αποτελέσματα ψυχολογικών και ψυχιατρικών ερευνών, υποστηρίζει πως η εμπειρία της απώλειας και το πένθος είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη και την ωρίμανση του ανθρώπου. Χαρακτηριστικά αναφέρει «η διαδικασία του πένθους είναι συνώνυμη, με την ανάπτυξη του εγώ δηλαδή την προσωπική ανάπτυξη, όμως όχι πάντα ακίνδυνη λόγω των ναρκισσιστικών τραυματισμών που μπορεί να προκαλέσει». Συνεχίζοντας υποστηρίζει πως η ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου, απαιτεί την εγκατάλειψη των παιδικών απαιτηλών αντιλήψεων περί παντοδυναμίας μεγαλοσύνης και ατρωσίας του ανθρώπου, γεγονός στο οποίο συμβάλει σημαντικά το πένθος.

Ο Γ. Κανακάκης υποστηρίζει πως η διεργασία της θλίψης μετατρέπεται σε δημιουργική δράση και, εκτός από την επεξεργασία της θλίψης, παρέχεται

δυνατότητα και για ανακουφιστικές λύσεις εξόδου από κρίσεις της ζωής, για προσωπική ανάπτυξη, ωρίμανση και νέους προσανατολισμούς.

Τέλος ο Parkes ισχυρίζεται ότι «το πένθος μπορεί να διευκολύνει τη διαδικασία της μεταβάσεως από την παιδική ανευθυνότητα, στην υπευθυνότητα του ενήλικου» (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 260)

ΕΝΟΤΗΤΑ 6: ΜΑΝΗ – ΜΑΝΙΑΤΙΚΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ

A. ΜΑΝΗ

Η Μάνη είναι μια από τις δυο χερσονήσους της Πελοποννήσου, οι οποίες σχηματίζονται από την οροσειρά του Ταυγέτου, του θρυλικού Ταλετού της αρχαιότητας. Είναι ίσως από τα πιο ιδιόμορφα τοπία της ελληνικής γης, σκληρό, τραχύ, γεμάτο πέτρα. Η φτωχή ζωή και αφιλόξενο τοπίο γεννούν στην ψυχή του Μανιάτη ένα αίσθημα πόνου, θλίψης και μια τάση για κλάμα, για εξωτερίκευση αυτών των συναισθημάτων, που δημιουργεί αυτή η θεϊκή εγκατάλειψη. (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ. 23)

Η περιοχή της Μάνης έχει μείνει έξω από την κατεχόμενη υπόλοιπη Ελλάδα, σε περιόδους κατοχής από διάφορους κατακτητές. Μάλιστα έχει μείνει έξω από τον τουρκικό ζυγό που κράτησε για αιώνες. Επίσης είναι σημαντικό να αναφερθεί πως οι Μανιάτες αντιστάθηκαν σθεναρά στην προσπάθεια εκχριστιανισμού τους. Προσήλθαν στον χριστιανισμό τον 8^ο μ.Χ. αιώνα, πολύ αργά και πολύ δύσκολα σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα, κι αυτό γιατί όπως φαίνεται στην ψυχή του μανιάτη είχε ριζώσει η αρχαία ζωή και οι αντιλήψεις σχετικά με αυτή. (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ. 29)

Έτσι η παράδοση συνεχίστηκε από πολύ παλιά, χωρίς ξένες επιρροές και συνεχίζεται ακόμα. Ο θάνατος έδωσε την αφορμή στη Μάνη να αναπτυχθεί η γνωστή πένθιμη και θλιβερή ποίηση, που την εμπνέει το περιβάλλον και την ενισχύουν τα πανάρχαια έθιμα, καθώς και η ιδιότυπη κοινωνική οργάνωση του τόπου, (γδικιωμός, βεντέτα). (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 83) Η ποίηση αυτή είναι τα Μανιάτικα μοιρολόγια που παρουσιάζουν μία πρωτοτυπία που δεν την βρίσκει κανείς πουθενά αλλού : έχουν σπαρακτική έκφραση στο ξεχείλισμα του πόνου. (Ν. Φραγκινέας, «Τα Μανιάτικα Μοιρολόγια», 1978, σελ. 19)

Β. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ Η΄ ΜΥΡΟΛΟΓΙ

Η λέξη *μοιρολόγι* χρησιμοποιείται σήμερα για το δηλώσει γενικά το θρήνο για το νεκρό. Η ετυμολογία της όμως θα μπορούσε να παράσχει πληροφορίες για την καταγωγή των νεότερων λαϊκών θρήνων και ταυτόχρονα, να προσφέρει γλωσσολογικές αποδείξεις της συνέχειας του τελετουργικού θρήνου από την αρχαιότητα ως τα νεότερα χρόνια. Τα δύο συνθετικά της λέξης, *μοίρα* – και – *λόγι*, έχουν αρχαία προέλευση, παρόλο που ο όρος *μοιρολόγι* ανήκει στο λεξιλόγιο της δημοτικής. Στη λόγια και την εκκλησιαστική γλώσσα χρησιμοποιείται ο όρος θρήνος. Πρόκειται, λοιπόν, για αρχαία λέξη που σήμερα χρησιμοποιείται αποκλειστικά από τον λαό.

Υπάρχει διάσταση απόψεων για το αν το πρώτο συνθετικό προέρχεται από το ουσιαστικό *μοίρα* (πεπρωμένο) ή από το ρήμα *μύρομαι* (κλαίω, θρηνώ, διαμαρτύρομαι). Σύμφωνα με την Margaret Alexiou γλωσσολογικά αποδεικνύεται από πολλά παραδείγματα αρχαίων επιγραφών και άλλων γραπτών έργων πως η λέξη *μοιρολόγι* προέρχεται από τη λέξη *μοίρα*.

Οι αρχαίοι Έλληνες συνέδεαν άμεσα το θρήνο με τη μοίρα τους, η οποία ήταν υπεύθυνη για την εξέλιξη της ζωής τους. Τα περισσότερα θρηνητικά άσματα στην ελληνική τραγωδία είναι οι θρήνοι των τραγικών ηρώων και ηρωίδων για τη μοίρα τους ή το θάνατό τους. (Αντιγόνη, Οιδίποδας, Μήδεια, Ιφιγένεια...) Στην αρχή ο πενθών μέμφεται τη Μοίρα που προκάλεσε το θάνατο του αγαπημένου του προσώπου και ύστερα θρηνεί, θλιμμένος, τη δική του μοίρα.

Οι μαρτυρίες των επιτύμβιων επιγραφών δείχνουν ότι το θέμα της διαμαρτυρίας κάποιου ενάντια στη μοίρα του και του θρήνου για τον εαυτό, συνέχισε να έχει ευρεία διάδοση στη λαϊκή παράδοση και τα μεταγενέστερα χρόνια.

Στα βυζαντινά χρόνια η μοίρα παίζει επίσης κυρίαρχο ρόλο. Οι ήρωες, τη μέμφονται χρησιμοποιώντας λογοτυπικές εκφράσεις που θυμίζουν τις αρχαιοελληνικές επιτύμβιες επιγραφές. Η έμφαση στη σημασία της μοίρας δεν ήταν μόνο λόγια αναβίωση της αρχαίας ελληνικής παράδοσης αλλά και έκφραση βυζαντινών λαϊκών δοξασιών. Αυτό διαφαίνεται στα μυθιστορήματα από τον 14^ο αιώνα και ύστερα. (M. Alexiou, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ.197)

Στη νεότερη λαϊκή παράδοση, το μοιρολόγι, δεν είναι ο θρήνος κάποιου για τον ίδιο τον εαυτό του ή η διαμαρτυρία του ενάντια στη μοίρα που τραγουδιέται σε στιγμές θυμού και αγανάκτησης, πρόκειται για τον τελετουργικό θρήνο που συνήθως εκτελείται όταν πεθάνει κάποιος. (Μ. Alexiou, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 199)

Οι δοξασίες για τις Μοίρες ακόμα είναι ζωντανές στην παράδοση του λαού μας. Πιστεύεται πως οι τρεις Μοίρες αποφασίζουν κυρίως για το χρόνο και τον τρόπο θανάτου των ανθρώπων. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 81) Πολλές παροιμίες και γνωμικά αναφέρονται στα τρία παραδοσιακά εργαλεία τους, το αδράχτι, τη ρόκα, και το ψαλίδι, ενώ τα «γραψίματά» τους δεν είναι γραμμένα με πένα και μελάνι, αλλά σημάδια που αφήνουν στο πρόσωπο του νεογέννητου.

Από την αρχαιότητα έως σήμερα οι έννοιες της μοίρας, του θρήνου και του θανάτου, είναι στενά συνδεδεμένες. Οι γλωσσικές και ιστορικές ενδείξεις το αποδεικνύουν και δεν αφήνουν καμία αμφιβολία ότι η λέξη *μοιρολόγι* προέρχεται από το *μοίρα* και όχι το *μύρομαι*.

Γ. ΡΙΖΕΣ ΤΟΥ ΜΑΝΙΑΤΙΚΟΥ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ

Το Μανιάτικο μοιρολόγι έχει τις ρίζες του βαθιά στην ιστορία της ανθρωπότητας. Οι θρήνοι για τους νεκρούς είναι κομμάτια παμπάλαιων εθίμων, μια αρχαία μορφή έκφρασης του ανθρώπινου πόνου. Από ιστορικές πηγές έχουμε πληροφορίες για πένθιμους θρήνους στους Αιγυπτίους, στους Κινέζους, στους Εβραίους, στους Σουμέριους, ακόμα και στους προϊστορικούς ανθρώπους. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 80)

Οι Ελληνικοί θρήνοι για τους νεκρούς αποτελούσαν την βάση όλων των πένθιμων εθίμων της αρχαιότητας. Στην συνολική εικόνα των νεκρικών εθίμων στους αρχαίους χρόνους και αργότερα στους Ελληνιστικούς και στους Βυζαντινούς, μέχρι και την νεότερη εποχή, οι θρήνοι κατέχουν μια σημαντική θέση.

Το Μανιάτικο μοιρολόγι διατηρήθηκε χωρίς σοβαρές αλλαγές, όπως το γνωρίζουμε από την αρχαιότητα. Ο σπαραγμός της Μανιάτισσας για τον

χαμό και το θάνατο μοιάζει πολύ με τους θαυμάσιους κομμούς των αρχαίων τραγουδιών. Το μοιρολόγι της Μάνης αποτελεί κομμάτι της αδιάσπαστης συνέχειας του ελληνισμού μέσα σε χιλιάδες χρόνια . (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 19)

Λέγοντας μοιρολόγια εννοούμε τραγούδια θλίψης, ένα είδος νεοελληνικής λαϊκής ποίησης, μια ειδική τέχνη δημοτικού τραγουδιού. Τα μοιρολόγια είναι ποιήματα, είναι εκτενείς επιτάφιοι ύμνοι με σταθερό στιχουργικό μέτρο. Τα τραγουδούν αυτοσχεδιάζοντας, χωρίς προπαρασκευή. Κάθε φορά επινοούν νέες μελωδίες και κείμενα κατά τη διάρκεια του τελετουργικού της θλίψης. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.101,102)

Οι πρώτες γραπτές πληροφορίες για τα μοιρολόγια της Μάνης περιέχονται στα χρονικά και οδοιπορικά των νέων περιηγητών. Οι πιο παλιές πληροφορίες αναφέρονται στο χρονικό του Γάλλου Sieur de la Guilletière. (Δ. Μέξης, «Η Μάνη και οι Μανιάτες», 1977, σελ. 500) Η συγκέντρωση και η επεξεργασία λαογραφικού υλικού άρχισε προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Στην συνέχεια πολύ ασχολήθηκαν με την συλλογή Μανιάτικων μοιρολογιών και τραγουδιών. Από τις νεότερες γενικές συλλογές μοιρολογιών της Μάνης, πολύ αξιόλογες και σημαντικές είναι οι συλλογές του Κώστα Πασαγιάννη, του Βασιλείου Πετρούνια και του Κυριάκου Κάσσης.

Δ. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ

Τα μανιάτικα μοιρολόγια διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: σ' αυτά της έξω Μάνης και εκείνα της μέσα Μάνης. Τα μοιρολόγια της έξω Μάνης συνήθως αποτελούνται από δεκαπεντασύλλαβους στίχους ομοιοκατάληκτους ανά δίστιχα. Λέγονται σχεδόν τραγουδιστά στο κλάμα, είναι πολύ λεπτά στο αίσθημα και αρκετά καλοδουλεμένα στο στίχο. Είναι λυπητερά τραγούδια, πολλές φορές έτοιμα από πριν, που λέγονται σε ανάλογες περιστάσεις. Τα μοιρολόγια της μέσα Μάνης είναι μεγαλύτερα ποιήματα που αποτελούνται από οκτασύλλαβους στίχους. Είναι κάπως ακατέργαστα και πιο πρωτογενή απ' τα άλλα, ηχούν πιο αυστηρά και πιο ηρωικά. (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 85) Το μοιρολόγι της μέσα Μάνης χάνει τον τρυφερό λυρισμό του,

όμως κερδίζει τον δυναμικό ρεαλισμό. Αποκτά δηλαδή το ανεκτίμητο πλεονέκτημα της ωμής και κυριολεκτικά «τραγικής» έκφρασης θεμάτων και μορφών, σε τέτοιο βαθμό που δεν έχει φτάσει κανένα άλλο νεοελληνικό είδος λαϊκής ποίησης. (Δ. Μέξης, «Η Μάνη και οι Μανιάτες», 1977, σελ. 507)

Είναι βέβαιο πως ο οκτασύλλαβος στίχος είναι παλαιότερος του δεκαπεντασύλλαβου. Ο δεκαπεντασύλλαβος άρχισε να χρησιμοποιείται από τον 10ο αιώνα και ύστερα, ενώ ο οκτασύλλαβος με τη σημερινή του μορφή είναι διαμορφωμένος οπωσδήποτε πριν τον 8^ο αιώνα. Αυτό αποδεικνύει πως το Μανιάτικο μοιρολόγι είναι μια επιβίωση παλαιού λαϊκού θρηνητικού λόγου που από την προ-κλασσική αρχαιότητα επιβίωσε και στους ελληνοιστικούς – ρωμαϊκούς χρόνους, έως και στις μέρες μας. Μέχρι το τέλος της τουρκοκρατίας ο οκτασύλλαβος στίχος συναντιόταν σε όλη τη Μάνη. Σιγά-σιγά όμως περιορίστηκε μόνο στη μέσα Μάνη.

Ε. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Μέχρι το 1950 το περιεχόμενο των μοιρολογιών αφορούσε συνήθως βίαιους θανάτους που είχαν προκύψει από μάχες ή βεντέτες και αυτή είναι η αιτία που το ηρωικό - επικό στοιχείο είναι έντονο. Άλλωστε η Μάνη ήταν πάντοτε φιλοπόλεμη περιοχή, πάντα είχε αυτή τη χροιά, πολύ περισσότερο μετά τη φράγκικη εποχή, όπου το ιπποτικό πνεύμα σε συγκέρασμα με το ντόπιο αναρχικό πνεύμα, ανέβασε σε υψηλό βαθμό τον ατομικό αλλά και οικογενειακό ηρωισμό. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ.18) Τα μοιρολόγια αυτά ήταν πολύ εντυπωσιακά, βοηθούσαν στην υστεροφημία των νεκρών σε όλη τη Μάνη και πολλές φορές γίνονταν δημοτικά τραγούδια.

Μετά το 1950 όπου οι συνθήκες της ζωής άλλαξαν και οι ταραχές κόπασαν, οι βίαιοι θάνατοι ήταν πια λιγστοί. Έτσι το περιεχόμενο των μοιρολογιών άλλαξε, έγινε πιο άνοστο, με πολλούς «ανούσιους» επαίνους για το νεκρό. Αυτό όμως δε σημαίνει πως δεν παράγονται αυτήν την εποχή αξιόλογα μοιρολόγια, αντάξια να σταθούν δίπλα στα παλιά. Τα μοιρολόγια αυτά όμως είναι λιγότερα σε αριθμό και παρουσιάζουν λιγότερο ενδιαφέρον από άποψη θεματολογίας.

Εκτός από το ουσιαστικό περιεχόμενο του μανιάτικου μοιρολογιού, η δομή και η αρχιτεκτονική του στέκεται σε μία θαυμάσια, πλήρη ενότητα μορφής, που προξενεί εντύπωση γιατί δημιουργείται κυρίως από αγράμματες γυναίκες. (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ. 22) Παρά το μισοεκκατατικό τρόπο εκφώνησής του, έχει μία λογική σειρά, προοιμίου, εξήγησης και επιλόγου.

ΣΤ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ

Μέτρο – Γλώσσα

Το μοιρολόγι είναι το κυρίαρχο δημοτικό της Μάνης, το οποίο διατηρεί όλα τα στοιχεία που εκφράζουν τον ψυχικό κόσμο των κατοίκων: το αρχαίο μέτρο και τη γνήσια, απτή γλώσσα του, η οποία έχει καθαρότητα ελληνική, πολλά αρχαϊκά στοιχεία στις καταλήξεις, αλλά και σε λέξεις ολόκληρες. Χωρίς να διαφέρει πολύ από την κοινή ελληνική έχει μία ιδιομορφία, μια τοπική πλαστικότητα και ποιητική χάρη και ευελιξία. (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ.23)

Εσωτερικά χαρακτηριστικά

Το μανιάτικο μοιρολόγι χαρακτηρίζεται από έντονο ρεαλισμό, παρομοιώσεις, αλληγορίες, περιγραφές, ιστορικές αναδρομές, έντονα συναισθήματα, υπερβολική υπερηφάνεια, έλλειψη μεταφυσικής και έλλειψη θρησκευτικότητας. Οι μοιρολογίστρες δεν αναφέρουν το θάνατο, γιατί δεν υπάρχει γι 'αυτές, γιατί δεν τον φοβούνται. Δεν αναφέρονται στο Θεό γιατί δεν είναι εκείνος που θα τους σώσει εκείνη τη στιγμή. Είναι λακωνικές γιατί λίγο πολύ όλοι γνωρίζουν τη ζωή του νεκρού. Μιλούν μαζί του όπως και όταν ζούσε, περιεκτικά, κάνοντας τις κρίσεις τους και εκφράζοντας τα συναισθήματά τους. (Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ.30,31) Οι μοιρολογίστρες είναι πολύ λιτές στις εκφράσεις τους, δεν κάνουν πλατειασμούς ή λεπτομερείς διηγήσεις. Λένε αυτά που θέλουν να μάθουν οι παριστάμενοι, κάνοντας αναφορές σε πρόσωπα, πράγματα και καταστάσεις χωρίς επεξηγήσεις ή διευκρινήσεις. Είναι φανερό πως αυτός ο τρόπος ομιλίας είναι επιβίωση του αρχαίου λακωνικού τρόπου ομιλίας.

Ομοιοκαταληξία

Στο μανιάτικο μοιρολόγι η ομοιοκαταληξία είναι πολύ συνηθισμένη, χωρίς να είναι απαραίτητη. Μπορεί να ομοιοκαταληκτούν και πέντε στίχοι στη σειρά, αλλά μπορεί να είναι και οι πέντε στίχοι στη σειρά ανομοιοκατάληκτοι. Πρώτες απ' όλους τους μοντέρνους ποιητές οι Μανιάτισσες είχαν σπάσει το κατεστημένο της ομοιοκαταληξίας, κινούμενες άνετα με ή χωρίς αυτή, χωρίς «ταμπού». (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 27)

Μουσικός τόνος – Μελωδία

Ο μουσικός τόνος του μοιρολογιού δεν είναι εύκολο να καταγραφεί ή να περιγραφεί γιατί δεν είναι πάντα ο ίδιος. Υπάρχουν τόσες πολλές μελωδίες, όσες και οι μοιρολογίστρες που τραγουδούν και στιχουργούν. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.136)

Κάθε μοιρολογίστρα αλλάζει μουσικούς τόνους, ανάλογα με το αν θέλει να τονίσει ένα σημείο του μοιρολογιού, να διηγηθεί κάτι σε ήρεμο τόνο ή να εκφράσει πολλές ανάλογες ψυχικές καταστάσεις. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μάνης του 20ου αιώνα», 1981, σελ. 338) Η μελωδία ανταποκρίνεται εντελώς στην προσωπικότητα εκείνου που τραγουδάει, στη συναισθηματική του κατάσταση και στη φάση στην οποία βρίσκεται η διαδικασία του θρήνου. Η μελωδία μεταβάλλεται προς τα πάνω ή προς τα κάτω, και ο ρυθμός αλλάζει σύμφωνα με τα συναισθήματα. Οι μελωδίες ακολουθούν η μια την άλλη ή αντιτίθενται μεταξύ τους, σαν να έθεταν ερωτήσεις και να έπαιρναν απαντήσεις. Η ένταση του ήχου αλλάζει, σύμφωνα με τα συναισθήματα και με τις φάσεις της ηρεμίας. Συνήθως ο ρυθμός εκφράζεται με φθόγγους τετάρτων ή ογδώνων, αλλά και με δέκατα έκτα σε στιγμές ταραχής. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.136)

Ο τόνος δηλαδή εξαρτάται από το προσωπικό, στιγμιαίο συναίσθημα, αλλά και από το περιεχόμενο του λόγου κάθε μοιρολογιού. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μάνης του 20ου αιώνα», 1981, σελ.338) Ο μουσικός τόνος μπορεί να είναι ήσυχος, αργός, επίσημος, συγκινητικός, λυρικός, άγριος, γρήγορος, απειλητικός, θρηνητικός, στοχαστικός ή πονεμένος.

Ζ. ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ – ΤΡΑΓΟΥΔΟΜΟΙΡΟΛΟΓΙ

«Ένα αυτοσχεδιασμένο μοιρολόι αναβρύζει από την ψυχή , χωρίς να περάσει από τη μνήμη». (C. Fauviel, «Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια», 1999, σελ. 80)

Όταν η μοιρολογίστρα έλεγε ένα μοιρολόι βρισκόταν σε έντονη ψυχολογική κατάσταση, που δε μπορούσε να θυμηθεί τι ακριβώς είπε. Οι παριστάμενοι στο θρήνο ήταν αυτοί που συγκρατούσαν το αρχικό μοιρολόγι και τις πιο ωραίες, πετυχημένες και περιεκτικές εκφράσεις της μοιρολογίστρας – ποιήτριας. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 24,25)

Καθένας από τους παριστάμενους επέστρεφε στο χωριό του και διηγιόταν το μοιρολόγι, όπως το θυμόταν. Έτσι είχαμε μικροπαραλλαγές από χωριό σε χωριό. Ο ίδιος ο μεταφορέας που ήταν φίλος του καλού μοιρολογιού και ήξερε πολλά παλιότερα, πρόσθετε, άλλαζε ή αφαιρούσε λέξεις ή στοίχους, ανάλογα με τη μνήμη και την αισθητική του. Έτσι λίγα μοιρολόγια είναι εντελώς ατόφια, (είναι σπάνιο για προφορικά μεταδιδόμενο λόγο).

Με το πέρασμα των χρόνων πολλές διαφορετικές λαϊκές ποιητικές φύσεις επεξεργάζονταν ένα μοιρολόγι. (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ.23) Από στόμα σε στόμα άλλαζε και έπαιρνε την τελική του μορφή. Είχε γίνει πλέον ένα δημοτικό τραγούδι. Η μεταβολή του μοιρολογιού από προσωπικό τραγούδι σε δημοτικό είναι ένας από τους λόγους που διατηρήθηκε μέσα στο χρόνο.

Το μοιρολόγι της μοιρολογίστρας είναι σπουδαίο λογοτεχνικά. Το τραγουδομοιρολόγι είναι ακόμη πιο σπουδαίο αφού είναι δημιούργημα ολόκληρου του λαού και καταστάλαγμα πολλών χρόνων. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 26)

Η. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ – ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΗΜΑΤΟΣ

Μετά την αναγγελία του θανάτου, που γίνεται είτε σε τόπο μακριά από τη Μάνη (ήρθασι τα χαμπάρια, έφτασαν δηλαδή οι κακές ειδήσεις), είτε στον ίδιο τόπο, οι συγγενείς και φίλοι σε μεγάλο αριθμό και από χωριά απόμακρα έρχονται συντετριμμένοι στο σπίτι του νεκρού.

Πριν μπουν φωνάζουν διάφορα επιφωνήματα θρηνώντας, απευθυνόμενοι στο νεκρό, ανάλογα με την ηλικία του, τη σχέση που είχαν μαζί του αλλά και την κοινωνική του θέση. Στη συνέχεια ακολουθεί ο χαιρετισμός – ασπασμός προς το νεκρό, που περιλαμβάνει ένα ολιγόστιχο μοιρολόγι. (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 82)

Ύστερα οι γυναίκες του χωριού, που φορούν μαύρα μαντήλια, κάθονται γύρω - γύρω απ' το νεκρό και αρχίζουν ένα διάλογο με μοιρολόγια. Η μοιρολαγίστρα μπορεί να αρχίσει το θρήνο της με μία στερεότυπη, παροιμιακού χαρακτήρα εισαγωγή σε δεκαπεντασύλλαβο, και να συνεχίσει με μια αυτοσχέδια άμεση προσφώνηση του νεκρού σε οχτασύλλαβα δίστιχα. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Αρχαία Ελλάδα», 2002, σελ.209)

Οι γυναίκες μοιρολογούν το νεκρό ιεραρχικά, για παράδειγμα αν έχει πεθάνει ένας άντρας ξεκινά το μοιρολόγι η μητέρα του, συνεχίζει η αδερφή, η κόρη και τέλος η σύζυγος. Μετά τους στενούς συγγενείς το λόγο παίρνουν και άλλες γυναίκες, συγγενείς ή γειτόνισσες. Το να μοιρολογηθεί ο νεκρός από άτομο εκτός της οικογένειας αποτελεί μεγάλη τιμή για την οικογένεια του νεκρού αλλά και για τον ίδιο. Τη γυναίκα που μοιρολογεί δεν πρέπει να την διακόψει κανείς και αυτή που θέλει να συνεχίσει ζητά την άδεια της.

Ο θρήνος παρουσιάζει μεγάλη τραγικότητα εξαιτίας της μεγάλης συγκίνησης αυτών που πενθούν. Το κλίμα είναι τόσο φορτισμένο που σε πολλές περιπτώσεις, όταν ο πόνος και η θλίψη μεγαλώσουν πολύ, οι γυναίκες γρονθοκοπούν τα στήθη τους, γρατζουνούν το πρόσωπο με τα νύχια τους, τραβούν τα μαλλιά και πολλές φορές μάλιστα τα ξεριζώνουν απαγγέλλοντας μοιρολόγια.

Ωστόσο, όταν καμιά φορά, γίνονται οι κινήσεις πολύ βίαιες και δυνατές, επεμβαίνουν οι άλλοι και παροτρύνουν την θλιμμένη να τις αντικαταστήσει με άλλες μορφές εκδήλωσης, φωνητικές και ποιητικές. Γι' αυτό η δράση φτάνει σ' αυτές τις λεγόμενες «αυτοεπιθετικές εκδηλώσεις» πάρα πολύ σπάνια ή

σταματάει μόνο στο ξεκίνημά τους, όταν κατά την διήγηση γίνεται λόγος για συναισθήματα ενοχής και για απελπισία. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.133)

Ο θρήνος ανεβαίνει και γίνεται, συχνά, δυνατές άναρθρες κραυγές θλίψης και διαμαρτυρίας που ξεσκίζουν τη καρδιά. Ταυτόχρονα οι γυναίκες κουνούν πέρα – δώθε με τα χέρια τη μαντίλα του κεφαλιού γύρω απ' το λαιμό τους με κινήσεις που θυμίζουν πριόνι .

Οι υπόλοιποι θλιμμένοι κάθονται γύρω απ' το νεκρό και συμμετέχουν στο θρήνο, ακόμα και όταν αυτοσχεδιάζουν οι ίδιοι, τραγουδώντας μαζί με τις γυναίκες και βγάζοντας πονεμένες θρηνητικές φωνές στο τέλος κάθε στροφής. Οι φωνές ηχούν σαν απαλός αναστεναγμός. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 110)

Όταν σηκώνουν το νεκρό για την νεκρική πομπή, στα μοιρολόγια κυριαρχεί και πάλι η διαλογική μορφή, καθώς αναλαμβάνει να υποδυθεί το ρόλο του νεκρού και να τραγουδήσει το τελευταίο αποχαιρετισμό του στο σπίτι και τους δικούς του. Μερικές φορές τα μοιρολόγια αυτά έχουν πιο μακάβριο τόνο, αφού ο νεκρός δεν αποχαιρετά τους τέσσερις τοίχους του σπιτιού αλλά και ίδια του τα κάλλη, την ίδια του τη ζωή. (Μ. Αλεξίου, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», 2002, σελ. 210) Αυτή η στιγμή, όπως και η στιγμή της ταφής προκαλεί τον πιο παράφορο θρήνο των γυναικών συγγενών του νεκρού, που κλαίνει και φωνάζουν με μεγάλη ένταση.

Εκτός από τη μέρα της κηδείας μοιρολόγια λέγονται την τρίτη μέρα μετά το θάνατο, την ένατη και την τεσσαρακοστή, δηλαδή στα τρία αλληπάλληλα μνημόσυνα που γίνονται για το νεκρό χωρίς καμία ιεροτελεστία. (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 85,86)

Θ. ΑΝΤΡΙΚΟΣ ΘΡΗΝΟΣ

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί πως παλαιότερα συνηθιζόταν να μοιρολογούν και οι άντρες. Αυτό όμως γινόταν σε περιπτώσεις εξαιρετικά λυπηρού για την οικογένεια γεγονότος. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 43)

Το αντρικό μοιρολόγι διέφερε εντελώς απ' το γυναικείο. Ο μοιρολογιστής έλεγε μια φράση και σύντροφοί του, την επαναλάμβαναν όλοι στον ίδιο τόνο, όπως στους ελληνικούς χορούς. (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 84)

Το πένθος στη Μάνη εκδηλώνεται περισσότερο για τους άντρες και πολύ λιγότερο για τις γυναίκες. Ο χήρος δεν είναι σωστό να δείξει υπερβολικό πένθος για το θάνατο της γυναίκας του, ενώ αντίθετα η γυναίκα πρέπει να μοιρολογήσει για το χαμό του συζύγου της, σε ένδειξη σεβασμού και τιμής. Στις μέρες μας το αντρικό μοιρολόγι έχει εκλείψει εντελώς. Μόνο τα γυναικεία μοιρολόγια λέγονται ακόμα. (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 84)

Οι άντρες σε γενικές γραμμές δεν ανακατεύονται με τους νεκρούς. Συγκεντρώνονται σε μικρές, σκόρπιες ομάδες έξω από το σπίτι ή την εκκλησία όπου γίνεται το «κλάμα», δημιουργώντας έναν κοινωνικό χώρο ανάλογο με το καφενείο. Ακόμα και όταν μπαίνουν στην τελετουργία για να υποβάλλουν τα σέβη τους στο νεκρό, δεν επιδεικνύουν καμία ιδιαίτερη σχέση μαζί του. Μπαίνουν και φεύγουν με μία «αξιοπρεπή» αυτοσυγκράτηση. Δεν υπάρχει καμία αλληλεπίδραση με τις θρηνούσες. (Ν. Σερεμετάκη, «Μανιάτικο Μοιρολόγι, Λόγος Γυναικών», 2000, σελ. 2) Υπάρχει μεγάλη διάσταση μεταξύ των δύο φύλων, όσο αφορά στις αντιδράσεις τους απέναντι στο θάνατο.

I. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΣΤΡΕΣ

«Το μανιάτικο μοιρολόγι είναι γνήσιο κι αυθόρμητο, άγριο μα ωραίο λουλούδι της λαϊκής ψυχής, της μανιάτικης κορυφαίας του πόνου και της θλίψης, της μοιρολογίστρας». (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ.11-12)

Η μοιρολογίστρα κλαίει ποιητικά γιατί αισθάνεται την ανάγκη να κλάψει το νεκρό, να του πει λόγια αγάπης σε τόνο λυπητερού τραγουδιού, να του εξυμνήσει τις ιδιότητές του και να τον αποχαιρετίσει. (Ν. Φραγκινέας, «Τα Μανιάτικα Μοιρολόγια», 1978.σελ. 5)

Τα μοιρολόγια χαρακτηρίζονται από μια ορμητική έξαρση και από το παραλήρημα που προκαλεί ο πόνος. Ο πόνος παίρνει ένα τόνο γνήσιο, ολότελα προσωπικό. Το μοιρολόγι είναι αποτέλεσμα μιας ισχυρής έμπνευσης

που κάνει να ξεχύνεται από τα βάθη της ψυχής ό, τι πιο μυστικό έχει. (C. Faugier, «Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια», 1999, σελ. 81)

Είναι προϊόν της γυναικείας φαντασίας και ευαισθησίας, του πόνου και της πίκρας που στάζει η καρδιά της Μανιάτισσας στη μεγάλη στιγμή του θανάτου και των ωρών της δοκιμασίας. (Π. Παναγιωτοπούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ.16)

Η μοιρολογίστρα συμπεριφέρεται όπως η πρωταγωνίστρια των τραγωδιών στην αρχαιότητα. Είναι ικανή καθώς βρίσκεται συγκεντρωμένη και σε κατάσταση ημι -καταληψίας, να εκδηλώνει μέσα από μια δημιουργική διαδικασία, τα συναισθήματά της, τις εμπειρίες της, τη σχέση της με το νεκρό, τη διάθεση των παρισταμένων τη στιγμή εκείνη, το ποίημά της, τη θλίψη της, τη φωνή της, τη μελωδία και το ρυθμό. Είναι μια απίστευτη επίδοση από γυναίκες που συχνά είναι αναλφάβητες. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 107)

Ιδιαίτερη σημασία έχει και τρόπος με τον οποίο ρυθμίζουν το θέμα της αναπνοής. Οι έμπειρες του μοιρολογιού, (αυτές δηλαδή που έχουν συμμετάσχει σε τέτοια τελετουργικά πολλές φορές) είναι ολοκληρωτικά συγκεντρωμένες στην εκπνοή. Είναι σε θέση να τραγουδούν, κάθε φορά, από δύο οκτασύλλαβους στίχους, και τότε μ' ένα ξαφνικό χαλάρωμα του διαφράγματος να φτάνουν σε νέα εισπνοή, χωρίς την ώρα αυτή να συνειδητοποιούν την αναπνοή τους και να πιέζουν την κοιλιά τους. Μόνο έτσι μπορούν, εξάλλου να αντέξουν το θρήνο για πολλή ώρα. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 133)

Ασφαλώς, μονάχα με μια έντονη πίεση του εαυτού τους και με κάποια εσωτερική μεταμόρφωση από τις πιο εκπληκτικές, γυναίκες ντροπαλές, αμόρφωτες, πετυχαίνουν στην προσπάθεια που τους επιβάλει το έθιμο κατά τη νεκρώσιμη τελετή. (C. Faugier, «Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια», 1999, σελ. 79,80) Η προσπάθεια αυτή είναι ομολογουμένως εξαιρετικά δύσκολη. Πρέπει μια ορισμένη στιγμή, μια στιγμή που ο πόνος έχει αναστατώσει όλες τους τις συνηθισμένες ικανότητες, να βρουν μέσα τους τη δύναμη (που οι ίδιες δεν τη γνωρίζουν), να κυριαρχήσουν, να κυβερνήσουν αυτόν τον πόνο, έτσι ώστε να τον εξωτερικεύσουν με την ποιητική και μουσική μορφή που αρμόζει. Κι όλα αυτά μπροστά σε ένα αρκετά μεγάλο πλήθος, που τις παρατηρεί και περιμένει

από αυτές να το συγκινήσουν. (C. Fauviel, «Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια», 1999, σελ. 80)

Οι μοιρολογίστρες τραγουδούν μονάχα όσο έχουν την καρτερία να υποφέρουν, να νικούν τον πόνο του θανάτου. Όταν τις γονατίσει ο πόνος δεν μπορούν πια να αρθρώσουν λέξη. Χάνονται. (N. Αγγελής, «Κρητικός Λαϊκός Θρήνος», 1990, σελ. 29)

Το μανιάτικο μοιρολόγι όσο κι αν κρύβει τόσο πόνο, δάκρυ και θλίψη, άλλο τόσο έχει σαν υπόστρωμα τη δύναμη της Μανιάτισσας να μπορεί να τραγουδά τη λύπη με την ηρωική, επική διάθεση του τραγουδιστή που δεν τον τσάκισε η λύπη, αλλά μπορεί να συνθέτει μέσα στον πόνο του και να ολοκληρώνει θαυμάσια νοήματα. (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ.21) Η μοιρολογίστρα αντιστέκεται στον θάνατο με φρόνηση, υπομονή και εγκαρτέρηση.

Οι Μανιάτισσες στους αυτοσχεδιασμούς τους αναφέρονται με λεπτομέρειες σε γεγονότα του παρελθόντος, στην πορεία της ζωής του νεκρού, στο κοινωνικό και οικογενειακό του περιβάλλον, στη σχέση που είχαν μαζί του, σε περιστατικά και διάλογους που είχαν ζήσει, στα ψυχικά και σωματικά χαρίσματα αλλά και τα ελαπτώματα του. Ο θρήνος είναι γεμάτος παράπονα και συμβουλές που απευθύνονται στο νεκρό. (Δ. Μέξης, «Η Μάνη και οι Μανιάτες», 1977, σελ. 501) Μέσα από το μοιρολόγι ευχαριστούν αυτούς που ήρθαν να τιμήσουν αυτόν που πέθανε, αλλά και την οικογένειά του. Είναι άξιο απορίας πως παρόλες τις συναισθηματικές τους εκρήξεις, δεν επηρεάζονται καθόλου στη σύνθεση και απόδοση των μοιρολογιών. Η πορεία του τελετουργικού δείχνει την ιδιαίτερή τους ικανότητα να συγκεντρώνονται, παρά την έντονη συγκινησιακή φόρτιση. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 135)

Οι Μανιάτισσες χαρακτηρίζονται από μεγάλη ειλικρίνεια. Σε περίπτωση που ο νεκρός είναι κάποιος άπραγος, «λωβός» όπως χαρακτηρίζεται στη Μάνη, οι μοιρολογίστρες δεν διστάζουν να πουν την αλήθεια χωρίς ντροπή. Αποφεύγουν τους περιττούς ή αταίριαστους επαίνους, γιατί το ακροατήριο μπορεί να γελάσει και αυτό θα ήταν ασέβεια για το νεκρό. (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 88)

Μερικές φορές μάλιστα στην έκσταση της έμπνευσης του μοιρολογιού, η μοιρολογίστρα ξεφεύγει από το θέμα και παρασύρεται στην αναφορά

προσωπικών αναμνήσεων και παλιών λυπηρών γεγονότων. Μιλά για τους δικούς της νεκρούς, βλέπει σ' αυτό το νεκρό έναν αγγελιαφόρο που μπορεί να μεταφέρει στον δικό της νεκρό μια καινούρια απόδειξη πως τον θυμάται και πως θλίβεται. Απευθύνει στον πρώτο νεκρό ένα μοιρολόγι που ανήκει και προορίζεται για τον δεύτερο. (C. Fauviel, «Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια», 1999, σελ. 33) Ακόμα και οικονομικά ή πολιτικά ζητήματα, χωρίς κανένα συσχετισμό, υφαινόνται μέσα στο τραγούδι. Σε τέτοιες περιπτώσεις η επόμενη μοιρολογίστρα παίρνει το λόγο και οδηγεί πάλι το «κλάμα» διακριτικά στο αρχικό του θέμα. (Π. Λη Φέρμορ, «Μάνη», 1973, σελ. 106)

Αξιοσημείωτο είναι ακόμη πως οι μοιρολογίστρες μιλούν συχνά για όνειρα στην διάρκεια της λυρικής τους διήγησης και φτάνουν πραγματικά σε ένα είδος ονειροφαντασίας, ονειροπολήματος. Στα όνειρά τους αυτά πηγαίνουν πίσω στο παρελθόν, ζουν διάφορα γεγονότα με το νεκρό, αποτελειώνουν ό,τι είχε μείνει ανεκπλήρωτο. Καμιά φορά αποτολμούν ακόμα και κάποιο ταξιδάκι στο μέλλον. Μόλις όμως παρουσιαστεί ο παπάς, η ονειροφαντασία διακόπτεται με φράσεις πολύ νηφάλιες και αυστηρές, που κάνουν τους θλιμμένους να συνειδητοποιήσουν την πραγματικότητα της απώλειας. Ξεσπάει τότε ένας δυνατός θρήνος, προκύπτει μια νέα μελωδία, μια νέα ποιητική δημιουργία, που υπογραμμίζει τον αποχωρισμό και το αμετάκλητο της μοίρας.

Ο αυθόρμητος και ποιητικός αυτός αυτοσχεδιασμός που είναι εμπνευσμένος από τον πόνο έχει εντελώς προσωπικό χαρακτήρα. Κάθε γυναίκα εκφράζει τη δική της αλήθεια έτσι όπως αυτή την έχει δει και την έχει βιώσει.

Οι μοιρολογίστρες είναι ιστορικοί, δημοσιογράφοι, μυθιστοριογράφοι ή διηγηματογράφοι και οπωσδήποτε ποιητές. Πρέπει να είναι άψογες και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό μέρος της εκτέλεσης του μοιρολογιού. Εσωτερικό μέρος θεωρείται ο γλωσσικός πλούτος, ο αληθινός πόνος, η φαντασία, η γνώση των κοινωνικών σχέσεων, των συγγενειών, των οικογενειακών γνωρισμάτων και παραδόσεων, οι σχέσεις των οικογενειών μεταξύ τους καθώς και τα μανιάτικα ήθη και έθιμα. Εξωτερικό μέρος είναι ο τρόπος που παίρνει από άλλη μοιρολογίστρα και δίνει το μοιρολόγι, ο τρόπος που κλαίει, που κινείται, που κυλάει η ρίμα στους στίχους της, οι αλληγορίες και οι

παρομοιώσεις της. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 41)

Μερικές μοιρολογίστρες ξεχωρίζουν από την υψηλή στάθμη της ποιητικής ικανότητας με την οποία είναι προικισμένες. (C. Fauviel, «Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια», 1999, σελ. 80) Η υπεροχή τους αυτή, τους εξασφαλίζει μια απεριόριστη εκτίμηση από τις συντρόφισσές τους αλλά και από ολόκληρη την κοινότητα. Οι γυναίκες που ξέρουν να ταιριάζουν την ομοιοκαταληξία στα μοιρολόγια και να τα τραγουδούν έχουν στο χωριό τους το κύρος καλλιτέχνη. Τις εκτιμούν πολύ και τις τιμούν. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 110)

Συμφωνά με τον Κυριάκο Κάσση ορισμένα από αυτά τα μοιρολόγια είναι τόσο υψηλά σε σύλληψη, λυρικότητα, αλληγορίες και μετρική δομή που προστιθεμένης της ισχυρής γλώσσας του μανιάτικου ιδιώματος, γίνονται δημιουργήματα άριστης ποιητικής τέχνης και φτάνουν ή ξεπερνούν πάρα πολλούς καθιερωμένους της λόγιας ποίησης. Κινούνται στο ίδιο επίπεδο με αρχαίους τραγικούς ποιητές υψηλής γκάμας. Είναι στιγμές που βλέπει κανείς κατάπληκτος ότι μια απλή γυναίκα δεν έχει να ζηλέψει τίποτα απ' τους μεγάλους τραγικούς ποιητές της αρχαιότητας.

Σήμερα οι καλές μοιρολογίστρες όσο περνάμε από την λακωνική (μέσα) Μάνη προς την μεσσηνιακή (έξω) Μάνη αραιώνουν, όπως αραιώνει και το τελετουργικό του μοιρολογιού.

Ι Α. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΣΤΡΑ

Το μοιρολόγι είναι το λαϊκό δημοτικό τραγούδι που δημιουργούν αυθόρμητα και ψέλνουν σε λυπητερό ρυθμό, μεγάλης πνοής γυναίκες, με έντονη ευαισθησία και εσωτερικότητα. Εκφράζει λύπη, θλίψη, λυρική διάθεση και επική διάκριση, κυρίως για αγαπημένα πρόσωπα που χάθηκαν. (Π. Παναγιωτοπούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ.21)

Το μοιρολόγι είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το πρόσωπο της μοιρολογίστρας. Η μοιρολογίστρα – τραγωδός δημιουργεί και ζωντανεύει τους στίχους, δίνει ψυχή στη ρίμα και εκφράζει τον ανθρώπινο πόνο για το θάνατο.

Η φύση, η θέα του τοπίου, η ώρα, ο καιρός, η συναισθηματική κατάσταση, ο χαρακτήρας της μοιρολογίστρας και οι σχέσεις που είχε με το νεκρό επηρεάζουν τη συγκεκριμένη στιγμή τη γυναίκα που «σχεδιάζει» το μοιρολόγι την ώρα που κλαίει. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 41)

Η διάρκεια, η ένταση και η ποιότητα του μοιρολογιού εξαρτώνται από την περίσταση, την ιδιοσυγκρασία της μοιρολογίστρας και τη δυναμική της ομάδας των γυναικών. Τα μοιρολόγια άλλοτε είναι δυνατά ή σιγαλά, γρήγορα ή αργά, σκληρά ή απαλά, μονότονα ή μελωδικά ανάλογα την περίπτωση. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 109)

Κατά την κηδεία η λύπη είναι τόσο μεγάλη και τραγική που δεν επιτρέπει τη δημιουργία ωραίων μοιρολογιών. Για να λεχθούν αξιόλογα μοιρολόγια χρειάζεται ψυχική ηρεμία και ένα αίσθημα λύπης κατακαθισμένο σε ένα πικρό, αλλά πιο ήρεμο παράπνο. Στα μνημόσυνα που γίνονται τρεις, εννέα και σαράντα μέρες μετά το θάνατο, αφού έχει επέλθει σχετική ηρεμία αυτοσχεδιάζονται τα καλύτερα μοιρολόγια. (Π. Καλονάρος, «Μάνη», 1981, σελ. 82)

Το ίδιο άτομο σε διαφορετικές στιγμές μπορεί να παράγει διαφορετικής αξίας μοιρολόγια. Ακόμα και στο ίδιο μοιρολόγι μπορεί να έχουμε εξάρσεις και εκτονώσεις, φουρτούνα και νηνεμία, λογοτεχνική διάθεση ή βάνουση κακολογία. Πολυποίκιλα συναισθήματα εναλλάσσονται και δίνουν πολυποίκιλα ποιοτικά σκαμπανεβάσματα στο μοιρολόγι. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μάνης του 20ου αιώνα», 1981, σελ. 337)

I B. ΜΑΘΗΤΕΙΑ

Τα μοιρολόγια ορισμένων γυναικών ξεπερνούν τα πλαίσια του στιχουργήματος και θεωρούνται ποιήματα και άριστα τραγουδομοιρολόγια, με καθιερωμένη, από τον ίδιο το μανιάτικο λαό, αξία. (Κ. Κάσσης, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», 1^{ος} τόμος, 1979, σελ. 42)

Στη Μάνη οι νεότερες γυναίκες προσπαθούν με κάθε τρόπο να αποκτήσουν την ικανότητα του μοιρολογήματος, είτε ως μέρος της αγωγής

τους είτε με τη συχνή παρακολούθηση κηδειών και την απομνημόνευση των μοιρολογιών.

Η δομή του μανιάτικου μοιρολογιού και το αυθόρμητο μουσικό αίσθημα της Μανιάτισσας βασίζεται στη στοματική και ακουστική παράδοση από μοιρολογίστρα σε μοιρολογίστρα. Η παράδοση αυτή ασυνείδητα αποκτιέται στα περίφημα νυχτέρια κοντά στο «ξόδι» του νεκρού, όπου όλη μέρα και όλη νύχτα οι μοιρολογίστρες υμνούν και ψέλνουν τα χαρίσματα του νεκρού. Εκεί γίνεται το «μάθημα», παράδοση και μαθητεία. Οι παλιές και έμπειρες μοιρολογίστρες, οι κορυφαίες ας πούμε, πρωτοτραγουδούν την οποιαδήποτε λύπη. Οι μαθητευόμενες μοιρολογίστρες ακολουθούν τις δασκάλες του είδους. (Π. Παναγιωτούνης, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», 1968, σελ.22)

Οι Μανιάτισσες επιζητούν να αποκτήσουν αυτού του είδους το ταλέντο, ίσως από μια ενστικτώδη ανάγκη για τρυφερότητα και για ζωηρά συναισθήματα. Οι γυναίκες συχνά εξασκούνται έξω στο ύπαιθρο, ενώ δουλεύουν, στη σύνθεση φανταστικών μοιρολογιών. Μερικές φορές αυτά τα μοιρολόγια αφορούν πραγματικά αντικείμενα, που δεν αγγίζουν άμεσα εκείνη που τα «σχεδιάζει», όπως για παράδειγμα ο θάνατος ενός γείτονα ή κάποιου ξένου. Άλλες φορές γίνονται για θέματα εντελώς υποθετικά ή και φανταστικά, όπως για ένα λουλούδι που μαράθηκε, για το θάνατο ενός πουλιού ή κάποιου άλλου ζώου. (C. Faugier, «Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια», 1999, σελ. 80)

Ι Γ. ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ – ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

Η αυτοσχέδια ποίηση αποτελεί το υπέρτατο παράδειγμα της ελευθερίας της έκφρασης. Οι γυναίκες της Μάνης μέσα από την τραγική ιεροτελεστία του κλάματος βρίσκουν το δίκιο τους και αναλαμβάνουν τον κύριο λόγο. Ύστερα από χρόνια σκληρής δουλειάς, σιωπής και υποταγής ξαφνικά κυριαρχούν ξανά. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως για μερικές από τις μοιρολογίστρες, τέτοιες στιγμές είναι κάτι που ποθούν κρυφά. Κάνουν μακρινά ταξίδια για να θρηνήσουν ένα μακρινό συγγενή ακόμα σε εξαιρετικές περιπτώσεις, ανθρώπους που ποτέ τους δεν συνάντησαν. (Π. Λη Φέρμορ, «Μάνη», 1973, σελ. 102, 103)

Το μοιρολόγι των γυναικών δεν είναι απλά εκφραστική και στιγμιαία διαδικασία και πρακτική, αλλά έχει παρεμβατική δύναμη στη δημόσια ζωή. Είναι ο τόπος στον οποίο νομιμοποιείται ο λόγος των γυναικών. (Ν. Σερεμετάκη, «Μανιάτικο Μοιρολόγι, Λόγος Γυναικών», ΤΑ ΝΕΑ, 8/9/2000, σελ. 3) Κι αυτό γιατί το μοιρολόγι κάθε γυναίκας γίνεται θέμα συζήτησης σε όλους όσους το άκουσαν και επιπλέον μεταφέρεται σε ολόκληρη την κοινότητα. Έτσι η Μανιάτισσα μ' αυτό τον ιδιαίτερο τρόπο εκφράζει τις απόψεις της και τα συναισθήματά της. Χωρίς να αμφισβητείται ή να κρίνεται, ο λόγος της διασπείρεται στο υπόλοιπο της κοινωνίας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7: Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΘΙΜΙΚΟΥ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ

Α. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ ΣΤΙΣ ΔΥΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Στις δυτικές κοινωνίες η σιωπή γύρω από το θάνατο είναι πλέον γενικευμένη κοινωνική πρακτική, η οποία πιθανώς συμβάλλει στο αυξημένο άγχος θανάτου, που μας διακατέχει. Η έντονη ατομικότητα που κυριαρχεί στην εποχή μας, μας ωθεί να προστατέψουμε τον εαυτό μας και τους οικείους μας από τα δυσάρεστα συναισθήματα και τις οδυνηρές εμπειρίες, που προκαλούν οι απώλειες προσφιλών προσώπων. Έτσι ο πόνος που νιώθει κάποιος μετά από μια απώλεια γίνεται βαρύ προσωπικό φορτίο. (J. Quint Benoliel, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.20) Ο θάνατος αντιμετωπίζεται ως προσωπικό ζήτημα και όχι ως μια κοινή μοίρα που απαιτεί κοινή αντιμετώπιση.

Οι γρήγορες αλλαγές της εποχής έχουν δημιουργήσει αυτό που μερικοί ονομάζουν «μια κοινωνία που αρνείται το θάνατο». Αυτό συμβαίνει γιατί οι άνθρωποι που οδεύουν προς το θάνατο απομονώνονται. Ο διαχωρισμός αυτών που πεθαίνουν από τους ζωντανούς, στερεί τους νεότερους από την κοινωνική βοήθεια και την εξοικείωσή τους με την πραγματικότητα του θανάτου. Έτσι η ιδέα και μόνο του δικού τους θανάτου τους γεμίζει άγχος. (J. Quint Benoliel, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ.20)

Οι θανατολόγοι παρατηρούν ότι οι θλιμμένοι στη Δύση βιώνουν ένα συναίσθημα που κυμαίνεται ανάμεσα σ' αυτό που είναι το πραγματικό τους συναίσθημα κι αυτό που οι άλλοι περιμένουν απ' αυτούς. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 231)

Η δημόσια έκφραση της θλίψης θεωρείται απρεπής, ιδιαίτερα όταν έχει μεγάλη διάρκεια ή μεγάλη ένταση. Η καταναλωτική μας κοινωνία δεν εκτιμά ιδιαίτερα το συναίσθημα της θλίψης, και κατά συνέπεια τους θλιμμένους ανθρώπους. Η θλίψη «επιτρέπεται» σε ορισμένες περιπτώσεις και για μικρό χρονικό διάστημα. Η διαπαιδαγώγηση της μοντέρνας κοινωνίας επιβάλλει την καταπίεση του συναίσθηματος αυτού μπροστά στους άλλους ή δημόσια. (Γ.

Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.15-16) Έτσι ο πένθων αναγκάζεται να μείνει μόνος και να ξεπεράσει αυτή την οδυνηρή φάση της ζωής του, χωρίς καμιά βοήθεια.

Η έκφραση της θλίψης αντιμετωπίζεται ως «ταμπού». Στις περισσότερες περιπτώσεις το πένθος θεωρείται κάτι άτοπο και υπερβολικά μακροχρόνιο, κάτι που δεν εξασθενεί, δε σβήνει αρκετά σύντομα και μας κάνει να το «υπομένουμε ανυπόμονα». (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 39) Ο πόνος της απώλειας θεωρείται παθολογικό φαινόμενο, το οποίο πολύ συχνά καταπολεμάται με φάρμακα. Μ' αυτό τον τρόπο όμως, το άτομο στερεί από τον εαυτό του το αναγκαίο και υγιές συναίσθημα της θλίψης, που είναι απαραίτητο για την ολοκλήρωση της διαδικασίας του αποχωρισμού.

Σύμφωνα με τον Γ. Κανακάκη το στέγνωμα των δακρύων, δηλαδή το εμποδισμένο κλάμα, είναι εκδήλωση μιας πτώχευσης του συναισθήματος, που συχνά την εσωτερικεύουμε λόγω της επίδρασης της κοινωνίας. Όταν κλαίμε νιώθουμε να χάνουμε την κυριαρχία μας και αισθανόμαστε γι' αυτό πολύ ανασφαλείς.

Οι λόγοι που διαμορφώνουν τη στάση αυτή των δυτικών κοινωνιών είναι οι εξής:

- Η εκβιομηχάνιση επέφερε την αστυφιλία, αποτέλεσμα της οποίας είναι η αποξένωση των ανθρώπων και η κατάργηση της κοινότητας, ως λειτουργικό σύνολο.
- Η ατομικότητα που διακρίνει την εποχή μας. Σε μια ατομοκεντρική κοινωνία, η στάση απέναντι στο θάνατο είναι διαφορετική απ' ότι σε μια συλλογική κοινωνία, όπου το άτομο δεν έχει την ίδια υπεροχή ως μοναδικό και αυτόνομο πρόσωπο. (Α. Ευκλείδη, «Θάνατος και Πένθος», 1999, σελ. 407)
- Τα πρότυπα της δυτικής κοινωνίας που υπαγορεύουν τη νεότητα, την ομορφιά, την υγεία, την επιτυχία και την μακροβιότητα, δεν αφήνουν περιθώρια για θλιμμένους, δυστυχισμένους ή για ανθρώπους που κλαίνε. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 92,97)
- Η χριστιανική θρησκεία, με την υπόσχεση της συνέχισης της ζωής μετά το θάνατο, δίνει ένα είδος «θανάτου δυο φάσεων ή μεταβατικού θανάτου». Η ελπίδα για τη συνέχιση της ζωής υπάρχει στους

περισσότερους πιστούς. Όταν αυτοί περιέρχονται σε μια κρίση απώλειας, η σύγκρουση είναι ήδη προγραμματισμένη. Κι αυτό γιατί η θλίψη για την απώλεια θα απωθηθεί βίαια, εξαιτίας της πεποιθήσης της συνέχισης της ζωής στον «ουρανό». Η πίστη στην «άλλη ζωή» απαγορεύει, κατά κάποιο τρόπο, τη θλίψη. Οι πενθούντες υπομένουν τον πόνο της απώλειας τολμηρά, από φόβο μήπως φανούν «άπιστοι». Αντιμετωπίζουν την ανάγκη που νιώθουν για άφθονο κλάμα με σιωπή και συγκάλυψη. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.94-95)

- Το προσδοκώμενο όριο ζωής. Καθώς το όριο ζωής αυξάνεται λόγω της ραγδαίας τεχνολογικής εξέλιξης και της ιατρικής επιστήμης, μειώνονται αντίστοιχα και οι πιθανότητες προσβολής από τον θάνατο σε νεότερη ηλικία. Η θεοποίηση της επιστήμης, η παντοδυναμία της τεχνολογίας και η ελπίδα για επιβίωση πάνω από τα εκατό χρόνια είναι τα νέα είδωλα απέναντι στο θάνατο. Ύψιστος στόχος μοιάζει να είναι η επιθυμία κατάργησης του θανάτου, έστω κι αν δεν διατυπώνεται φανερά. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.91) Η σύγχρονη λοιπόν ιατροκοποίηση του θανάτου δεν προετοιμάζει τον άνθρωπο να αντιμετωπίσει έναν άκαιρο θάνατο.
- Ο αντιλαμβανόμενος έλεγχος στις δυνάμεις της φύσης. Όσο πιο έντονη είναι η πεποίθηση, ότι ο άνθρωπος δύναται να κυριαρχήσει στη φύση, αντίστοιχα έντονη γίνεται και η άρνηση αποδοχής και αντιμετώπισης του θανάτου. (Α. Ευκλείδη, «Θάνατος και Πένθος», 1999, σελ. 406)

Β. Η ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ

Η πιο συνηθισμένη έκφραση της θλίψης είναι το κλάμα, το οποίο έχει καταλυτική σημασία για τη διεργασία του πένθους. Αποτελεί μια πολύ καλή διέξοδο του πόνου και επιτυγχάνει την εκφόρτιση των εντάσεων. (Μ. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ.38)

Το κλάμα είναι μια απαραίτητη φυσιολογική λειτουργία του οργανισμού, επειδή δίνεται στο σώμα η δυνατότητα να βγάλει από μέσα του, με το υγρό

των δακρύων, τοξικές ουσίες. Τα δάκρυα μπορούν, σε καταστάσεις άγχους, να καθαρίσουν τον οργανισμό από τοξικές ουσίες που παράγει το ορμονικό σύστημα. Το υλικό, από το οποίο αποτελούνται τα δάκρυα, είναι ένα μείγμα νερού και ενός μεγάλου αριθμού χημικών ουσιών. Όποια θέση έχει η βροχή για τα σύννεφα, την ίδια έχουν τα δάκρυα για τα συναισθήματα. Η πηγή των δακρύων είναι αισθήματα και συναισθήματα. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 52)

Έρευνες σχετικά με το κλάμα αποδεικνύουν πως οι άντρες κλαίει τέσσερις φορές πιο λίγο από τις γυναίκες. Για την ακρίβεια οι άντρες κλαίει 1,4 φορές το μήνα, ενώ οι γυναίκες 5,3. Οι έρευνες αυτές υποστηρίζουν πως οι περισσότεροι άνθρωποι κλαίει, όχι για γεγονότα εκείνης της στιγμής, αλλά για αναμνήσεις του παρελθόντος. Τα δάκρυα των ανδρών μένουν μέσα στους βολβούς των ματιών και δίνουν την εντύπωση υγρών ματιών. Αντίθετα στις γυναίκες τα δάκρυα τρέχουν και η ροή τους διαρκεί κατά μέσο όρο έξι λεπτά. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 51)

Υπάρχουν πολλά είδη δακρύων : δάκρυα που βλέπεις και αλλά που δεν φαίνονται, γνήσια ή ψεύτικα, χαράς ή λύπης, ζωής ή θανάτου, απελευθερωτικά ή καταπιεστικά. Υπάρχουν ακόμα δάκρυα από θυμό, φόβο, τρόμο, απογοήτευση, μοναξιά ή εγκατάλειψη. Επίσης δάκρυα από αγανάκτηση εξέγερση, διαμαρτυρία (πύρινα δάκρυα) και δάκρυα συνεννόησης ή συμφιλίωσης.

Τα δάκρυα μπορεί να προκληθούν από πολλές αιτίες, σωματικές ή ψυχικές. Ακόμα και στις περιπτώσεις που το άτομο φοβάται τα δάκρυα, η επίδρασή τους είναι θετική. Μετά το κλάμα ακολουθεί ανακούφιση, ξελάφρωση, καταπράυνση των ενοχλημάτων, εξάντληση, χαλάρωση, απελευθέρωση, ευχαρίστηση και ικανοποίηση.

Τα δάκρυα προστατεύουν την υγεία επειδή με αυτά ξεπλένονται οι ορμόνες, που παράγει το άγχος, αλλά κι επειδή αποτελούν μια εκδήλωση του σώματος, της ψυχής και του πνεύματος. Το κλάμα καθαρίζει τον άνθρωπο από τους αβάσταχτους πόνους της θλίψης, από τις φοβερές σκέψεις και φαντασιώσεις και από τα καταπιεστικά συναισθήματα που αυτή προκαλεί. Καθαρίζει την θλίψη από καθετί αρνητικό. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 53)

Γ. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΣΤΗΝ ΟΜΑΛΗ ΔΙΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Σε όλες τις κοινωνίες υπάρχει ένα σύστημα συμβόλων που στηρίζει τους ανθρώπους όταν περνάνε κάποια κρίση. Τα συμβολικά συστήματα είναι το προϊόν μακρόχρονης ιστορικής παράδοσης που δεν προγραμματίστηκε ούτε σχεδιάστηκε συνειδητά, αλλά φαίνεται να είναι η ασυνείδητη συγκέντρωση των εννοιών που ικανοποιούν τις ανάγκες της προσυνειδητής ανθρώπινης διάνοιας. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 246)

Κατά τον Φρόνιτ όλες οι επικήδειες ενέργειες αποβλέπουν στο να κρατήσουν τον νεκρό μέσα στην ομάδα, τουλάχιστον για ορισμένο συμβολικό χρονικό διάστημα. Οι ενέργειες αυτές εκτός από την έκφραση των συναισθημάτων προσφέρουν σημαντικές γνωσιακές και ενδοψυχικές διαδικασίες, οι οποίες βοηθούν στην επίλυση του πένθους.

Τα νεκρικά έθιμα και οι τελετές αποβλέπουν στο να διευκολύνουν το ξέσπασμα της θλίψης και όλων των άλλων οδυνηρών συναισθημάτων και να δώσουν την ευκαιρία στους πενθούντες και στην ευρύτερη κοινωνική ομάδα να αναπτύξουν αλληλεγγύη.

Είναι ακόμη εμφανές ότι η εθιμική έκφραση των συναισθημάτων έχει σχεδιαστεί, έτσι ώστε να μην οδηγεί σε απόγνωση και αποχωρισμό από την κοινότητα, αλλά μάλλον να νομιμοποιεί και να κάνει ευκολότερη την επιστροφή και την επανατοποθέτηση του πενθούντος στο κοινωνικό σύνολο.

α. Η ΦΥΛΑΞΗ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΠΙΚΗΔΕΙΑ ΤΕΛΕΤΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΕΙΑ ΤΟΥ

Είναι παράδοση του λαού μας η φύλαξη του νεκρού στο σπίτι του καθ' όλη τη διάρκεια μιας νύχτας πριν την τέλεση της επικήδειας τελετής. Είναι έθιμο που έχει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα, και οπωσδήποτε είναι χρήσιμο για την ομαλή διεργασία του πένθους.

Η πρόθεση του νεκρού βοηθά τους συγγενείς και φίλους να πιστοποιήσουν και να δεχτούν την απουσία του αγαπημένου τους προσώπου. Βλέποντας τον νεκρό θυμούνται και αναπολούν εμπειρίες που έζησαν μαζί του, τότε που ήταν στη ζωή γεμάτος ενέργεια, κι έτσι καταλαβαίνουν τη διαφορά όταν τον βλέπουν να παραμένει ακίνητος και ασυγκίνητος σε ότι συμβαίνει. Επίσης κάθε θλιμμένος έχει την ευκαιρία να δει

για όσο θέλει τον νεκρό, να τον ακουμπήσει, να τον αγκαλιάσει, να τον φιλήσει να τον περιποιηθεί, να του μιλήσει. Μ' αυτόν τον τρόπο το άτομο έχει το χρόνο που χρειάζεται, για να συνειδητοποιήσει την απώλεια και να αφεθεί στην θλίψη του για όσο θέλει.

β. ΕΠΙΚΗΔΕΙΑ ΤΕΛΕΤΗ

Η κηδεία είναι αναγκαία για την ομαλή διεργασία του πένθους. Βοηθά σημαντικά τον πενθούντα να συνειδητοποιήσει την απώλεια διανοητικά και συναισθηματικά. Ο αποχωρισμός απαιτεί μια χειροπιαστή απόδειξη την οποία προσφέρει το τελετουργικό της κηδείας. Η πιο δυνατή επιβεβαίωση του θανάτου είναι το κατέβασμα του νεκρού στον τάφο. Έτσι αποφεύγεται η άρνηση και οι βλαπτικές τις συνέπειες.

Σύμφωνα με τον Φ. Φάρο, η κηδεία αποτελεί τη δημόσια αποδοχή του δικαιώματος του πενθούντα να εκφράσει τα συναισθήματα του, αφού σε αυτή τη φάση ο θρήνος είναι αναμενόμενος. Αντιπροσωπεύει την ανταπόκριση της κοινότητας στη δύσκολη συναισθηματική θέση που βρίσκεται ο πενθών. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 254)

Η ακολουθία της κηδείας συμβολίζει την μέθοδο και την επιδίωξη της προοδευτικής απαγκίστρωσης του θλιμμένου από τον νεκρό. Η διαδοχή των ενεργειών, όπως η τοποθέτηση του σώματος στο φέρετρο, ο αποχαιρετισμός και το κατέβασμα στον τάφο είναι βήματα που δείχνουν το δρόμο του αποχωρισμού που πρέπει να πραγματοποιηθεί προοδευτικά. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 253)

Η κηδεία διευκολύνει τον θλιμμένο να αφήσει τον νεκρό και έτσι εμποδίζεται η μετατόπιση της συναισθηματικής εξάρτησής του, από τους ζωντανούς, στους νεκρούς. Επίσης παροτρύνει την έκφραση των συναισθημάτων (επειδή είναι πολύ τραγική στιγμή) και έτσι ξεκινά η διαδικασία της θλίψης και για αυτούς, που μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχαν εκφράσει τη λύπη τους.

Ο τελετουργικός ασπασμός βοηθά τόσο στην αποδοχή όσο και στην αναγνώριση της απώλειας, αφού πιστοποιεί την τελευταία επαφή του πενθούντος με το σώμα του νεκρού.

Η Ε. Ross υποστηρίζει πως πρέπει να υπάρχει συμμετοχή των πενθούντων στην επικήδεια τελετή, για να μπορέσουν να συνειδητοποιήσουν την απώλεια, να δώσουν διέξοδο στα δυσάρεστα συναισθήματα τους και να νιώσουν τη συμπαράσταση των ανθρώπων της κοινότητας. Ιδιαίτερα σε καταστάσεις ξαφνικού ή απροσδόκητου θανάτου η συμμετοχή αυτή κρίνεται απολύτως απαραίτητη.

Η μεγάλη σημασία της κηδείας αποδεικνύεται από το εξής γεγονός: όσα άτομα δεν έχουν έρθει σε επαφή με το σώμα του αγαπημένου τους προσώπου που χάθηκε, επειδή αυτό δεν στάθηκε δυνατό λόγω συνθηκών, δυσκολεύονται να θεραπευτούν από τη θλίψη, γιατί δεν είχαν κάποιον στον οποίο να συγκεντρώσουν την προσοχή τους και να εκφράσουν τον πόνο τους. (R. Wrenn, «Το Πένθος στη Ζωή μας», 1998, σελ. 57)

Στην εποχή μας επικρατεί τάση για συντόμευση του τελετουργικού της κηδείας, με το πρόσχημα της απλότητας. Η τάση αυτή προδίδει την αυξανόμενη άρνηση του θανάτου, που διακρίνει την κοινωνία μας.

γ. ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΝΕΚΡΙΚΩΝ ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ (ΤΑΦΩΝ)

Με το θάνατο, όπως είναι φανερό, δεν καταργείται αυτόματα η σχέση και η ανάγκη επικοινωνίας του πενθούντος με τον νεκρό. Ο νεκρός, ως ανάμνηση μένει πάντα μέσα στη μνήμη και τη θύμηση των δικών του ανθρώπων.

Από την εποχή που υπάρχει οποιαδήποτε ιστορική πληροφορία για το Ελληνικό έθνος, είναι γνωστό ότι οι τάφοι των νεκρών έγιναν κατά καιρούς αντικείμενο πολλών φροντίδων και σεβασμού. Ακόμη, η προστασία των τάφων των προγόνων, μπορούσε να γίνει αφορμή πολέμων και μεγάλων θυσιών.

Ο τάφος αποτελεί τον ορατό συνδετικό κρίκο μεταξύ του νεκρού και των επιζώντων προσφιλών προσώπων του. Δίνει τη δυνατότητα στον πενθούντα να επισκεφθεί τον τάφο, να τον περιποιηθεί, να τον τιμήσει, να κλάψει και να συνομιλήσει με τον νεκρό. Αυτός ο επιτύμβιος λίθος γίνεται το υποκατάστατο του σώματος.

δ. ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΩΝ ΣΥΛΛΥΠΗΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΚΡΙΚΟΥ ΔΕΙΠΝΟΥ

Όταν πεθαίνει κάποιος συνηθίζεται οι συγγενείς, φίλοι και γνωστοί να επισκέπτονται τους οικείους του νεκρού και να απευθύνουν τα συλλυπητήριά τους. Τα ειλικρινή συλλυπητήρια έχουν ευεργετική δράση. Δεν πρέπει να ξεχνάμε την αρχική έννοια της λέξης συλλυπούμαι : cum dolere στα λατινικά σήμαινε συμπάσχω. Αυτή η ταύτιση με τον πόνο του άλλου αποτελεί ουσιαστική παροχή βοήθειας. (M. Bacque, «Πένθος και Υγεία», 2001, σελ. 50)

Μετά την επικήδεια τελετή ακολουθεί ο νεκρικός δείπνος. Τα έθιμα αυτά έχουν μεγάλη θεραπευτική αξία. Οι άνθρωποι που επισκέπτονται το σπίτι του νεκρού δίνουν στον πενθούντα την ευκαιρία, κάθε φορά να συζητήσει την περιπέτειά του. Ο επισκέπτης, ακούγοντας και μόνο τον πενθούντα, τον βοηθά να εξωτερικεύσει το έντονο ψυχολογικό βάρος και την στεναχώρια που νιώθει. Ακόμη, η κοσμοσυρροή στο σπίτι του θλιμμένου, η οποία έχει σαν στόχο τη στήριξη του στη δύσκολη αυτή στιγμή, κάνει το άτομο που πενθεί να νιώσει έντονα την κοινωνική αλληλεγγύη, πράγμα που το ανακουφίζει και το βοηθάει ιδιαίτερα, για να δει με αισιοδοξία το μέλλον.

ε. ΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Τα μνημόσυνα αποτελούν κατευθυντήρια γραμμή στη διαδικασία της διεργασίας του πένθους. Αρχικά, όπου ο πενθών νιώθει έντονα την ανάγκη επαφής με το αγαπημένο του πρόσωπο, οι τελετές αυτές γίνονται συχνά, ενώ με την πάροδο του χρόνου γίνονται πιο αραιά, αφού επιτυγχάνεται σταδιακά η αποσύνδεση του πενθούντος από τον νεκρό. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 235)

Από την ελληνική παράδοση γνωρίζουμε ότι ο νεκρός μέχρι την τεσσαρακοστή μέρα από το θάνατο μένει κοντά σε αυτούς που άφησε πίσω του, σαν αόρατος συνοδός, σαν περιπλανώμενη ψυχή. Έτσι οι συγγενείς και οι φίλοι έχουν άνεση χρόνου για αν διεκπεραιώσουν τη θλίψη τους, αλλά και τον αποχωρισμό. Σ' αυτό το διάστημα είναι πιθανό να συναντήσουν τον νεκρό σαν ολόσωμη μορφή, οπτασία, παραίσθηση ή στο όνειρο τους. Ένα τέτοιο γεγονός είναι αναμενόμενο και δεν προκαλεί φόβο, αντίθετα πολλοί θλιμμένοι περιμένουν με νοσταλγία τέτοια συμβάντα, είτε για να αποχαιρετήσουν τον

νεκρό, ή για να τακτοποιήσουν κάποια συζήτηση που έχει μείνει στη μέση. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 147-148)

Η μέρα όμως του μνημόσυνου των Σαραντα σηματοδοτεί το τέλος αυτής της επικοινωνίας και τον αμετάκλητο αποχωρισμό. Έτσι διευκολύνεται η αλλαγή της σχέσης του πενθούντα με τον νεκρό.

Οι επιμνημόσυνες αυτές τελετές ικανοποιούν:

- Την ανάγκη επικοινωνίας του πενθούντα με τον νεκρό.
- Την ανάγκη του πενθούντα να προσφέρει πράγματα στο νεκρό πρόσωπο.
- Η αίσθηση ελεημοσύνης για τον νεκρό.
- Το αίσθημα ενοχής που νιώθει ο πενθών.

στ. ΠΕΝΘΙΜΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου επηρεάζει το άτομο σε όλα τα επίπεδα έκφρασης της προσωπικότητάς του. Κατά τη διάρκεια της πένθιμης περιόδου συνηθίζεται οι πενθούντες να φορούν σκούρα ρούχα. Το έθιμο αυτό αφορά κυρίως τις γυναίκες. Οι άντρες περιορίζονται στο μαύρο περιβραχιόνιο.

Ο σκοπός της πένθιμης αυτής περιβολής είναι η γνωστοποίηση της απώλειας στην ευρύτερη κοινότητα, όπου θα κινηθεί ο πενθών, αλλά και η συνεχιζόμενη επιβεβαίωση της σημασίας του νεκρού. Το εξωτερικό αυτό σύμβολο του πένθους είναι αποδεκτό από την κοινότητα για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, μετά το οποίο ο πενθών αναγκάζεται να το αφήσει πίσω του και να επιστρέψει στις συνήθειες του παρελθόντος του. (Φ. Φάρος, «Το Πένθος», 1993, σελ. 237) Εξαιρεση αποτελούν οι χήρες που σε πολλές περιπτώσεις (κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας) φορούν μαύρα ρούχα για την υπόλοιπη ζωή τους.

Δ. Η ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ

Τα τελετουργικά του πένθους είναι μια μορφή βοήθειας, σε περιόδους κρίσης, που ανέπτυξαν οι πρόγονοι μας. Το τελετουργικό του μοιρολογιού

έχει ιστορία δυο χιλιάδων ετών. Παρ' όλα αυτά δεν έχασε τίποτα από τις ιδιότητες και τις επιδράσεις του. Οι χιλιετίες διατήρησαν καλά την αποτελεσματικότητά του. Η ύπαρξή του σήμερα δεν οφείλεται σε ένα έθιμο κενό από νόημα, που το χρησιμοποιούμε απλώς επειδή γινόταν πάντα, αλλά στο γεγονός ότι είναι αναντικατάστατο εξαιτίας της ειδικής υπηρεσίας που προσφέρει. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.128)

Το μοιρολόγι είναι μια πηγή με πλούσιες και πολύ παλιές, χιλιάδων ετών εμπειρίες, της επαφής του ανθρώπου με την απώλεια. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 113) Τελετουργικά όπως το μοιρολόγι μεριμνούν για την αποφόρτιση των συναισθημάτων και βοηθούν το άτομο να νιώθει λιγότερο φόβο, μπροστά στο θάνατο και στη θλίψη της απώλειας. Τα κατάλληλα τελετουργικά της θλίψης διαθέτουν πλήθος πλεονεκτήματα όπως: έκφραση του πόνου, σαφή διανομή ρόλων, διάρθρωση της πορείας της θλίψης, χρονικό περιορισμό ορισμένων φάσεων, διευκρίνιση της σχέσης προς το θάνατο, δημιουργία δεσμών, καθώς και ενίσχυση της συνοχής και της αλληλεγγύης μέσα στην κοινότητα.

Μέσα από τα διάφορα στάδια του τελετουργικού το άτομο δεν μπορεί τίποτα να παραβλέψει, να υπερπηδήσει, να λησμονήσει ή να μην διεκπεραιώσει. Ο προστατευτικός χώρος, η ανεμπόδιστη εκδήλωση των συναισθημάτων, η διαμόρφωση του πόνου, αλλά και η οριοθέτηση της άμετρης θλίψης, βιώνονται σαν κάτι που βοηθά στην τελική απελευθέρωση – κάθαρση του ανθρώπου από αρνητικά συναισθήματα. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 99-100)

Τα μοιρολόγια προσφέρουν ένα πλαίσιο, όπου η θλίψη μπορεί να βρει την θέση της. Προσφέρουν σιγουριά ώστε να μπορούν οι άνθρωποι να έρθουν σ' επαφή με τη δική τους θλίψη ή τη θλίψη των άλλων. Επιτρέπουν την εκδήλωσή της με οποιοδήποτε τρόπο. Με τα μοιρολόγια βρίσκει κανείς υποστήριξη μέσα στην κοινότητα και αλληλεγγύη για την οδυνηρή απώλεια. Έχει το δικαίωμα να μπορεί να εκφράζει τον πόνο του, για όσο διάστημα το έχει ανάγκη. Δεν χρειάζεται να εξηγήσει γιατί και πως συμβαίνει να νιώθει τόσο δυνατά τον πόνο. Τα μοιρολόγια απελευθερώνουν από προσκολλήσεις που παρεμποδίζουν την πορεία της ζωής. Η αμοιβαία συμμετοχή στον πόνο, δίνει το συναίσθημα ότι ο άνθρωπος βρίσκει κατανόηση και παραδοχή, και

ενισχύεται με αυτόν τον τρόπο ο σύνδεσμος του ενός με άλλους ανθρώπους. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 132)

Το ιδιαίτερο και το ασυνήθιστο σε αυτή την κατάσταση έγκειται στο ότι ο άνθρωπος εναρμονίζεται με άλλους, μέσω της ποίησης και του τραγουδιού. Ο κοινός, σε όλα τα μοιρολόγια, ρυθμικός οκτασύλλαβος και το τραγούδι δίνουν στα άτομα τη δυνατότητα να νιώσουν ένα συναίσθημα, που δεν μπορεί να περιγραφεί. Το συναίσθημα ότι είναι συγχρόνως δεμένος ο ένας με τον άλλο στην έκφραση του πόνου. Ένα συναίσθημα ίδιο με την μητρική οικειότητα, με την εμπιστοσύνη χωρίς το φόβο ότι θα μας απορρίψουν. Η ανεμπόδιστη έκφραση του συναισθήματος και η ελεύθερη ροή της θλίψης, οδηγεί συχνότατα τα άτομα που συμμετέχουν, σε καταστάσεις που μοιάζουν με (υπνωτική) καταληψία και έκσταση. Αυτές οι εκστάσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές στην πορεία του τελετουργικού, γιατί αναπτύσσουν θεραπευτική ενέργεια. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 133)

Με τη στάση και την κίνηση δίνονται στον θλιμμένο πολλές δυνατότητες να εκφραστεί. Μπορεί κανείς με τα χέρια, με τα πόδια και με το επάνω μέρος του κορμιού του, να περιγράψει καταστάσεις και να εκφράσει συγκινήσεις, να χτυπάει με τις γροθιές το στήθος του ακόμα και να ξεριζώνει τα μαλλιά του. Την ώρα του θρήνου μπορούν οι θλιμμένοι να εκφράσουν ελεύθερα τον πόνο τους, την οργή, τη διαμαρτυρία τους, τις ενοχές που αισθάνονται, την απελπισία τους, απέναντι στο νεκρό και στους παριστάμενους. Μπορούν όμως να εκφράσουν και την αγάπη τους, τη νοσταλγία και τη συμπάθειά τους.

Η απόλυτη συμφωνία του συναισθήματος, της ποίησης και της μουσικής, δηλαδή της μελωδίας, του ρυθμού και του χρώματος του ήχου, είναι εντυπωσιακή. Τα μοιρολόγια συμφωνούν απόλυτα με το άτομο και με το περιβάλλον. Έτσι μπορούν τα εγκώμια, οι καταγγελίες, οι κολακείες και τα δάκρυα που χύνονται στο τελετουργικό, να αναπτύξουν τη θεραπευτική τους ενέργεια. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 136)

Χαρακτηριστικά στοιχεία των μοιρολογιών είναι η παρηγοριά και η δημιουργικότητα. Η σύμπτωση διαφόρων παραγόντων, όπως η άρνηση, ο πόνος, η απελπισία, η αίσθηση πως είσαι αβοήθητος αλλά και πρόθυμος να παραδοθείς στον πόνο, οδηγεί στην δραστηριοποίηση δημιουργικών δυνάμεων. Τα μοιρολόγια δείχνουν καθαρά πως καταστάσεις που υποφέρονται πολύ δύσκολα, όπως ο θάνατος και η θλίψη που δημιουργεί,

μπορούν να διανυθούν πιο εύκολα και πιο λογικά μέσα από τα δημιουργικά προϊόντα των μοιρολογιών, όπως είναι οι στίχοι και οι μελωδίες τους.

Η ενεργητική διαδικασία που απελευθερώνει η θλίψη μετατρέπεται μέσω του μοιρολογιού σε σωματική ευαισθητοποίηση, ψυχική ευελιξία και εκφραστικότητα. Οι αυτοσχεδιασμοί στα μοιρολόγια προκαλούν με την διαμόρφωση καλλιτεχνικών προϊόντων μια σημαντική αναδιανομή και ρύθμιση ναρκισσιστικών ενστικτωδών ενεργειών. Χρησιμεύουν σαν προστασία από μια συναισθηματική υπερχείλιση ή από κάποια άλλη πιθανή σωματική ή ψυχική καταστροφή. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 145)

Τα μοιρολόγια επιφέρουν παρηγορητικές αντιδράσεις χωρίς να θέλουν αποκάλυπτα να παρηγορήσουν. Αυτή η παρηγοριά που έρχεται με το από κοινού κλάμα και τραγούδι, δεν απομακρύνει το άτομο από τη θλίψη, αντίθετα το οδηγεί προς αυτή.

α. ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ ΣΤΟ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟ ΜΕ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

Τα μοιρολόγια παρουσιάζουν ορισμένα κοινά στοιχεία στην εξέλιξή τους, όσο αφορά στον πενθούντα. Κατά τον Γ. Κανακάκη μπορούν να διαφανούν οι εξής φάσεις:

- Η φάση της κινητοποίησης.
- Η φάση της έμπνευσης.
- Η φάση της δημιουργικής αυτό-ρύθμισης.
- Η φάση της σταθεροποίησης.
- Η φάση της αναδιοργάνωσης και του νέου προσανατολισμού. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 146)

Στην πρώτη φάση ξεκινά για το άτομο η επαφή με την κρίση. Αυτό συμβαίνει της πρώτες ώρες μετά την είδηση της απώλειας και επικρατεί ένα χάος συναισθημάτων.

Στην δεύτερη φάση ο θλιμμένος αρχίζει να κάνει τις πρώτες προσπάθειες των δημιουργικών πράξεων και της έκφρασης. Συνειδητοποιεί το αναπόφευκτο του θανάτου και του ανεπίστρεπτου της μοίρας του ανθρώπου. Ακολουθεί νέα εμφάνιση απελπισίας και παραίτησης, που όμως μπορεί να

συγκεκριμενοποιηθεί και να τακτοποιηθεί μέσω της δημιουργικής έκφρασης. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.160)

Η Τρίτη φάση είναι η φάση της αλλαγής. Επέρχεται ισορροπία μεταξύ της δημιουργικής έκφρασης και του συναισθήματος της θλίψης, μετά από μια καταπρόσωπο αντιπαράσταση με την απώλεια. Η ενεργητική δυναμική της θλίψης μετατρέπεται σε δημιουργικά προϊόντα. Η ροή της θλίψης μπαίνει σε ένα κανάλι. Το σώμα συμμετέχει έντονα και οι χειρονομίες αναλαμβάνουν εκφραστικό έργο. Ο θλιμμένος καταδύεται σε βαθύτερα επίπεδα του συναισθήματος και της σωματικής του υποστάσεως και βιώνει στιγμές «βυθίσματος», «υπνωτικής καταληψίας» και «έκστασης».

Στην τέταρτη φάση η ψυχική ισορροπία σταθεροποιείται. Είναι η ώρα της χαλάρωσης και της προσήλωσης στον στοχασμό. Γίνεται συνάθροιση των θετικών αναμνήσεων και εμφανίζονται συναισθήματα ανακούφισης, παραδοχής και κατανόησης. Ο πένθων βλέπει τώρα την κατάσταση της απώλειας με άλλους τρόπους. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 161)

Στην πέμπτη φάση ο πένθων έχει συνειδητοποιήσει την αλλαγή της κατάστασης και αναζητεί προοπτικές. Νέα βουλιάγματα στην θλίψη που προκύπτουν από αναμνήσεις γίνονται δεκτά χωρίς φόβο και με λιγότερη ψυχολογική επιβάρυνση.

β. ΑΝΑΦΟΡΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η μοναδική έρευνα σχετικά με την επίδραση του μοιρολογιού, που βρέθηκε στην βιβλιογραφία, είναι αυτή του Γιώργου Κανακάκη, καθηγητή ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Έσεν της Γερμανίας.

Η έρευνα αυτή διήρκεσε από τον Φεβρουάριο του 1980 μέχρι το καλοκαίρι του 1983, και είχε ως ζητούμενο την επίδραση του πένθους στη σωματική και ψυχική υγεία των θλιμμένων. Το δείγμα αποτελούνταν από τριάντα άτομα που ζούσαν στη Μάνη, τριάντα που ζούσαν στην Αθήνα και τριάντα που ζούσαν στο Έσεν. Όλοι τους αντιμετώπιζαν την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου, με τη διαφορά ότι στη Μάνη είχαν τη δυνατότητα να επεξεργαστούν την θλίψη τους, παίρνοντας μέρος στο τελετουργικό των μοιρολογιών.

Οι ερωτήσεις που γίνονταν στους πενθούντες ανά τακτά χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια των τριών ετών, που κράτησε η έρευνα, ήταν οι εξής: αν έπρεπε να ενισχύονται παίρνοντας φάρμακα, πόσο συχνά αναζητούσαν τον γιατρό, για ποια αιτία και για πόσο καιρό, αν κάπνιζαν τώρα περισσότερο, αν έπιναν οινοπνευματώδη ή έπαιρναν ναρκωτικά, αν υπέφεραν από διαταραχές του ύπνου ή του βάρους τους, αν ήταν καταθλιπτικοί, αν τυραννιόνταν από στενοχώρια, οργή και αυτοκατηγορίες, αν υπέφεραν από μόνιμο φόβο, αν ένιωθαν τον εαυτό τους αβοήθητο, απομονωμένο, απελπισμένο και γεμάτο σφάλματα, αν δυσκολεύονταν να σχετίζονται με άλλους ανθρώπους. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 124)

Τα συμπεράσματα της έρευνας έδειξαν πως στη Μάνη οι πενθούντες παρουσίασαν πιο ελαφρά σωματικά, ψυχικά και διανοητικά συμπτώματα και διαταραχές. Είχαν να αναφέρουν λιγότερες επισκέψεις σε γιατρούς και κλινικές, και κατανάλωσαν πολύ λιγότερα φάρμακα, οινοπνευματώδη, καπνό και ναρκωτικά απ' ό,τι οι ομάδες στην Αθήνα και στο Έσεν. Οι περισσότεροι θλιμμένοι, απλώς και μόνο παίρνοντας μέρος στο θρήνο ένιωθαν σχετική βελτίωση στη σωματική και ψυχική τους κατάσταση. Ακόμα κι αυτοί που συμμετείχαν όχι ενεργά (χωρίς δηλαδή να μοιρολογούν) ένιωθαν βελτίωση, η οποία κρατούσε για ώρες μετά το τέλος του τελετουργικού. Φυσικά η βελτίωση που ένιωθαν όσοι συμμετείχαν ενεργά στην ανοιχτή, ελεύθερη εκδήλωση της θλίψης, ήταν πιο βαθιά και είχε μεγαλύτερη διάρκεια. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 120)

Οι θλιμμένοι της Μάνης υπέφεραν επίσης πολύ λιγότερο από απομόνωση και από το αίσθημα ότι είναι αβοήθητοι κατά το χρόνο της έρευνας. Διατήρησαν την επαφή με τους συνανθρώπους τους, και δέχονταν ευχαρίστως τη βοήθειά τους. Γρήγορα ανέπτυξαν διάφορες καλές στρατηγικές για τη λύση των προβλημάτων τους, και ήταν, στο θέμα αυτό, πιο δημιουργικοί και πλουσιότεροι σε ιδέες. Οι Μανιάτες, από την αρχή κιόλας του δεύτερου χρόνου, άρχισαν να συνέρχονται από τον κλονισμό της απώλειας. Προς το τέλος του δεύτερου χρόνου, έδειξαν οι περισσότεροι μια επάνοδο στο φυσιολογικό τρόπο ζωής που είχε, μάλιστα, εμπλουτιστεί με νέους προσανατολισμούς. Η θέληση τους για ζωή μεγάλωνε και έβρισκαν σ' αυτή και πάλι νόημα. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ. 125)

Τα συμπεράσματα σχετικά με τις άλλες δυο ομάδες, ήταν ότι και οι δύο εξελίσσονταν αρνητικά, σε σύγκριση με την ομάδα των Μανιατών, και δεν είχαν αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ τους. Καθόλου, βέβαια, παράξενο αφού και οι δύο ομάδες ζούσαν σ' έναν πολιτισμό, που είναι κοινός σε όλες τις βιομηχανικές κοινωνίες. Η κατάσταση των θλιμμένων χειροτέρευε πιο πολύ κατά την διαδικασία του πένθους και οι περισσότεροι ένιωθαν μετά το τέλος της κηδείας χειρότερα απ' ότι στην αρχή. Πολλοί είχαν έντονα σωματικά ενοχλήματα, όπως πονοκεφάλους, εμετούς, φοβίες και ανικανότητα συγκέντρωσης. Ήταν σαν απόντες. Μερικοί παρουσίαζαν επιπλέον δυσκολίες στην συνεννόηση μέσω της ομιλίας και στην επικοινωνία με το περιβάλλον τους. Πολλές γυναίκες παρομοίαζαν τον εαυτό τους με «βόμβα που είναι έτοιμη να εκραγεί». Μερικές είχαν «εξασφαλίσει» από πριν ηρεμιστικά χάπια, για να προλάβουν δυσάρεστα συγκινησιακά ξεσπάσματα. Ακόμα κι όταν μερικοί ήθελαν να αφήσουν τον πόνο τους να βγει και να του δώσουν μια ανάσα μ' ένα ξεφωνητό, και τότε πάλι δεν ένιωθαν αρκετά ξελαφρωμένοι. Στο τέλος κάθε κηδείας όλοι σχεδόν χαίρονταν, που είχαν ξεμπερδέψει με την όλη υπόθεση, όσο το δυνατό πιο γρήγορα. Δεν ήθελαν πια να θυμούνται και εύχονταν – αύριο κιόλας αν είναι δυνατό – να τα είχαν ξεχάσει όλα. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.122)

Η δομή της μεγαλούπολης, η απομόνωση των ανθρώπων στα πολυώροφα κτίρια, η ολοκληρωτική έλλειψη τρόπου ζωής με κοινοτική μορφή, η έλλειψη αλληλεγγύης και συμμετοχής στον πόνο του άλλου, συνέτειναν επιπλέον στο να χρειάζεται να επισκέπτονται κάθε τόσο το γιατρό και να παραμένουν συχνότερα σε κλινικές. Η λήψη φαρμάκων ήταν σημαντικά αυξημένη, έτσι ώστε να μπορούμε σε πολλές περιπτώσεις να μιλάμε για εξάρτηση από τα φάρμακα. Όταν υπήρχαν σωματικές και ψυχικές διαταραχές παρατηρήθηκε, σε πολλά άτομα των «ομάδων πόλεων», μια τάση να γίνουν οι διαταραχές «χρόνιες» και οι άνθρωποι αυτοί να μείνουν προσκολλημένοι στη θλίψη τους. Ο ρυθμός, με τον οποίο η κοινωνική συμπεριφορά έπαιρνε τον φυσιολογικό της δρόμο, ήταν στους περισσότερους πάρα πολύ αργός. Ακόμα και μετά τον τρίτο χρόνο, τα σημεία της επανόδου στον φυσιολογικό τρόπο ζωής ήταν λίγα. Οι περισσότεροι βρίσκονταν σε περίεργη κατάσταση, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν «ταξίδι απώθησης». Με τον καιρό, συνήθιζαν τόσο να σπαταλούν τις ενέργειές τους στην καταπίεση

δικαιολογημένων συναισθημάτων θλίψης, ώστε δεν μπορούσαν πια να κάνουν τίποτε άλλο, από το να ζουν σ' έναν αδιάκοπο φόβο και σε μια ένταση. Τελικά, η κατάσταση γινόταν απειλητική. Αναπτυσσόταν τότε μια νευρωτική συμπεριφορά σαν «επίτευγμα και αμοιβή» για την αποφυγή της θλίψης. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.126)

Οι προσπάθειες των ανθρώπων, στις «ομάδες των πόλεων», να κατανικήσουν τη θλίψη τους, ήταν χωρίς φαντασία, δεν είχαν προσανατολιστεί σωστά και κατά συνέπεια ήταν αναποτελεσματικές. Προσπαθούσαν σπασμωδικά ν' αποφύγουν τη θλίψη, να την καταπιέσουν. Αν παρόλα αυτά, εκείνη εμφανιζόταν, την καταπολεμούσαν με όλα τα μέσα, για να απαλλαγούν άλλη μια φορά από αυτή. Ούτε ένας δεν δοκίμασε να κάνει μέσα του χώρο για τη θλίψη, να «εξηγηθεί» μαζί της, να την αντιμετωπίσει.

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε μια δεύτερη έρευνα για να επαληθευτούν ή όχι τα αποτελέσματα της πρώτης. Αυτή τη φορά έγινε σύγκριση της περιοχής της Μέσα Μάνης με μια άλλη περιοχή που δεν διέθετε το τελετουργικό του μοιρολογιού, για την αντιμετώπιση του πένθους. Και στις δύο περιπτώσεις οι κάτοικοι ήταν 2.300 άτομα. Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τις τοπικές υπηρεσίες υγείας των κοινοτήτων.

Βρέθηκε πως ο πληθυσμός της Μέσα Μάνης υπέφερε από ψυχικές διαταραχές σαφώς λιγότερο, περίπου 30 με 40%, από τους κατοίκους της άλλης περιοχής, που δεν είχαν το έθιμο του μοιρολογιού.

Οι ψυχικές ασθένειες, βέβαια, και η επίδραση του τελετουργικού του μοιρολογιού δεν μπορούν να μετρηθούν με ακρίβεια, ωστόσο η έρευνα αυτή δημιουργεί σοβαρές υπόνοιες για την επίδραση της καταπιεσμένης θλίψης, στην υγεία. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.127)

Μερικοί ερευνητές υποστηρίζουν πως μια θλίψη που μένει αμετακίνητη-αδιεκπεραίωτη μπορεί να γίνει η αιτία μιας ελαφριάς, βαριάς ή χρόνιας ασθένειας. Πολλές ψυχιατρικές, ψυχολογικές και ψυχοσωματικές διαταραχές σχετίζονται με θλίψη, που δεν την διέτρεξε ο άνθρωπος σωστά.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι η διαδικασία της επεξεργασίας της θλίψης κατά το τελετουργικό με τα μοιρολόγια έχει τις ακόλουθες επιδράσεις:

- Θετικές μεταβολές της σωματικής και ψυχικής κατάστασης αυτών που λαμβάνουν μέρος στο τελετουργικό, τόσο βραχυπρόθεσμα (για μια

μέρα) όσο και για μακρύτερα χρονικά διαστήματα (πάνω από τρία χρόνια).

- Μεταβολές στην ατομική και κοινωνική συμπεριφορά.
- Ανάκτηση της ικανότητας να δίνει κανείς νόημα στη ζωή, και ανάκτηση της χαράς και της ενεργητικότητας.
- Εκμάθηση μιας κατάλληλης συναναστροφής με τη θλίψη, μέσω πρόσφορων τρόπων αντιπαράστασης και «εξήγησης» με αυτή. (Γ. Κανακάκης, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ.128)

Ε. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΥΣΗΣ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ

Από τα παραπάνω φαίνεται ξεκάθαρα η χρησιμότητα της εξωτερίκευσης των συναισθημάτων που δημιουργεί η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Στην αναγκαιότητα της έκφρασης της θλίψης συμφωνούν όλοι οι συγγραφείς.

Κατά τον Φ. Αριές η μη εξωτερίκευση του θρήνου σπρώχνει τον πενθούντα να ριχτεί στη δουλειά ή τον οδηγεί στα πρόθυρα της τρέλας και τον κάνει να ζει θεωρώντας τον νεκρό, ζωντανό, πράγμα που χειροτερεύει το τραύμα που δημιουργεί η απώλεια.

Ο Φ. Φάρος υποστηρίζει πως η έκφραση της θλίψης είναι απαραίτητη, ενώ η μη εξωτερίκευση του πόνου δημιουργεί σοβαρότατη ψυχοπαθολογία για το άτομο και τα κοινωνικό σύνολο.

Η Ε. Ross δίνει μεγάλη έμφαση στην έκφραση των συναισθημάτων που προκαλεί η απώλεια τονίζοντας πως οι πενθούντες έχουν μέσα τους μια ζούγκλα συναισθημάτων, που αν δεν τα εκφράσουν θα είναι αρκετά επιζήμιο. Επίσης ισχυρίζεται ότι οι επιζώντες θα πρέπει να ζουν έντονα τον πόνο τους και να εκφράζουν με πράξεις τα συναισθήματα τους, έτσι ώστε να συνειδητοποιήσουν την απώλεια, να απαλλαχθούν από τα δύσκολα συναισθήματα τους και να νιώσουν την συμπαράσταση των οικείων προσώπων που συμμετέχουν στην οδύνη τους. Έτσι η συγγραφέας εκφράζει ανησυχία, όταν η θλίψη δεν εξωτερικεύεται ελεύθερα από τον πενθούντα. Υποστηρίζει πως ο απώτατος στόχος ανέλιξης του πόνου είναι να μπορούμε

να θυμόμαστε, χωρίς να πονάμε μέσα μας και να είμαστε σε θέση να επενδύσουμε ξανά τις εσωτερικές συγκινήσεις μας, (που ξεχειλίζουν), σε κάτι άλλο. Παρόλο που η εμπειρία της ανέλιξης του πόνου είναι δύσκολη, βραδεία και καταλυτική, εμπλουτίζει ωστόσο, και καταξιώνει. Ακόμα αναφέρει πως στο θάνατο και στη θλίψη δεν χρειαζόμαστε τόσο την προστασία από οδυνηρές εμπειρίες όσο τη γενναιότητα για να τις αντιμετωπίσουμε. Δε χρειαζόμαστε τόσο την καταπράυνση του πόνου όσο τη δύναμη για να τον νικήσουμε.

Η Ε. Λεσάν προτρέπει όσους πενθούν να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους με όποιο τρόπο διαλέξουν οι ίδιοι και νομίζουν πως θα τους βοηθήσει, γιατί έτσι θα νιώσουν ανακούφιση. Αναφερόμενη σε συμπεράσματα ειδικών για την εξωτερίκευση της θλίψης, λέει ότι οι οικογένειες που αντιμετωπίζουν κατά πρόσωπο την απώλεια και εκτονώνουν τα συναισθήματά τους αποσυνδέονται γρήγορα από τον θάνατο σε σύγκριση με οικογένειες που προσπαθούν να κρύψουν τα συναισθήματά τους.

Ο S. Fleming υποστηρίζει πως ο χρόνος αυτός καθεαυτός, δεν γιάνει, δεν είναι το πέρασμα του σημαντικό, αλλά ο τρόπος που χρησιμοποιείται.

Ο J. Bowlby αναφέρει πως ο πένθων θα πρέπει να βοηθηθεί να εκφράσει τα συναισθήματά που δημιουργεί η απώλεια, είτε από το οικογενειακό και φιλικό του περιβάλλον, είτε από τον ψυχοθεραπευτή του.

Κατά τη M. Bacque συχνά κυριαρχεί στον θλιμμένο το συναίσθημα της οργής, το οποίο ουσιαστικά υποκρύπτει τη θλίψη. Αυτό το «μασκάρεμα» του πόνου θα πρέπει να εκφράζεται με το όνομά του στον θλιμμένο, γιατί αλλιώς μόνο σύγχυση μπορεί να προκαλέσει. Η εκτόνωση όλης αυτής της συσσωρευμένης και καταπιεσμένης ενέργειας, που προκάλεσε η απώλεια, είναι απολύτως απαραίτητη. Ακόμα και σε περιπτώσεις ψυχιατρικού πένθους, η πιο προφανής θεραπεία είναι η καθαρική μέθοδος, που επιτρέπει την εξωτερίκευση των συναισθημάτων, μέσω μιας εργασίας επαναφοράς στη μνήμη των τραυματικών γεγονότων .

Ο Γ. Κανακάκης αναφέρει τα εξής: «η σκέψη πως με την καταπίεση της θλίψης θα μπορούσαμε να αποκαλύψουμε μια δυνατότητα για να απαλλαγούμε απ' αυτή, είναι ένα επικίνδυνο σόφισμα. Τα καταπιεσμένα συναισθήματα αποσχίζονται από την συνείδηση, κρύβονται στο ασυνείδητο υπόστρωμα της ψυχής και μεταβάλλονται σε «αντάρτες», που δρουν, στη συνέχεια, ανατρεπτικά».

Επίσης λέει χαρακτηριστικά :«Όταν ο πόνος είναι πολύ μεγάλος και καταλαβαίνουμε ότι απειλεί να μας κατακλύσει, τότε θα 'πρεπε να φροντίσουμε να κυλήσει, να «ρεύσει» προς τα έξω. Αν κατευθύνεις την ροή προς τα μέσα, θα νιώσει μεγαλύτερο βάρος η καρδιά σου. Τα δάκρυα είναι για να βγαίνουν έξω κι όχι για να κλείνονται μέσα στην καρδιά».

Συμπερασματικά αναφέρει : «Αν αποφεύγουμε τον πόνο – τον παραμερίζουμε – και δε βρει η θλίψη την έκφρασή της, επειδή λείπουν οι κατάλληλοι τρόποι και τα κανάλια, που θα μπορούσε αυτή να χρησιμοποιήσει, τότε ούτε η διεργασία της θλίψης, ούτε ο «αποχαιρετισμός» μπορούν να πραγματοποιηθούν».

ΕΝΟΤΗΤΑ 8: ΧΕΙΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΕΝΘΟΥΣ

Α. ΣΤΗΡΙΞΗ ΠΕΝΘΟΥΝΤΟΣ

Η κατάσταση του πένθους είναι μια πολύ κρίσιμη περίοδος για τη ζωή κάθε ανθρώπου. Τα συναισθήματα που δημιουργούνται είναι πολύπλοκα και δυσάρεστα, και οδηγούν σε ακραίες αντιδράσεις. Ο πενθών συνήθως παρουσιάζει απομόνωση, ενοχές, θυμό, οργή, εχθρότητα ή επιθετικότητα. Μετά το θάνατο του αγαπημένου προσώπου χρειάζεται να γίνουν πολλαπλές προσαρμογές, όπως αλλαγές στις καθημερινές συνήθειες και τους ρόλους, ανακατατάξεις των ευθυνών, συναισθηματική αναδιοργάνωση και επιστροφή στην κοινωνική ζωή.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως ο πενθών χρειάζεται βοήθεια και στήριξη για να ξεπεράσει τις οδυνηρές συνέπειες του θανάτου. Η βοήθεια αυτή μπορεί να προέρχεται από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον ή από κάποιους ειδικούς. Η στήριξη ενός ατόμου που πενθεί δεν είναι εύκολη υπόθεση, απαιτεί γνώσεις επιμονή και υπομονή.

Συχνά οι φυσικοί συμπαραστάτες, συγγενείς και φίλοι του πενθούντος, είναι οι άνθρωποι εκείνοι που βρίσκονται παρόντες από την αρχή του πένθους (με την αναγγελία του θανάτου), μέχρι και την ολοκλήρωσή του. Η στήριξή τους είναι πολύ σημαντική, γιατί είναι πρόσωπα που ξέρουν καλά την ιδιοσυγκρασία του θλιμμένου και είναι συναισθηματικά συνδεδεμένα μαζί του.

Σε πολλές περιπτώσεις είναι αναγκαία η βοήθεια από, ειδικά εκπαιδευμένους, σε θέματα πένθους, επαγγελματίες. Κι αυτό για να μπορέσει ο θλιμμένος να ανακαλύψει διάφορα υποσυνείδητα συναισθήματα και, να ανιχνεύσει και να θεραπεύσει, ενδεχόμενα παθολογικά συμπτώματα που μπορεί να αναπτυχθούν. Τη βοήθεια αυτή μπορούν να την προσφέρουν, κατά περίπτωση, ψυχίατροι, ψυχολόγοι και κοινωνικοί λειτουργοί, οι οποίοι είναι απαραίτητο να διακρίνουν τις φυσιολογικές από τις παθολογικές αντιδράσεις.

Σε περίπτωση που ο πενθών παρουσιάσει παθολογικά συμπτώματα, τα οποία πρέπει να περιορισθούν, για την προάσπιση της ψυχικής του υγείας, ο ψυχίατρος είναι εκείνος που πρέπει να αναλάβει την παρακολούθησή του.

Το πένθος μπορεί να πάρει παθολογικές μορφές, να δημιουργήσει κατάθλιψη ή πλήθος ψυχοσωματικών διαταραχών.

Ο κοινωνικός λειτουργός στοχεύει να συμπαρασταθεί στον πενθούντα σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο. Βοηθά το άτομο να «ξεμπερδέψει» τα συναισθήματα που του προκάλεσε η απώλεια του προσφιούς προσώπου και του δημιουργούν μεγάλη αναστάτωση και δυσφορία, και τον παροτρύνει να αναζητήσει ο ίδιος την συμπάρσταση του κοινωνικού του περίγυρου. Η βοήθεια του εκπαιδευμένου επαγγελματία, που έχει γνώση των ψυχοδυναμικών της θλίψης, είναι πολύ σημαντική. Η παρέμβασή του γίνεται τη στιγμή που ο πενθών το έχει ανάγκη και του δίνει ώθηση στο να ξεπεραστεί σταδιακά κάθε φάση της διεργασίας του πένθους και να εισέλθει στην επόμενη.

Ο κοινωνικός λειτουργός γνωρίζει τις παρακάτω αρχές στη στήριξη πενθούντων και κινείται σύμφωνα με αυτές.

- Το άτομο πρέπει να παραδεχτεί τον πόνο του θανάτου.
- Πρέπει να αναθεωρήσει τη σχέση του με τον αποβιώσαντα και να εξοικειωθεί με τις αλλαγές στις συναισθηματικές του αντιδράσεις.
- Πρέπει να ξεπεράσει τους φόβους του για την ψυχική του ισορροπία, καθώς και τον φόβο του να αποδεχθεί τα εχθρικά του συναισθήματα.
- Θα πρέπει να εκφράσει την λύπη του γι' αυτόν που έχασε και να βρει μια παραδεκτή μορφή όσο αφορά στη σχέση του με τον αποθανόντα στο μέλλον.
- Θα πρέπει να εξωτερικεύσει τα συναισθήματα ενοχής του, και να βρει πρόσωπα από το περιβάλλον του που θα του χρησιμεύσουν σαν στήριγμα για να αποκτήσει νέους τρόπους συναλλαγής με το περιβάλλον. (Λ. Βαριδάκη, Σημειώσεις μαθήματος :Κοινωνική Εργασία με Άτομα, σελ. 67)

Β. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΝΘΟΥΝΤΕΣ

Η έκφραση των συναισθημάτων που δημιουργούνται εξαιτίας της απώλειας είναι το πρώτο βήμα για μια ομαλή διεργασία πένθους. Η διεργασία

αυτή όμως θα είναι ατελής χωρίς την σημασία της γνωσιακής και ενδοψυχικής πλευράς της. Για να πραγματοποιηθεί μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση του πένθους το άτομο πρέπει να περάσει με επιτυχία τις παρακάτω γνωσιακές και ενδοψυχικές διαδικασίες:

Συναισθηματική απο- επένδυση

Η συναισθηματική από-επένδυση είναι μια συναισθηματική διεργασία που πετυχαίνοντάς την, ο πενθών διατηρεί ανέπαφη τη συναισθηματική του ενέργεια. Η απομάκρυνση του ατόμου από την ενέργεια αυτή γίνεται σταδιακά. Έτσι το άτομο έχει την δυνατότητα να απεμπλακεί συναισθηματικά από το δεσμό που διατηρούσε με τον εκλιπόντα και να επενδύσει σε νέες σχέσεις. (Λ. Βαριδάκη, Σημειώσεις μαθήματος :Κοινωνική Εργασία με Άτομα, σελ 68)

Δημιουργία μιας νέας σχέσης με τον αποθανόντα

Ο θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου χωρίζει τον πενθούντα από τον νεκρό. Η σχέση που υπήρχε μεταξύ τους δεν μπορεί να τελειώσει έτσι ξαφνικά. Ο νεκρός ζει στη μνήμη του θλιμμένου και επανέρχεται με πλήθος αναμνήσεων και περασμένων κοινών εμπειριών. Ο πενθών θα πρέπει να αποφασίσει πώς θα είναι αυτή η καινούργια σχέση με το αγαπημένο πρόσωπο που έφυγε. Πρέπει να συνειδητοποιήσει πως το πρόσωπο αυτό υπήρξε στη ζωή του, έζησε και πέθανε. Επίσης χρειάζεται να σχηματίσει στο μυαλό του πενθούντα μια ρεαλιστική εικόνα του προσώπου που έφυγε, σχετικά με τις διάφορες πλευρές της προσωπικότητας του. Μ' αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται η εξιδανίκευση, που μπορεί να γεμίσει τον πενθούντα ενοχές. Είναι πολύ σημαντικό ο θλιμμένος να αποφασίσει συνειδητά για το ποιες εμπειρίες της παλιάς του σχέσης θέλει να διατηρήσει στην μνήμη του και ποιες θέλει να εγκαταλείψει. Η διεργασία αυτή βοηθά το άτομο να επαναπροσαρμοστεί στο κοινωνικό του περιβάλλον με τον νέο του ρόλο. (Λ. Βαριδάκη, Σημειώσεις μαθήματος :Κοινωνική Εργασία με Άτομα, σελ 69)

Δημιουργία μιας νέας ταυτότητας

Ο πενθών χρειάζεται οπωσδήποτε να συνειδητοποιήσει ότι η απώλεια του αγαπημένου του προσώπου, του έχει αλλάξει την προσωπικότητα. Κι αυτό γιατί ένα κομμάτι του πενθούντα χάνεται οριστικά μαζί με το άτομο που έφυγε. Το άτομο διαμορφώνει μια νέα ταυτότητα, συνειδητοποιώντας πως διέρχεται ένα μεταβατικό στάδιο όπου το «εμείς» μετατρέπεται σε «εγώ». Για παράδειγμα ο θάνατος μιας μητέρας καταστρέφει το συναισθηματικό κομμάτι του εαυτού της κόρης, ως «κόρη της μαμάς». Ωστόσο ο ρόλος αυτός συνεχίζεται στον εσωτερικό κόσμο της κόρης, η οποία μπορεί να υιοθετήσει νέους ρόλους, συμπεριφορές, δεξιότητες και σχέσεις. (Λ. Βαριδάκη, Σημειώσεις μαθήματος :Κοινωνική Εργασία με Άτομα, σελ 69)

Γ. ΠΟΤΕ ΕΙΝΑΙ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟ ΝΑ ΖΗΤΗΣΕΙ Ο ΠΕΝΘΩΝ ΤΗΝ ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΝΟΣ ΕΙΔΙΚΟΥ

Ο επαγγελματίας ψυχικής υγείας μπορεί να παρέμβει θεραπευτικά στον πενθούντα :

- Όταν ο πενθών είναι αδύναμος να χειριστεί τα έντονα συναισθήματα και να αντιμετωπίσει τα νοητικά και σωματικά συμπτώματα, που προκαλεί η απώλεια, για μεγάλο χρονικό διάστημα.
- Όταν μετά από ένα μήνα που έχει επέλθει ο θάνατος, συνεχίζει να αισθάνεται ένα «κενό» ή να είναι υπερδρασθήριος.
- Όταν παρουσιάζει διαταραχές ύπνου με έντονες υπνηλίες, εφιάλτες ή αϋπνίες.
- Όταν στερείται οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος, το οποίο θα υποστήριζε τον πενθούντα και θα του προσέφερε την ανάλογη υποστήριξη και κατανόηση ώστε να εκτονωθεί συναισθηματικά.
- Όταν κάνει συχνή κατάχρηση αλκοόλ ή φαρμάκων τα οποία δεν είναι απαραίτητα για την κατάστασή του.
- Όταν ο πενθών είναι επιρρεπής σε συχνά ατυχήματα, όπου διακινδυνεύει την σωματική του ακεραιότητα.

- Όταν η απόδοση στον εργασιακό χώρο είναι ιδιαίτερα χαμηλή, λόγω αδράνειας, εξαιτίας της διαρκούς ενασχόλησης του πενθούντα με τον νεκρό. (Πηγή Internet : [http://student & libso.auth.gr](http://student.libso.auth.gr))

Δ. ΠΑΡΕΜΒΑΤΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

- Πριν από κάθε παρέμβαση ο θεραπευτής προσπαθεί να δημιουργήσει μια θετική σχέση με τον πενθούντα, έτσι ώστε να έχει την άνεση να κάνει μια ακριβή αξιολόγηση για την ψυχολογική κατάσταση του ατόμου, αλλά και για τους παράγοντες που το επηρεάζουν. Έχοντας λάβει γνώση όλων αυτών των στοιχείων, μπορεί να κάνει ένα ολοκληρωμένο παρεμβατικό σχεδιασμό, που θα ακολουθηθεί στην συνέχεια.
- Ο θεραπευτής πρέπει να κάνει αισθητή την παρουσία του με πρακτικούς τρόπους παροχής βοήθειας. Αυτό μπορεί να σημαίνει:
 - Συμβουλές σε οικονομικά προβλήματα που μπορεί να προκύψουν.
 - Σε περιπτώσεις που προκύπτει ανάγκη για εργασία: επικοινωνία με διάφορους κοινωνικούς φορείς απασχόλησης, ώστε να μειωθεί το άγχος και η αγωνία του πενθούντα για οικονομική κάλυψη και να επέλθει ομαλότερα η ψυχολογική στήριξη, υπό τις κατάλληλες προϋποθέσεις.
 - Διερεύνηση για την ύπαρξη υποστηρικτικού συγγενικού ή φιλικού περιβάλλοντος, που θα απαλλάξει τον πενθούντα από τις καθημερινές υποχρεώσεις και ευθύνες.
 - Διατήρηση του οικογενειακού συστήματος στήριξης. Ο πενθών σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να γίνει εχθρικός, ακόμα και επιθετικός. Γι' αυτό το λόγο ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να προετοιμάσει την οικογένειά του για τις πιθανές αντιδράσεις του. Έτσι θα βρεθεί μια νέα ισορροπία που θα συμβάλει στην ικανοποιητική λειτουργία της οικογένειας.

- Ο κοινωνικός λειτουργός προσφέρει συμβουλευτική καθοδήγηση, ένθερμη υποστήριξη και παραδοχή του ατόμου. Τα συναισθήματα που νιώθει ο πενθών μπορεί να είναι ακραία, όμως πρέπει να γίνουν αποδεκτά χωρίς κριτική, αλλά με σεβασμό.
- Επίσης πρέπει να δίνει στον πενθούντα τον χρόνο που χρειάζεται για να επεξεργαστεί την έννοια της απώλειας και να θρηνήσει γι' αυτή όσο επιθυμεί.
- Ο κοινωνικός λειτουργός ενθαρρύνει την λεκτικοποίηση και εξωτερίκευση των συναισθημάτων, καθώς και την ανάμνηση του αποθανόντος.
- Ακόμα ενισχύει και καθησυχάζει τον πενθούντα ότι η θλίψη και οι αντιδράσεις του είναι φυσιολογικές και αποτελούν μέρος της διεργασίας της αντιμετώπισης του πένθους.
- Δεν επιτρέπει στο άτομο να μείνει απομονωμένο για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο πενθών έχει έντονη την ανάγκη της φυσικής παρουσίας άλλων ανθρώπων που θα συμμετάσχουν στην θλίψη, καθώς και την ανάγκη για φροντίδα και υποστήριξη.
- Ο πενθών πρέπει να βοηθηθεί από τον κοινωνικό λειτουργό να επισημάνει, να αναγνωρίσει και να επιλύσει τις δευτερογενείς απώλειες και τις εκκρεμότητες που έχουν προκύψει στην ζωή του. Έτσι ο θλιμμένος βοηθιέται να συνεργαστεί και να προσαρμοστεί στην κοινότητα, υπό τον νέο του ρόλο.
- Ο θεραπευτής πρέπει να υποστηρίξει τον πενθούντα να επενδύσει την συναισθηματική του ενέργεια σε νέα πρόσωπα του οικογενειακού του και κοινωνικού του περιβάλλοντος.
- Ακόμα πρέπει να συνεργαστεί με τον γιατρό του πενθούντα, για να του παρέχει αν χρειαστεί την κατάλληλη ιατρική και φαρμακευτική αγωγή.
- Ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να παροτρύνει τον πενθούντα να συμμετέχει σε διάφορες τελετουργικές εκδηλώσεις που τελούνται, γιατί έχουν θεραπευτικό χαρακτήρα.
- Ο επαγγελματίας πρέπει να διατηρεί μια θεραπευτική και ρεαλιστική προοπτική καθ' όλη την διάρκεια της παρέμβασης. Πρέπει να είναι

προσηλωμένος στους θεραπευτικούς του στόχους και να μην περιμένει μεγάλες αλλαγές σε μικρό χρονικό διάστημα.

- Ανά τακτά διαστήματα πρέπει να αξιολογεί την θλίψη του πενθώντας και να διακρίνει ποιες φάσεις της διεργασίας του πένθους είναι ημιτελείς, ώστε να τον βοηθήσει να τις ολοκληρώσει.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί πως ο Γ. Κανακάκης δίνει ιδιαίτερη σημασία στην αξία των τελετουργικών και βάση αυτών έχει δημιουργήσει ένα μοντέλο για την επεξεργασία της θλίψης, το οποίο ονομάζει: «μύρομαι – θεραπεία». Το θεωρητικό υπόβαθρο του μοντέλου αυτού βασίζεται στην θεραπευτική αξία της δημιουργικής έκφρασης της θλίψης. Το μοντέλο αυτό χρησιμοποιήθηκε σε σεμινάρια του ιδίου, με μεγάλη επιτυχία. Παρακάτω αναφέρονται περιληπτικά τα μέσα που χρησιμοποιούνται και τα αποτελέσματα που επιφέρει αυτή η προσέγγιση στους πενθούντες.

Στα σεμινάρια αυτά δημιουργούνται μικρά τελετουργικά που στόχο έχουν να δώσουν στους συμμετέχοντες ένα αίσθημα ασφάλειας και κάποιο προσανατολισμό. Η δημιουργικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται είναι η κίνηση, ο χορός, το τραγούδι, η ζωγραφική, η στιχουργία, η επιστολογραφία, η γλυπτική και η μουσική.

Τα αποτελέσματα των συναντήσεων αυτών είναι τα εξής:

- Ελάφρυνση της πορείας της θλίψης από τα λεγόμενα αδιεκπεραίωτα ή «μπλοκαρισμένα» στοιχεία της θλίψης.
- Καλή αποτελεσματικότητα σε βαριές και οξείες κρίσεις θλίψης.
- Βαθμιαία επαναφορά στο φυσιολογικό ρυθμό ζωής από χρόνια παθολογικά πένθη.
- Οι περισσότεροι συμμετέχοντες παρουσίασαν βελτιώσεις με μακριάς διάρκειας επίδραση στο σωματικό, ψυχικό ή κοινωνικό πεδίο. Δήλωσαν πως έκαναν προόδους σχετικά με τον νέο προσανατολισμό της ζωής τους και ότι ήταν σε θέση να νιώσουν πάλι τη χαρά της ζωής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Από την αρχαιότητα έως σήμερα παρατηρείται μια αυθόρμητη έκφραση θρήνου του ανθρώπου απέναντι στο θάνατο, καθώς και μια αξιοθαύμαστη συνέχεια των αρχαίων ελληνικών εθίμων έως τις μέρες μας.
- Το πένθος και οι εκφράσεις του επηρεάζονται άμεσα από τον πολιτισμό στον οποίο ζει το άτομο. Υπάρχουν λαοί που ενθαρρύνουν το θρήνο και άλλοι που τον καταπιέζουν. Οι εκδηλώσεις, η διάρκεια καθώς και οι τρόποι αντιμετώπισης του πένθους διαμορφώνονται και από πολιτιστικούς παράγοντες.
- Οι έννοιες *θλίψη*, *θρήνος* και *πένθος* παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιούνται ως συνώνυμες έχουν τις εξής διαφορές:
 - Η λέξη *θλίψη* αφορά περισσότερο το συναισθηματικό κομμάτι κάθε ανθρώπου.
 - Η λέξη *θρήνος* αναφέρεται κατά κύριο λόγο στους τρόπους έκφρασης του πόνου της απώλειας.
 - Η λέξη *πένθος* έχει πιο ευρεία έννοια και περιλαμβάνει όλη την ψυχολογική και κοινωνική διαδρομή από την είδηση του θανάτου έως την ανανοηματοδότηση της ζωής του πενθούντα.
- Οι παράγοντες που επηρεάζουν την εξέλιξη της διεργασίας του πένθους είναι πολλοί και αφορούν όλες τις διαστάσεις της προσωπικότητας του ατόμου. Οι παράγοντες αυτοί εν συντομία είναι: η προσωπικότητα του πενθούντα, οι προηγούμενες απώλειες στην ζωή του, η σχέση του με τον εκλιπόντα, η ένταση αμφιθυμικών συναισθημάτων, ο θάνατος ενός παιδιού, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες επήλθε ο θάνατος, οι ταυτόχρονες κρίσεις, η διαθεσιμότητα και

η υποστήριξη του περιβάλλοντος, η επαγγελματική θέση και η οικονομική αποκατάσταση, η κατάσταση της υγείας, ο πολιτισμός, η ηλικία, το φύλο, η θρησκεία και οι θρησκευτικές παραδόσεις.

- Η παιδική ηλικία κάθε ανθρώπου παίζει καθοριστικό ρόλο στην ψυχολογική του ανάπτυξη και ωρίμανση και κατ' επέκταση στον τρόπο που αντιμετωπίζει την απώλεια κάποιου αγαπημένου προσώπου.
- Το πένθος είναι μια δύσκολη περίοδος στη ζωή κάθε ανθρώπου και προκαλεί έντονες αντιδράσεις, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να γίνουν παθολογικές. Είναι βέβαιο πως είτε φυσιολογικό είτε παθολογικό, το πένθος επηρεάζει καταλυτικά την μετέπειτα πορεία του πενθούντα στη ζωή.
- Η διεργασία του πένθους επηρεάζεται καθοριστικά από το επίπεδο της ψυχολογικής ωριμότητας που έχει κατακτήσει κάθε άνθρωπος στη ζωή του. Όσο πιο ψυχολογικά ώριμος είναι κάποιος, τόσο πιο ομαλά μπορεί να περάσει αυτή τη δύσκολη κατάσταση.
- Η εξωτερίκευση των συναισθημάτων της θλίψης και του πόνου είναι απαραίτητη για την ολοκλήρωση του αποχωρισμού, που προκαλεί η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου.
- Το εθιμοτυπικό τελετουργικό βοηθά στην αποδοχή της πραγματικότητας του θανάτου και στην παραμονή του ατόμου μέσα στην κοινότητα.
- Το μοιρολόγι δίνει διέξοδο στον εσωτερικό διάλογο του πενθούντα και εξυπηρετεί την ανάγκη του για συνομιλία με τον νεκρό. Αυτός ο διάλογος πολλές φορές είναι «βασανιστικός», όμως έχει ανεκτίμητη θεραπευτική αξία, αφού ο θλιμμένος εκφράζει λεκτικά τα συναισθήματα και τα παράπονα του. Τα μοιρολόγια είναι συχνά ο τελευταίος τρόπος για μια διευκρίνηση, για ξεκαθάρισμα αισθημάτων και βιωμάτων, που

δεν είχαν μέχρι τώρα ξεκαθαριστεί. Έτσι ο πενθών οδηγείται στην πλήρη βίωση του πόνου του, στην συνειδητοποίηση, και στην αποφυγή άρνησης της πραγματικότητας.

- Η μη λεκτική έκφραση της θλίψης με την μουσική, τον ρυθμό και τις κινήσεις που απαιτεί το τελετουργικό του μοιρολογιού, βοηθούν στην εκτόνωση της έντασης και στο ξέσπασμα των αισθημάτων σε ψυχικό αλλά και σωματικό επίπεδο.
- Στο μοιρολόγι, ο θλιμμένος μιλάει για την ζωή του πριν και μετά την απώλεια και μ' αυτόν τον τρόπο διευκολύνεται να διασαφηνίσει την προηγούμενη από τη νέα κατάσταση που αντιμετωπίζει. Οι αναφορές αυτές βοηθούν τον θλιμμένο να αρχίσει σταδιακά να αναγνωρίζει τις συνέπειες της απώλειας στη ζωή του.
- Στο τελετουργικό του μοιρολογιού αναγνωρίζονται τα συναισθήματα που δημιουργούνται από το σοκ της απώλειας και στη συνέχεια εκφράζονται στο τραγούδι. Όλα τα συναισθήματα που μπορεί να νιώσει κάποιος όσο αρνητικά κι αν είναι, γίνονται αποδεκτά. Μ' αυτό το τρόπο όλες οι αρνητικές ή επιθετικές συναισθηματικές καταστάσεις που μπορεί να προκύψουν (όπως ενοχές), στρέφονται προς τα έξω και αποφεύγεται η εσωτερίκευση.
- Το άτομο που μοιρολογεί βιώνει την αλληλεγγύη και την αποδοχή της κοινότητας, αφού τα συναισθήματα που εκφράζει κατανοούνται από τους παρευρισκομένους και ανατροφοδοτούνται αμφίδρομα κατά την εξωτερίκευση. Έτσι ο πενθών απαλλάσσεται από το άγχος και την ένταση που δημιουργεί η έκφραση της θλίψης και βοηθιέται να επαναπροσανατολιστεί.
- Ο κοινωνικός λειτουργός καλείται να βοηθήσει τον πενθούντα σε προσωπικό - ψυχολογικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο. Πρέπει να γνωρίζει καλά το ιστορικό του ατόμου, όλες τις πιθανές αντιδράσεις

του, καθώς και τις τεχνικές αντιμετώπισης του πένθους, ώστε να μπορέσει να βοηθήσει αποτελεσματικά το άτομο που βρίσκεται σε αυτή τη δύσκολη καμπή της ζωής του.

- Ο κοινωνικός λειτουργός που ασχολείται με τους πενθούντες πρέπει να μπορεί να αντιμετωπίσει την ιδέα του θανάτου. Επίσης θα πρέπει να έχει ευαισθητοποιηθεί σχετικά με την ιδέα του προσωπικού του θανάτου και να είναι σε θέση να διαχειριστεί τα συναισθήματα που προκαλεί η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως η προσωπικότητα του επαγγελματία, η εμπραθητική του ικανότητα καθώς και το επίπεδο της ψυχολογικής ωριμότητας στο οποίο βρίσκεται, επηρεάζουν την ποιότητα της δουλειάς του.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

- Περισσότερη σε βάθος έρευνα από ειδικούς, ώστε να μελετηθεί εκτενέστερα η πένθιμη περίοδος και οι τρόποι έκφρασης των συναισθημάτων που αυτή δημιουργεί.
- Πραγματοποίηση διαλέξεων και ημερίδων με θέματα σχετικά με το θάνατο, για την καλύτερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των ειδικών ανθρωπιστικών επαγγελμάτων.
- Δημιουργία κατάλληλων θεωρητικών βάσεων για τους κοινωνικούς λειτουργούς, σχετικά με το πένθος, ώστε να έχουν τις γνώσεις να βοηθήσουν στην όσο το δυνατό καλύτερη αγωγή θανάτου, σε όποιο φορέα κι αν εργάζονται.
- Ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινωνίας για θέματα σχετικά με το θάνατο (μέσω τύπου, τηλεόρασης, ραδιοφώνου), ώστε να υπάρξει εξοικείωση του καθημερινού ανθρώπου με την ιδέα του θανάτου και να αποφευχθεί η άρνησή του, η οποία έχει αποδειχτεί πως δημιουργεί πολλά προβλήματα.
- Έμφαση στην πρωτογενή πρόληψη της παθολογίας του πένθους. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από προγράμματα και μαθήματα που απευθύνονται τόσο στο εκπαιδευτικό προσωπικό όσο και στους μαθητές. Μέσω αυτών των προγραμμάτων οι μαθητές θα μάθουν να προσεγγίζουν και να συζητούν θέματα που συνήθως θίγονται δύσκολα. Το σχολείο θα πρέπει να διδάσκει ολόκληρο τον κύκλο της ζωής. Έτσι ο θάνατος θα μπορέσει να γίνει οικείος και να αντιμετωπιστεί με αποτελεσματικούς τρόπους.
- Δημιουργία σχολών γονέων με σκοπό την σωστή ανατροφή των παιδιών και κατ' επέκταση την προαγωγή της ψυχολογικής τους ωρίμανσης.

- Δημιουργία κοινωνικών οργανώσεων, ιδρυμάτων και φορέων που θα στοχεύουν στην πρόληψη και θεραπεία του παθολογικού πένθους.
- Δημιουργία βιωματικών ομάδων σχετικών με το πένθος, ώστε άνθρωποι που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση να συναντιούνται και να συζητούν μεταξύ τους, για την εμπειρία τους και τα συναισθήματα που αυτή δημιουργεί. Οι ομάδες αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν role playing, δυνατότητα για κοινή δράση, σωματικές ασκήσεις (κινητικές, αναπνευστικές), ασκήσεις φαντασίας, δημιουργικές ενασχολήσεις, δυνατότητα βίωσης της θλίψης σε όλο το σώμα, δραματικές ασκήσεις.
- Πληροφόρηση και ενθάρρυνση σχετικά με τα βιώματα της θλίψης, δημιουργία προστατευτικού πλαισίου μέσα στο οποίο να ζουν οι θλιμμένοι αλληλέγγυοι.
- Αναδρομή στην ελληνική παράδοση, η οποία προσφέρει πλούσιο υλικό για την κατανόηση του θανάτου και επιτυχημένους τρόπους αντιμετώπισης του πένθους.
- Παρατήρηση και μελέτη των τελετουργικών σε περιοχές όπως η Μάνη. Εύρεση στοιχείων που ταιριάζουν στη σύγχρονη εποχή και μεταφορά τους στις μεγαλουπόλεις, στους ανθρώπους του σήμερα. Επίσης η πολιτεία και η παιδεία πρέπει να κρατούν στενή επαφή με αυτές τις περιοχές, να μαθητεύουν και να μελετούν αυτά τα στοιχεία με ευθύνη και σοβαρότητα.
- Δημιουργία πένθιμων τελετουργικών που δείχνουν το δρόμο που πρέπει να διατρέξει η θλίψη, δίνουν αίσθηση ασφάλειας, περιέχουν τη συγκατάθεση και αλληλεγγύη των άλλων και με συμβολικές ενέργειες βοηθούν στην εξομάλυνση της θλίψης.

- Δημιουργία κατάλληλων τελετουργικών για τις τωρινές συνθήκες ζωής, ώστε να στηρίξουν τον πενθούντα και να βοηθήσουν να εκδηλωθεί η θλίψη σε ένα φυσικό περιβάλλον.
- Δραστηριοποίηση δημιουργικών δυνάμεων (ποίηση, μουσική) και άλλων πολιτιστικών κύκλων από ειδικούς επαγγελματίες, μέσω της προπαρασκευής και διάθεσης νέων δημιουργικών μέσων.
- Συνδυασμός της παράδοσης κάθε λαού με σύγχρονες ψυχοθεραπευτικές μεθόδους και εμπλουτισμός των εθίμων με νέα, κατάλληλα μοντέλα αντιμετώπισης της θλίψης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αγγελής Νίκος, «Κρητικός λαϊκός θρήνος», Αθήνα, 1990.
2. Αντωνακάτου Νταϊάνα, «Το πένθος στην Αργολίδα», δελτίο της ιστορικής και εθνολογικής εταιρίας της Ελλάδας, Αθήνα, 1980.
3. Alexiou Margaret, «Ο Τελετουργικός Θρήνος στην Ελληνική Παράδοση», Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 2002, μετάφραση: Δ. Γιατρομανωλάκης, Π. Ροίλος.
4. Αριές Φίλιπ, «Ο άνθρωπος ενώπιον του θανάτου», εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1999, μετάφραση: Θεοδόσης Νικολαΐδης.
5. Βρεττός Λάμπρος, «Γάμος, γέννηση, θάνατος στην Αρχαία Ελλάδα», εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2003.
6. Δαμιανάκου Βούλα, «Μοιρολόγια μιας Μανιάτισσας», εκδόσεις Επικαιρότητα Ο.Ε., Αθήνα, 1997.
7. Δαμιανάκου Βούλα, «Μανιάτικα μοιρολόγια», εκδόσεις Επικαιρότητα Ο.Ε., Αθήνα, 1997.
8. Ευκλείδη - Κωσταρίδου Αναστασία, «Θάνατος και Πένθος», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
9. Ιωαννίδου - Johnson Αμαλία, «Προκατάληψη, Ποιος, Εγώ;», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.
10. Κανακάκης Γιώργος, «Βλέπω τα δάκρυά σου, θλίβομαι, διαμαρτύρομαι, μπορώ να ζήσω», εκδόσεις Libro, Αθήνα, 1989.
11. Καλονάρος Π., «Μάνη», εκδόσεις Πατσιλιακάκος, Αθήνα, 1981.
12. Καπερνάρος Βρασίδης, «Οι Μανιάτες», Αθήνα, 1971.
13. Κάσσης Κυριάκος, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», Αθήνα, 1979, Α' τόμος.
14. Κάσσης Κυριάκος, «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης», Αθήνα, 1980, Β' τόμος.
15. Κάσσης Κυριάκος, «Μοιρολόγια της Μάνης του 20^{ου} αιώνα», Αθήνα, 1981.

16. Κουτσιλιέρης Ανάργυρος, «Μοιρολόγια της Μάνης, μνημεία γλωσσικά, ιστορικά, λαογραφικά», εκδόσεις Μπενάκος, Αθήνα, 1997.
17. Kubler-Ross Elisabeth, «Αυτός που πεθαίνει», εκδόσεις Ταμασός, Αθήνα 1979, μετάφραση : Κωσταντίνος Μιχαηλίδης.
18. Kubler-Ross Elisabeth, «Θάνατος, μια αλλαγή ζωτικής σημασίας», Δεύτερη έκδοση, εκδόσεις Έσσοπτρον, Αθήνα, 2001, μετάφραση Γιάννης Καρράς.
19. Kubler-Ross Elisabeth, «Θάνατος στο τελικό στάδιο της εξέλιξης», εκδόσεις Ταμασός, Αθήνα, 1988.
20. Kurtz Donna, Boardman John, «Έθιμα ταφής στον αρχαίο ελληνικό κόσμο», εκδόσεις Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1994, μετάφραση Ουρανία Βιζυηνού, Θεόδωρος Ξένος.
21. Λε Σαν Έντα, «Μαθαίνοντας να λέμε αντίο στον γονιό που χάνετε», εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα 1982, μετάφραση: Εύη Νάντσου.
22. Λη Φέρμορ Πάτρικ, «Μάνη», εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 1973, μετάφραση : Τζαννής Τζαννετάκης.
23. Λουκάτος Δημήτρης, « Εισαγωγή στη λαογραφία», εκδόσεις : Μιχαλά Α.Ε. , Αθήνα, 1977.
24. Μέξης Δήμος, « Η Μάνη και οι Μανιάτες», εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1977.
25. Μπόλμπυ Τζων, «Δημιουργία και διακοπή των συναισθηματικών δεσμών», εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1995, μετάφραση: Πηνελόπη Στρατή.
26. Νίλσεν Μυρτώ – Παπαδάτου Δανάη, «Το πένθος στην ζωή μας», εκδόσεις Μέριμνα, Αθήνα, 1998.
27. Παναγιωτούνης Πάνος, «Το Μανιάτικο μοιρολόγι και τραγούδι», εκδόσεις Δωδέκατη Ώρα, Αθήνα, 1968.
28. Πιντέρης Γιώργος, «Αντιμετωπίζοντας το χωρισμό», Δέκατη Τρίτη έκδοση, εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα, 2002.
29. Ρυφιέ Ζακ, « Η σεξουαλικότητα και ο θάνατος», εκδόσεις Ράππα, Αθήνα, 1987, μετάφραση: Μπάμπης Γεωργούλας.
30. Σερεμετάκη Νάντια, «Η τελευταία λέξη στις Ευρώπης τα Άκρα», εκδόσεις Νέα Σύνορα- Λιβάνη, Αθήνα, 1994.
31. Σιέττος Γεώργιος, «Νεκρικά Ήθη και Έθιμα», εκδόσεις Κυβέλη, Αθήνα, 1997.

32. Σκοπετέα Σοφία, «Τα Μανιάτικα μοιρολόγια», Αθήνα, 1972.
33. Saunier G., «Τα μοιρολόγια», εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα, 1994.
34. Fauviel Claude, «Ελληνικά δημοτικά τραγούδια», Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999, επιμέλεια: Αλέξης Πολίτης.
35. Φάρος Φιλόθεος, «Το πένθος, ορθόδοξη, λαογραφική και ψυχολογική θεώρηση», Τρίτη έκδοση, εκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα, 1993.
36. Φραγκινέας Νικόλαος, «Τα Μανιάτικα μοιρολόγια», Αθήνα, 1978.
37. Φρούντ Σίγκμουντ, «Επίκαιρες παρατηρήσεις για τον πόλεμο και τον θάνατο», εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, 1998, μετάφραση: Λευτέρης Αναγνώστου.
38. Τσιαντής Ιωάννης, «Ψυχική Υγεία του παιδιού και της οικογένειας», Αθήνα, 1991.
39. Χυτήρης Γεράσιμος, «Το λαογραφικό της Κέρκυρας», δημοσιεύματα εταιρίας Κερκυραϊκών σπουδών, Κέρκυρα, 1988.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ-ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

1. Βουτσινά Αθηνά, «Νεπάλ, κάτω από τη στέγη του κόσμου», ΟΞΥΓΟΝΟ, Απρίλιος 1997
2. Μπερτράν Ισαβέλλα, «Κατμαντού-Πασουπατινάχ, Το στρατηγείο των χίπις», ΓΕΩΤΡΟΠΙΟ, 13/9/2003
3. Σερεμετάκη Νάντια, «Μανιάτικο μοιρολόι, λόγος γυναικών», ΤΑ ΝΕΑ, 08/09/2000.

ΑΡΘΡΑ

1. Benoliel Jeanne, «Εξελίζεις στο χώρο της θανατολογίας», παρουσίαση στο συμπόσιο της επιστημονικής εταιρίας ΜΕΡΙΜΝΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1996, δημοσίευση στο βιβλίο «Το πένθος στη ζωή μας».
2. Doka Kenneth, «Ο παραγνωρισμένος θρήνος», παρουσίαση στο συμπόσιο της επιστημονικής εταιρίας ΜΕΡΙΜΝΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1996, δημοσίευση στο βιβλίο «Το πένθος στη ζωή μας».

3. Fleming Stephen, «Ο περιπεπλεγμένος θρήνος», παρουσίαση στο συμπόσιο της επιστημονικής εταιρίας ΜΕΡΙΜΝΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1996, δημοσίευση στο βιβλίο «Το πένθος στη ζωή μας».
4. Neimeyer Robert, «Η ανα-νοηματοδότηση της εμπειρίας του πένθους», παρουσίαση στο συμπόσιο της επιστημονικής εταιρίας ΜΕΡΙΜΝΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1996, δημοσίευση στο βιβλίο «Το πένθος στη ζωή μας».
5. Stoebe Margaret, «Πένθος και πολιτισμός», παρουσίαση στο συμπόσιο της επιστημονικής εταιρίας ΜΕΡΙΜΝΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1996, δημοσίευση στο βιβλίο «Το πένθος στη ζωή μας».
6. Φωστηρόπουλος Αλέξανδρος, «Θάνατος, θρήνος και εμπειρία της θλίψης», παρουσίαση στο συμπόσιο της επιστημονικής εταιρίας ΜΕΡΙΜΝΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1996, δημοσίευση στο βιβλίο «Το πένθος στη ζωή μας».
7. Wrenn Robert, «Η διεργασία του φυσιολογικού θρήνου», παρουσίαση στο συμπόσιο της επιστημονικής εταιρίας ΜΕΡΙΜΝΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1996, δημοσίευση στο βιβλίο «Το πένθος στη ζωή μας».

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- http://www.dimosoitilou.gr/gr/ithi_ethima/ithi.htm
- <http://www.mani.org.gr/moirol/>
- http://2gym-patras.ach.sch.gr/moirologia_gr.htm
- <http://student&libsp:cso.auth.gr>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

"Ήμωνα μάννα ἀρχόντιζα
 κι ἔκαμα τὰ πολλὰ παιδιὰ
 καὶ τὸς ἀράδιασα ἐνηγὰ
 κι ἡ Ἄρετή μου στὰ στερνὰ
 γιὰ νὰ γλεντήσῃ τὰ προικιά.
 Καὶ τῆνε χαϊδιανάστραγα
 τὴν ἔλωνα στὰ σκοτεινὰ
 σὲ ἀφῆγα τὴν ἔχενιζα.
 Μία Δευτέρα τὸ πρωτὶ
 μέσα ἤμου καὶ μαγέρευα
 κι ἡ πόρτα μου ἀπόσκασε
 καὶ μπῆκε ἕνας γέρακας
 καὶ μου ζητᾶ τὴν Ἄρετή
 τὸ στερνοῦλάκι μου παιδί.
 Νὰ πάει στὴν ἄκρη καὶ μαζρά
 στὶ Πέντε Μαῦρες Θάλασσες
 Δὲν ἴθθασι οἱ ὀχτῶ δῆροφ
 καὶ ἴθε μόνο δὲ Κωνσταντῆς:
 — "Ἐ μάννα, δῶσε τὴν εὐχή
 ἡ Ἄρετή νὰ παντρευτεῖ
 νὰ πάει ἀλλόργου καὶ μαζρά
 νὰ πάει στὴν ἄκρη τοῦ ντουσι.
 — Ἰὰ κάτος γάμου, Κωσταντῆ
 δὲν τῆνε δόνου τὴν εὐχή
 ἡ Ἄρετή νὰ παντρευτεῖ
 τί ἄν τύχει λύπη ἢ χαρὰ
 ἀμπεῖς θὰ πάει γυρεύοντα;
 — Δὲς τῆνε, μάννα, τὴν εὐχή
 ἡ Ἄρετή νὰ παντρευτεῖ
 τί ἄν τύχει λύπη ν ἢ χαρὰ
 ἐγὼ θὰ πάου γυρεύοντα,
 γυρεύοντα τὴν Ἄρετή
 τὴ μοναχούλα μου καρῆ.

1. Σὲ παρὰ τῆς Κοίτης (Κ. Λαμπρινάκου - Κωσταράκου): Ἐπιφάνεια ἦταν τοῦ Βασιῶ. 2. Παράλλαγι τῆς Κοίτης: ἐπέσα στὴ Μαύρη Θάλασσα. 3. ἔνοσι τὸν γαϊδάρο ὅτι ἦταν γουσαῖος. 4. Σὲ παρὰ τῆς Κοίτης ἐκῆθε ψυχραια-στανῆ, κάθε Σαββατῆ Κυριακῇ, ἐτάσαν τὸς μάννα τοὺς κι ἔκαμε κροφιδιανὰ. 5. Παράλλαγι Ἰσιών: εἰδιότη ἀπάνου στὸ γΚατῆ, γιὰ νὰ ντυθῶσι ἄδεια. Παρὰ.

Φεύγει: καθάλα στὴ δροنتὴ
 καὶ μ' ἄλογο τὴν ἀστραπὴ
 Καὶ πῆκε στὴν ἄκρη τοῦ ντουσι
 ἐκεῖ στὴ Μαύρη Θάλασσα.
 Καὶ ἤρεκε τὴν Ἄρετή
 κόκκινα ρούχα νὰ φορεῖ
 καὶ νὰ χορεύει: μπροστινὴ
 — "Ὁρα, καλὴ ζου, Ἄρετή.
 — Καλῶς τοιε τὸ γΚωσταντῆ.
 — Τὶ κάνεις εὐλόγου περὶς
 ἐπὶ στὴν ἄκρη τοῦ ντουσι;
 — Ἐγὼ περὶς πολὺ καλά.
 οἱ γι ἀλλο: μας εἶνε καλά,
 ἡ μάννα μας, τ' ἀδέρφα μας;
 — Τ' ἀδέρφα μας εἶνε καλά
 ἡ μάννα μας ψυχρομαζ
 καὶ διο ἐσένα ἀναζητᾶ.
 "Ἐλα νὰ φύγοι' ἀπὸ πᾶ
 γιὰ νὰ νῆνε προλάβοι
 Τὶ δὲν ἔντες ἔφυγες ἐπὺ
 πᾶ: οἱ μουί μας χωριανοί.
 — Ν' ἀλλάξου καὶ νὰ στολιστοῦ
 νῆ με τὰ κόκκινα νὰ ρθοῖ;
 — "Ἐλα, καλῆμένη Ἄρετή
 καὶ με δὲ πτόνα πού φορεῖς.
 Στὸ δρόμο πὸ παρίνασι:
 ἔνα πουλάκι ἐλάγησε

Κοίτης «Κι ἐδιόη ἀπάνου στὸ γ Κοιτῆ, στὶς ἀφαινωφίτες εἰδιόημε στὸ Λινα-
 στανῆ. 6. Παρὰ. Κόδας

— Ν' ἀλλάξου νὰ μπροστινοῦ
 νῆ με τὰ κόκκινα νὰ ρθοῖ;
 Παρὰ. Νιφροῦ:
 Ν' ἀλλάξου μάννα νὰ ντυθῶ,
 νῆ με τὰ ρούχα πού φοροῖ;

7. Σὲ παράλλαγι δὲ τὴν Κοίτα (μεταγενέστερη ἰσοε) προσέβητεν ἐδὼ μετὶ
 τὸν 113 στίχο:

— "Ὁσο καλῆμε Κωσταντῆ
 μωρεῖς σὶ λάβωνοῦσι
 — Στὴν ἐγκλήφια τίμισαν
 μᾶς ἔθωμάτισ' ὁ παπᾶς
 καὶ ἔτασε τὴ μεροῦδι.

τὴν ἐρηνικά τοῦ λαϊκισμοῦ.
 Δὲν ἐκαλῆθη: ἐὰ μ πούλι
 μὲν εἶγε ἀνθρωπότη φωνή
 — (Ὁ νόμος δὲ τὸ συχορεῖ
 νὰ περπατοῦσι οἱ ξερῶι
 ἀνάστα κι οἱ ζωντανῶι.
 — Ἰὰ στάσου κι ἄκου, Κωσταντῆ
 τὶ λέει: ἐκεῖνος τὸ πουλί
 — "Ἐλα, καλῆμένη Ἄρετή,
 πουλάκι εἶνε: κι ἄε καλῆ.
 Κ: ἄλλο πουλάκι: κατ' ἀρῆει
 κι εἶγε μὲτα ἀνθρωπότη.
 — Κρῆμα: ἔνα: κι ἄκου πολὺ
 νὰ περπατοῦσι οἱ δὺ μᾶζι
 οἱ ζωντανῶι καὶ οἱ ξερῶι.
 — Τ' ἀκούεις πᾶλι, Κωσταντῆ;
 τὰ ἔνα λέει: τὸ πουλί.
 — Τράβα τὸ δρόμο ζου, Ἄρετή,
 πουλί ἔνα: κι ἄε καλῆσει.
 Στὸ δρόμο πὸ παρίνασι:
 τὸν γυγε τὸ φεσάκι τοῦ
 κι ἔξγουψε καὶ τὸ τὸ θῆοσι:
 — Μωρεῖ καλῆμε Κωσταντῆ,
 ἐτότο τὸ φεσάκι ζου
 μωρεῖς: ἐὰ γυρευτοῦλά.
 — "Ἐλα καὶ μπῆμε, Ἄρετή,
 ἐπῆρασι: κι ἐξέλακκουμα

γίες αναφέρεται: ένω στις 20) ες 21), (ανάμεσα σ' αυτές και έκείνη του 11-21 κωνίτη στο Μάλας. Μπορολόγισα 1928).

Από δέξιμον έσο το μορφοίδει είναι έποχης που ή ίβλα του Θεού είναι από ανατολιώδη ένω αντίθετα ή ίβλα του Κριτή των ψυχών είναι βουρτανή και είδικα έτσι στη Μ. Μάχη που ό χάρος του ναού του Ιωσουλίου ήταν φυγοποιώτο. (Οι πρώτοι Μάχιας λένε ότι «ο Κριτής θύαε τις ψυχές δεξο άπό τού "Άψη δΐη την Ηεωτοκαστή και τού ελεουατο της Δάδδατο, του "Πρωσάδη" στις έξουαλίσεις πόν. ή" ουτό έκείνες κλάτσι, που όε ήέα να έζωνυρόσι και λέει:

"Ολο τα Νάδω - Νάδδατα
τό Νάδδατο του Βουσάδη

να πάλι και να ήγη έρητε.

"Όσο για την έννοια «Πρωσάδη» του Νάδδατου, πρόκειται για έκδοσιν της των έλληνογενών - γοιτεικών έρωτων των ψυχών έκείνο, τά Ροζάδρα ή Ροζάρα. "Πάχαι δέξωα και ή γνώμη ότι Πρωσάδη = Τεπουσάδη. (Βλ. έφ' εραία της Μάχης του γράστοσού. σ). Η μεταμόρφωση της "Άπρητς σε κοουουάδρα στο τάμα του μορφολόγού που θηπέει πάλι άρραίες "Ελλήγιαιές έκούααίεσι (σύηηστω μεταμορφώστοσι: αέ πονιά). Μάλισα στην Μ. Μάχη όα σταείον την κοουουάδρα την ύπεραγαπού και όεν την παράδωον έκούαίεσι: "Υπε λένε "Άπερη" 3) Οι πάρομοιες παύχου από παράδωον έκούαίεσι: Μ. Μάχη. "Βεω ό τόμος συνθεοστα κουτά στην Κολτα (conthestia Νησί) ή στο μεταλή Ηράδρα - Βάθεια: πολυλόδοτοστο ύποου όκισαίεσι, πάνοστο με την μεταλήση ότι ή "Άπερη κλάσι ήνω από κείνα ή κουτινά της μέρη (ύδωος στο ύπαιοστο τόμο). η) Η παρόμοση της Μ. Μάχης ουρηγοει:

"Η παρόμοση της έξουαλίεσι από δλραία αέ με ά μέρα. Είναε θαυμάιοι: στο κοουουάδρα στο Ηράδρα. νούλαγε ή δελύηστοη τόρα Μορία Κάσση - Ροηγοσάδρα ή ΐραξίωση τό 1900 (ήταν 85 έτωσ). Τό ύνα μούλαγε ό Ηέπρεσ Κουζουάσσε ή Κουστονας (+1974 έτωσ 70).

"Από όνα κουά μωροει να ύποστηγηεί ότι τό μορφοίδει ουτό είναι «ου-τσίθω» και με την άπόδωή των σουάδης είγυε Ιδωυλάδο και πέρασε στού έίμμετρο λόρο της "Εξω Μάχης:

"Ένω κώθε ζουάα ύπεσουλάδωσ στίλων γίωετα ένας δεκαενεασύα-λάδος (ό όμοιος είναι μεταγενέστερος είμμετρος στίλως άπ' τόν ύπασυλάδο). Τό πορσοει - μωροίδει είγυε έτσι δεκαενεασύαδω και ποσεκώθηρε άπ' τήν "Εξω Μάχη, σ' όσο τό Μωρλα και από και σ' όλη την "Ελλάδα και τή Βαλ-κωνική.

Αποσολογικά ό πρωτοεσ πορσοει της ύγυωσργίας του συνθεοστα. κωτά τή γλώση που στίο έσο 126 κίωου.

"Η μεταφορά του στην "Εξω Μάχη ουρειλέετορε κατά τόν 126—156 γι: όνα και ή άπόδωθη σ' όλο τό Μωρλα από 150—150 γι. "Από τότε όε σήμειρα σ' όλη την "Ελλάδα και τά Βαλκάνια. Δέν ή άναφέροιο ένω τις γλώηες: τού λουρηάωον* και τις ουήγητήετες πάλιο στην κατωγομή κλάσι. τού πορσοειτόσ γιαι: όέν είναι ουτόδ ό άμεσοσ σκοπόσ μου έόω. "Ακόμα είνα με ά γνώμη ή άναφέροιο ένω ήνωσ με άλλη παραλήγη από τό Κασσι τίς κ. φιλόσοφική. Κωστασάδη (έτων 75 σήμειρα) που άπο άκρίγιετρε πρωτα τό μορφοίδει, μου πρόλλεσε τά πιο κώτσι:

"Έρωτο τό μορφοίδει λέεται και τά μεταμορφώ. "Ητανι, λέει, κορυγίς ό κωστασάδησ κωλάς. Και ή καπή του ή "Άπρη του ζήτα να νηέσε πάρε: στο κωρη: μια μέρα. "Υδούαγια. Έξουαάστογια. Η έκούαίεσι έκείνη έπύσασσε: αέ με αστεία και έπίση. "Εδούα ήνω με κουά δλωγοι: α'εία σπε: τούε λέει. "Ητανε ό Σταναός. "Εγυαίεσαι τή γκουάετα. Τήνε ζήτα έκείνοσ τή γκουάε)α από τό γκαρό της. Νωπλε προκιά τίποτα. "Υγ έόωσε ό Κωστασάδη: "Ότρα όμωσ έγυοισε ό Κωστασάδη (είγε σσεγοσμοθεί) ήγρε τούε κλάσσο: έροει. "Έπθωρε κί έκείνοσ. "Η "Άπερη έράνω στο όρδηο με τό Σταναί.

Σ' ένω άρχοειό ήγυη σούλοσ. "Υγ έπέρσε αέ μία σημά. "Έκεί μέσε έχορσοσε δλω ό Σταναός. "Υγε πρωτά τό όαυτολο και τήε έροει: τό κί: μια. "Έκείνη ότρα έκείνοσε μωρηγί έκλασε. "Έκλασε κί ή μάχη της. "Άσασσε ό Κωστασάδη: τή κατηγόριεσ από τόν τάρο και πάει να νηέσε ζέρεσι: τήνε: έ κείνη

οω' άλλάξου και να στολίσου
ν ή με όα τούτα που φοροί:

"Υγ έπρεσε κί εκείνησ στο σπύτι. Στο όρδηο έζουαάδη έκείνοσ. "Όρα εκείνη στο σπύτι έκείνη, τά κατάλασε όνα. Κι ήγυη κοουουάδρα.".

* Σ. Σ. Ο Ν. Ηολίησ στην αυτάδησ τού τρούσποού με μεταμόρφωση θεοσοί, ουε άουάμωροστο μορφή του (Βλ. Ν. Ηολίησ τό άνω, άνωσ πρβι τού νεκροί άδελφοί, άνωσ της "Ιστορίας και "Φωολογικής "Ερασιείς τ. Β 1885 σ. 218). Στην όση ηέκτησ του άποδέρτα την έλληνοκαστα τού τρούσποού αέ σφασσ με τή ήντιστογια γιούκωά. "Άς σπητιόβρι ότι ό λουγοάδοσ όεν ήγε ίατ' όλη του κουάια άκώσασσε πω-γαλάγη τού μαυάκου μοιορολόγιοσ τού νεκροί άδελφοί. "Ασ' τόν ΜΙΛΙΔΗ και FAURIEL (1825), τόν Μ. WOLLNER και Γ. Υαχίδη έγυων αλ πούοτες άνωγοειεσ στο τρούσποό.

Ο IVAN SCHISHMANOV σπητιόβρι μετá τόν Ηολίησ ότι αλ Ηωυάουα πούτωσ προάλασεσ ατ' τούσ "Ελλάτες τό τρούσποό να ύντερε αλ Σέφοσ και αλ όλλωσ άνω.

"Ηα τις νεώηες τού Γ. Ηιζουάίνου και ΒΑΛΙ). ΗΟΥΤ άνω είνα τόκοσ ν' όγυολόθημε άκώσο στην έσχυη και τόν χύνσο τού τρούσποού. Σ' έ μες αλ γνωμοσε τούε σφάσσοτα έστύγοχτες. ("Ο Ιλλασογίενης ηούαει γιά άόγυαίο τρούσποό τόν χύν-κωσ τού Ανακρίτισσοί με ήμωες τρέε άπόπασ κλάσι).

Παρακάτω παρατίθενται μοιρολόγια
από τους τρεις τόμους της συλλογής
του Κυριάκου Κάβου.

ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΡΩΤΗ

ΑΠΟ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΩΣ ΤΟ 1834

Του Κωνσταντή και της 'Αρετής.

Το παλιότερο απ' όλα τα ντόπια μοιρολόγια κι' ένα απ' τα πιο άρχαια μέ-
να της Μάνης είναι αυτό «του Κωνσταντή».

Πρόκειται για το ίδιο γνωστό θέμα του δημοτικού τραγουδιού «του Νε-
κρού αδελφού», όπως το ανέγραψαν μερικοί λογογράφοι του προσηπτιένου αιώνα,
αλλά στην πρωτογενή παραλλαγή του. Κατά τη γνώμη μου ή παραλλαγή
αυτή είναι ή παλιότερη απ' όλες τις αντίστοιχες άλλων περιοχών. Αυτό το
σημπεραίνω από τα εξής στοιχεία: α) από το ότι στη Μάνη που είναι πολύ
κλειστός χώρος, δύσκολα παίρνονται απ' έξω ποίματα και υάσματα όταν
δ) έχουν τη μορφή του έντελου ντόπιου ορθόλογου στίχου που είναι ή
καθάρη ντόπια παραγωγή επιμετρού λόγου, γ) ή γλώσσα του μοιρολογίου εί-
ναι ή αυθεντική μεσομηνιακή, δ) ή λέξιση και ή κοινή πίστη ότι το μοι-
ρολόι αυτό είναι «τρίπαλαιον», δηλαδή παμπάλαιο και θεωρείται απ' όλους
στη Μάνη παλιότερο από όλα τα μοιρολόγια και απ' τα τραγούδια (ζέ-
κρια και απ' όλα ανήκουν στον άριστικό κύκλο). Στη Μάνη που ή παράδοση
ζει ακόμα συγκλονιστικά και που δύσκολα έμφέρεται γνώμη σε τέτοια θέμα-
τα, ή ριπή αυτή και αίγυρη πεποθήγη, τον ντόπιον, γνήσιο και θαυμάσιον πο-
λύ. ε) Ή μη άναφορά στο Θεό (παρά μόνο σε φανερά μεταγενέστερες παραλ-
λαγές του μοιρολογίου) εάν συγκριθώμενη και ξεκάθαρα ένωσιν, αλλά «στο
Μεγάλο», ή «στον Κριτό» (δλ. στίχος 62 κ.έ.). Οι στίχοι 45-47 της ύπο-
τιθέσεως 2 είναι μεταγενέστεροι (από τις 28 παραλλαγές του μοιρολογίου
που ή στα χέρια μου αναφέρονται μόνο στις 2) ή δε παραλλαγή με το ότι
χω «όλα τα ψυχασάδιστα» μόνο σε μια (απ' την Κοίτη, της Κολ. Κωσταρά-
κου), το ίδιο και ο στίχος «Θεί μου Παναγία μου» που μόνο σε 4 παραλλα-

Ἡ Ἄσπρα Δαδίκη (Κεργιάνικα) παραλαμβάνει τοὺς ἑξῆς στίχους:

— Ἐμένα, ζωσε τὴν εὐχή
καὶ γὼ εἴμ' ἀλήγορο ποῦλί
καὶ πᾶου γιὰ τὴν Ἄσπρῃ.
Καὶ μὲ τὸ πῆσινωδίζασην

Καὶ πῶο χέτω:

Ἦκει ὅπου ἔβγωσε
σπορμένο εἶχανι χορὸ
Καὶ πρίνοτα καὶ ἡ Ἄσπρῃ
κώκωνα ποῦχα νὰ φορεῖ
κώκωνα ποῦχα, ἡπορτινῆ.
Καὶ μὲ τὸν ἀργάστους
ἔξου ἔξαπετάχτης.

— Ἰὰ δὲ μὲ λέεις Κωστταντῆ
γιὰ λῆτη ἡβες νῆ γασά:
— Ἐμένα ἀδερεπῆ, ἔλα Ἄσπρῃ
ἔλα νὰ πᾶμε στίτι μας,
εἶ ἔλα: ἀρρωστη ἡ μάνα μας
καὶ ὄνο ἔβου ἀναζήτα.
Τὸ ὄροιο πὸ παλινάσι
ἔλαιαροῦδες ἔλα ποῦλι
— Ἄντροῦ καὶ ἀλλοῦ ἐρπέθηκε
νᾶν' ὁ ἔροδ καὶ ὁ ἔωρταῦδ:
μαζῆ νὰ κομθεῖνιτάξουσι:
— Μὰ δὲ μὲ λέεις, Κωστταντῆ,
εἰ λέει ἔροτο τὸ ποῦλί:
— Ἦλα Ἄσπρῃ καὶ ἔλα ἀδερεπῆ
καὶ ἔστο τὸ φέριχο ποῦλι.

Ἡ Ἀχινῶ Κωργιάνικα (Ἄντοδίζασην) — Ἄφιο, παραλαμβάνει τοὺς ἑξῆς
στίχους τὸ εἶδος:

Ἐνα ποῦλίκα κελαρηῖται:
— Ἐροδ καὶ ἔωρταῦδ μαζῆ:
— Ἦ Κωστταντῆ, ἔ Κωστταντῆ
εἰ λέει ἔκείνο τὸ ποῦλί:

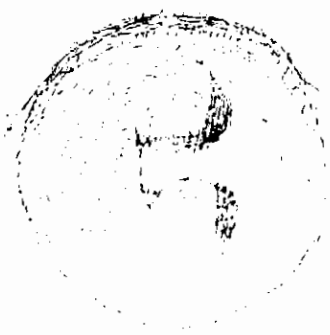
ἐγάθησα οἱ θυσιὸς τῆς γιοῖ
καὶ ἐγάθησε καὶ ὁ Κωστταντῆ:
ποῦ ἦτα τὸ λήγορο ποῦλι.

Ἦκει ὁμο ζυγώσασσι
χέτι τηρᾶται ὄροινά
(ε) ννητὰ μνημῆτα τωφορινά
ἔχει εἶοτε καὶ τὸ γ Κωστταντῆ
στὸ μνημῆτα του ἔκατέθηκε.
Νεαδέγκου τὸ χατάλαθε
καὶ ἐκώδηκε στὸ στίτι τους
καὶ ἐγώστρεσε τῆ μῆροτα τους
— Ἦλα μανωῖα ἀνωῖο
ἔγὼ εἶμαι ἡ Ἄσπρῃ
— φῶγα θεῖρο ἀπ' τῆ μ πόρτα μου
μὲ ἔπῆρες τοὺς ἐννητὰ μου γιοῦδ.
Κι ἐφῶνάζε ἡ Ἄσπρῃ:
— Κουκουδαρίτα νὰ γενοῦ
νὰ τρέγου ἀπὸ τοὺς ἀγκρεμιοῦδ:
Ἦφῶνάζε καὶ ἡ μάνα τῆς
— Ἦδ νεκορτοῦλι νὰ γενοῦ
νὰ τρέγου ἀπὸ τοὺς ἀγκρεμιοῦδ
καὶ ἀπὸ τὰ πηλογκυλῆταῖα
νὰ κρεῖλου τοὺς ἐννητὰ μου γιοῦδ
νὰ κωρυκοκομθεῖνιτάξουσε.

— Ἦ νὰ ἔε ποῦ, ἡπορ' Ἄσπρῃ,
ποῦλά: ἔναι καὶ ἄε κελαρηῖται
καὶ ἄε το νὰ πᾶει νὰ γῶθι.
— Ἄντροῦδ ἔγει ματαῖθιται

ἔροδ καὶ ἔωρταῦδ μαζῆ:
— Ἄφριχγοσ, ἔ Ἄσπρῃ,
ἔγὼ ὄε πᾶου καὶ ὄε πῶοδ
καὶ σὶ νὰ πᾶεις στὸ στίτι μας
νὰ ἰοῖαῖς εἰ χᾶνει ἡ μάνα μας
Δηλώθηκα καὶ ἐβιδάχηκα
καὶ γῆρα εἰ ἡγριά μάνα μας.
— Ἄν ποῦ εἶσαι, ἡπορῃ Ἄσπρῃ,
ποῦ εἶσαι τὸ πῶοτο μου παῖδι
Κι ἔφρες τὰ κωδουῖα ἔσο

Ἦφρες τοὺς ἐννητὰ ἀδερεπῆ:
Ἦρῆσα εἰ μὲ νὰ γενοῦ
ποῦ δὲν ἔνα κᾶειν τους:
— Ἦ νὰ ἔε ποῦ, μανωῖα μου,
Κουκουδαρίτα νὰ γενεῖς
καὶ μὲνα μὲ εἶσε ὁ Κωστταντῆ:
ἔνα ποῦλίκα: ὄε γενεῖ
καὶ ἀπὸ κωνά ἔσο ὄε πῶοτα
μάνα μας καὶ ὄε τὸ ὄεργα.

Τοῦ Ντάδο (Δαδάκη)

Τὸ μορφοῦν αὐτὸ ποῦ ἢ ὑπόθεσὶ του, εὐθὺς δρωσθῆναι πρὶν τὰ μέτρα τοῦ παραμύθου αὐτῶν, ὥστε ἡ Δαδάκηνα ποῦ ὡς κοπέλια ἦταν ἀπὸ τὴν "Α- γία Κυριακή (Χριστὸ τοῦ χάθο - Ἰκρόσο) ποῦχει τὴν οἰκογένεια Ταταίση καὶ Μπαϊάου (στὸ Χαριτανὸ) καὶ ὁ ἀδερφός της μὲ τὸς συγγενεὶς της (Μπακαϊά- νους) αὐτῶσαν τὸν ἀντρα της. Τὰ παῖδιά της Ντάδος καὶ Νικόλας Δαδάκης ἰδίως μεγαλώσανε, πῆγανε νὰ ἐκδικηθοῦν. Ἡ μάνα τους — ποῦ μὲ τὸ μορφοῦν αὐτὸ εἶν νὰ ἀπολογεῖται στους συγγενεὶς της (κατὰ τὴν κηδεία τοῦ ἀδερφοῦ της ποῦ αὐτῶσαν οἱ γιοὶ της) τοῦ εἶχε πρὶν «ακοῦστε δρωσον θέλατε ἐκτός ἀπὸ τὸν ἀδερφὸ μου καὶ τὸν ἀνηψιὸ μου: τὸν Κοσταντῆ καὶ τὸ Βερτό». Ἐκει- νὰ εἶπε ἀκούσαν ἀκούσῃς αὐτοῦς. Τὸ μορφοῦν εἶναι ποῦ γνωστὸ καὶ ἀγχατη- τὸ στὴ Μ. Μάνη καὶ οἱ παραλάχες του εἶναι ἴσως μὲ παραλείψη λέγων σι- γῶν ἀπὸ μαρτυρία. Ὡςδὸν πλῆρεις εἶναι καὶ οἱ διάφορες δηησιασμοὶς του (καὶ Καλιδωνίης καὶ Ηετρούνας). Τὸ δρωνα Ντάδος εἶναι τόσο συγρὸ στὴν οἰκογέ- νεια Νταδάκη (Δαδάκη) ποῦ ὄυπολα ξεχωρίσει κανεὶς τὸν εἶνα ἀπ' τὸν ἄλλο. Ἡ ἄντρας ὁ Ντάδος ἐστῶσαν τοῦ μορφοῦν μὲ τὸν Ντάδο τοῦ προηγουμένου μορφοῦν ὡς πρὶν εἶναι ὁ ἴδιος, ἴσως, ὡς καὶ ἢ ἐκείνον τοῦ μορφοῦν τοῦ Μέρουλα (δλ. σχετικὰ μορφοῦν). "Ἄν εἶναι ὁ ἴδιος Ντάδος τότε τὸ μορφο- ῦν αὐτὸ εἶναι συνεθετεῖται πὲ παραπανατατικὰ χροῖνα (1820 καὶ πρὶν), πρὶ- νὰ καὶ τὴν οἰκογένεια Δαδάκη (ὅποτε ὁ ἀγωνιστῆς τοῦ 21 Ἰάνου γιός του, γι' αὐτὸ καὶ γράφεται Νταδάκος Δαδάκης).

Μία Δουλέρα ἀπὸ τρυχά
 ἦσθαι νὰ κρυφίη μου
 ὁ Ντάδος καὶ ὁ Νικόλα μου
 νὰ κρυφίη δρωσον τὴν ἐπχὴ
 ἀπὸ κρυφά καὶ ἀπὸ φυγῆ
 ὁ μάρτυρας τους νὰ ἀκωθῆται
 καὶ ἡ λαομανοῦς ὡραὶ νὰ δρῆται

— Μὲ τὴν ἐπχὴ μου, Ντάδο μου,
 τὸ θεῖνικὰ ζῆας νὰ γεναί.
 Μόνο μὲν γάδρη ζῆ ζῆτος:
 Ντάδο, νὰ μὴ μαρτυρῆτε
 τὸ γ Κοσταντῆ καὶ τὸ Βερτό
 τὸ μάρτυρας μὲ τὸν ἀγχατητό.
 Δώσανε μὲν ἐπχὴναι,

1. ἡ ταταίση. 1. γιοῦν τοῦ χάθο. Τζώσσο. 3. ντραῖν ἄντι. 4. τὸ

πῶσαι στὴν "Αγία γ Κυριακή;
 καὶ ἐκεὶ ἐπεριμέναν
 γὰ νὰ περάσουν οἱ γιοχοῖ
 Ἰντάσαν νὰ κρυφῶσαι,
 μὲ ὁ Ντάδος ποῦ ἦταν παγγρηπὸς
 ἔστανε πέρα καπετῆρ
 γὰ νὰ μὴν ἀποκολληθεῖ.
 Ἦν γόγια τὰ ντραῖναι
 ἀποκίησε ποδωδολῆ
 καὶ τὸς Νικόλα ἐπύησε
 — Σῆνω, Νικόλα, ἀπέστη μου
 ποῦσθε τὸ κρυφίη τὸ παγὶ
 καὶ τὸ μαρτυρία τῆ Ἀνταρῆς
 Ἄρκου ξεστομάθησαν
 Ἄστομάσαι μὲν ταταίση
 αραῖωσαν τὸ μάρτυρας τους
 τὸ μ πρώτομὲ τους ἔαδερφο
 τὸ γ Κοσταντῆ καὶ τὸ Βερτό
 τὸ μάρτυρας μὲ τὸν ἀγχατητό
 Σηρωθήσαν καὶ φύσαν
 κα ἦσθαι στὰ Κεχρηάκηνα
 μὲ τὰ ντραῖναι ἀνταρῆς.
 μὲ τὸ λουρῆδες αραῖωσαν.
 Κι ἡ μάνα τους τοῦ ἐπχὴ:
 — Ἰὰ πῆς μου, Ντάδο μου, νὰ ζεῖς,
 τὸ κρυφίη τ' ἀργυρὸ κοινὶ
 κα ἔστανε τὰ κρυφίη σου,
 πῆς μου κα ἀποκίησε
 ἐκεὶ στὴν "Αγία γ Κυριακή:

— Ἦ μάνα μου, καὶ νὰ ζῆ ποῦ
 εἶσταν ὡς ἐκίησε
 Ἰντάσαν κα ἐκίησε
 καὶ ἐξασπῶσαν οἱ γιοχοῖ
 — Ἦς μου, Νικόλα μου, κα ἔσω
 ποῦ εἶσαν τὸ σπῆρὸ παγὶ
 καὶ ἐγχατῆς ποῦ δρωῖ;
 Ἦς μου ἀκωθῆσαι καλλοῖ.
 — Ἔ μάνα μου, καὶ νὰ ζῆ ποῦ:
 Ὁ Ντάδος εἶναι παγγρηπὸς
 καὶ κωδῆνταῖς μῆσαν.
 Ὡςτῶσθε τὸ μάρτυρας καὶ
 τὸ μ πρώτομὲ τους ἔαδερφο
 τὸ γ Κοσταντῆ καὶ τὸ Βερτό
 τὸ μάρτυρας μὲ τὸν ἀγχατητό.
 — Καλλο εἶνα παδῶνα μου
 νὰ ἦε γυρῆσαι ὁ παραλαμῆς
 νὰ ζῆς εἶσαι μὲς στὰ ντραῖναι
 νὰ κρυφῶσαι τῆ γ κρυφίη ζῆας
 παγὶ ποῦ μὲ αραῖωσαν
 τὸ γ Κοσταντῆ καὶ τὸ Βερτό
 τὸ μάρτυρας μὲ τὸν ἀγχατητό.
 Ἦς πῆς κα μου, ἔ Νταταῖναι,
 κα νὰ γενοῦ ἡ γυρῆσῶσαι
 ἀπὸς νὰ ἐκίησαι τὸ γ κρυφίη
 ποῦ εἶνα ντραῖναι κρυφίη
 Κι ἀπὸ πῆς ἦε ἐκίησαι τῆ γυρῶναι
 ἀκωθῶσαι μὲ τὸ γενοῦ:

Ζωγοῦ τὸν Δαδάκη, κατὰ τὴν Κοινὴ. 5. ἴδιος ἐκίησε, καὶ γ τρυχῶσαν ἀ-
 πὸ δρω αραῖωσαν μολοῖσες αραῖωσαν (μολοῖσες) καὶ αραῖωσαν καὶ ἐκίησαν. Ἦ
 ταν αραῖωσαν ἢ ἀκωθῆσαι καὶ ἀκωθῶσαν οἱ δρω αραῖωσαν αραῖωσαν κα ἡ ἀκωθῶσαι.
 6. ἀ-
 κωθῶσαι.
 Ἦ ἡ γ κα ἔ:
 Οἱ: Μαρτυρῶσαν (Αἴγιο) Τροχῶσαν (Αἴγιο) Ποῦ, Ποῦ κα (Αἴγιο), Μοῦ,
 Κρυφῶσαν (Παδῶσαν) καὶ ἀκωθῶσαι ἀκωθῶσαν. Ἀραῖωσαν ἢ ἀκωθῶσαι.

ΤΟΥ ΓΙΔΩΝΗ ΚΑΤΟΙΚΟΥ - ΜΟΥΡΜΟΥΧΙΔΩΝ.

(1) γιδός τῶν Αἰα. Κατῶ ὁ Γιδῶνης ἔγνω ἀπὸ πατρὸς νότος δουλεύει, ἐπὶ (1)θῶνα, ὅπως ἔργοντα οἱ δουλεύοντες τότε. Ἦσαν καλλιῶδες γαργαλήματα καὶ πολυσηθῆς. Ἡθελε στις Κετρίες παῖδ γέρος στὴν ἀγορῆ τῶν αἰῶνα μιν.

(B). καὶ Ν. Κουρέας: Σημείωσα στὴν Ἱστορία καὶ παραγραφή τῆς Μ. Μάνης^(*).

Ἦν παραλαβῆ ἀπειρία στὸν Μουρμούχων (Αἰγύπτ). Ἡ ἀπόκρισις γινέ-
 ὄν δι' ὀργισσομένης ἀπὸ Ηερσῶνα καὶ Κωνιδῶνα.

Κατοίκος ὄντες ἤθελε
 ἀπὸ τῆ Μάνη Βουλεύτης
 τὸν ἐροῦσαντῆσαν:

Ἄντιῶνης μὲ τὸν Ηερσῶν
 ἴσχυσαι καὶ ἀναξῆ Χρυσῆ
 μέγα ἐμνήσασαι καὶ οἱ πρεῖς.

Πῶς ἦτα τῆ Μάνης ἀγγύροι
 καὶ στὴν Ἄθῆνα ἀπέδησα
 ἴμισσι φίλους πιστικαίους
 καὶ ἐναξέτους καὶ λογικούς

καὶ οἱ φίλοι τὸν ἐδέχθησαν
 ἔργοντα καὶ ἓνα Μιτάρο
 τοῦ Βασιλῆα Ἰσχυιατάδι.

Μία σάλη καὶ μία Κυριακῆ
 πέριπτο ἐγγύχασαι
 καὶ στὸ Ἀγιοπαρατήριον
 καὶ ἓνα νεκρῶν ἀκούσασαι

να νεκρῶν ἓνα σπασί
 μαλαματένιο στὴ λαθῆ.

Κι ὁ Γιδῶνης ποῖς ἦτα θεϊρακάλης
 πηγαίνει τὸ ἐπιθεοπεῖ
 ἴδὼν ἔρωτᾶ ὁ φίλο του

— Ὑ' ἀπέλαει, Γιδῶνη, τὸ σπασί;
 — Ἰβου στὴ γνώμη μου πῶδῶ
 — Ἐγὼ γου ἓνα πηλὸ καλὸ

πῶλεις λατρίῳ ὀκνητῶ
 ἐνηξίει ἀγγυρολοήματα,
 ἢ γούρα του ἓνα Χρυσῆ

καὶ οἱ νεοπέλας του ἀγγυροῖ

... Δὲν πῶμε, φίλε, καὶ ν τὸ 1205

— Μετὰ γούρᾶ σου, Ἰβῶνη μου,

Μιν καπέσαν ἐτήσαν:

καὶ ἐπῶσαντα στὸ φίλο του.

Κι ἀναίει μιν κάμωρα

ποῦ κρεμασμένα εἶ ἄβισσα.

ἴσχυμέντα καὶ τὸ σπασί

οὐ ἀπὸ ἀνοία λαγυροῖ:

(1) Ἰβῶνης σὺε σῶτησι:

ποῦ τῶρος ποῦ εἶ ἀγέλασα.

(1) Μιτάροδος τοῦ ἀπυρῶ

— Ντῆ Ἰσχυρία ποῦ ἦκουσα

καὶ τῶρα καὶ εἶ ἀγέλασα

μέσ' στὰ Ἀγιοπαρατήρια.

ἴσχυρε μὲ βίβλια καπέλα

καὶ ἐπῶσαντα στὸν Βασιλῆα

τὸ Βασιλῆα τὸν (1)θῶνα.

Μόνος τὸν εἶδεν ὁ Βασιλῆας

ἐργοντα να νῶνε πωτᾶ

... Κατῶνα, καλῶς ἠθῶδες

πέε μου εἰ θέλεις: εἰ ἔρηπας:

... θέου να μῶλο, Βασιλῆα

πῶς τοῦ καρπό μου τὸ σπασί

τὸ κατῶντῆσαν Μιτάροδος:

Κι ὁ (1)θῶνας ὁ ποιητῆς

τὸν ἐτήσανε μὲ τὸ καλὸ

τὰ παραλάκια ἐδόρησε

1. Ὁ γειγματίας τοῦ Ὀθῶνα Σημῶνα. 2. πολυσηθῆς Μουρμούχων

(Ἄθῆνα) 3. παραλαβῆ τῆς λαθῆς.

II η γ ἦ: Ἰόνη, Γουερά.

Δ η η ο σ τ ε φ η: Ηερσῶνας καὶ Κωνιδῶνας.

τὸ Γραμμικὴν ἐκάλειπε
 Ἦνεν βρωτὴ γὰρ νὰ ντοῦ παῖ
 ποῦ ἦρε κείνο τὸ σπαθί
 ποῦ ἦεν τοῦ Μῆ τοῦ Κατσῆ
 Ἐκείνος πάει νὰ στυφταί

Τοῦ δῆμαρχου Πιερράκο - Μαυρομιχάλη.

Τὸ Πεταλιό: τῆς Μεσσηνίας, ποῦ εἶναι ἀπέμναντι ἀπὸ τὴν ἀποσκιστῆρῆ Μά-
 γη, εἶναι ἀπειρία μοναχικῆ. Οἱ Μανιάτες ἔχτος ἀπ' τὸ Νησί (= Μεσσηνίη)
 τῆς Καλαμάτας πῆγανον καὶ σὲ νοτιώτερα μέρη (στὰ Μεθιοκόρωνα ὅπως τὰ
 λένε). Ἐπειὶ ὁ Δῆμος Πεταλιότῶν εἶχε καὶ Μανιάτη δῆμαρχο. Ὁ Νίκος
 Πιερράκος (Μαυρομιχάλης) ἦταν δῆμαρχος ἐκεῖνη τὴν ἐποχῆ:

Ἐδόθη ὁ λόγος στὰ χωριά
 εἰ καὶ ὁ βασιλεὺς γὰρ
 καὶ ἔχει λαοῦτα καὶ θυριά
 Μὰ λέπει ὁ πρῶτος θηριότηδης
 καὶ ἐπαντατόση καὶ ὁ στερνός.
 Ἄκουσα εἰ ἔκαμε στυγία,
 ἀνταυτίστη ὁ οὐρανός:
 καὶ ἔπει ὁ τίμος σταυρός
 καὶ ὁ θρόνος ὁ διαπικρός
 Ἦνεν χροπὸς τοῦ γαλοῦ
 ποῦ βίγει ἔξω τοῦ κλειστού
 σὲ δύση καὶ σ' ἀνατολή.

Γιατὶ τόχε καταχωρή
 καὶ ὁ θεῖο του στῆν Ἄσκη
 ἦτανε ὑπεστροφῆτος
 καὶ ἔτακνε σὲ ἀνάτορα
 καὶ ἔτρωε μὲ τὸ δακτύλ
 Μ' ἔφηνε ἄλλους τρεῖς ὄγους
 καὶ ὅλο δῆσιματικὸς
 Ἦνεν ἄφην ἀνεπιρόπιτος
 γὰρ νῆκε στὸ ποδάρι του.

1. ἔταθε ὁλόθη.
 2. ἐνοῦε τὴν οἰαγένειά του.
 3. πλοκαμῶς.
 4. ἐνοῦε τὸ γαστὸ Μιχ. Παπαδόγιονα φίλο τοῦ νεκροῦ.
 5. ὁ ἴδιος γαστρός.
 6. ὁ χίμος.
- Πηγή: Γρηγ. Γουαλιό.
 Δημοσιεύθη: καὶ Πετροῦνις.

Τοῦ Νικολό Σάσσαρη.

Πετὸ σπουδαῖο κουργάρο Νικολό Σάσσαρη, γράφτηκαν ἀπὸ πόλλους
 πολλὰ. Μερικοὶ μάλιστα τοποθέτησαν τὴν δράση του τὸ 17ο αἰῶνα. Ἐπειδὴ ὁ
 ἴδιος ἦταν χωρὶς ἀρσενικὸ παιδί, ὁ ἀπὸ πλάγια συγγένεια ἐξ αἰῶνος σφι-
 ρινὰ Σάσσαριανοὶ δὲν θυμῶνται πότε ὑπῆρξε. Ἀπ' τῆς 47 παραλλαγῆς ποῦ
 ἔχω (καὶ ποῦ θὰ μπορούσαν νῆναι 10πλάσιες, μὰ καὶ τὸ μοιρολόι του εἶναι
 πασιγνώστο καὶ δημοφιλέστατο στῆ Μ. Μάνη, ὅλες φαίνεται νὰ τὸν τοσβε-
 τῶν γύρω στὰ χρόνια τοῦ 1821.

Ἀτ' τοῦς στίχους τῆς ἀρχῆς του φαίνεται νῆναι ἐκεῖνη τὴν περίοδο. Ἀ-
 πὸ ὅλες μαζὶ τῆς παραλλαγῆς φαίνεται νὰ ὑπῆρξε ὁ Σάσσαρης ἀνάμεσα 1815
 καὶ 1845. Ἐκεῖ τοποθετεῖται καὶ δχι. στὸ 17ο ἢ 18ο αἰῶνα. Οἱ Σάσσαριανοί
 εἶναι οἰαγένεια στὸ Μέζαπο καὶ φέρονται σὺν αὐτοχθόνες. Ὁ Νικολός, ὅπως
 εἰ περιώτερος: Μανιάτες, ἦταν κουργάρος προεπαναστατικὰ καὶ, ὅπως θέλη-
 σαν νὰ κείνον ὀριζιμένοι ἐπαγγελματίες πειρατές στὰ κυριά, πιθανὸ νὰ θέ-
 λησε νὰ συνεχίσει καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση (Ἦ Πειρατεία ἐξαφανίστηκε
 ἀπ' τὴ Μ. Μάνη μετὰ τὰ 1855, γιατί πολλοὶ διηγουνται ἐπεισόδια τῆς ἐπο-
 χῆς ἐκεῖνης (βλ. πρὸ κάτω). Κατὰ μίαν γνώμη (Γιαν. Μιχαλόλιας) ἡ χίρα
 του (ποῦ λέει καὶ τὸ μοιρολόι) ἦταν Ἐσραχάκου τὸ γένος (ἀπὸ τῆ Βαβυλῶν)
 καὶ μὲ τὸ Σάσσαρη ἔκαμε ἓνα κοριτσάκι.

Ἦνενε πολὺ νέος (25 χρονῶ) καὶ ξαναπαντρεύτηκε μὲ τὸν τότε λοχαγὸ
 Τριγηροκάκη (καὶ αὐτὸς δεύτερο γάμο). Ὁ Ἰ. Γρηγορακάκης ἔγινε τὸ
 1834 ἀπὸ γὸς ἐπὶ Φέδερ θὰ πρέπει νὰ ἦταν λοχαγὸς γύρω στὰ 1850.

Ἦν ὑποθέσωμε ὅτι ἡ γνώμη αὐτῆ εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ χίρα τοῦ Σά-
 σσαρη ξαναπαντρεύτηκε (ἦταν πολὺ δημοφῆ) 35 χρονῶ τὸ 1850, τότε πρέπει
 νὰ χίραψε γύρω στὸ 1840 ποῦ λέει καὶ τὸ μοιρολόι. Κατὰ ἄλλη γνώμη ὁ
 Σάσσαρης ἔθρασε καὶ πρὶν τὴν ἐπανάσταση. Βλ. σ. 70 - 72.

Πρὸ κάτω δημοσεύωμ τῆς κυριώτερες παραλλαγῆς:

Ἦνενε καὶ κείνο τὸ γκαϊροῦ	ἦτανε τέσσερι ἀδερφοί
νὸ λαλεῖ ὁ Κοῦκος ² στὸ δουνὸ	καὶ τίποτα δὲν εἶχαν
καὶ ἔκριν ³ ὁ Βαίδοσ ⁴ τὰ χωϊριά	Ἦνεν χωράφι μοναχά
καὶ ὁ Νικολός τὰ πέλαγα	τόσπερα καὶ τὸ θέρμα
ἐπὰ στὰ Σασσαίριανικα	καὶ εἶχα τὴ λόξα μου σουρτῆ

1. λαλοῦσε
2. μὲ τὸ στίχο μοσοῖ νὰ ἐνοῦε ὅτι κείποις μὲ τὸ παλαιόμ
 Κοῦκος (πλοῖκος Βαθιάτης ἢ Γιάννης Κόσσης ἢ Κοῦκος, ἐκλήμισε καὶ τῆς διῶ
 πόρος του πῶταν τὴ μὴ ὁ Γρηγορακάκης, τὴν ἄλλη ὁ Κοσιτάκος). Ἐξε ἐξουσία σὶ
 δουνά, μοσοῖ ὅμως νὰ ἐνοῦε ἀλλῶς καὶ τὸ ποιά κοίκο.
3. Ἦνεν Μαυρομιχάλης
 εἶναι τοσβετῆται χρονικά καὶ ἡ δούση τοῦ Σάσσαρη γύρω στὰ 1830—1840 καὶ ἄργω.

σὸς Σπασσιβάνικο Καφίρι
Κι ἔβρα γόβα σὸς πογγί
κι ἐϊθάριχα σὸς μαγαζί
Κι ἐμπήχα καὶ ἀγόρασα
ἕνα ποκαμισοὶ κορόβ
κι ἕνα φουστὸκι σάλινο.

Ἐμπήχα καὶ τὸ φόρεμα
κι ἐμπήχα τὰ πέλαχα
τὶ ὄντα σὸς κοῦροσ ἐφυρε
τὸς πέτρα μὲ τὰ γόνατα
μὲ τὰ περικαλλήματα:

— Ἐ γαρετάνιε Νικόλδ,
μὴ μὲ πᾶεις χάτου στὴν Ἰουρκιά
μὴ μὲ πᾶεις γὰ γόναεις τὰ φτωχὰ
γὰ βουλῶτέριεις τ' ἀρραυά.

Μὰ κείνος δὲν ἀρραυήσαε
ἐμῶσδε τὸς γαῦρε του
κι ἔπαρε τὴ γουλέτασ του
κι ἐπῶδρηχα χάτου στὴν Ἰουρκιά
κι ἔπυρασε κι ἐκουραδόρατ.

Μιά Σαχάη καὶ μιὰ Κουρακὴ
καὶ μιὰ δασουρκιά γιορτὴ
Ἄλλαξα κι ἐταῖοιάρηχα
κι ἔπαρεσα τὸ δαχίχο

τὸς ἦτα γουρημένο σὸς χουσὸ
Ἐπὴ ἐγκλήγρια ἐϊθάριχα
καὶ τὸ στυρόβ μου ἔκαμια

Κι ἀν' ὄνι ἀμυρόλιου ὁ παρῶς
ἔδρηχα ἀπόσου κι ἔκαρτα
καὶ ὄλοι μὲ τρηάξαι
ἀπὸ τὰ νόγια ὡς τὴ γχορφή

Ἰβῶσα μιὰ κι ἔφυγα
κι ἐϊθάριχα σὸς σῆτι μου
κι ἔκαρτα σὸς παρέθυρο
κι ἔγυεχα τὴ χυρτίστρα μου
μὲ τὸ γκαθρέφτη στὴ προῖοιά
κι εἶχα τὸ κοριτσάκι μου
τῶλουνα καὶ τὸ κιάκι μου
ἔδρηχα καὶ τὸ κιάκι μου
μὲσα ἀπὸ τὴ γρασέλια μου
καὶ τήραξα ἀντίπερα

κι ἔξῆνορα τὴ θάλασσα.
Μια γουλέτασ ἀντίναξαε
σὸς γ κᾶδο τὸς Μαυρόσπηλιουσ
καὶ σὰ δική μας ἦτασε.

Μαῦρα ἦτα τὰ κούτια τῆς
μαῦρα ἦτα τὰ πανία τῆς
γερᾶνια τὰ καρτάτια τῆς
Κανόνι δὲν ἔδρησαε
σπυαία δὲν ἐπῆκωσαε

Κι ἐϊθάριχε καὶ ἀραῖε
Ἄιῶσως τὸ κατάλαδα
καί: ἔραθε ὁ Νικόλδς
τὸς πύχου νάκα σὸς μὲ πᾶυρὸ
καίνο τὸ παλιοφῆλιχοῖο

κι ἐϊθάριχα κᾶ σὸς γιάλδ
σὸς σῆτι ὄρου ἀραῖε!!
Πιοκάτη ἢ μάντρα κι ἢ γι αὐτὴ
ἔλλοι κουκαλιε κι ἄλλοι σποσῶλ
κι ὁ Νικόλδς δὲν ἦτα ἔκαί
"Ὀλοσ τὸς ἐγαιρέτιασ
καὶ μ' ἀντρυχαρετίασαε

Τὸ πύχου νάκα σὸς μὲ πᾶυρὸ
καίνο τὸ παλιοφῆλιχοῖο
κι ἐϊθάριχα κᾶ σὸς γιάλδ
σὸς σῆτι ὄρου ἀραῖε!!
Πιοκάτη ἢ μάντρα κι ἢ γι αὐτὴ
ἔλλοι κουκαλιε κι ἄλλοι σποσῶλ
κι ὁ Νικόλδς δὲν ἦτα ἔκαί
"Ὀλοσ τὸς ἐγαιρέτιασ
καὶ μ' ἀντρυχαρετίασαε

τρου, γιατί ὁ Βασιλεὺς Μανγουιχάνης ἦταν πρὸς μετὰ τὸ 1840 στὴν Θέση τοῦ τοῦ θνεῖ
ἔδοσ (ἔκαμε τὰ κορῆ). 4. ἔοισεσῶ γυναικείο σόηχο. 5. ἔδοσ ἐμαρσοῦ πλοῖον
τιχῆνται πρὸς ἔσοκῶκῶν εἰδικὰ γιὰ κομπούκιμο ἔατ' τοῖς Μανιάτες. 6. ἔκαμε
κομπούκιμα ἐκδοσῆς. 7. τὸ νουρικό κῶδι. 8. ἀν' τῆς παυλάριες πρὸς ἔχα
αῖες παρσοῖοισες ἀνυρῆσῆτα τὸ κᾶοιο ἐγυλέτιασ, σὲ μισοκῆς σπυομητάδοθα, σὲ λι-
γυοῖοιες παρσοῖοισες, καὶ σὲ 1 ἢ 2 μοναῖα, ἄλλοις κομπούδα. Ἰῶσο αῖις 30 πηγῆς
τῆν ἀνῆρσαν ἐγυλέτιασ. 9. τοποθεσία σὸς Μῆγαρο. 10. Τῆν μοναγῶκῶν τῆς
11. κούρτολ. 12. αῖις πρὸς κολῆς παυλάριες ἀνυρῆσῆτα ἐκωνῆδοσ, σὲ ἀνῶοι-

Πῶοι τοῦ Ἄβη στὸν Κᾶδο Μυρραῖ. Ἄκρὸς τοῖς ἀνυρῆσῆτασ
ἔα εἶσε σῆτη ἢ ἢ σπυαία σῆσο Νῶο τοῦ Πασοῦδαροσ γ χᾶν, τὰ ΗΑ.

Κυριόσων Δ. Κίοιση: Μῶνῶοιες
πρῶοιες. Σχῆοιο 18Χ20 ἔα.
(ἀνῆρε στὴ Τ. Μογῶκῆ).

— Καλώ; τή θεία Νικολού.
 Ρώτησα τὸ γ κουνιάδο μου
 — Ἄν πὺ ἔνα; ὁ Νικολός
 ὁ πλαίτηρος τή γουλετός;¹⁴
 καὶ ὁ νοικοκύρης τή δικιάς;¹⁵
 — Ἐνα παπὸρ; ἦράμε
 ἔνα παπὸρ; τσαρακὸ
 κα; ὁ Τούρκος τ' ἄνωιο σκού
 τούριζε μία ντυφεκιὰ
 τὸν ἔτριξε στή θάλασσα
 καὶ πάε; ὁ ΜουροΝικολός.
 — Ἐχίνας καὶ καλάπαθες
 ὄρε μογοιάτη Νικολό
 εὶ ζε ἔκουσα τὸ ψυχικό
 ἦν ἰ' πάεις κουράρος καὶ ζουριπιά;
 ἦν ἰ' πάεις νὰ γόνεις τὰ φτωχά
 ἦν φτωχοπούλα ἦσου καὶ γὺ
 καὶ σάν ἐθέλησ' ὁ θεός

Ἐργόρη; Συρράκος (Κούρος) θυμῶται μία ἄλλη παραλλαγή (στ.
 17 καὶ ἐξῆς) πὺ ἄν τήν συνδέσουμε ἰ' ἐκείνη πὺ θμιᾶται ἢ Κουράκου ἄπ.
 τὸν Κούρο (στ. 1-17) τότε ἔχουμε μία ἄλλη παραλλαγή:

φες τὸν ἀντιπρὸς τῆς (βλ. πὺ ζήτησ) καὶ σὲ λιγότερες ἀκόμα ἔνα ἐναυτικός ἢ ἔνα
 κλονιστικός ἀπὸ τὸ ταύσιο. 14,15 γενικῶς σὶόν τύπο τῶν νοτιοελληνικῶν (ἰου-
 μίτων, ἀντὶ βάρκας καὶ γουλέτες. 16, διότι. 17. Σοσοαφάνισσα (τὰ θηλιακά
 σέ-ισσα, σὶά μανιάντα κἀνον — ἴα — πινιές;μας, γειτόνικα, Λόμινικα, Κοιτιά-
 τικα — στάνια κἀνον σὲ ἀρχαιότερο τύπο -για (ὅταν τὸν κόνεται στή λήγουσα) —
 μετρία (=μέλισσα). 18. ἀδερός.

Ἠγές: Ἡ δημοσιευμένη Μανώλης Κασσιέκωτος.
 Παρόμοιες εἶναι κάμπολες (5 Παύλος, 3 Μοναστήρ, 6 Κορογονιάτικα, 1
 Καστρί, 2 Βάβεια, 1 Ἄλεια, 1 Λευκὴ Πέτρα, 5 Γεωλαμένος, 2 Μπουλαροί, 2 Δοῦ,
 1 Κεχρῶνικα, 1 Νάμα, 6 Κοίτα, 1 Μέζατος, 1 Ἄγρια. Ὁ Γεωλαμένος ἀντὶ ἐναυλέ-
 τος, λέει κριστατόρος. Στὸ Καστρί (Φυδοκιάστη - Καρκατσιάλη) μετὰ τὸ στίχο 71
 λέει:

— Τὶ νὰ ζε ποῦμε, Νικολού
 ἀντίθε ἀπὸν σὲ ἄριμονο
 νὰ λανοδέσει τὰ πσωνιά
 κα ἔβαλε ἔνα Ντελεφούρι
 τὸν φορέε στή θάλασσα.

Α η μ ο σ ι ρ η ν: Παρόμοιες τοῦ Πετρούκου καὶ Καλαδιδιάνη.

Ἐδῆγ' ὁ Κούκος στὰ θουὰ
 κα; ὁ Νικολός στὰ πέλαγα
 καὶ τή μπαρτατέρα ἀριμάτωσε
 ἐμάζωξε τὸ τσούριου του
 καὶ ἐθιάη χιὰ κἀτου τήν Γουρικιά
 Μία σκόλη καὶ μιά Κυριακὴ
 λούζου καὶ ἐχτενίζου
 στὸ πινιθὸρ γαρμπινὰ
 μὲ τὸ γ καθρέφτη στὴ μ ποιδιά
 καὶ ἐτήραζε τὰ πέλαγα.
 Μία μπαρτατέρα ἀγνάντεψ;
 στὸ γ κἀδο τοῦ ΜουροΝικολού.
 Μωῦρα ἦτα τὰ πανία τῆς
 μαῦρα καὶ τὰ κουπία τῆς.
 ἴσο νὰ ντὸ συνοηθοῦ
 τή σκόλα γιὰ νὰ κατεδοῦ
 γιόμισ' ἢ μάνιρα κα ἢ γιαδλή
 ἄλλοι κουνιοὶ κα ἄλλοι στραβοὶ
 φαμιλένο; κα; δλοαμίματο.
 Ἰ; ἔλεπε ἰόνο ὁ Νικολός.
 Ἔσκουζε δυνκτὴ φωνή;
 — Κι...ὸς τους, καλῶς ἦρθατε
 τὸ Νικολό πὺ ἀφήσατε;

Ἡ παραλλαγὴ Μέζαπου - Κοίτας (τραγουδιεὶς παραλλαγῆς πὺ μαγνητο-
 φωνήθηκα σὲ γλέντι):

Μία σκόλη καὶ μιά Κυριακὴ
 λούστρη κα ἐχτενίστηκα
 καὶ στὸ γυαλι ἐγαλλίστηκα
 καὶ στὸ γιάλο ἀνάντιαζε

1. Τοῦ Μέζαπου οἱ παλαιαγῆ ἀσχέκουν ὡς ἐξῆς:
 Μέσα ἦμου καὶ μαγένηνα
 μὲ τή στραβὴ μου πεθρῶ
 καὶ κωπιαδὲς ἔφτιανα
 ἀπὸ τὰ μερεφέλητρα.

2. Ἡ αὐτὴ Μέζαπου λέει: «σὶόν κιάθιο τοῦ Μισωπάηλου» (ὅπως καὶ σὶν κρη-
 τική)

ΤΟΥ ΜΥΧΑΛΗ ΚΑΡΕΤΑΝΑΚΗ

“Ο Μ. Καρετανάκης πέθανε από καρδιακή προσβολή μόλις έγινε δουλειά. Ήταν νεκρώσεως. Η τραγική σύμπτωση έβλεπε από τότε χαρταγιάνη στη νύμφη του λαού. Γι’ αυτούς αυτό είναι πολύ διαδόχικο στη Μάχη. Τις είπε η μάνα του το γένος Μυχαλιώτη (άδερφή του Γερμανού Μαυρομυχάλη). “Ο πάρος που ήθελε ταυτόχρονα με τη μεγάλη χαρά της έκλογής εκπράξενται από τη μάνα με μεγάλη δύσκολη.”

“Όντα από πρωτοεργάτες
ο Μυχαλάκης δήμαρχος
στο δήμο του Κολοκυθίου
ήτανε άσχυρη χρονιά
και στις ελευθερώσεως
έζησε για δουλειά
το τηγμένο του παξιμάδι.
“Έπειτα και βέη ήμου έπυξ
ήμερο στη μαχη Ίζησδα
στα στίβια του πατέρα μου
και μούβλε ο συχαριτής
μέ το γαρμένο χαρτί.
— Κυρά Καρετανάκη
έδωξες ό γιό σου δουλειά
το τηγμένο σου παξιμάδι
στον πάρος δήμους παρψυψει
κι έδωξες όνε πατέρα
σπία καταπεργίνα

και να μούδωρι τριού χρονού
Νύμφηα και στολίστρα
και μωροσυγχελάτρα
και βγήμα και ντρατίρλα
και τραπέζια έδωνα
στο όνη την Αρσούλη
μέ τη μαρούλια το χρασι
μέ τη γ κανάτα το παλι
κι ήβλε κι άλλος συχαριτής
μέ το κατόμαρο χαρτί.
— Κυρά Καρετανάκη
για έρωτο το σάλα σου
και τη ν τραπέζια σου
τι φέρνουν το δουλειά
έπειτα από συχαριτή.
“Προίμα μου ή γραμματάλη
“Έρχουα άπάγια τη φωνή

θεση, όριτο από δείχνει ότι οι Καρετανάκη είχαν πάει στην καταρτίτες στους Κουλαούς, ένοι οι άκρημύμενοι ήσαν από πωλν έκει (θήλαδη πωλν την κίλοδο του Νιζίο — Ισοσ αίνωσ).
Π η γ ή: Κυρά Μρούκος. Πισόφιοτες της Ειραγαά - Μαργιτάκου (Κοίτα) και του Πάναρη Μαυροδάκου - Μεσούρλου.
“Αδ ήμοσ έλευτ α.

1. “Ο Αήμος Ίζησδής (Κάιρωνα).
2. “Έγώ ήμου κι έζησθησ
στη θαλάσσην Ίζησδα (Στάθος Μρούδακος).
“Ίμου στη “Αφούσκη
τη μαυρομένη Τέκουα (Κ. Μρεσίλη).
3. Μισή κηρά Μρεσίλη
Κυρά Καρετανάκη (Καυδοκωστής Πέτρος).
4. Έστυοπάτι. 5. ζεούρατι. 6. κόκκινο σπύ γίσο στην ρουτίνα του

ή Ίζησδα να τραχαχτεί
και ό λαός να μαξουχτεί
στο άντι μου και στην αυλή
κι άλλη με έπλεγε μαλλί
κι άλλη με τράδα μπουραζί.
— “Ε Μυχαλάκη άφέρη μου
σπία κι άκαπεράλισο
έπειρ ό ήλιος τα βουνα
στα παναθήρια τα ψηλά.
Βάρισο, ήλιε, βάρησο
βάρησο, άκακαλάμιο
στο παναθήρια τη δουλιής
θεσι να κάμουν δουλή
και λείπει ό κάλιος δουλειής
“Από στο βήμα ν’ άνωθει
να καλαίσει άν το πουλι
“Ε Μυχαλάκη άφέρη μου
έπειτα” ό ύπουρός χαρτί
βαλιώκη διαταγή
και ά νε μπεσις να άκουστέσι

“Π Πρ. Πουελάξ (Αόγια) μετά το στίγ. 84 παρολλάξει τα έξής:
Αγγοεξάμενη κι έγώ
έδωξή άπόδου στο λακό
κι έργότανε πωλός λαός

Οτι γένοι άλλη έλδωγή
όλα γένοι Κούτσος δουλειής
του Κοσογάνου το παξιμάδι
κι ή μάνα σου όα σουλάισει
δέν τόχειε για προσβολή;
για σπία, Μυχαλάκη μου,
και βγήμα το καπέλλο σου
να χαρπές το φίλο σου
κι άλλος του καμπαίριζε σου
του ήρθαι άπ’ τα Χοίρια
και χλαίονται άν το παγιό.
Π:ά πέσ μου, Μυχαλάκη μου,
άπυτός το κατάρτεσι:
νάχεις το σπία σου λείστρο
να μη μούδω άπ’ το λακό
μέ το Μανιάτικο λαό!
Π:ά έπειτα μέσα στη δουλή
πώνε κι οι άλλου δουλειής
κι ό μαρούτα σου ό έργουός
κι έχεις συνερίστρο.

Κι είπειτα το Μυχαλάκη μου
και στολίστρο ήτα γαρπός
μέ το παξιμάτι μου.

φουστασιού του το έπύωναν οι φακουενοδοτές και οι χίφους. 7. ό Μρεσομυχάλης.
Π η γ ε: Τις ποσοδέι έφίκαμε από πολλές πηγές. Πιο ρόντες ήσαν Ράβες του Στάθος Μρούδακου (Κάιρως), Μίση Μαυροδάκου (Μεσούρλου — Κοίτα), Π. Καυδοκωστής (Ίζησδα), Τυλλώνση (Αόγια) Ν. Στραφούδακος (Προάγια), Α. Άνευδοκωτής (Προάγια), Κολλώνη Ακαρπυζάνου (Κοιταράζου - Κοίτα), Τέρη. Πουελάξ (Αόγια) Κανέλη Μρεσίλη (Αόγια).
Α ησ ο σί ε φ η: Η αραμνήσιες οι άνωμενέρις του από Πέτρονα και Κούλαδωνη.

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑΝΤΗ

Μετά από τις προηγούμενες κι άλλη γυναικία πήρε στά χέρια του όπιο, και μάλιστα αέ πολύ μεταγενέστερα χρόνια. Για να έδειξη.

Έγγραφα του έδωκε, Κωσταντή, και έγραψε το υποσέκι του. Λήγγρα θα 'ε' δειχνοσός
η ποιόρα μου ε' Κώστα μου
ε' Κώστα μου γιορνεκιάλη
έξουστεικα τη λαμιαία
πούγε φουσέικα μπόλινα
κι έτρεξα άπόμου στα θουά
κι είχα στα χέρια μου τό γκρά
"Α, για να δρέκου τό φουά.
Πόν γύρα τον άγγαυτεψη
ε' ένα ριζάκι έκάθισα
και έγραψε τό υποσέκι του.
Νιγά - σικά έξίγισα
ε' ένα κροσόν πέσου του
άκουσα πού έσφυρίξε
φάνεσαι ότι έγραψα
γιατί ποε γράχίληκε
τό γέρο τό κι πατέρα του.
Πού άποσέκα πιά σπουσελά
τον γέρε μεσ' τα μυσικά
κι έσσε τότε γράχίληκα
τό γ Κώστα μου τό υποσέκι.

ΤΟΥ ΚΑΛΟΠΟΘΟ ΣΑΚΚΑΚΟ

Κάπου γύρω στά μέσα τού περασμένου αιώνα. η Παρραχή Σακκάκου άπό τό Μπρίκι είπε αύτό τό μισολόγι όπου άνηρτα τό γιατί έγραφε έδωκε τηε στο αστυλιό του μισολόγιό άδειόπου της Καλοπόθο. Πόν Καλοπόθο, που ήταν «νετέλι κι στοιχείο» όρη. πολύ παλιόκάρη. τον βολοφόνησαν ό γκαυπόδ του. με ήμικό αστυλιό του πατέρα του (τό σγαλόε πελέδες της Παρραχής). Η Παρραχή που έψηγε τα άκτιρολόγια (γιατί ήταν Παρραχ) είπε ότι τον μισορούσε να τα πετύχει να ψυθόδιν καλά, αλλά της κέλευσαν κρημάκια ποήγια που θεώρησε άκν κακό όιονό. Η ήγε και έψησε τον άδειέφό αστυλιόνα σή στήνη του. Ίγριαε στο παρρακό της και παήροσέσησε του δίκουε της. (1) πατέρας του αστυλιόλου, μάλιε τον είδε. τότε κλώπησε και πήρε τό υποσέκι του για να έδωκεψη. Η Παρραχή, ύποστη στο ότι της έσε κι αυτή ήταν συνεργός στο φόνο (που είχε σνοσά, πεθαινονταε ό Καλοπόθοε να τον κάρησει μήσει αυτή), ένω ή δόξα ήξέρε πως είναι άθήνα. πήγε στο σπίτι του πέθεροδ της και τώε έπρίξε όρη γτήριο στο φαι. Ίτσι έδωκεψη.

1. όνομαε:

Η η γ ή: Η εποή 'Ακτιρολογίον - Ανοή Μισολόγι.

Α η η ο σ τ ρ η η: Α. Μισολόγι.

Μία σκόλη και μία Κυρίακή
όπο ξημέρευνε Λαμπρή
έβαν κι έβησα ψοφί.

Έβηνα δέν έβηνονα
μόνε κοφιμάτια έβινονα.
Έβηνα τι τυρόπιτες

Έβηνα δέν έβηνονα
μυουκιές κι αρνιάσια έβινονα
Έβηνα κόκκινα τ' αυγά

και κείνα δέ με δάφνονα
μόνε με γίνονα μουτζές
Λιέπος τ' κατάλαδα

τ' έτοςτο ένα για κακό
Έβηνα στή γ Κυρίακή
στό μοναχό μου τ' παιδί

— Έ μουρτζιένη Κυρίακή,
έβηλα κι έβηνα ψοφί
Κι έκείνο δέν έβηνονα

όλο κοφιμάτια έβινονα
Έβηλα τι τυρόπιτες

τά τό.ες και χειρότερες
Και λέου και τ' στοχάζομαι
τ' έτοςτο ένα για κακό.

— Και τώρα, μάνινα, τι ρωτάς
τι κόβεσαι και συζητάς
"Λειντε νά θρείς τ' μπάρτα μου

πώνα χια πάου στ' θουρά
πώνα στή στάνη με τ' ζα
Σηκώθηκα ή λιγόμερη

θάνου κουλούρια στή μ παιδιά
κόκκινα αυγά στή ζουναϊριά
και βάνου θρόμο στ' μπροστά

νά πάου στο γ Καλοπόθο μου
Στ' Καλοπόθο ήε τ' ζα
πώνα έχια πάου στ' θουρά.

Στ' θρόμο που έπάαινα
άπάιτεσα τού σιμίχτε του,
άντρα μου κι ό κουριάδο μου

κι ό σιγαλό μου πελλερός
κι έκατσα νάν τού; έρωτό
τι κάνει; ό Καλοπόθο μου.

1. μιά. 2. μακέ κοφιμάτιο. 3. θολιά στο χώμα. Αυτός είναι κακός
όλονός.

4. Κυριακή είναι ή κόρη της. Σε άλλη παραλ. λέει:
«Γιωρτα τ' ο πατέρα μου
και τ' χωριό μου πεθερό»

— Για δέ με λείψ, πιτέρα μου κατ.»

συνέχεια με τ' στίχ. 18 κ.λπ. 'Αλλά ατή ή παλαιάη του δημοσιεύτηνε κι άλλες.
είναι λάθος, γιατί ό πεθερός της ήταν μεγαλύτερος; στο φόνο και μέλιστα κίρκος αή-
τος. Στή λαοφώνη ατήη παλαιάη, που θέλει στο τέλος τόν πεθερό νά έπωροτεί
τό φαμάκιμα τών γιών του (πρώτα τελείος άπίστω) και νά δέχεται σάν κληρο-
νομία τή φόνισα τού (που κληρονομήσε μέσο της κόρης της άναγκαστικά, άλ-
λι όχι με τό θέλημα τού πεθερού). 'Η αλήθεια είναι ότι ό πεθερός ήταν ήλικός αυ-
τονομός και μέλιστα τόν φαμάκιωσε κι αυτόν κατί τί φανώμενα μαζί με τούς άλλους.
ή λαοφώνη αναλογιάη δημοσιεύσε ό φ. Πολίτης κι άπ' αυτών ό Γ. Φιτσης (Μά-
νη, πατρίδα μου). Κι οι δύο δέν γνοφών πολυ καλά τή γλώσσα τής Μ. Μάνης.
'Η ποστή διάθεση και τρυφ' παλαιάης της δημοσίεψαν οι Πετρούνας και Καλοπό-
νης. 'Επίσης τ' διαμαρτυρά. 'Η λαοφώνη παλαιάη δημοσιεύθηκε άπό τό μετέ-
δωκε τού πεθερού (επι μίληρ' ό πατέρας μου, ό σιγαλό μου πεθερός), με τόν πατέ-
ρα της Πετρούνης. (14). σικατό και πλήρες κείμενο έδώ άπου άναφέραμε για προ-
τη φορέ και τ' έαυθετο τού Καλοπόθου). 5. 'Από δίο ύπος κι άπ' τ' προηγου-
μενα, φάνεται ότι προηψήσε ή ένοψη για τή δουλοφονία τού Καλοπόθου. 6. άλλω-
ήκησ, διατύχη. 7. συντόμως δηλ. τόν άντρα, τόν κουνιάδο και τόν πεθερό.

— Σιμίχτε του, πόν' ό σιμίχτο ζας
και πόν ό Καλοπόθο μου;

— Στή στάνη τόν άφήκαμε
γ' άριέγει νά τυροκομά
νά τρώει νά καλοπερνά

γιατι δέν ήτα σά γ καλά.
Νά τρώει γάλα και τυρί
και τή μουζήθρα τή χλωρή.

Στή Στάνη που έζήγισα,
τά πρόβατα έθελάξασι
κι οι σκύλοι με δαβίζασι.⁸

κι άπάνου μου έφουμιήξασι.
— Σκύλοι, τι με δαβίζετε;
Σκύλοι, δέ μέγρωρίζετε;

Δέν είμαι γώ ή νοικοκυρά
που ζάς έτάίξα ψοφί
και ζάς έπότηξα νερό;

Δώνου κουλούρ; τού σκυλιού
κόκκινο αυγό τού κουτάλογού
Κι ήρθασ; έμαινάρασι⁹

μέσα νά μπου μ' άφήσασι.
Μέσα στή στάνη έτοιάχηκα
στη μέσα πόρτα έπέρασα.

Κυτάξου έπά κυτάξου έχει
κυτάξου και στήν άγκουρή
και τι νά δού ή άμαρτωλή.

Ήβρεκα μιά παλιοραχιά¹⁰,
δλόδουνη¹¹ στ' άίματα
'Γήνε κατανακάληρα¹²

Ήβρα τ' γ Καλοπόθο μου
κεριμένο ήτα τ' άμπουτρα

χουσιμένο μέσ' στα πύνατα
συζήπιμένο στή ροχιά

Τ' γύριμα τ' φίλησα
και είχε σφάνα μαχαιριές
και δύο διλογατζιριές

μέσ' τις άγιότρεπες μεριές.
Κι είχε και μιά μαχαιριά
μέσ' στήν άριστερή μεριά

στο κεφαλάρι τή καρδιά.
'Εκατσα τόν έρώτησα
— Για πέ μου, Καλοπόθο μου

άμποι; ένα ό ροχιά;
Και μ' άποκρίθη ό Σκαυτάς;¹³
— Ζημία στου πατέρα ζου

κι υπόβληψη στο σπιτι ζου;
'Ο άντρα ζου κι ό κουριάδο ζου
κι ό σιγαλό ζου πελλερός;

πού δέν έθέλωνε νερό.
Κι έβόλησα λιγάκι και γώ
γ'ά νά ζέ θρει τ' έρωτικό!

'Γήνε συζήπιασα καλά
κι έβουσα μία κι έφυγα
σκουζόντα και φωνάζοντα

και τούς έδεσπούησα.
'Μιδιάησα τόν πέρα:
Και τότε ξεφορτώσασ;

στη μούλα παροσώηρα¹⁴
στα πόδια τού πατέρα. μης.
Δέν τότε δέχτη πουβελή

και τότε κλωτορόβλησα.
Και έξαλώθη τ' τριγύ.

8. Τι ζου είχαν τρυχετεί άπ' τ' κριμένο αίμα. 9. κατηνιάστρικαν, έκώτασαν.
10. παλιοραχιά, παλιά κίπη. 11. δλόδουνη. 12. τήν γήρας άναπόδι. 13.
'Εδω έννοει τή σαιτανική σκέψη που πέρασε άπ' τ' μυαλό της. 'Η αυστηρή τής σκέψης
με έθολογικά όντα γίνεται και στον 'Όμηρο. (Πρόβ. ή 'Αθηνά τήν ήρα τού τσοκού-
μου με τόν 'Αγαμέμνονα, πείε και στένεται πίσω άπ' τόν 'Αχιλλέα και τόν έμποδί-
ζει, ο' ΗΜωε δ' 'Αθηνά οδρανώνον.....) στη δ' έαυθεν, ένωθεις δέ κόρης έλε Πιεάτω-
να, / πο φανωμένη. (= ήρθε ή 'Αθηνά άπ' τόν οδανού..... στήθεκα έκωτισο άπ' τόν
Πηρόθη, τόν τράβηξε άπ' τ' ξανθά μαλλά, μόνο σ' αυτών φανερού). IALIA Σ. Α, 194
- 197) 14. στο πάνω μέρος του σιμαριού στο ποιάκι (=μυοδά). Τους νεκρούς

νὰ πᾶσι νὰ κἀναι φωνικά.

Στὴ μ πόρτα ἀπεντέθημα
ὄτι ποὺ ἔμπαυα καὶ γῶν

— Φῶγε, κκκκκκκκ, ἀπὸ πᾶ,
νὰ πᾶσις μὲ τὰ πείθρικά, 16

17) ἔε θερήσου ἀναπτά.

— Ἦγῶν δὲ πρὸς τὸς εἰσπορτ
καὶ θὰ νὰ μᾶθεις λήγγορα.

Κὶ ἔδωσα μία καὶ ἔμπαυα

καὶ ἐπὶ δέηκα στὴ Τζέμπερα
νὰ πᾶσου πικροσουλφιῶν

νὰ φαρμακώσου τὸ φωνά.

Μπαίνου στὸ πρῶτο μαγαζὶ
δὲν εὑρεσα τὰ σουλφιῶ.

Καὶ πᾶσου στ' ἄλλο μαγαζὶ

τοῦ Ἰλέρο τοῦ ταμπακωτῆ17
— Μπαζάδη, τὶ ἔχεις καὶ πορτᾶς

17) μαζὰς καὶ ἔχει σουλφιῶς;

— Ἦν τότε θέεις τὸ σουλφιῶς
κωρᾶ μου, ὅπου μὲ πορτᾶς.

— Στὸ σπίτι μου εἶχε μαζακῆ
καὶ θὰ μὲ φᾶσι οἱ πορτικῶ

νὰ νὰ κωρτίσω τὰ σουλφιῶ
τὰ ὁμοιωτᾶ τὰ ζουῖα.

— Ἄλλο τὶ δὲν ἐμῶνα

μὲν νὰ κωρτάει σουλφιῶ

17) πᾶξοσα καὶ ἔμπαυα

καὶ ἐπὶ δέηκα στὸ σπίτι μου.

Μὲ μὲλῆς ὁ κωνιάδου μου
καὶ ὁ σιγνᾶδὸ μου πεθερῶς.

— Ἐ νύφη, φρεῖδες καγιαναῖς
ποὺ τότε φρεῖδες νῶστρετα.

18) ὄρῶν καὶ ἐμπαυῶν

τοὺς φροσπορτῶν στὸ σπαῖο, δὲξορτῶς θεῖαί,
μὲ ἄγγορα (δῆ. καὶ μοιχοῦδὲ Νιτῶοκπ).

16. δὴλῆρῆσο. 17. σπαῖοδῶς. 18. εἶδος θεατῶν.

20. εἶδος στὴ πᾶσα. 21. Σὲ παρῶλῶν καὶ ὁ φρεῖς εἶνα

στὴ μὴ πᾶσα. Σὲ ὄλας τὶς ἄλλας εἶνα κωνιανῶς, ποὺ φρεῖται

νὰ εἶνα καὶ τὸ σπῶ, (αὐτῶν 40 παρῶλ, ἀνεφῶρῶν κωνιανῶν, 4 ἐπὶ δῶς

ποὺ, καὶ 1 κωῖδῶ). 22. ἐ. γοῖλοδῶν ἄγγορα. 23. εἰνῶρῶν. 24. ὄνερῶς καὶ γοῖλοδῶς, λαβῆρῶς.

καὶ κόδου κωσῆντε αὐγά

ἔνα μ παχειῶνα καγιαναῖ

καὶ ἔδωκα μῆσα σὺν γῶν 18
καὶ ἐπῆσα τὸ σουλφιῶ.

Κὶ ἀπ' ὄρτε τὸ φαρμακώσο

ἐβγῆκα τὸν ἐπὶ δέηκα
στὴ πούνα ποὺ ἐκᾶθουα

ὁ πεθερῶ μου καὶ ἄντρα μου
μὲ τὸ γ κωνιάδου μου μᾶζι

— Ἐδᾶτε πὸ φαρμακώσο
τὶ θὲ νὰ κωρῶσαι τὸ φρεῖ

18) ἔμπαυα ἐκᾶθουα κοντᾶ

γῶσο - τριγῶσο στὸ σουρπᾶ
καὶ ἔγῶ ἐκᾶθουα μακκᾶ.

Μὲ μὲλῆς ὁ κωνιάδου μου.

— Ἐ νύφη, κᾶτος στὸ σουρπᾶ
νὰ τῶμμε δλοὶ μαζεῦτᾶ.

— Ἦγῶ ἔφα ὄρτε ἐμπαυῶν
εἶπὶ ἀπὸ τῆ στερῆ μπουκῶ.

Καὶ τὰ κωνιανῶ ἐπᾶσαι
καὶ ἄρῶσαι καὶ ἐπῶσαι.

— Νὰ φᾶτε νὰ χορτῶσαι
μὰ θὲ νὰ τὸ πᾶσιρῶσαι

τῆ Ἰνσουλφῶ τὸ κερπ.

— Νύφη, ποκρῶς ὁ καγιαναῖς
17) ἄξοσα δὲ ὄρτα καλᾶ

ὄρταγε πολὺκαίρια.

Ἰδῶσαι καὶ ἄλλῃ κωνιανῶ
καὶ ἐπῶσαι τῆ δουλειᾶ.

18) μᾶτρετα ἔξορῶν κωνιανῶ
καὶ τὰ κωνιανῶ ἀφῆσαι

19) ἔμπαυα ἐπῶσαι

τὸ πῶλῶ ἐκᾶθουα 23

15. Ἦν ἔκᾶθουα νὰ σπῶσαι.

18. εἶδος θεατῶν. 19. κωρῶν κωρῶν.

21. Σὲ παρῶλῶν καὶ ὁ φρεῖς εἶνα

στὴ μὴ πᾶσα. Σὲ ὄλας τὶς ἄλλας εἶνα κωνιανῶς, ποὺ φρεῖται

νὰ εἶνα καὶ τὸ σπῶ, (αὐτῶν 40 παρῶλ, ἀνεφῶρῶν κωνιανῶν, 4 ἐπὶ δῶς

ποὺ, καὶ 1 κωῖδῶ). 22. ἐ. γοῖλοδῶν ἄγγορα. 23. εἰνῶρῶν καὶ γοῖλοδῶς, λαβῆρῶς.

Ἐβγῶν 17) ὁ πατέρας μου

ὁ σιγνᾶδὸ μου πεθερῶς

— Δουῖα, μᾶς ἐμπαυῶν κωνιανῶ

δὲν τὸ καταλαβῶσαι

ὄρτα τὸν ἐκᾶθουα

μῆσα τὸ γ Καλῶδου μου;

τὸ μωκῶν μου κωρῶ

ποὺ ἔφα νελῶσαι καὶ σιγνῶν

Στὰ χῆρῶ δὲν τὸ πᾶσιρῶσαι

καὶ δὲν τὸ καταβῶσαι.

17) φᾶτε στὰ κῶρῶ - κῶρῶ
μὰ τότε δῆλῶσαι καλᾶ

μὲ κῶρῶ μὲ παχὺ σιγνῶ

καὶ ὄρτε μὲ κωνιανῶν.

— Ἐμπαυῶν ὅτι ἐκᾶθουα

καὶ ἐκᾶθουα τὸ κῶρῶ μου
μὲ τῶσο καὶ κωνιανῶ.

Μὰ γῶν τὸ λέου καὶ ἀλλοῦ

νᾶν ἢ κωνιανῶ μου καλᾶ

νᾶν καὶ κωνιανῶ

μὰ ζῶς τὰ φᾶου τὰ μῶρῶ.

17) κῶρῶ μὲ τῶρῶ

νὰ φᾶτε κωνιανῶ.

Μὰ τῶρῶ ἐκᾶθουα ἔγῶ.

25. σιγνῶν, κωνιανῶ καὶ ποὺ κωνιανῶ.

26. κωνιανῶ. 27. ποῖα.

II η γ η: Τὸ μωκῶν τοῦ Κωνιανῶ

μῆσα. Τῶσο ποὺ ποῖα φρεῖς (ἐπῶν)

μῆσα. Τῶσο ποὺ ποῖα φρεῖς (ἐπῶν)

μῆσα. Τῶσο ποὺ ποῖα φρεῖς (ἐπῶν)

Ἐκᾶθουα τὸ σπίτι μου

καὶ ἔδωσα μία καὶ ἔμπαυα

καὶ ἐπῶσαι στὸ γῶν 18) μου.

— Μᾶννα, τὸν ἐμπαυῶν

τοῦ Καλῶδου τὸ φωνά.

— Καλᾶ καμῆς, κωνιανῶ μου,

σὺ νὰ νὰ φᾶσις σὺ νὰ νὰ πᾶσις

17) ἄλλοτε ἄντρα ποὺ θὰ φρεῖς.

ἔφα καὶ τοῦ πατέρας μου.

— Ἄκο, πατέρα, νὰ ἔε ποὺ

τὸ δῆλῶ μᾶς τὸ πᾶσιρῶ
καὶ κᾶτε κωνιανῶ.

— Ἄ λέεις ἀλήθεια, Ἰνσουλφῶ,

θὰ φρεῖσαι γῶν κωνιανῶ

νὰ ἔε ἔγῶ μῆσα νὰ λαβῆς

καὶ μὴ ἔε φρεῖσαι οἱ γῶν.

— Ἄκο, κωνιανῶ μου.

Ἦν κωνιανῶν ἔσο κωνιανῶ

ἔε ὄρτα μὲ ὄρ - τρεῖς.

Ἦν κωνιανῶν ἔσο κωνιανῶ

ἔε ὄρτα μὲ ὄρ - τρεῖς.

Ἦν κωνιανῶν ἔσο κωνιανῶ

ἔε ὄρτα μὲ ὄρ - τρεῖς.

Ἦν κωνιανῶν ἔσο κωνιανῶ

ἔε ὄρτα μὲ ὄρ - τρεῖς.

Ἦν κωνιανῶν ἔσο κωνιανῶ

ἔε ὄρτα μὲ ὄρ - τρεῖς.

Ἦν κωνιανῶν ἔσο κωνιανῶ

ἔε ὄρτα μὲ ὄρ - τρεῖς.

Υπάρχει: μιὰ διαφορετικὴ παραλλαγή πάνω στὸ ἴδιο μορφολόγιο καὶ τὴν ἴδια ὑπόθεση μετ' ἰσοστάσιου τοῦ ὄχι: Καλοπόθο, ἀλλὰ Παντελέο: Ἔτσι ἢ ἤρω-
 ἔδα τοῦ μορφολογικοῦ ἀπ' τὸ σημεῖο ποὺ τὴν γαυγίζουνε τὰ σκυλιὰ καὶ ὕστερα
 ποὺ μπαίνει στὴ στάση, λέει τὰ ἐξῆς:

Στὴ στάση ποὺ ἀνέδηκα
 ἦρα τὸ μ Παντελέο μου
 χλωρὰ κεφάλι καὶ κορμὶ
 Καὶ πῆρα τὸ κεφάλι: του
 καὶ στὴ μ ποῖδιά μου τῶσαλα,
 καὶ τῶσα καὶ τοῦ μιλίηρα:
 -- Ἦλὰ πῆς μου, Παντελέο μου,
 ἀποστον ἐκαμὲς φονιά,
 ἀποστον ζε ἐσκότωσε:
 -- Τὶ νὰ ζε ποῦ, μορφή καφὴ,
 π' ἀντρίκια ρούχα δὲ φορεῖς
 καὶ ὄπλα στὸν ὦμο δὲν γαρταίεις;
 Ἄντρα ζου καὶ ὁ κουνιόδο ζου
 καὶ ὁ σεβαστό ζου πεθερός.
 Ἐκείνοι με σκοτώσανι:
 τὸ μερδικὸ νὰ πάρουσι.
 Ἔδωσα μία καὶ ἔφυγα
 στὸ σπίτι: μου εἰδιόδηκα
 καὶ ἀνοίγου τὸ μπασιόλο μου
 καὶ ἔνα φουστάνι ἔδωσα.

κόκκινο καὶ μεταξουτό.
 Στὴ Ἰζιμόδα εἰδιόδηκα
 ἔπειτα δὲν ἔψωσα
 ἔνα κουτάκι σουλιμιὰ
 καὶ ἔδωσα μία καὶ ἔφυγα
 στὸ σπίτι: μου εἰδιόδηκα.
 Ἔδωσα καὶ ἔπλκαα γυλιό
 καὶ ἀπὸντε τὸ φικαίρισα
 κατόπι τόνε πίσινα.
 Στὴ ρούγα ἦτα καὶ ἐκάθοντα:
 -- Ἐλάτε πο μαγέρεψα!
 Πρώτῃ μπουκιὰ πὸ πάρασι:
 -- Ἰνῆρη, ἔλα καὶ σὺ κοντά!
 -- Ἔφα ἀπὸντε φικαίρισα
 Κι ἐξανδευτερούσανι
 τὰ χέριρα ἐτεντώσανι.
 -- Ἰλ, μορφή γαϊδουρόκληρη,
 γιὰ ἔναν ἄντρα μοναχὰ
 ἐσκώσες μιὰ φαμιλιὰ!

1. Ἡ δεύτερη παραλλαγή ποὺ ἀναφέρεται ἑλὸ ἀπὸτὶ καγιανά.
 Π ἢ γ ἢ: ἢ Κοῦλα Ρεσβάνη (Ἄλκαονα Τυμφοπούλια).

που θα περάσει ~~ο Ηρόδοτος~~ ^{προσώθηκε ο Ηρόδοτος}
 ο Δημόδοχος να διακηλούσει ^{καθόλησε ο Δημόδοχος}
 ηρώματα στα Πύργια ^{και κλείσσει το Στάβρο}
 να ένα κοινόχρηστο άνδρα ^{σε άγνόητην της έκκλησίας}
 να και δέν ήταν ~~ο Ηρόδοτος~~ ^{Κι ο Κορροσουλής ο γκουρής}
 τον ήταν ~~ερασιμακούς~~ ^{έπληθη στη διάρκεια}
 Κι ~~δουλέσει~~ ^{το μ νόληνο}

ΤΟΥ ΣΤΑΘΡΙΑΝΟΥ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗ ΚΟΥΤΟΥΛΙΑ.

(1) Σταθριανός (5). και προηγουμενο μορφοδύ) που ήταν και τους φου-
 γοδωκούς ξεκίνησε της εποχής, αποκλείστηκε μαζί με το Στράτη Κουτούλια
 από τα Διακλατωτικά, έστις φευγόμενα. Δεν μπορούσαμε να μάθουμε αν ο
 Σταθριανός ήταν γιος του Στράτη ή φυλαγικός του (ο Στράτης ήταν πολύ η-
 λικισμένος, γύρω στα 80), και είχε μεγαλόπρεπη εμφάνιση, ψηλός, ξερακι-
 νός, με κατάλευκη γενειάδα και άτακτα μαλλιά την ηλικία του πρόσημο).
 Φυγοδωκός για μηθαιμένη αλίτ εξη χρόνια, ως που πιάστηκε. Ηθελούσε
 να δει: ο βίος είνε και το μορφοδύ: Ο Μυλωνάκος που άναφέρεται ήταν κα-
 θολικός, έλληνας των Κουτουλιάνων. Αυτός πώλησε τους στρατιώτες που
 έφυκαν τους φευγόμενους στην Ίαβηρο. Ή άπάρματα συνόλων και άλλοι
 διάφοροι προσωπικοί έλλοιοι του Κουτούλια. (1) Στράτης παρανατιμένος προ-
 σέλησε να γλυτώσει, πιάστηκε όμως και έφυγε ότι ο Στάβριανός είχε προ-
 τολεί.

Δε έχω όποιο να σταθού ^{κι ο ν έρσης ο παπής}
 και πώς να παρηγορηθού ^{κι ο έδεσφό του ο (λομής)}
 να σπείονται να νήνε που ^{το κερμάρι τη γενιάς!}
 τη σπείρα του Σταθριανού ^{Ή μωρομένε Στράτηα,}
 όπου τότε γυμνάσαι ^{πώςνες στρατηγίαται}
 να τρία Αερωτόγγονα ^{έξη χρόνια κλεισμένα}

στη Τολωνα, τοκοθ. Άν. του Ίσθίου στις εκβολές του Βήσιου. Η, και τόν Περ-
 τεύονα επιτατόμος. Καί τα δύο σημαίνουν: σούφι, αντιστοιχία (σημασιολογία). τ. ά.
 γράφτηκε. 8. Κούρηντικοί. 9. Άγιο Βήσι. 10. Άνο το Νότι της Α. Μά-
 νης.
 Ή δεύτερη παραλλαγή είναι και τούς Κουτα. Κουση - Καζουτίζιον (Hüb-
 gers) Ίάβηρο Μορέλιος (Νόση), Μηταρα (Καλιόνη) Ανατινάξον - Κορροσί-
 κου (Κολτα).
 Α η μ ο α ε ψ ε ι ε: Πατριάρχης (α. 108) και Ηρωδότης.
 1. ο άοχητός της γενιάς. Οι πρώτοι οτιζα ίσως άνατίθενται στην άγο του

Τοῦ Φευγοδίκου Κωσταντῆ Βουγιουκλάκη.

Ἡ Κωσταντῆς φευγοδίκης γιὰ ἀγνωστὴ σ' ἐμὰς (ἀσήμαντη ἔσως) αἰτία. Τὸ μοιρολόι του φαίνεται ἀπὸ τὰ παλιότερα μὲ θέμα φευγοδίκους. Ἡ γυναίκα του, μάλιστα κόπαντη εἶπε τὸ μοιρολόι.

Ἡ Κωσταντῆς ἦταν Λαγκάτης (Βουγιουκλάκης). Οἱ Σκυλαθρόμοι ἦσαν ἓνας κλάδος τῶν Βουγιουκλάκιδων. Μερικὸι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν πυγμαῖοι ἄνθρωποι (μῆκος 1.20 περίπου μέτρα μπόι). Ἄλλοι ἐξακλήρισαν. (Ὁ ὑπόλοιποι Σκυλαθρόμοι ποῦχανε κωνοειδῆ μπόι ὑπάρχουν ἀκόμα. Ἡ γυναίκα τοῦ Κωσταντῆ ἦταν Δεκαοκλάκου (Μυελόλογου). Ἡ Κωσταντῆς ἦταν ὀρατοῦς ἀντραῖς (δηλ. ὄχι ἀπὸ τὸν κλάδο τῶν πυγμαζοφόρων συγγενῶν του) ἀν καὶ ἀνῆκε στὸν ἴδιον κλάδο (Σκυλαθρόμοι).

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆς
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

ἔμεινε ἀπάνω στὴ Μπραγιὰ
 μὲ δύο σφαῖρες στὴ γκαϊφιδιὰ
 καὶ ἄλλη μία στὰ μυζαλά.
 Κι ἔσκουξε δυνατὴ φωνή
 — Ἡ Στὰβριανὴ ἀφάντη μου
 καὶ ἔσκουξε ἄκουσμα μου παιδί,
 ἔλα νὰ κἀμοι θαντέβ
 τρομάρα μου ἔ Στὰβριανέ.
 Κι ὁ Μολωνάκος πάει κοντὰ
 καὶ τοῖ ἀφάρσε τὸ γκρά.
 Τὸ ἀργυρὸ ντυφέκι του
 ποῦ τῆγε στὴ μιλκῆ του
 Πῆρε καὶ τὴ λουρίδα του
 ποῦ εἶχε στὴ μέση του
 τοῦ πάρα καὶ τὸ λεπτὸ
 ποῦ τοῦ βαστοῦσε τὴ γκαϊφιδιὰ
 Πάραε τὸ ρολοὶ του
 ποῦ ἔλεπε τίς ὕρες του
 Πάραε τὰ δαχτυλίδια του
 ὅπουχε στὰ δαχτυλά του
 Πάραε καὶ τοῦ Στὰβριανοῦ
 τὴν ἔμορφη του κεφαλή
 γιὰ νὰ πιστέψει ἡ Ἀρχή
 τὴ Στὰβριανὸς ἔχει γκαϊφιδιὰ
 Κι ἔσκουξε ὁ Στὰβριανὸς τὴ φωνή:
 — Ἡ Στὰβριανὴ μου, ἀφάντη μου,
 καὶ ἔσκουξε ἄκουσμα μου παιδί
 Ἔλα πέσου πέννα καὶ γκαϊφιδιὰ
 νὰ κἀμου μία πιστολή
 νὰ στείλω στὴν Ἀμερική
 νὰ ῥθουσι τὰ ξεδέρφια ζου
 τοῦ σαύλους νὰ σκοτώσουσι
 καὶ ἔσαν νὰ δικηώσουσι.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

Ἡ γλῶσσα τοῦ Κωσταντῆ
 ἦταν λαϊκὴ τίποτα
 καὶ ἐγγὴς ἀντάρτης στὰ βουγιακὰ
 καὶ ἐγγὴς καὶ στὰ πόντια
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό
 καὶ ἐγγὴς ἀπὸ τὸν λαό

και ὁ μὲν μου ἀνελιδίμπισα
και ἡ πόρτα ἐκουριάληρε
— Αἰρετός ἐναι τοῦ σκουρτρά:
— Εἰματα¹ οἱ χυπορούλακες!

Ἐρηώθηα και ἀνοιξα
τοῦν εἰμα, τοῦν ἐκίληρα:
— Τί θέτε, τί γυρεύετε;

— Ἰυρεύομε τὸ γ Κοσταντῆ
νὰ ντόνε πάλιε φυλάχη
τί ἔγει κερτάλη κοινή.

— Ὁ Κοσταντῆς δὲν ἐναι πᾶ
ἐναι ἔγια πάλου τὰ θουνὰ
και δόσκει γιουρδόβατα

και ἀφιέγει και τυροκομᾶ
και ρίπει γάλα και τυρί
και τῆ μουζήθηα τῆ χλῆρη.

Κι ἔβουλα χάλου τὸ σουρρά
ἢ ἔτρα λογιόνη πατρά.
— Ἄθεθ, μὴ δεθε

κῆμε τ' ἀνείρα σου ψιλὰ
τὰ πίτσουρά σου τρυγανὰ
νὰ τῶναι οἱ χυπορούλακες;

και ὁ νογιατζόλης τὸ σκυλι
ποῦ κάθεται στὴν ἀγγουονῆ
και τῶναι κόττα και τυρί

και τῶναι ἀνέκοτο² φουμί.
— Ἰτσὲρα ἐδητήα τῆ νοιτῆ³
και ἐσκούξα θουρτῆ φωνή.

— Ὅπου και ἄν εἶσαι, Κοσταντῆ,
στὸ σκυλι μας νὰ μὴν ἐφθεῖς
γιατί γιες οἱ χυπορούλακες

και θὰ ζε πᾶν φυλάχη
νὰ ζακαραῖς ἐναι ζῆσῃς.

Και κείνος ἐδαριόκουσε
και ἤθελε και ἐπλάκωσε
και εἶχε διάπλατα τὸ γράφ
αὐτὸ χέρι του τὴν ὄπληχηλά!

Διτῆ μὲ πόρτα θρου εἰμυαive
εἰσίε τοῦ χυπορούλακες:
— Τί θέτε, τί γυρεύετε;

— Ἰυρεύομε τὸ γ Κοσταντῆ
νὰ ντόνε πάλιε φυλάχη
— Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κοσταντῆς

και νὰ νὰ μὲ πᾶτε φυλάχη.
Τῆ χλῆρη νὰ μὲ κῆμετε
αἰδέρα ἢ μὲ δάλατε

νὰ μὴ μὲ ἴθουσι οἱ χυρτανοὶ
και γάξι θὰ μὲ κάλουναι.
Ἰυρτάκα ἐδαριστοῖχια

αὐτὰ γλῶνια και αὐτὰ πάλουρα
Κι ὁ νογιατζόλης τὸ σκυλι
τὸν εἶδεσε μὲ τὸ σκυονὶ

Τοῦ δάλε και τὰ αἰδέρα
σάν τι ἦτα κλέφτης και ληστῆς.
Κι εἶπε αὐτὸ χυπορούλακες.

— Σπυῖστε νὰ ντὸ ἢ πάρολε
νὰ ντόνε πάλιε φυλάχη
Ἰούρα και ἔγὼ ἡ γιαιμυρτολή

— Ἰὰ δὲ μὲ λείπε, Κοσταντῆ,
γιατὸ πῆς μου ἔγω τὶ νὰ γενοῦ
ὡς πότε νὰ ζε κερτεροῦ

νὰ κάττου νῆ νὰ πινυρευτοῦ
νῆ κολοργιά νὰ πάλου νὰ μινού
αὐτὸ Μουραστήρι τοῦ Κοουνοῦ⁴

πῶναι ἡ θεία σου ἡ Πανωοῦ
και ὁ μπαράτα σου ὁ καλόγερος;

και κεί νιε και ἄλλες καλόγιές
και Χῆρες και γαφόμενες
και καλόμοιρες και ἀφορμές!

Και ἡ ἀνοχηθή ὁ Κοσταντῆς:
— Ἰυρτάκα κῆμε ὅπολιονῆ
και ὄρτες ἡ δίχη θὰ γευεῖ
Ὅε νὰ ζε στείλου μὲν γραφή

Κι ἄν ἐναι γάλονο δεικωστοῦ
νὰ κῆστες νὰ μὲ κερτεροῦ
ἢ δεικωστοῦ ἔση νῆ ὄχτω
κῆμε ὄτσι ζούγορετα και ὄ
ἢ δεικωστοῦ ἐναι ζῶσῃς
ἢ εἰρετε νὰ πᾶτε νὰ πινυρευετε.

“Ἐνα μισρὸ παλιόνοστο σῆ Μάχη κομῆται ποῦ ἔχει δημωσειρεσει ἀπὸ πο
λί παλιά (και συγχευθεῖ μὲ πινυρτάλη. Αεθιάκη ἐπικυώλιον ὠδῆν τοῦ
θου π.Χ. 21. μοιᾶσει ἐπὶ κερτακῆ μὲ τῆ μοιᾶτικῆ) και ποῦ δὲ 8 π.
παλιόνοστο ποῦ ἔγχε ἐνομηκωτωσεται μισρὸ τὸν 31 σῆρε σὸ ἔσο μοιᾶτικῆ τὸ
ἔσο ποινυρδῆναι εἶναι τὸ ὄχτασῆρο Ἄθεθ, μὴ δεθε κ.λ.κ. ἀνυφῆρεται στὰ γλῶνια τὸ
(Τὸ ἀρχαῖο ποῦ λέει εἰλε, μὴ δεθε κ.λ.κ. ἀνυφῆρεται στὰ γλῶνια τὸ
Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

Ἰτακοῦ τοῦ Μουριάλαλου. Βλ. σχετικὰ Ἰτακοῦλοῦ και σὲν Ἰτακοῦλο 2.
157 B).

5: δὲ θέλει τὸ πρῶτ
 ἰόνε νὰ κούφιμ³ μαζί
 Μὰ ἐγὼ ἤμου Μ:Χελόγγου
 καὶ δὲν τὸ παραδέχτηκα
 Βγαίνου ἀπὸ τὴν στή νουή
 καὶ δράξου δυνατὴ φωνή.
 — "Ὅπου καὶ ἦν ἔτσι, Κωσταγιή,
 στὸ σπίτι μας νὰ μὴν ἐθεῖς
 τὸ ἤρθαι: οἱ χοροφύλακοι
 καὶ θὰ ζε πᾶσι φυλάκῃ
 "Ὅσο νὰ βγῶ καὶ ὅσο νὰ μπῶ
 πῶδες μέσα στὴν αὐλή.
 Διάπλατα τὸ νουφεύει: του
 τίς ἀρμεκχίες σὰ χεῖρα του.
 — Καλῶς ὤρτασε, παιδιά.
 Ἦν θέτα, τί γυρεύετε;
 — Ἰ'υρεύουμε τὴ γ Κωσταγιή

Τοῦ Νίκο

"Ἔνας ἄλλος φεγγόδικος ἀπὸ τὴ Λάγια ἤκανε πῶ ἀνυχοῖ. Μὰς τὸ εἶπε
 τὸ μοιρολόι ὁ Λίος Ποντικᾶκος (ἀπὸ τὸ Ἰερολιμένα, πέθανε φέτος 109 χρ-
 νῷ). Δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ φευγοδικήσει, ἀν ἢ διοίκηση Σπάρτης δὲν κρατοῦσε
 τόσο σκληρὴ στάση ἀπέναντί του. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ σκοτωθεῖ ὁ Νίκος
 σκοτώματος καὶ τρεῖς χοροφύλακοι.

Τὸ μοιρολόι εἶνα: σαρφέ: Βικιόθηγε γύρω τὰ 1880—85.

"Ὅπως ἐθῆγε ντεριωιζήσε!
 ὁ Νίκος, τὸ καλὸ παιδί:
 ἐλάμα: γέροντικὴ
 οἱ φίλοι του καὶ οἱ συγγενεῖς.
 ἦρθαι τὴν ἀπόφασιν
 καὶ εἰδιώθησε στὸ Δικηγῆ
 τῆ Σπάρτης τὸν Ἄνακρητή.

ὁ νεαρός, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄγιοι. (αἴμα, κοῦρο μου!) χαϊδευτὴ παύση σὲ παιδί ἢ
 ἐρηθῶ). 3. κοιμηθῆμε.

1. Ἰνταλαματίας. 2. ἐπῆγον. 3. ἀναστολή τοῦ ἐντάματος νὰ παραδο-

νὰ παραδώσει τ' ἄριστὰ
 --- θὰ ντόνε καταφέρουμε
 Τὸ συντημώτερο νὰ ῥθει
 σὴ Σπάρτη νὰ παραδοθεῖ.
 Μὰ ὁ Δικηγῆς ὁ Κρητικὸς
 τὴς ἔπαρε μὲ τὸ κακό.
 — "Λειψότε στὸν ἀγύριστο!
 καὶ ὁ φίλο ζας ὁ ντεριωιζήσε
 θὰ προσκυνησε τὴν Ἀρχή.
 Στὴ Λάγια ἐγυρῶσαι
 τὸ Νίκο ἐυδουλέψαι:
 — "Ἐ Νίκο, νὰ παραδοθεῖς
 ὁ μοιρολόχος ἔτσι σκυλι
 Μὰς εἶπε ὅτι θὰ πχισαεῖς
 νὰ προσκυνησε τὴν Ἀρχή.
 --- Ἐγὼ θὰ πρέγου μὲ τὸ γκαῖ
 στὸ Ἰ'αυγέτου τὰ θουά
 καὶ ὁ μοιρολόχος καὶ ἡ Ἀρχή
 μαζί μου θ' ἀναμετρηθεῖ.
 Ἦν ἄλλη μέρα τὸ πρωτ
 ἦρθε ἡ Χοροφυλάκῃ
 καὶ ἐγύρευε τὸ Νικολή
 νὰ πάει νὰ παραδοθεῖ.
 "Ὅσον εἶπαι οἱ χουῖριστοι
 εἶτι γυρίζε στὰ θουά
 καὶ εἶχε: στὸν ὄμο του τὸ γκαῖ.
 (Ὁ) νομοτάρχης τὸ σκυλι

πὺ ἦτα ἐπικεφαλῆς
 ἔπχισσε καὶ ἐφραδέρισε
 καὶ τοῦ Λαγιαίτες ἔθριξε:
 --- Ὁ φίλο ζας ὁ ντεριωιζήσε
 πὺ κάνει τὸν ἐγωιστή
 ἐσῆμερα θὰ συλληφθεῖ
 θὰ προσκυνησε τὴν Ἀρχή!
 Κι ἀπὸνε ἔφασι καχανᾶν⁶
 μὲ σύγκλινα καὶ μὲ τῶρεᾶ
 ἐφύγαι γιὰ τὰ θουά.
 Καὶ εἶθε τὸνε θγει μπροστά
 καὶ ἄρχισε ζιπόρε: μὲ τὸ γκαῖ.
 Καὶ μὲ τι πρώτες νουφρεκιές
 ἐθῆγαι σκληρὴς φωνές
 Δύο ἐπέσαι νεκροί
 καὶ ὁ νομοτάρχης τὸ σκυλι
 Μὰ οἱ χοροφύλακοι πολλοί
 τὸ Νίκο ἐλαδώσαι.
 "Ὅντε ἐξαπόλυσε τὸ γκαῖ
 τότε ζυγώσαι κοντά
 "Ἦπλεε μέσ' στὰ αἶματα
 καὶ ἦτανε στὸ ξεφύχισμα.
 Ἦρα θὰ πάρει δαθιῶ
 ὁ μοιρολόχος ὁ Κρητικὸς;
 καὶ κείνοι πὸ σκοτόθησε
 θὰ πᾶσι στὸ μ Παράδεισος!...

θεῖ. 4. Σημᾶνει ὅτι ὁ ἐνταλαματίας δὲν εἶχε ἐντουφρεκιές κανένα δὲν εἶχε κῆμε
 δῆμα πιόξη. 5. Χωριὸ (πρωτενοῦσα) τῆς κορημιασῆς (Ἄν.) Μέσα Μάνης. 6.

θμελέτα 7. ἐφρονεῖται.
 Π η γ έ ς: Ἄλας Ποντικᾶκος (Γεωλιμένος).
 Λ η μ ο σ ί ε ψ η : Π. Καλιδώνης (σφοῖμοι).

ΤΟ ΒΙΟΝ ΔΗΜΑΡΧΟΥ

Ο Θεόδωρος που έγραψατε για... και ο δήμος... 1912.

Ο Αίας Δημαρχός... 1908.

Ο Δημαρχός... 1908. Ο Αίας Δημαρχός... 1908.

Το βιογραφικό του είναι... 1908.

Το βιογραφικό του Δημαρχού... 1908.

Το βιογραφικό του... 1908.

— "Ε Αίας Δημαρχός...

Και άλλους... 1908.

"Ε Αίας Δημαρχός...

Το βιογραφικό του...

Μια Δευτέρα...

και μία...

ο Αίας...

με το...

και έπαιξε...

για να...

Μια...

— "Ε Αίας...

και η...

— "Ε Αίας...

Μια...

Το βιογραφικό...

η Αυσουσία...

— "Ε Αίας Δημαρχός...

Και άλλους...

"Ε Αίας Δημαρχός...

Τώρα...

— "Ε Αίας...

Αυτί...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

— "Ε Αίας...

Παραλλαγή - περιλήψη του μοιρολογιού του Λία Δημηρόγγονα από τὸ Μῆτρο Μουράκο (παρατσούλι του «ἡ μοιρολόστρια») ποὺ ἔχει μοιρολόγησι: κι ὁ ἔδος σὲ πολλοὺς θανάτους. Τὸ λέει τραγουδομοιρολόγησι:

Πάλι ὁ χωροφύλακας
λέει τοῦ Δημηρόγγονα:

— Ἐρχομε τέτοια ἐντολή,
ἔ Λία, θεὸ νὰ σκοτωθεῖς.
Ἴότε κι ὁ Δημηρόγγονας
τοῦρριξε μία μὲ τὸ γκρά
— Ἴάφ' τὰ γαδόνια τὰ οὐπλά,
ἔ παλιοχωροφύλακα.
Ἰάρε καὶ τὴ μ' προαγωγή
γιά νὰ χαθῶ καὶ γιὸ καὶ σὺ.

Μιά σκόλη καὶ μιά Κυρίακὴ
καὶ μιά λειυτέρα τὸ πρωὶ

σγκώθη ὁ Δημηρόγγονας
κι ἐιδιάγηκε στὸ γ Καρθουῶ
γιά νὰ θερίσει γέννημα
Τὴνε περιουκλώσασαι
— Ἐ Λα νὰ παραθεθεῖς
ἔρχομε τέτοια διαταγή
Κ: ὁ Δημηρόγγονας μιλᾷ
— Ἄ θεις φῦγε ἀπὸ πᾶ
νὰ μὴ μὲ δάλλεις σὲ μπελᾷ.

κι ἐκινεζόγγονε κοντά.
Ἰύρ' ὁ Δημηρόγγονας
κι ἐμπαστουνώθηκε καλά.

Βουίξε ὁ ἔρημὸ του γκράφ,
τοῦ ἔπε πλάτες καὶ νεφρά.
— Ἰάρε να, Μῆτρο, νὰ γρουᾷ
καὶ τὰ γαδόνια τὰ οὐπλά!
Ἐμπιῆς ὁ Μῆτρος τὴ φωνή:
— Μ' ἔπαε ἀδέφτρα τὸ σκολί!..
Βαρῆστε του, μωρὲ παιδιό, αἰ
εἰ μ' ἔφαε μπαμῆσικα.
Κ: ὁ Καρτακούνης¹⁰ τοῦν μιλᾷ:
— Ἰὰ δάρτε του μωρὲ παιδιό!..
Κι ἐνα εὐζωνάκι πονηρὸ
στὸ χιτάρι¹¹ ἐταμπουρόθηκε
Τοῦρριξε μία μπαταίριᾶ
τὸν ἴβρε κηρα κατακουτέλα
Ἰόμισ' ὁ τρέχαλος¹² μυουλά
κι ὁ ἄγιαντώνης¹³ αἰματά.
Ἰόκα μου Δημηρόγγονα,
γιάκα μου χωροφύλακα.
Ἐ Λία Δημηρόγγονα,
μὲ τὸ μεγάλο ζου ἄνομα
καὶ τὴ μεγάλη ζου στολή
καὶ τὴν ὠραία καλλομή
Ἦ Ἄλεξάντρια¹⁴ ζε ζητᾷ
νὰ πᾶεις νὰ θιάνεις χρήματα.

— Ζ' ἐκίσα Δημηρόγγονα,
στὸν τόπο νὰ παραθεθεῖς
στὴν ἔξουσία, στὴν ἄρχή

γιατὶ ἀλλοῶς θεὸ σκοτωθεῖς
Μὰ κείνος ὁ φρεκόλακας
τοῦνε μιλᾷ ἀπὸ μακρά:
— Νὰ μὴ ζυγώσετε κοντά.
Ἐγὼ εἶψ' ὁ Δημηρόγγονας
μὲ τὸ μεγάλο τ' ἄνομα
Ἐγὼ δὲ μ' παραζώνησαι:
σὲ τέσπερα - πέντε ὀπλά.
Ἄποσπασμα πρέπει: νὰ φεῖ
ὁ Λίας νὰ παραθεθεῖ.
Ἰατὶ εἶστε λίγοι καὶ δεῖλοι
καὶ τόχου γιά προσέδολή
(Ὁ Μῆτρος ποὺ ἦσα ἕδοντῆς
καὶ ἴβρε νὰ μ' προῖσασεῖ
καὶ γρηνατόρχης νὰ γνεῖ
τὸν ἔξουσε ἀπὸ κοντά
γιά νὰ ντοῦ πάρε: τ' ἄνομα.
— Στάσου, θρε Δημηρόγγονα,
στὸν τόπο, θεοκερατᾷ!
— Γε παλιοχωροφύλακα.
δὲ θεὸ περάσοιμε καλά.
Θὲ νὰ μὲ δάλλεις σὲ μπελᾷ
θὰ ζε ἀκρήσου μὲ τὸ γκρά.
Μὰ κείνος θὲν τὸν ἀφροικᾷ

τομος γκεριμῶς. 9. ἐταμπουρόθηκε. 10. ἐκινεζόγγονε. 11. χτισμένο πεζούλι σὺν μικρῷ ζωγράφῳ, ὀρθόγων, ἢ οὐζάνι. λέξη) 12. κολλητὸ μέρος, οἱ ἀποτομοι κερφεῖοι εἶναι γκαίτοι τροχίλους. 13. Τσοθ. ὅπου καὶ ἐκκλπροῦδα. 14. Στὴν Ἄλεξάντρια τῆς Αἰγύπτου δούλενε παλιότερα ὁ φενικόδικος. Πήγαινε ἀπὸ τὴ Μάνη ἐκεῖ μὲ τὸ ζουπὶ (μὲ τὴ διάρκεια).

Π η γ ε ζ: Ἦ δημοσιευμένη παραλλαγή εἶναι ἀπὸ τὸν Π. Κασδόκωστα (Καστανιά) Παλάνης. Παρατίθεται εἶναι σὶ: Π. Μαντοῦβαλος (Κόστα), Κωφ. Μουζέκος (Κοῖτα), Κωνσταντῖνα Δημηρόγγονα (Κοῦνος) Ἰα Κωνσταντῆ - Ἄντιόκουρου (Σταυροῦ), Πητροῦ Σάσιση - Βαφινάντη (Μεζάσος), Γιάννης Μιχαλάκος (Νήρι), Κωφ. Μπόφος (Κρημονάνακα), Πύργ. Σκιαφιδά - Δίονη (Κοῖνος), Μαφίλη - Κοισουλάκου (Δροῦ), Αἰας - Μυροῦλης - Κουζέκος (Δροῦ) καὶ πάμπολες ἄλλες ποὺ εἶναι ἐλλιπέστερες.

Α η μ ο σ τ ῖ ς ε τ ε ζ: Πητροῦνης (2 παραλλαγές) καὶ Καλλιδώνης.

Τὸ Μῆτρος Ψικᾶκο

Τὸ Σταυρὶ εἶναι ἡ πρὸ ἀνάμικτα ἡλικία τοῦ Καταπαργίου καὶ τῆς ἀπο-
κλειπῆς Μάνης. ἔχει τὰ μυστήρια ἔθνη εἶναι πρὸ ἀπειρία, οἱ ἀνθρώποι πρὸ
ἐκκοιμητοὶ καὶ ἐξορμητοί. ἔχει οἱ βαρύτεροι καὶ οἱ γλυκύτεροι, οἱ φευδόμενοι
καὶ οἱ ἐρωτικῆς τραγωδίαις ἦσαν συνηθισμένες λέξεις τὴν ταλαιπωρία. Ἦν
Μῆτρος Ψικᾶκο ἀπὸ τὴν Ἄγρια Κυριακὴ (κοντὰ στὸ Σταυρὶ) ὅτερα ἀπὸ γε-
γοντικὴ ἀποφάσιον νὰ τὸν σκοτώσῃ ἐπειδὴ τὰς εἶχε σφέσεις μὲ μὴά Ἰων-
νοῦ (εἶχε ἄντρα Παρρακευάκο) οἱ συγγενεῖς τῆς. Ὁ Μῆτρος σκοτώθηκε ἀ-
πὸ τοῦς Παρρακευάκοις καὶ διαδόθηκε ὅτι τὸν σκοτώσε ἡ Ἰωννοῦ πρῶτη
τοῦ ὅν ἦταν ἀλήθεια. Τὸ μορφοῦ εἶπε ἡ Σταυροῦα Ψικᾶκου (Αἰγροῦ Σου-
καῖ) ἀδελφὴ τοῦ Μῆτρος. Ὅλα αὐτὰ λέγο πρὶν τὸ 1900.

Τῆ νύκτα τὰ μεσάνυχτα
ἓνα νουφῆαι ἀγροίχηρα
καὶ ὄξου ἐκατεδάχτηρα
καὶ ἦδρα τὸ καθεύεται μου
στῆ μεσολατῆ πούγος
καὶ ἐλόγη καὶ ἀνοστένας
καὶ τούρα καὶ τοῦ μύθου
— Ἐ Μῆτρος, ὅε ἔε τῆλα;
Νε μὴ ἡ παλιεὶς στῆ Ἰωννοῦς.
καὶ οὐ μὲ ἀποφάσιον
— Μορῆ κατῆ μου Αἰγροῦ,
γὼ τῆ Ἰωννοῦ τὴν ἀγροῦ
καὶ μὲ ἀγροῦ καὶ ἡ Ἰωννοῦ.
Μὲ φωνάξε ἀλλοτῆ φωνῆ
— Ἐλα κοντὰ, ἔ Αἰγροῦ,
καὶ δρόλε τῆ ἐλευτερά σου
καὶ ὅτε μου ἀλάφρα - λαφρα
μὲ ἔπαι τῆ Ἰωννοῦς ὁ γροῦς
ἀπὸ τῆ γλυκύνόπουρα.
— Ἰροῦρα μου τὶ ἔπαθα
ἐτίμου νουφῆαι καὶ στυγεία
πῶς νὰ γὰ πᾶου στὸ χροῦροῦ.

Μία ἐνταῶς ἀεποπερικὴ παρλιλατῆ μὲς ὄνον ἀπὸ ἄλλα χροῦρα καὶ
τοῦ ἀγορῆ στὸ ἴδιο θέμα:

Ἐ Δημητροῦκα, ἀφῆτη μου
ἔε τῶσούκα τὸ ψυχικό
εἶ στὸ Σταυρὶ νὰ μὴ ἡ περῆς
εἶ ἐπέρασα στὸ μαγαζὶ
καὶ τῶρα γεροντικὴ
ἔδεν νὰ σκοτώσῃ
.....
Μία σάλη καὶ μὴά Κυρίακῆ

καὶ μὴ ὀσπορικὰ γροῦτῆ
στυγῆκα πολλὰ πρὸ
ἀλλοῦ καὶ ἐστοῖστηκα
καὶ τῆ καλὰ μου ἐφῆσα,
νὰ πᾶου νὰ πᾶου ἀντίερα
ἀφοῦ ἐλευτερίκα ὁ παρῆς
Κὶ ἄκουσα μὲς νουφῆαι
καὶ ἀπέσις τὸ κατὰλαδῆ

1. ἀδέσπ. 2. μέση. 3. γροῦρο.
II η γ η: Πειροῦ (Σταυροῦα) Βαροῦτη (Σταυροῦ) Μῆτρος.
'Αδ ημοσλε v r o.

τ' ἔναι δικό μου ὁ μπαλόνισμας
 Κι ὄσον ξεπεταχτήρια
 κι ἐιδιόχηκα καὶ τὸ βρεκα.
 Μοῦκαμε μὲ τὸ νόημα
 κι ἦτα περμένο σὰ μουβερλάι
 — Καρφή γιὰ ζῦγισσα κοντά
 καὶ θγάλε τῆ τζεμπερα ζου
 καὶ ὄσεσ μου σιγά - σιγά
 καὶ ζῶσε μου ἀλαφρά - λαφρά
 Καὶ γὼ ἢ κακοθάνατη
 κι ἢ πεντακοψοκέφαλη
 ἔδραλα τῆ τζεμπερα μου
 γιὰ νὰ ντὸ ζῶσου ἐνδύμαζα
 κι ἐκονοζῶγισσα κοντά
 μὰ ὄσον ἢ κοιλιά μὲ τ' ἄντερα.
 Ἐπιζῶσα καὶ τὸ ξεταζα
 — Πιόνε κάρνιμε φονιά;
 — Ἐργίτη τῆ Γιαννοῦς ὁ γκράβ
 μὲ τῆ λουριότα τῆ μὲ πλαϊτειά.
 — Ἐ Μῆτσο δὲ ζέ τῶλεα
 ζέ ζέ σκουζα τὸ ψυγιτὸ
 ὄτι νὰ κάτσειε φρόνιμο
 γιὰτὶ ζέ προζήλευσου.

Ἄλλες οὐδὲ παραλλαγές. Πιὸν ἀπὸ συγγενῆ τῆς μορφολογίστερας. τῆς
 Βαγγελιώ Σουκαρῶ (Σάλπηα), Σταυρί.

Ζέ τῶλεα, ζέ τῶσουζα
 Μῆτσο, μὴ μὲ πάειε στὸ Σταυρί
 γιὰτὶ ἔχειε πάτημα διαρῶ
 Καὶ μ' ἔλεσε ὁ Μῆτσο μου
 — Ἀγροίκιστο, μωρή καφή

1. Χωριὸ τοῦ Κατασγαγιῶ (Αποκαεῖρή Μάνη). 2. δύο σφαίρες διεπέντες
 μὲ μὴ πατάλα. 3. κάποιε μὲ τὰ μούτρα. 4. ἀδελφὴ 5. ἀδελφός 6. ἡ
 ζωήκαμε.

Πηγή: Σταυρὸς Μανουδάκος (Κάστρο), Γιάννης Μιχαλάκος (Νόρι) Γιάν-
 νης Μαρομπαγιάννης (Ποζάνικα), Δημήτρης Μαντουδάκος (Μεσσήτιος) Κοίτα,
 Βασ. Κουρθεῖτης (Κοῦνας).

Ἄδῃ μου τὸ ἄντρο.

Ἐγὼ εἶμ' ἢ Πούλια τοῦ οὐρανοῦ
 πούχα πεντάδα τοῦ καφούς
 πού μ' ἔφυγε ὁ Μῆτσο μου
 μὲ τὸ σκοτάδι τῆ νυχτὸς
 Κι ἐπῆρε κικρογτουφεκιά
 στῆ σκάλα τοῦ Παρρασκευῶ.³
 Καὶ ἔφτασε στῆ μὲ πόρτα μου
 κι ἐφώνηξε μία φωνή
 — Ἐκάρηγο, μωρή καφή,
 γιὰτὶ μὲ ὠδῶ ἀπιστα

Π ἄλλη ἀπὸ τὸ ἰάγγη Κριολάκο (Κοῦνας).

Ζέ τῶλεα, ἔ Μῆτσο μου,
 τῶλεα, Δημητράκη μου,
 εἰ νύχτες νὰ μὴ μὲ περπατεῖς
 νὰ μὴ μὲ πασίεις στὸ Σταυρί
 τ' ἐπέρασα στὸ μαγαζὶ
 κι ἐκρυφουλοθεϊνεϊνιάζασι
 Μῆτσο, νὰ ζέ σκοτώσουσι.
 Καὶ μ' ἔλεσε ὁ Μῆτσο μου,
 μὲ ἔλεσε ὁ Δημητράκη μου.
 — Μὴ σκιάξουσι, μωρή καφή,
 καένιας δὲ μὲ κουτουρῶι
 γιὰτὶ ἔχοι πλατέεσ καὶ νεφρά.
 Μέσα ἦμου κι ἐμαγέρευα
 καὶ κουταλιζέεσ ἔφτεινα
 τῆ νύχτα τὰ μεσάνυχτα³
 Ἐνα ντοφρέκι ἔπεσε

ἄμέσως τὸ κατάλαβα
 τ' ἔναι δική μου ἢ ντοφρεκιά.
 Ἀπόξου ξεπεταχτήρια
 κι ἔφρεξα κατηφορικά
 κι ἦβρεκα τὸ Μῆτσο μου
 κι ἔκαϊσα μὲ τῆ φωτιζιά
 Γιὸ γειμενὶ μου ἔδραλα.
 καὶ τῆ γ κοιλιά του τούδεα
 κι ὕστερα τόνε ριότιστα:
 — Ἀμπούονε ἔκαϊεσ φονιά
 τῆ νύχτα τὰ μεσάνυχτα;
 — Ἦ νὰ ζέ πού, μωρή καφή:
 Μ' ἔφρασε τῆ Γιαννοῦς ὁ γκράβ
 ἀπὸ τῆ γ κλειθρόρτορουπά....
 Ἦ πουτανάρας τῆ Γιαννοῦς
 πούχε τὸν καύκουσ τὸν πολλούσ...

1. ὄκουσε, προστακτική. 2. ἀδελφὴ. 3. στῆ σκάλα τοῦ σπιτοῦ τοῦ Πα-
 ρρασκευῶ. 4. τὸ τραῦμα του τοῦ ἔφρενε μεγάλη φρόντιση, φλόγισση, λαίμητοδιά
 εἶναι ἢ φλόγια τῆς φωτιζιάς. 5. ἀγματοηκούς, καένιας= σύντροφος, ἔξ οὗ καὶ κα-
 ῶτασι= ἰδέσθαι.

1. ἀνταμιβάνει νὰ μὲ γκίρει, φαχιαῖά νὰ κάρσει (τὸ ε. κοιτοερεῖ), ἔχει τὸ
 φάρμακ σὲ κερτὸ λάδι στὸ τριγῶνι καὶ γίνεται ἕνα εἶδος τριγῶνι. 3. ἐπῆ-
 γάνησε τῆ νύχτα ἐπειδὴ τὸν ἦμερα ἔχε δουλειές. Τὸ φῶτ ἦταν γιὰ τὴν ἐπόμενη μέ-
 ρα. 4. 5). καὶ προηγουῖ, παρὰ, ἐπὶ. Τὸ τραῦμα φέρνει φλόγισση. 5. μαν-
 τῆ κεντητή, κερταλόδεσμος. 6. Ἦ νὰ σοῦ πῶ.

ΤΟΥ ΠΙΩΡΓΑΤΣΙΑ ΝΙΚΟΛΙΝΩΚΟ

Οι 'Αθρούνειάνοι είναι από τις ταχύτες οικογένειες της Μάνης άπου ά- νήσουν στην ίδια οικογένεια με τους Αθιωτοργωνιάδους του Κοινοῦ. Οι πιω- ργοί τους είναι στην Προβάλα του Κατωπαργίου (Αποσκιαδά). 'Ο Πιωργη- τ'Αθουλός ήταν θείο άδελφός άδελφός. Πρωτοκράτορας την περίοχην. Μία φορά που τον είδε τὸ άπόσταγμα με τὸ γράφά του λέει «Μπόρα έχεις θηλο!» «Ναι και έ- χου κι άλλο!» Και τότε δείχνει μία μαχαίρα! Δεν τότε περιβάλανε. Είχε κομπάρια με τον Πιωργατσία Νικολινάκο άνι τὰ Παργιά, από τι Δαρουδής, συγγραφέμενα δξου από τον Κοδωο και τον είχε στεφανώσει. Έκείνος ήταν ά- τὸ μαχητή άκοίνοια. 'Ο Πιωργατσίας ήταν άγαθός και τίμιος άδελφός. 'Η- ταν άγαθός από άδελφός και είχε κοινότητες ένα καινούριο όπλο. Άλλα «ένα όπλο έπληροδωο πολιτικά με τον κομπάρσο του, του 'Αθρούνειάνοῦ, στη πόλη». 'Ο Πιωργατσίας έπήκωσε φωνή από γ κομπάρσο του και ήθελε αέ- λους. 'Υστερα όιος έκαλοοιότασε κι έχρηόισαν καθόσέχοντα. 'Ο 'Αθρο- υνός όιος μετά φαίνεται ότι τὸ έγραφετση — 'Αέρα που έχει πάρε; ό γκι- ζουότανας — είπε. Την άλλη μέρα λοιπό ό Πιωργατσίας είχε πει κανήνη με τὸ καινούριο του όπλο. Έπέρα από 'Αθρούνειάνοια και ήθελε στην άπο- στασία του πιωργατσία και άπό τον άδελφό του ό 'Αθρούνός με τον άνη- τικό του. Έπέρα για τριόφο. Τοῦ ζήτη ό κομπάρσο του τὸ όπλο του και να ντό θεί. Άθως ό Πιωργατσίας τὸ όπλο. Το πηο έκείνος τὸ γόλασε και τότε ποσάρε τὸ Πιωργατσία «Πέ χαίτες, που άέρα έχεις πάρε». Άλλη φορά, όπος την έχραση, άια σφαιρές φωνή άέ γλυτωσε!... Δίχου φείνα. Δίκα- ο δέ θα πάρε; Τρακίσου!» 'Ο Πιωργατσίας έήρσε με τὰ χείρια κρηωοτά, όπος λέει και από μοιρολόι, στη γυναικά του, τη Λιανούλα. Έκείνη όιος και ή όια ή μάνα του, τότε όρασε «Σαφιατωμένο». Άπό τότε όλο «Σαφια- τωμένο» τον έλέανε. Δαγκώθη κι έφυγε από τη Μάνη, γιατί δεν ήθε να γράλη- ματίσει.

Στα έγτώ χρόνια έήρσε στη Μάνη. Στη Μίνα όιος που έτόρα άκουσε κι άπραγοόουνα ό άδελφός από μαχαίρι που έπικανε, τὸ μοιρολόι του που είχε πει ή γυναικά του. Τοῦ γήρσε τὸ μαχαίρι τότες. Έπαρσαόεσε έναε άλλουο κομπάρσο του να ντόε κούφει από όπτι του που ήτα άπέκωρι σε 'Αθρούνειάνοια. Έκωρη έκει. 'Όρα έήρκε ό 'Αθρούνός από λακό του άπέκωρι, τότε κρούει. Τοῦ ήθε ή μάνα από όπτι. Έσκουσε. Βγαίνει ό άνητήό του και όι γυναικάς. Σαφιατίζει. Δαγκώθη τον άνητήό. Έπρωμάτασε και άνα όνο άδελφός άδελφός.

'Ο κομπάρσο του ό 'Αθρούνός που τον είχε πάρε ή μάνα από όπτι- νι. Δεν έδείλασε. Ήσε με μία πέταξα τὸ όπτι του από κεράκι κι έπήρε τὸ γράφά κι έρήνασε να πλιάτσουε να φάξουε για τὸ φωνά, όπου ένα κομπάρ- σο. 'Ο Πιωργατσίας είχε όρει κι είχε κρυφεί από φραγκοπερίόλο. Η κομπ-

πάρα του έκανε ότι φάχει με τους άλλους κι είχε σταθεί όπτι από μοιρολόι: της φραγκοσοικιάς που είχε κρυφεί ό Πιωργατσίας κι είχε στους άλλους «Ν- τὸ να δεν ένα κέντρι, άλλου φάχει». Μέχρι που έήχουσε όεν τον ήθερα. Κι έφυγε κι έόόάχι από όπτι του. Άπό τότε ή μάνα του όεν τον είχε έπληκ- τωμένο. Μία έαόεση του Πιωργατσία, γκατρωμένη τρηόεση, πωρομένη 'Αθρούνός, έόόάχι έκει που ήτα κι άκοίνοια τὸ σκατωμένο 'Αθρούνός, να σκαίσει κι έκείνη. 'Ο 'Αθρούνός που ήτα άέρος με τη μεσάετα την άνα- τσι από όπλο και ματωμένος όπος ήταν την έόόεσε λατωτά. Άέρε τι έτι- θανε ή γυναικά. Είχε θάλασε τὸ μαχαίρι του. Γιατί τι γυναικάς όεν τις έπρω- ασε ποτέ.

«Όλα αυτά έγιναν την τελευτάτα ζεραετα του περαόέμου άίνοια. Το μοι- ρολόι αυτὸ είναι όαν «έθικτός όιος» τον Κατωπαργίου τσο είναι σαρρηόέμενος να τρηουόέται άνι τὸς άδελφός αέ γλέντι.

'Πό πρώτο μοιρολόι τότε ή Λιανούλα τὸ γένο; Πωροόέχοντα τον Κοι- νοῦ, ή γυναικά του Πιωργατσία. 'Τ' άλλο τότε ό Πιωργατσίας μωχαίρι του από έπυό του». (Η όνήγηση του Αίο Παρναόόος άνι τὸ Πελοπόννησο).

«Πα Νικότα σεις έναη ά έργόου αντὸ τὰ Παργιά! τὸ γήλοκό μου ζαλωτέ!»
Στη πόλη που έπέρανα ήθερα τι γειτόνους κι έκρωποσοόεστωόίτα κι έήνα μεσα έόόάσαι. 'Υόόος και τίσε πωτό; — 'Πετόνους και χαίρανες τι κρωποσοόεστωόίτα και μέρα μεσα όάεσε; — 'Πι να έε ποόε; Πιωργατσία; 'Πό Πιωργατσία έτακώοα; και τον έξάραώοασι, και ναόου στην Προβάλα μεσα σε 'Αθρούνειάνοια. Διγκώληκα και έφυγα κι έτίδαηκα από όπτι που

κι ήθερα τὸ γ κομπάρσο μου — 'Αθρούνός που, μόνη Πιωργατσία κι ό Πιωργατσίας θα άκαίσοει; να νή με όος νή με τρείς. Η άίνοια από γέλοια του τὸ γράφ και πάρε για τὸ Πιωργατσία. Βάνουε όπλο από μαροτά κι άπέρι άπέόηκα άήληά, τήραε κρηωοόέρα.

— Μη γ κλάεις, μόνη Πιωργατσία γιατί έργετα ό Πιωργατσίας έκει στη γ Κοραόέτρουνα! Μείσ' από Κοραόόος τὸ όεντρεό άκώουσε ποόος λαόε στη μέση ήτα ό Πιωργατσίας κι είχε τη έόόάνα άναρηόά κι είχε τὸ γέλοια κρηωοόά και έκρωποόέοια κρηωοά.

1. Χωροῦ τῆς Κατωπαργίου μετὰ τὸ Κοινοῦ καὶ Στρατοῦ. 2. προσηγορία τῆς Οργάνῃς (= κωμῆς) τῆς. 3. Χωροῦ κοντὰ στὴ Προβάλα. 4. τὸν. 5. Ἄλλη παραφραστικὴ ἀπό 'Αθρούνειάνοια.

Μέσ' στὸν Κριάλακο τὸ δειντῶ
ἀγνάντηε πολὺς λαός.
Στὴ μέση ἴσαν' ὁ Γιωργατζᾶς
κι εἶπε τὸ χέριμα κρειμαστά
τὴ γάσκα τὸ ἀκαρριχτά.
Καὶ ἡ Γιαννούλα τὸν μιλά.
— Ἐ Γιωργατζᾶ, ἔ Γιωργατζᾶ
ἔ Γιωργατζᾶ εἰ ἔπαυες;
Ξαριματωμένε Γιωργατζᾶ,
τὸ δίκαννο εἰ τῶκαμες;
Γέρας νῆ τὸ πούληρας;
νῆ τὰ χερτία τῶκαϊες;
νῆ νὰ νῆ ν' ὅποιες κρπαί
στὸν μπάρσα μας τὸ μαγαζί;
— Ἄκο, Γιαννούλα, νὰ ζε ποὺ
ἄκουσο, γαϊδουρόκαληρα,
δὲν ὄρα, δὲν τὸ πούληρα
τῶκουσο τοῦ κουμπάρου μας
νὰ μᾶσε φέριε: τὰ μιὰ
τὰ πούπουλα καὶ τὰ φτερά.
Ἄκο, Γιαννούλα, νὰ ζε ποὺ
νῆραξο τὰ παιζία ζου
νὰ ν' ἀκαστήσεις ἀφρανά.
Τὸ δίκαννο νὰ δεικνωθεῖ
θέεις μὲ ζου, θέεις μὲ τρεῖς.
.....
Σηκώθηκα ὁ ἀμρωτωλός
κι ἀπάνου μου ἔβαλα τὸ γκρά
καὶ τὴ λουρίδα στὰ μπροστά
καὶ πάου στὸν Τροχάλακα.
Ἔνα σκολάκι: μὲ δουτᾶ
καὶ τὸ λουρί μου ἔβαλα
καὶ τὸ σκολάκι τῶτῶρα:
Κι εἶπα: «Πούτᾶ τοῦ Σαταγᾶ

καὶ μέσα πὺ ἐμπουλάρα
μέσ' στὸν Γραγῶ τὴ γκάμαρα
καὶ τὸ σταυρὸ μου ἔκαμα
καὶ χάμου ἔβαλα τὸ γκρά
καὶ τὴ λουρίδα μου μπροστά:
— Θέμου καὶ Παναγία μου,
νὰ ξημερούσε: ὁ Θεός
Καὶ ἀπῶντες ἐξημέρουσε
κι ἡ πλάση ἀνανοίθηκε
ἐβγήκε ὁ Γιωργάκαρος
ἐβγήκ' ἀπόξου στὸ λιανὸ
ἔνα φρουσέκι ἔβαλα
τῶριξα μία ντουφεκία
καὶ τῶδῶθα: τὰ κάτουκα.
Κι ἐφῶναξε μία φωνή:
— Μὲ φᾶσι, Τούρκο Νικολῆ!
Ἐβγήκε καὶ ὁ Νικολῆς
τῶριξα μία ντουφεκία
πάει: ὁ κάλλιος τὴ γενιά.
Κι ἔκαμα στὸ γ κατήφρο
καὶ στὸ λαγγάδι ἔτρεξα.
Ἦ νύφη μου ἡ Δρακουλού:
— Ἄγιστο, β' καθουστάκι μου!
— Ἦ λέεις, μωρή Δρακουλού.
Μ' ἀπάντο' ἡ γυναίκα μου
κι ἐφῶναξε μία φωνή
— Ἄκο, γυναίκα νὰ ζε ποὺ
τὸ δίκαννο ἐδεικνωθήκε
μ' ἔβανε καὶ μὲ ζου - τρεῖς.
— Ἄκο, Γιαννούλα, νὰ ζε ποὺ
τὸ νοὺ ζου τὰ παιζία μας
τὸ Νικολῆ καὶ τὸ μ Πούτᾶ
Κι ἀπέτ' ἐξεσηκώθηκα
καὶ στὴ Φουτᾶ ἐτῶδακα.⁷

1. ἄκου, ἄκουνο(ν). 2. ἀντὶ «εὐδα», ἀλλομονο, τραγικὸ ἐπιφώνημα πανό-
χωο. 3. σενάκια, μίγνυλα. 4. τότε σκότισε. 5. κορυφίω, κορυφία. 6.
νὰ σπῶ πῶ. 7. ἔφωγε κι ἐβῆσε μετὰ 10 χρόνι, πὺ ἔβανε πᾶ σινιδωστέι.

τοῦζουσα δύο φάσκαλα:
— Ἐ ζήστωρησίρη Γιωργατζᾶ,
τὸ δίκαννο εἰ τῶκαμες
τῶρας νῆ τὸ πούληρας;
νῆ στὰ χερτία τῶκαϊες;
Νῆ νῆμπος τῶκαες κρπαί
στὸν μπάρσα μας τὸ μαγαζί;
— Ἦ νὰ ζε ποὺ, Γιαννούλα μου;
Δὲν ὄρα, δὲν τὸ πούληρα
νεῖτε χερτία τῶκαϊες
καὶ οὔτε τῶκα κρπαί
στὸν μπάρσα μας τὸ μαγαζί.
Τῶδουσα τοῦ κουμπάρου μας
νὰ πάει: νὰ πούλουνηγᾶ
νὰ μᾶσε στέριε: τὰ μιὰ

Στὴν παράλληλη Π. Κασιδόκοιτα καὶ Π. Βασιμέντη (Σάσσαρη) ἀνα-
φέρεται: μετὰ τὸ σπῶ(ν) ἢ νὰ λέει ἡ γυναίκα του:

Ἐγὼ θὰ πάου στὸ Σατόρι
νὰ μάθου ἀλήθεια καθωρή
— Ἐ δάσκαλε τοῦ θῶδορη
γὰ πέ μου ἀλήθεια καθωρή.
— Ἦ: νὰ ζε ποὺ, Γιαννούλα μου
μέσα ἦμου κι ἐκῶθρο
κι ἐπάστρωσι τὴ ζυγαίριᾶ
καὶ μπῆκε μέσα ὁ Γιωργατζᾶς
μὲ κασιτῆχα μὲ ζητᾶ
καὶ μὲ ζητᾶ γὰ ξεβαστή

νὰ πᾶμε ἀντάμα καὶ μαζί
μὰ γὼ εἶχα τὸ μαγαζί
Μὲ τῶπε κι ὁ Πνευματικὸς
καὶ δὲν τὸ πίστευε ἐγὼ
εἰ τότε ξαριματώσασι.
— Ξακληρωσίρη Γιωργατζᾶ
θέεις: νὰ ζε σκατώσουσι
καίνα, τ' Ἀδωγελεόγγου
ὁ μπῆρας μὲ τὸν ἀτηγλιό
πὺ ἔβανε οἱ κουμπάρου ζου.

ὑπῆρχε δὺ (θελαυδῆ) τοῦ Κριάλακο (οἰκον. Κοῖνου) 6. ἔκαληρε. 7. πανη-
γυρῶζον. 8. ἔνν. νὰ ὀρεισίσεις. 9. μέσα. 10. ἔνν. κροσβολῆ.

Π ἡ γ ε σ: Ἀίας Μαρσίλης (Κουζέκος Δου), Μαν. Κασσιδόκοιτας (Πάλο-
ρος), Πούλος Κασσιδόκος (Πύργος Δου), Φιδιανάστη - Κασσιδόκος (Κασσι),
Πέτρος Κασσιδόκος (Πάλορος), Πετροῦ Βασιμέντη (Σάσσαρη) Μῆσπας, Σου.
Βουγιουλάκης (Λάγυα) κ.λπ.

1. ἐκωβούρι, ἐκωβούριμα 2. γὰ νὰ βρεῖ πρόφαση νὰ μπει στὸ μαγαζί ἐπει-
δὴ ντεσῶταν. 3. σπῶ(ν), τὸν ἔβγ. ἔβανον ὡσεὶ ἔβαν ἔβθραυς. 4. πανηγια-
τῶς, παντῆς.

Ο Κυρίαρχος Μουσιγόρος, Νίνα (και ὁ Περ. Μαντουδάρος, Κοίτα στὸ σκεδὸν θύσια παραλλαγή). Λέει πὸς δὴο τὸ μοιρολόι εἶναι ἀπ' τὸν θῆο τὸν Πρωγατζᾶ θραλημένο:

Μέρι τὸ Κριαλίκικο δειρπὸ
 μπεζύτηρε πὸλὸς λαδὸς
 Διτῆ μέση ἦταν ὁ Πρωγατζᾶς
 κι εἶχε τὰ χεῖρια χρειαστὰ
 τὰ μᾶτις καρποφραξὰ
 Και ἡ Παννούλια τοῦ μιλά:
 — Σαριανομένη Πρωγατζᾶ
 τὸ δίκωνο τι τόλαις;
 τῶρας νῆ τὸ πούλησας
 νῆ τὰ χερσὶ τῆραις;
 στοῦ μπάστα μας τὸ μαγαζὶ
 μὲ φίλους καὶ μὲ συγγενεῖς.
 — Δὲν τόφρα, δὲν τὸ πούλησα
 ἰνῆε γαρτὶ τῆραια.
 Ἰζῶσσα τοῦ κομπάρου μας
 νὰ πάει νὰ πουλοῦνηγὰ
 νὰ μᾶς ε φέρει τὰ μισὰ
 τὰ πουπουλά καὶ τὰ φτερά
 νὰ τῶφεις καὶ νὰ καλοτερῶς.
 Και ἡ Παννούλια τοῦ μιλά:
 — Κάλλια χερσὶ θρὲ Πρωγατζᾶ
 νὰ ἀκούσου τι ἐκρότωθηςες
 περίπὶ πὸ τῆριματῶθηςες.
 Ἦι ἄφρας στὰ πικρίδια μας
 ἔφα φωτῆ: ἀξέκουατοῦ
 ὅθ ὄθ ξεσκίξεται ποτέφι!
 — Παννούλια, λάδε ὑπομνηγῆ
 τὸ δίκωνο νὰ πλιερωθῆι

Θεῖς μὲ δύο, θεῖς μὲ τρεῖς,³
 Ἦνα Διαδάτο ἀποδραῖν
 ἀπὸ λαυλοχάλιζε
 κι ἔφριξε θυνατῆ θρογῆ,
 ζοῦτηρε τῆ λαυλιᾶ του
 καὶ ξεκρέμασε τὸ γράφ
 καὶ τὸνε δάει δὴδῆλκατα,
 κι ἐπὶλάτῃ στὸν Ἰροχάλλα.
 Ἄλλος καυεῖς δὲν τόξερε
 ἰσὺο ἡ θεία Ἀγγροῦ
 πούχε δειμένο τὸ στυλι
 καὶ στου γαιθῶδρου τὸ παχγλ.
 Ἦρωτ - πρωτ' ἔ ἀποταχιά
 σγκυθῆρε ὁ Πρωγατζᾶροσά
 κι ἔφριξε δξου στὸ λακὸ
 Ἀουοτου κι ἐχτενίξτου
 κι ἐμποροσυνηξτου:
 — Ἰὰ τῆκο ἀπῆου, Νικολῆ!⁴
 Ἐῶρα νὰ πῆμε στὰ Παγγιάς
 ποῦ θὲ νὰ λατοργᾶ παπάς.
 Κι ἐφῶναξε ὁ Πρωγατζᾶς:
 — Ἦαρε, κομπάρω, καὶ τὸ γράφ
 δᾶννοσε στὸ γ κομπανυλά
 ξέθγᾶρι μὲ τὸ δίκωνο.
 Και τὸφριξε τῆ νουφειά
 Ἔκοφε ἄγρα τῆ φωγῆ:
 — Ἰὰ χάλειου μέσα, Νικολῆ,
 τί μᾶς ἐκλείσασα: οἱ ὄχτροι
 καὶ ἀριστὰ ἔχει γενεῖς

1. παρού. 2. σημαίνει: μεγάλη ποσότητα, ποσότητα καὶ δὲ σκίξεται ἀπ-
 ἂν ἔθω ἔχει μόνο τὴν πῶση ἔνοια, τὴν μεταφορική. 3. Πρὸς στιγμήν τὸ μοι-
 ρολόι ποῦ εἶχε καὶ ἡ Παννούλια. Ἄπὸ δὸα καὶ αἰτία φάινεται ὅτι τῶρε θύλακι ὁ Πρω-
 γατζᾶς μῶνος του. 4. ἀνομιᾶς του Νίνας Ἀγρολέας, τὸν εἶχε συμπορευτὸν ὁ Πρωγα-
 τᾶς τοῦ τὸν σκοτίσε. 5. Χοροὶ τοῦ Κατωταγγιῶθ. Ἀπὸ καὶ ἦτανε ἡ γυναικα τοῦ
 Πρωγ. Ἀγρολέα, τὸ γένος Κωφῆ. 6. ἀκριβὴ κολέμου - ἐμποροκαξίωθων χοροῖς

κα ἔχει ὁ Ἰροχάλλακας πλιασσει!
 Και ἔκτειο τὸ μαυροπαῖο
 ἔθριχ' ἀπῆος στήν αὐλή

Ὁ Ἰάννης Κριαλίκος (Κόνος) λέει πὸς τὸ δειρπερο κομπάρω τοῦ μοι-
 ρολογιῶθ μόνο εἶναι θραλημένο ἀπ' τὸ Πρωγατζᾶ, εἶναι ὀχλατῶθ ξεξῆδῶτηρε
 μοιρολόι, μεταγενέστερο ἀπὸ τὸ πρῶτο τὸ εἰρημένο ἀπὸ τῆν γυναικα του
 Παννούλια. Ἦ γυνὴν αὐτῆ φάινεται σωστότερον.

Ἦνα μὴ νύχεθ θρογερῆ
 καὶ τὸ σταυρὸ μου ἔκαμα
 καὶ μὴ οκάλα ἔπαρα
 καὶ πᾶου σ' Ἀγρολέγιάννα
 Ἦκει ἀπῆου ἀνέθρα
 στὸ στί: τὸ Ἀγγήτρακα.
 Ὀνας ἀπὸ ἔρηλερως
 τὸ γράφ μου ἀπορῶλεικασι
 — Ἰορθια μου, Παννυία μου,
 νῆ σῶσωμῆνος; νῆ φωνάφι
 Και λέειου τὸ Πρωγατζᾶρο
 Ἦπῶς στὸ γ κομπάρω ἦτανε:
 ἔγέριξε τῆ γ κᾶτα του
 κι ἔσπριξε τὸ μωστῆαι του
 Ἦν ἐρημῶδεμα καλᾶ
 τούδωσα μὴ μὲ τὸ γράφ
 καὶ τῆ μασῆα τούπαρα
 Και ἔθαξε μὴ φωγῆ:
 — Μὲ φᾶσι, Ἰορχο Νικολῆ?
 Κι ἔθριχ' ἀπῆου ὁ Νικολῆς
 μὲ τοῦ παπρωῦ του στὸ στυλι
 κι ἄφριξε νὰ κορδοπαρῆι
 Τοῦ φῶναξε ὁ Πρωγατζᾶς:
 — Ἰὰ μῆτῆκο μῆσα, Νικολῆ,
 κκα τὸ στί: γρημῆνᾶ
 Ἦπῶφριξε μὴ νουφειά
 καὶ τὸφριξε τ' ἀνῶκαλᾶ.
 Ἦν ἐρημῶδεμα καλᾶ
 τούδωσα μὴ νουφειά
 τὸν ἔφριξε τ' ἀνῶκαλᾶ
 Κι ἔθωσα ἔνα πῆθρηκα
 στὸ περῶδι: ἐγῶθρηκα
 Κι ἔφρασε ποῦ ἔφρασε μακῶ
 καὶ ἰ' εἶσε ὁ Πρωγατζᾶροσ
 μὲ γῶπῆρε τῆ νουφειά
 χάλκου στὸ πῶθ: χαυτοχῶ.
 φῶναξ ἡ συγγενῶκα μου!
 — Ἰῆκα Νικολῆνικολῆ!
 Ἦτῆ ἔφριξε τῆ νουφειά
 ἔφρασε ποῦ ἦτορκα μακῶ.
 Ἦξῶθρηκα στή μῶρα μου:
 — Ἦ μᾶνον. ἔ μαυροβῶνον.
 ὅθ ἔθ μὲ πετε ἀλῆη πορᾶ
 ἔφρασε ποῦ Πρωγατζᾶ!
 Ἦκῶτωσα τὸ Νικολῆ
 Ἰάδωσα τὸ Πρωγατζᾶρο!

ἐπίσημη κηνοῦση ἀπὸ δᾶλη οἰκογένεια, λέγεται ἀριστία. 7. Ἦν ἴσως ἀπὸ τὸ μωρο-
 τῆλι (μία κληροῦ) τῆς κληροῦσας ὁ Πρωγατζᾶς.
 1. Θέλει νὰ σκοτίσῃ, δᾶλλ ποτερεῖ τόσο ποῖθ ὅτι ἀπὸ ἦταν πορτί, καὶ ὁ-
 τι εἶχε δεινο, ποῦ ποσοῦχεται νὰ τὸν βοηθῆσει ἡ Παννούλια! 2. Ἦν κῶβηκα του-
 κῶ-θῆλι νὰ δειθῆι τὸν ἔγαιο ἰσὺο τοῦ ἔνοιας ὁ Πρωγατζᾶροσ. Ἄν κῶβηκα ποτεῖ
 ἀπὸ ἀνομιᾶς παρῶσι νῆ θογγῶση ἄς ποτῆρε: εἰχῶθρηκα σῶσωμῆνος. 3. ἄτος
 εἶρασε ἦταν ἠνῶδεσιμῆς του. 4. Ἦταν Νικολῆνικου κ εἶχε πᾶσι Ἀγρολέα,
 τῆν σκοτίσε ὁ Πρωγατζᾶροσ. Οἱ στίχοι 31—12 εἰκοθῶθρηκα καὶ ἔχι κῶβηκα ἦταρτο λα-
 γο καὶ οἱ 10. Ἄναγαστικὰ ποσοῦχεται μετῶξὶς σῶλῶθῆς γῆση τοῦ πῶρτου.

Παράλλαξη τῶ πρώτου μέρους ἀπὸ τὸ Γιάννη Λαζαράκο - Γερολιμένας.

Μία σκόλη καὶ μιά Κοιρανιά
καὶ μιά δεσποτική γιορτή
μέσ' στὸν Κριζαλάκο τὸ δευτέρῳ
ἀκίνταζε πολὺς λάσπες.
Ληγορξάκιμενη καὶ ἐγὼ
ἐδῆκα ἀπόξου στὸ λιακό.
Καὶ ἐπιδίεκα τὸ Γιωργατζῆ
καὶ εἶχε τὰ χείρια κρεμαστά
τὴ ντάσκα τοῦ ἀναρροχῆ
καὶ ἤτανε μιά σφοδρά.
Καὶ τούπα καὶ τὸ μύλημα.
« Ἐ Γιωργατζῆ, ἔ Γιωργατζῆ,
τὸ δίκαννο τί τὸ κριμαίς;
τῶφρας γῆ τὸ πούλημας;

Παράλλαξη τοῦ δευτέρου μέρους ἀπὸ τὸν Πούλο Κατσιδέλη, Πύργος Δυ-
ρού.

Παραμυθὴ ἦρα τοῦ Χριστοῦ
πὸ ἦρθε ἡ κομπάρσα μου
καὶ μύλησε — Ἐ Γιωργατζῆ,
ἔλα στὸ σπίτι μου νὰ μπαιβῆς
καὶ ἐγὼ τὸ δένου τὸ σκολί
μέσ' στὸν γαϊδάρου τὸ παχνί.
Σηκώθηκε ὁ Γιωργατζῆς
καὶ ἔδραε στυφουρά τὸ γαρά
καὶ ἔπαρε δὺβ χριστόφοινα
καὶ τυχανίδες στὸ ντυροδαῖ
Κι ἐδίχην στὸν κομπάρσουλ του
καὶ ἔκατσε παραφύλαε
στὸ παναθῆρ: ἀφηνῆ.

- 1. τούπαντα. 2. μισακό.
- 1. Φοιμιά σὲ στολίδια καὶ κόκκινα ἀγὰ τοῦ φτείσχων τὴ Λαϊκότη. 2. καὶ τυχανίδες στὸ παχνί. 3. Ἡ κομπάρσα τοῦ ἐδοκίμησε τὸ Γιωργατζῆ νὰ κρυφτεῖ στὸ σπίτι τῆς καὶ ἀπὸ κεῖ νὰ χτυπήσει τοὺς Ἀβουλεγιάνους ποὺ ἦταν ὁ πέφυτος τοὺς ἀπέκτανε στὴν ὀδό τῆς. 4. Θέλει νὰ πεῖ ὅτι σκότωσε πολλοὺς. 5. Ἡ μάννα.

καὶ τῆρα στὸν Ἰροχάλακα
πὺς θγαίνουσι τὰ λιαφινά.7
Νὰ μὴ μὲ πείς ἄλλη φορὰ
ξαρματωμένο Γιωργατζῆ.

Τέλος: σὲ ἄλλη παράλλαξη τοῦ Κ. Μπόφο (Κορογονιάνικα) ἀναφέρεται, ἐνδράμεσα στὰ δὺβ μοιρολόγια (ποὺ μερικοὶ τὰ θεωροῦν ἕνα) καὶ ἕνα χαρακτηριστικὸ κομμάτι (βλ. καὶ ἐπὶ κείμενο μοιρολόγι) ποὺ δείχνει τὴ διαστασιαστικότητὸ τοῦ ταγιέλου νὰ ἐγκληματαίσει. Κατ' ἄλλους τὸ κομμάτι αὐτὸ ἀνήκει σὲ ἄλλο ἀσχέτο μοιρολόγι τοῦ Ἀκροταϊνάρου, κατ' ἄλλους εἶναι συνέχεια τοῦ πρώτου μέρους τοῦ μοιρολόγι τοῦ Γιωργατζῆ. Εἶναι ὀρθοδὴ ἐνδράμεσα στὰ δὺβ μέρη του.

(Οἱ στίχοι εἶναι οἱ ἐξῆς καὶ τοὺς λέει ἡ μάννα τοῦ μέλλοντα φοιτῆ:

Ἄνοιξα τὴ γ κασσέλα μου
καὶ πῆρα δέκα τάλληρα
τρία κομειντάρικα
στὴ γ Καλωμάτα ἐδιόνηκα
καὶ ἀγόρασα καινούργιο γαρά
— Ξαρματωμένο Γιωργατζῆ,

τὸ σπίτι μας δὲ ζέ γουρῶ.1
Ἐλπές ὅτι δὲν ἔχεις γαρά
ἐιδιόνηκα ζ' ἀγόρασα
τὶ ἀφροινῆ θὰ μῶς ἔδραεις
ὄρὲ μαρμαγάρικο παιδί:

να τοῦ Γιωργατζῆ ἦταν ἀπὸ σὺ φασέγιο. 6. χουσι τῆς Μ. Μάννης ὅπου καὶ τὰ Ἀβουλεγιάνικα. 7. στογγιλίες. 8. καμώματα, ἔργα.

- 1. μέχοι ἐδῶ φαίνεται νὰ εἶναι μέρος τοῦ μοιρολόγι τοῦ Γιωργατζῆ (τὸ ὅποιο ἀνήκει στὸ ἐπόμενο μοιρολόγι.) 2. μαρμαγάρικο, φοβηταίφικο.
- Π η γ ἡ: Κ. Μπόφος (Κορογονιάνικα).

κρατεί τὸ γόδ στὴν ἀγκαλιά.
 Κι ἐσεῖθ' ἦναι ἡ χίμα μου
 καὶ τὸ δειλοσφαινεῖται.¹⁷
 Ρίχνει τὴ νιάσα στὸ μ' τελευρῶ¹⁸
 καὶ ἐιδιάγει στὸ Γάθειο.
 Στὸ φόρο¹⁹ τῆς ἐργαλειῶς
 ἐιδιάη κινῆρε τὸ μ' παπᾶ.
 — Παπᾶ μου καὶ ἀγνε δέσπονα,
 μὲ τ' ἀγνε μυστήριον,
 δένετε 'κεῖθ' ἀπὸ γ καφενᾶ
 καὶ πὲς του τοῦ γραμμιακοῦ
 νὰ ρθεῖ νὰ πάρει τὸ παιδί
 ποῦ τοῦ κρεμάνου τὸ σκουινί.
 — Κυρά, πῶς ἀγαπᾶσαι;
 — Ἦ Παναγιώτα, νὰ νποῦ πείς
 Σηριάθ' ἐιδιάθ' ὁ παπαῖς;
 — Γὰ δ' ἔγρηκ, ὀρέ γραμμιακοῦ,
 ἢ Παναγιώτα ζε ζητᾶ
 μὲ τὸ παιδί ζου ἀγκαλιά
 Καὶ νὰ ντὸ πάρεις τὸ παιδί
 ποῦ ζοῦ κρεμᾶνε: στὸ σκουινί

Τοῦ ξένου δάσκαλου

Μία Μανιατοπούλα ἢ Καλή, ἐπάρταξε μ' ἕναν δάσκαλο ἀπὸ ξένο μέρος.
 Βγήκαν τὰ λόγια. Ἐκεῖνος — τῶς γὰρ ν' ἀπαρῶγει — παντρεύτηκε μὲ ἄλλη.
 Ἦ πρώτη ὑποβήφρα, θεωρῶντας μειωμένο τὸν ἑαυτὸ τῆς, τὸν σκότωσε. Αὐτὴ
 δὲν ἔντεξε νὰ μὴν τὸ «χτυπήσει» μία γριά μυρολογίστρα στὴν κηδεῖα του.
 Ἔστυτο τὸ σημερινο
 τοῦ δάσκαλου τὸ φρονιά

γιννοῦσιν πὺ εὐκολα. 17. εὐκαμὲ δηλαδὴ 80 μισθῶν. 18. πλεονό, τὴν νιάσα
 (προσητὴ κοίνα) τὴν ἐροῖχαν στὸ πλεονό, ὅταν πῆγαιναν μαζοῦ δρόμο. 19. πά-
 τεῖα (FORUM) τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀγορᾶ. 20. ἐκομμηστέι. 21. Μοναστήριον πά-
 νο στὸ Σαγγιά, μεταξὺ Λάγιας καὶ Κοίτας, στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ, μὲ πολλὰ το-
 χοῦμενα νερά (γι αὐτὸ Κουρῶς = Κουρῶς - κοίτη). 22. ἠγοῦμένο. 23. γὰρ
 νὰ μὴν πεῖ, σὺν κληρικῶς ποῦ εἶναι, εἰς διάβολο ἐκφραση σσηθησιμένη στὴ Μάθη, ὅταν
 δὲν θέλουν ν' ἀναφέρουν τὸ διάβολο π.χ. γὰρ ἴσται: «εἶπε στὸ ἰδιόκατιζο», «εἶναι μεγά-
 λος ἰδιόκατιζος». 24. μῆφος (ἀποχ. ἔλλη. τοῖλα). 25. δούζαίνου.

Κι ἔβωσε μία καὶ ἔφυγε.
 Τὶ ἔφρακε ὁ χριστιανός
 ποῦ ἦταν ξένος καὶ φερτός;
 Ἦν ἔφραξ ἢ ζουρλοΚαλή;
 γὰρ νὰ διπλώσει τὴ ντροπὴ
 Ὅντιες τοῦ φάδα τὸ μιστὸ
 ἦταν καλὸ; ὁ δάσκαλος
 Μὰ ὄντας ἐπανφρεῦτήκε
 ἐχάλασε καὶ ἐψεύτασε.
 Ἀκούσατε ἢ χωῖριανοὶ
 καὶ ὑπαλλῆσι ξενιστά⁴

Ἐπὶ σπῆ Μάνης τὰ χωῖριά.
 ποῦ εἶχε ἢ τινὴ φρολιῶ.
 τῶρα χορφεῖ: ὁ σατανᾶς
 ἀντάμα μὲ τὰ φηλυκά.
 Κοπέλλες κάτσετε κολᾶ.
 ἄ (ψ) θέτε νῆχστε τινὴ
 καὶ σπίζετε τὴ ζουιντριά.
 τινὴ πολλὴ καὶ ὑπόληψη
 Καὶ ὅπτα δὲ ντραγουζιά.
 νὰ ξεκομπίζετ' ἀπὸ πᾶρ
 καὶ ὄχι: νὰ κᾶνει φρονιά.

Π τ γ ἔ ε: Κυριακὴ Καλαματιῶτου (Κάσση), Στωφόρου Λιοῦ (Κάσση), Βυ-
 σίλης Κάσσης (Σακεῖς). Θ. Μπόρος (Κορυφονήσια), Β. Πετρούργου - Σερεμ-
 τίου (Σταυρῶ).
 Δ η ε ο σ [ε φ η: Πεσοῦ. «Ληγοσάφιας τ. ΙΑ' σ. 217 Πικρῶλ. λεορὴ μὲ χροῖς
 τήρησι τοῦ γάμοιο. ἰδιώματος δημοσίεψε ὁ Γ. Οἰκονομικός.
 1. ξένος δάσκαλος. 2. ἐκλήριμα. Ἐχισα τὸ μιστὸ μου. ταλλῶθηκα. 3. ἢ
 φρονισα. 4. ἀπὸ ξένου μφορ. 5. ἀντέχει. 6. ξεκομπίζετ' ἀπὸ πᾶρ.
 Π τ γ ἦ: Κωνό.
 Πρωτὴ δ η μ ο σ [ε φ η: Κατῶδῶνος.

ΤΟΥ Ἀντώνη Καρακίτσο - Καλιδώνη ἀπ' τὴ Βάρεια

“Ὄσον πέρανε, ἢ γὰρ μάννα σου, πούγε χηρέψει πολὺ νένι, λείπ τὸ μαργαρίδι.” Ἦσαν τὴν Καλακατσώνου καὶ τὴν τὸ γένος Ζεκαίου ἀπὸ τῆ Βάρειας (Ἀργυροῦ Ζεκαίου). Ζεκαίος ἔπιτοχευε καὶ σπούς Μπουλαρούς ἀλλὰ ἐκείνος εἶχε Μανουσίλας. Ἄλλὰ ἀς ἀπύσχηε τὴν Παναγιώτα Κερκυῖα (Μπουρούια - Μανουσίλας) νὰ μᾶς τὰ πει καλύτερα:

“Ἢ γὰρ Καλακατσώνου σου ἦτανε Ζεκαίος τότε. (Ὁ Ζεκαίος ἔχει Μανουσίλας ἐπὶ τῆ Βάρειας). Ἐχίπερε κα εἴματα ὁ πατέρας κα ὁ ἀδελφός τῆς. ὁ Ζεκαίος, ἦταν στο Δούλο. Κι ὄντα ἦθελε ἦταν χηρέσει. Εἶχε μανούια μὲ τῶς Ἀντάρας ὁ Ζεκαίος. Καὶ εἶπε, σὸ γιό τῆς πούγε πεθάνει:

Βρὲ ἀνεπαίτητα Χοιτάρωνι,
ἀνέστη νὰ ἔσαι πὸς
τὸ μισθὸ τοῦ πατριωτοῦ
“Ὅντας ἀπὸ πατριώτηνα
ἦτου ἀνεπαίτη χρόνος
Κι ὄντας ἀπὸ ἐχθροῦ
ἦτου εἰσαπαιτήσερον.

Ἀντόνως τέσερον χρόνος
κα: ἢ Μολίτα μου ἦτα ἰσοῦς
καὶ ὁ ἑξέτος τέσερον ἦρθε
Κι ὄντα ἦθελε κα ὁ πατέρας μου
πέντα κα ὄν ἦτα ἐπὶ
ὄντα ἀπὸ ἐχθροῦ,
ὄν ἦθελε σὸ στίλ μου
ἦταν ἦτανε ἀναστασι!
Ἐχθροῦ καὶ πάλου ἐκεῖ
— Ἰερά σου, πατέρα κα γονῆ!
— Μορφῆ, καλῶς τὴν Ἀργυρή,
καλῶς σο τὸ παιδάκι μου
ἦταν ὁ Θεός κα ἡ μοῖρα σου
νὰ φύγεις ἀπὸ τοῦ ἀχρῶς
— Ἰγὼ, κα ὄν τῶς ὁ Θεός:

πατίον, δὲν τὸ λέου ἐγὼ,
ἦγὼ μὲ θέλητα Θεὸς
ἐγὼ ἔαυθῶς τῶς ἦρθε:
ἐγὼ καὶ τῆ Μολίτα μου
“Ἐγὼ καὶ σὺνα παρὰ
καὶ πάλου σπασομύθηνα
Ἐγὼ ἀργενομανούια.

— “Ἢλα σὸ στίλ Ἀργυρή,
κα ἐγὼ πολλὰ τὰ χηρέσει
καὶ στή κα σάβλα χηρέσει.
κα ἐπὶ ἀλλοῦ θὰ παναρεῖς
κα ἀλλοῦ πειραχὸ θὰ ὄνεις
τῶν τῶν κα καλύτερα.
— Ἦντα, ὄνος νὰ ἔε πορὲ
κα ἐπὶ ὄν ἐχθροῦ χηρέσει
καὶ στή κα σάβλα χηρέσει,
τῶς γὰ τὰ παιδά σου,
τῶς γὰ τὴν Ἐχθροῦ σου
ἔχθροῦ μὲ τὰ παιδά σου
Κι ἀπὸ κα ἀλλοῦ μὲ δουλαιά
Μέγνα μὲ περιχαροῦκα:3

1. ἀναπαύω. 2. ἄνω νὰ σὸν πῶν. 3. μὲ ἀνεπαίτη, μὲ καμυδώνου.
4. Ἀπὸ τὴν ἀνεπαίτη τῶν Καλακατσώνων - Καλακατσώνου σου μαργαρίτι. Κα-
λακατσώνου, ὁ ἀνεπαίτη μὲ τῶς τῆς καλῶς τὸν μανούιας τῆς κατὰ τὸ
μαργαρίτι κα πῶς τὸ - τῶς κατὰ τῶς. Σημῆται: μαργαρίτι γὰ τῶς.
5. ἀπὸ
6. ἀπὸ

Ἢ ἡ γ ἡ: Παναγιώτα Κερκυῖα (Μπουρούια) Ἰδου.
Ἀ ὁ ἡ μ σ σ ἰ ε π τ ο.

όλο μου το πειθρακό
'Ο υπάφρατα μου δ' Αλκίνας⁴

κι ο ξάδερφό μου δ' Σπύριδας⁵
σάντι μου: ή μόστρα⁶ τή γενιάς.

Τή Παναγιώτατ Λαγουνικά (Παιπαδογιοργή).

'Η οικογένεια Λαγουνικά ζει στά Άλινα. Μία άπό τīs κοπέλλες τους, ή Παναγιώτα, είχε δει έναν νεαρό Λαγιώτη και τόν είχε έρωτευτεί. 'Ο νεαρός Παιπαδογιωργής δέν ήταν άδιάφορος στόν έρωτα τής κόρης. Πήγε και τή ζήτησε άπό τούς γονείς τής. 'Η κοπέλλα πού έμαθε τόν εύχάριστο γιωσή νέο πανηγυρίζε: άπό τή χαρά τής (στά κρυφά δέξια) κι ύστερα είπε στό μάλο πού θέλαθε πού τόν χαρήμενο μοιρολόι. 'Η Γιωργή στήντα πήρε τόν Παιπαδογιωργή και εύχθηκε μαζί του. Απόγονοί τους στή Λάγια μεταξυ άλλων: δ' μακαρίτης Πωπά - Σαυθρος Παιπαδογιωργής και Βασί... Παιπαδογιωργή (Γαλλό-μου) πού μάς έδωσε και τόν μοιρολόι

⁴ Αλιάδα κι: έστολίστρα
στην έγκαλιρία εϊδιάρια
και τόν σταυρό μου Έκαρια
προσκόνισα και τόν μ' παπά.
'Υπάρξα κατορφορακά:
Στό γ καλινόργιο ήσανε
καινο τόν μοιρολό παυό
κι έλεατηζόσε σά μ' σουλι
'Απ' όντα σκόλας δ' παπάς
κι έπίτρα τόν άγιόθερο
έδωκα μά κι έφυγα.
'Εϊδιάρια στό στήτι μου
και ήβρατα τή μάστα μου
και: έμαγέρενε χυλό.

— 'Ε Παναγιώτα, χίτη μου,
ήρθας: ζε ζήτησας:
τά Παιπαδογιωργήτρινισα?
γινού τόν μοιρολό παυό
πώνη ή ύμνη του μοιμήν
Κι έχειε Λαγιώδες³ και Νικα⁴
και 'Ουαλός και Σκούτακαδ
Πανόρ⁵ του, Κατόρα του,
και με τή σημασίρια του⁹
(!) παρσ⁷ γ κουδελουέ¹⁰ Πρασινα¹¹
— Βίχη¹² μου και χαρσίλια μου¹³
όπου άρρεδωνιάστηκα
κι: έπίτρα μοιρολό παυό
κι: έντα κι ή μόστρα του μοιμήν.

1. Θέση του ψάλτη στην Εκκλησία (Κανονόχος) 2. 'Ο Παιπαδογιωργής, (άχαμινόμενος, παλιός ύπαρχης κάποιος τής Λάγιας) είναι μία οικογένεια με τόν Κονή και Ρουσο (Ρουσσάκο) τής Λάγιας και Μασσαριώ (βλ. μοισολ. Γαλλάκο). 3. 4, 5, 6 τοπωνύμια τής Λάγιας όπου ή περιουσία του Παιπαδογιωργή (τό υπ' άμφη. 4 είναι ανώθιος Νικάδες) 7, 8 τοπωνύμια έδάσης (Πάνο 'Ορος, Κάτο 'Ορος) 9. ενδιώμια 10. τρώων Κουδελών, δηλαδή παφίγε ό τόπος αυτός 3 κουδύλια καρτώ. Τό κουδύλι είναι μέτρο χωρητικότητας (12 ντεκετές). 11. τοποθεσία στό όρος στή μεγάλη καρπία (= καρπίσια) όπου ό Παιπαδογιωργής είχε τόν κτήμα παύθαζε 3 κουδύλια. 12. έπιφώνημα. Λέγεται και εϊχη τά μου! Σημαίνει: 'Η τύχη πού μουόθαν όλα καλά! Προέρχεται άπό τόν ούσιαστικιστικισμένο οήμα κτί έχει μου (=

Τής άρφρανης

Μία χίτρα πούχε παυόιά δέν έποικρεούσανε ξουά. 'Αν είχε άρίτρα σχεδόν ποτέ. 'Αν είχε μόνο κροφίτα άνύλιντα με τήν εϊδιάρια τής. 'Αν δέν είχε παυόιά, κατά κανόνα ξαναπαπρεούσανε. Φρόναζον γιωσή δ' άκω τής γιά νά κροφίσε: τήν εϊδιάρια τής ύπόσταση. Έννοείται πός άν χίτρανε άκωία νέα (νάτα άπό 45). Στο μοιρολόι τής άρφρανης, κάπως ιώνηνα έγκυτάλιεψε τόν κροφίτα τής και πήγε 'Αραλιός κλέφτηκε με κάποιονε) στό Λαύριο. 'Η κοπέλλα μεγάλωσε και παπρεύτηκε. Και σ' ένα μοιρολόι άνηφέρεται στην έρρατάλιεψη τής αϊτή. Τό μοιρολόι αυτό είναι πρόλογος έλλου μοιρολογιού.

'Η καρδονιαόρα ή μάστα μου
έφυγε με παρλίτση
κι: εϊδιάρια στου Λαύριο!
και μ' άφησε πεντάφρατη
Μά έμένε ή τύχη μου καλή

κι: έπίτρα τόν 'Αμφρανό
του γέρο 'Αμφρανα τόν γό
κι: έκπια τέσπερα παυόιά
και σερνιά και φινιάκα.

Τή νύφης τή πονηρης

Είναι δύσκολο νά καταλάβεις σέ τι αναφέρεται τόν μοιρολό αυτό μοιρολόι άν δέν ξέρεις τήν έλλαγήρια πού χρησιμοποιούν οι Μαυριότισσες μοιρολόιστριες: Μία χίτρα νύφη πού έφυγε με τήν έπίσημη χίτρα πεθερά τής, δέν ήσαν και πούδ φρόνημη. Οι δύο γυναικες είχαν χάσει τους άντρες και τή παυόιά τους. 'Η πεθερά νά πός έκπαρξεί ποιητικά τή ζωνή τής μαζί με τή νύφη τής, σέ ένα θουμάσιο έλλαγγισικό μοιρολόι (άπό τόν Παύλο ή παγή του). Έχει εϊτιωθεί γύρω στό 1870—80):

'Α βρέ ριχτέ βροκόλακα!
πού μου 'φρες: τά σύραλιντα.²

Κι άπέε³ εϊδιάριας σ' άκω!
και μου 'φρες και τόν τυρί.⁵

ή περναία μου). 13. Παναγιώτα: εϊχητι και χουόλα μου = ό, χουό μου τή χουή πού έμα!
'Η η γ ή: 'Υσιόλο Παυδογιωργή (Γαλλόμου) — Λάγια.
'Α δ η μ ο σ ί ε ν τ ο.

1. πολλοί Μανιάτες πήγανυν και δουλέσαν εαυί. Τάσχη σήμου ανουασιόης Μανιατών. 2. Λύγρονο.
'Η η γ ή: Λαριάντου Σκαλόκιμωγη (Κοζόμου) — Σπίτιου.
'Α δ η μ ο σ ί ε ν τ ο.

1. εϊδιάρια τόν Χίχο ή κάποιον πού πέθανε άργία και ποικίση και έδωκε τούς άλλους ίσοσ στον άκτιο τής νύ άναμύρτου). 'Ο σούζα δουλόλας είναι δουφιστ κας άπ' τόν ζωνό εδραζόλας (= δουλόλα). 'Εϊδιάρια τόν τόν ζωνό κι είναι πού άναμύρτου και έπιστάδους σήμου με τή Μανιάτικη μοιρολόγια. 2. έναυό τ

Τοῦ Ἀνδρῆντου Ἀραπάκη

Ἦσαν φοιτητῆς τῆς Ἰατρικῆς καὶ πέθανε τὸ 1896. Ἦν εἶχε θεωρεῖται ὁ Κοιμουνδοῦρος. Τότε φέρανε στὸ Διγρὸ μὲ καρδοὶ πεθαμένον. Πιὸ κάτω δηλοῦσι-
εῖνα τὸ μαρτοῖ. Ἐπως τοῦ εὐδωσῆς ἢ Καλ. Ἀραπάκη, Ἀκαλοῦθαι μίνα παραλλογῆ
του. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἐντελὴς μεσογαιώτικη (στὸν Πύργο μιλῶν ἄλλο λόγο πιὸ
ἐξελιγμένον).

Ἦνα Δασδατὸ ἀποταχία
ἀνήμερα τ' ἀγιοῦ Δουκά
ἦρθ' ἔνα τελεγραφήματα
στὸν Ἀραπάκη τὸ γιστὸ
στὸν Ἀραπάκη στὴ Χαϊράδι
τὴ πᾶει ὁ Ἀνδρῆντος λωδῶ.
Σηκῶνεται ὁ κουρτζιτρός
μαζῶναι χρήματα παιδιὰ
ἔφρα χιλιάδες μετρητὰ
καὶ στὸ λιμένι ποδοῖ.
Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωτὶ
ἔνα πατόρι ἐπέφρασε
μαζὶ μὲ ἄλλους Χριττιανούς
καὶ ἐμπροσθίον ὁ ἐργιός
καὶ πῆγαι στὸν Πειραιᾶ
καὶ στὸ μαρτοῖο θηγάσαι,
εὐρηκασι ἔνα Πυργιανὸ
ποῦ ἦταν γραμμένον στὸ σφρατὸ,
δωρὴ καὶ τὸν ἀέχτηκε:
— Κωνῆς ἦρθες, μπάστα γιστρέ,
τίσαι καλὰ στὴ θάλασσα.
— Παϊδάκι μου ἔ' εὐχαριστῶ
γιά ἔργον κορινθιώτερον
καὶ ἔ'ερωτῶ καὶ μὲ πεις
τί ἔφρασε γιά τὸ φοιτητῆ;
— Τὶ καὶ ἔ'ερωτῶ, μπάστα γιστρέ,

ἦφορα ἐποδόλγηρα
ἔ'ερωτῶνε γιά καὶ πεις
καὶ ἔ'ερωτῶνε τὸν πᾶει καλὰ
τὸν ἐπισκέπτων' οἱ γιστροί
μὰ δὲν τοῦ δίνουσι ζωῆ
στοῦ Κοραϊᾶ τὴν κλινική.
— Παϊδάκι μου ἔ' εὐχαριστῶ
ἔ'ερωτῶνε καὶ κουρτζιτρες
καὶ καὶ ἔ'ερωτῶνε τὸν πᾶει
ὅσα παιδιὰ μὲ μείνουσι
οὐ γεννητὰ καὶ οὐ γαστῆς
καὶ οὐ γαστῆρες δουλειᾶς.
Μᾶνε τὸ ἔργον στὰ μαρτοῖα
μὲ τὸ κεφάλι στυφτανα
καὶ ἐοιάθηκε στὴ γ κλινική
δωρὴ τὴν ἦθερε κλειστή.
Χτύπησε, ἔανχυτῆγασε
μὲ νοσοκόμα τ' ἀνοῖξε
καὶ μπῆκε μὲσα ὁ ἐργιός.
Ζαρέτῆσε τὸν δειυθωντῆ
τὸ μὲ πρῶτονε καθήγητῆ
καὶ ἐπέκει τὸν ἐρῶντῆσε:
— Ἦεστε μου, κώρια δειυθωντῆ
καὶ πρῶτονε μου καθήγητῆ,
πῶς πᾶει καὶ ποῦ βρισκαστα;
ὁ Ἀνδρῆντος ὁ φοιτητῆς,

1. Διάδα στὸν Πύργο Διγρῶν. 2. Ἦσαν ἀνταξιατῶρες γιστροῦ ὁ κατῶνος
τοῦ φοιτητῆ. 3. Κοιμουνδοῦρος. 4. Ἄλλον ἡμερῶν ζωῆ.

Ἦ ἦ γ ἦ: Καλοῦθαι Ἀραπάκη, Πύργος Διγρῶν.
Ἦ ὁ ἦ μ ὦ α ἴ ρ ν τ ο.

ὁ Ἀραπάκης τὸ παιδί,
 κι' ἔκεινος τ' ἀποκριθῆκε:
 — Ἐντροπὸς εἶσαι, γέροντα,
 ἕως κάπως ἠρέμησε
 κάμωμ' ὅτι μεταρῆσαμε
 κι' ἀκόμα θά παλέψομαι.
 Μὰ ἐπιτίξαι τὰ μάτια σου
 κι' ἔνα κρεβάτι ἐτίξαε.
 Ἴηραξς κι' ὁ μαυρογιατρός
 εἶδε τ' Ἀναργυράκη του
 πὺν ἦρα καὶ χροσπάλεινε
 ἀπάνου στὸ κρεβάτι του.
 Πάλεψε μὲ τὸ θάνατο
 Πάλεψε καὶ νικήθηκε
 ἔπεσε καὶ ξεψύχησε.
 Ἴσοῦ εἶπε κι' ἀποκριθῆκε:
 — Τὸ βλέπω, κύριε διευθυντᾶ
 καὶ πρώτος μου καθηγῆτᾶ,
 Ἴσοῦ βλέπω καὶ σ' εὐχαριστῶ.
 Πούλησα καὶ ξεπούλησα
 κι' ἔκαμα τὸ ξωφλητικὸ
 μόνε θά φύγω ἀπὸ δω
 γὰ πᾶ γὰ θρῶ τὸν ὑπουργὸ
 τοῦ φοιτητῆ μου τὸν νογῶ.
 Βιάνε τὸν δρόμο στὰ μπροστᾶ
 μὲ τὸ κεφάλι: σκούφτακα
 μὲ τὸ φαρινάκι στήν καρδιά
 Στὸν ὑπουργὸ ἀνέθηκε
 στήν αἴθουσα ἀναμνηστῆς
 πὺν ἦταν κόπιος καὶ λαός
 καὶ θέλασε τὸν ὑπουργό.
 Ἐμπήκε κι' ὁ μαυρογιατρός
 κι' ἔπεσε σ' ἕνα καναπέ
 πρώτῃσε τὸν γραμμιατικὸ
 πὺν βρισκεται ὁ ὑπουργός
 κι' ἀν' οὐ γυρίσει ἀλήγορα.
 Κι' ὁ ὑπουργός τοῦ φώναξε
 μὲσ' ἀπὸ τὸ γραφεῖο του
 γυνῆρισε τὴ μιλιὰ του:
 — Κοιμπάρε, καλὸς ἦρισε,

κοιμπάρε, ποῦθε δρεθῆρες
 κοιμπάρε, ἔλα κάθησε...
 Θέλεις καφέ, θέλεις γλυκὸ;
 τί γίνεσαι, κοιμπάρε μου;
 πὺν βρισκεται ὁ Ἀναργυρός
 τὸ μαζικὸ μας τὸ παιδί:
 πῶς πᾶνε τὰ μαθήματα;
 γιστ' ἔχει: μέρες γὰ φανεῖ;
 — Ἴι γὰ ζε ποῦ, κοιμπάρε μου;
 πᾶει τ' Ἀναργυράκι μας
 τὸ μαζικὸ μας τὸ παιδί
 ἐπέθανε στή γ κλινικῇ.
 Ἴρ εἶδα ὁ σπενταγατζάρος,
 τὸ δὲν τὸ ἐδοῦθησα.
 ἔφυγα τὸ παράτησα.
 — Καίλα μας, κοιμπάρε μου,
 τί ἦτανε τί μας ἤβρεκε;
 (ἂ) πὸ πούθε τούτο τὸ κακὸ
 καὶ τοῦτο τ' ἀναπάντεγο;
 — Κοιμπάρε, ἂσ' τὰ κλάματα,
 κάψε τὸ καϊλιάκιμα
 καὶ πᾶμε γὰ τὸ μ Πειραιᾶ
 παπῆρι γὰ νουλώσουμε
 γὰ γόνε πᾶμε στὸ Δηρό
 γιστ' ἔχει ἐντολὴ ἡ γριά
 τί τότε θέλει στήν Χαριά
 Κι' ὁ Ἰπουργός ἐφώνασε
 γὰ τοιμιστεῖ τ' ἀμάξι, του
 κι' εἶπε καὶ στὸν γραμμιατικὸ
 γὰ πεῖ στὸν χόρτιο στὸ λαὸ
 τί σημερα δὲν θά δεχτεῖ
 τί ἐγγίγνε πολὺ κακὸ
 τί χάθηκε ἕνας φοιτητῆς
 κι' ὁ κάλιος του ἀναδεξιμάς.
 Ἴι ἀμάξι, του τοιμάστηνε
 κι' ἀνέβησε καὶ οἱ δύο τους
 ὁ ὑπουργός μὲ τὸ γιατρὸ
 καὶ διαίγησε στὸν Πειραιᾶ
 καὶ ἔνα παπῆρι ἐφόρτωσε
 γὰ πᾶ γὰ τὴν Κέρκυρα

κι' ὁ ὑπουργός ἐδιάταξε
 γὰ σπαιατίσει ἡ φάρμακῃ.
 τί θᾶ τὸ πόρουσι ἀγκαξέ
 γὰ πᾶ γ' ἀράξει: στὸ Δηρό
 γὰ μεταφέρῃ ἕνα νεκρὸ.
 Κι' ὁ καπετάνιος μίλησε:
 — Δὲν ἔχει πῶρο στὸ Δηρό
 φοδᾶμαι τὸ καρᾶδι μου.
 Κι' ἀνάβρωθῆν ὁ ὑπουργός:
 — Μπουκ ἔς κοπιᾶται γὰ γενεῖς
 καὶ τὸ καὶ τὸ ρημάδι ζου!
 Νᾶ γτὸ τοιμάσεις σύντομα
 γὰ πᾶς γ' ἀράξεις στὸ Δηρό
 γὰ μεταφέρεις τὸν νεκρὸ
 ἔτσι διατάξῃς ὁ ὑπουργός.
 Κι' ὁ καπετάνιος μίλησε:
 — Συγγνώμη, κύριε ὑπουργῆ,
 δὲν σᾶς - ε - ἀναγνώρισα...
 Καὶ ἐδιάταξε τὸ λογιστῆ
 τὸ δεύτερο του πλοίαρχο
 καὶ τὸν ἀρχιμηχανικὸ
 γὰ τοιμαστοῦν ἀλήγορα
 τί ἀλλάξῃν δρομολόγιο
 γὰ ρίξουν τὴ σημαία τους
 στὰ μαῦρα: γὰ γτὸ ντύσουνε,
 γὰ πᾶρουε ἕνα νεκρὸ
 γὰ γόνε πᾶνε στὸ Δηρό.
 Κι' ὁ ὑπουργός μὲ τὸ γιατρὸ
 ἐμπήχασε τ' ἀμάξι τους
 ἐδιάγησε στὸ μαραγκὸ
 καὶ μίτ γὰσᾶ πήρασι
 καὶ πήρασι: στήν κλινικῇ
 δάλασε τὸν Ἀναργυρο.
 Καὶ πήρασι: στὸν Πειραιᾶ
 ἦταν καὶ κείνο ἔτοιο.
 Ἐμπαρκαρίστηκα κι' οἱ τρεῖς
 ὁ ὑπουργός μὲ τὸ γιατρὸ
 καὶ Ἀναργυρος στήν κάσα του.
 Κι' ἀμέσως ξεκινήρασι
 γὰ τὰ Μαγατάκια νερά

στὸ Ἰθῆεν πῆρα ἀνογῆ
 κι' ὁ Δάμωρος ἐφρονάστηνε
 τὸ Ἀμεινῶρη ρώτησε:
 — Ἴάχε μὴ ἔξορισε εἴποσε
 γὰ τὸ παπῆρι πὺν παρῶ
 καὶ πᾶει τόσο ἀνογῆτᾶ;
 ἂρα γὰ δὲ παρῶ κοιτᾶ;
 τᾶχε γιστὶ δὲ χερσεῖ;
 Ἀπὸ τὸν Κάσο Ματαπᾶ
 ἀρχίξει τὰ σφουγγιατᾶ
 πέλλῃμα καὶ λυπητερᾶ
 κι' ὁ κόπιος τὸ κατάλασε.
 Λύτασι τὰ ξεγυῆρια τους
 καὶ ὄλοι ἐροβόληρασι
 στὸν Κόσο καὶ τὴ Νολικιά
 καὶ στὸν Ἀδῶρια τοῦ Πισατῆ
 διάχηκε κείνο καὶ ἄραξε
 καὶ μὲ ἄρακαλᾶ ἔριξε
 τὸ πενταεκαγιάτικο.
 Παπῆρι μωνκατηρακῶ,
 παπῆρι θεατήρατο.
 παπῆρι ἀν ἦρολε: γὰ καλῶ,
 Μᾶ, θέμου, καὶ ἦρες γὰ καλῶ
 Καλῶς το, καλωτῆρισε.
 καὶ ἔχει τὸ φοιτητῆ νεκρὸ
 διαδῆλοι: γὰ ζε πᾶρουσι
 καὶ γὰ ζε πᾶσει ἡ θάλασσα
 μόνε γὰ δῶσει: ὁ Θεός
 τὸ πλῆρωμά ζου γὰ σοθεῖ
 καὶ γὰ μὴ πάλλει χριστιανός.
 Στῆ δᾶρα κατεβήρασι
 ὁ ὑπουργός μὲ τὸ γιατρὸ
 καὶ Ἀναργυρος στή κάσα του
 στῆ γασῶρα τοῦ Μαυροδουλοῦ
 ἀπλάρωσε καὶ ἄραξε
 καὶ ἔκαψε ὁ κόπιος καὶ ὁ λαός:
 — Χάλα καλῶ γὰ κῆρυσι: —
 στὸν ἄνω τὸν ἐπᾶρουσι
 καὶ τότε πᾶνε στῆ Χαριά
 στῆ μαριπῆρῆ μᾶρουα του.

— "Εἰ γὰρ, καίσιον συνέτριψε,
στην ἔκτατα τὴν ἐντολήν
τὸν ἥραπα τὸ φαίνεται
νὰ τῶν ἐρῶν ἀποσπασθῆ
νὰ κλάσεις καὶ νὰ συμπύκνωσι
νὰ κλάσεις νὰ προσέξωσι.
Κι' ἀκούτε μου, χοροὶν μου,
καὶ οὐ καὶ ὁ καθοῦτος μου
νὰ πὰ νὰ θρεῖ τὸ Διήγαρο
νὰ δῶναι τὸν Ἀνάργυρο
νὰ πῶναι καὶ τὰ πρῶτα.
Νὰ πᾶσι ὁ Πύργος γὰρ Πιερῶν
καὶ ὁ Νικόλας στὸ Σπράτῶ

Παρολογοῦν τοῦ Πονγγ. Πέτρογακούρια, Πύργος Ἀηροῦ:

"Ἐν Σπράτῶ ἀποσπασθῆ
ἦρθε ἕνα νεκροεργαζία
στὸν Ἀποσπασθῆ καὶ Χορῶν
τὸ ὁ φαίνεται ὅτι πᾶσι καὶ
ἴσον ἐπιπέφωτον οἱ γαυροὶ
στὸν Κροκοῦν τὴν γυμνασθῆ
καὶ δὲν τὸν δόνοσα: ἴση.
Νεκροεργαζία ὁ μαυροεργαζίας
ὄχι: στὴν ἔσθη τὰ λήγησιν
ὄχι τὸν γυμνασθῆ μαυροεργαζίας
καὶ στὸ Ἀγέρον: ποδοῖα.
Καὶ τὴν Περῶν τὸ πρῶτον
ἔσθη: μετ' τὸ μὴ Περῶν
ἔσθη: μετ' ἀγέρον
καὶ ἐπιπέφωτον τὸν ἀγέρον
νὰ νῶναι πᾶσι: στὸν Κροκοῦν.
Νὰν ἔσθη: στὸν Κροκοῦν
ἔσθη: ἔσθη: ἔσθη: ἔσθη:

Τοῦ Γιωργατζῆ Ταπεινοῦ - Σπρυγιουδάκο

Μία ἀπὸ τίς μεγαλυτέρας μαυροεργαζίας στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶ-
νος αὐτοῦ εἶναι ἡ Μαυροεργαζία (ἡ Σπρυγιουδάκο). Εἰς τὴν παραρῶνται τὸν

καὶ ὁ Αἰας τὸ στεγνὸ παιδί
νὰ νῶναι στὸ στήν μου
νῶναι τὸ λιποβῆτο μου
τοῦς κήτους καὶ τ' ἀλῶναι μου
καὶ νὰ μαζῶναι τίς ἐλπίες.
Φῆσι νὰ πᾶσι τὴν γυμνασθῆ μου
νὰ πᾶναι τὰ χεῖρά μου
τοῦ κᾶθεται καὶ μαυροεργαζίας
καὶ λέου γὰρ τὸν Ἀνάργυρο
τὸ διαλεχθῆ μου φαίνεται
π' ἀλλὰ φερὰ δὲ θε νῶναι.
Θε νὰ δούσεται ἀπ' τὸ χαρτί

— Πιὰ σου, χαρὰ σου, διαβουρῆ
καὶ πρῶτε μου καθοργαζία!

Πιὰ μου π' ἄνοι ὁ ἀδελφῆς
ὁ Ἀνάργυρος ὁ φαίνεται:
— Πέτρον, νῶναι ὑμῶν μου
καὶ ὡς τὴν μὴ Πέτρον θε νὰ θρεῖ
— ἴθ' ἔσθη καὶ μὴ μου τὸ πᾶσι
γυμνασθῆ καὶ γυμνασθῆ γαυροεργαζίας
καὶ ἔσθη ἴθ' ἀδελφῆς.

"Ἦθ' ἔσθη μετ' ἀγέρον
καὶ ἐπιπέφωτον τὸν ἀγέρον
νὰ νῶναι πᾶσι: στὸν Κροκοῦν.
Νὰν ἔσθη: στὸν Κροκοῦν
ἔσθη: ἔσθη: ἔσθη: ἔσθη:

Τοῦ Γιωργατζῆ Ταπεινοῦ - Σπρυγιουδάκο

Μία ἀπὸ τίς μεγαλυτέρας μαυροεργαζίας στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶ-
νος αὐτοῦ εἶναι ἡ Μαυροεργαζία (ἡ Σπρυγιουδάκο). Εἰς τὴν παραρῶνται τὸν

Διῶναι Ζεφθωνάκη - Φιλίππου (ἡ Πιερῶν). Πιὰ συντομία θε τὴν λέγει
— ὅπως εἶναι: γυμνασθῆ στὴ Μάνη— Διῶναι Φυλομαυροεργαζίας. Ἡ Διῶναι πᾶσι
ποῦ στὴν ἔσθη τῆς ἐπιπέφωτον νὰ γυμνασθῆ καὶ τὰ τέσσαρα ἀδελφῆ τῆς ὄναι με-
τὰ τὸ ἀλλο. Πρῶτον ὁ ἀποσπασθῆ καὶ ὁ ἀγέρον καὶ ὁ ἀγέρον καὶ ὁ ἀγέρον
Ἀγέρον, στὴν συνέχῃ καὶ τῆς ἐπιπέφωτον ὁ ἀγέρον, ὁ ἀγέρον, ὁ ἀγέρον (τὸ 1905
περίπου) ἀποσπασθῆ ὁ Αἰας τὴν Σπρυγιουδάκο ἀπ' τὸν Κροκοῦν
(διῶναι στὸ Δοῦ, ὅπου ὁ Πιερῶν) οἱ οἰκονομῆτες τῶν τὰ εἶναι καὶ. Πιὰ ἀ-
γυμνασθῆ ἄγυμνασθῆ τὸ ἀγυμνασθῆ γυμνασθῆ (ἀγυμνασθῆ ὅπου ἀγέρονται ὅπου ἀγέρονται ὅπου ἀγέρονται
τοῦ Ἀγέρον) καὶ τὴν «ἀγυμνασθῆ ἀγυμνασθῆ». Ὁ Πιερῶν τῆς ἀγυμνασθῆ ἀλλο.
ἴθ' ἀγέρον ἀγέρον τῶν ἀγέροντων. Διῶναι ἀγέρον τῶν ἡ Φιλομαυροεργαζίας, ἡ ἀ-
δελφῆ του. λέγει (ἀγυμνασθῆ στὸν ἀλλο ἀδελφῆ, τὸν Αἰας):

"Ἐ Αἰα, ποῖα τὸ μὴ Πιερῶν
τοῦ Πιερῶν τὸ μὴ ἀγέρον
πῶναι τ' ἀδελφῆ μου
καὶ πᾶσι καὶ ἀγέροντων.
Πιερῶν καὶ τὴν γ Καλοεργαζίας
τὸ μὴ ἀγέρον τῶν Πιερῶν
νὰ πᾶσι ἀλλο καὶ ἀλλο
νὰ πᾶσι στὸ γ Καλοεργαζίας
στὴν ἐπιπέφωτον μὴ Πιερῶν

νὰ πᾶσι τὴν γυμνασθῆ μου,
τὴν Σπρυγιουδάκο τὴν ἀγέρον
καὶ τῶν Καλοεργαζίας τὴν ἀγέρον.
Ἀγέροντων, ἔ Πιερῶν.
ἀ (ν) δὲν ἐπιπέφωτον καὶ ἀ (ν) δὲ φαίνεται
μετ' ἀγέρον τὴν ἀλλο Καλοεργαζίας
θε ἀγέρον τὰ ἀγέροντων
θε ἀγέρον ἔσθη ἀγέρον
καὶ ὅπου ἔσθη ἀγέρον ἀγέρον

1. 2. 3. Τὸ μὴ ἀγέρον (μετ' ἀγέρον) τοῦ ἀγέροντων Πιερῶν ἦσαν στὸν Πιερῶν καὶ
Καλοεργαζίας (διῶναι στὸ Δοῦ, τασθῆ). 4. διῶναι στὸ Δοῦ. 5. Μαυροεργαζίας. 6. τῆς
ἀγέροντων ἀγέρον. ἴσως ἀγέρον τῶν ἀγέροντων τῶν ἀγέροντων ἀπ' τὴν Καλοεργαζίας Μαυροεργαζίας.
Π 7 γ ἡ: Σ. Χουροεργαζίας - Πιερῶν ἀγέροντων. Μ. Μαυροεργαζίας (Κουροεργαζίας). Μήτ' ἔσθη
Σπρυγιουδάκο.
'Α δ η μ ο σ τ ε υ τ ο.

Ηλιο ἀποβάνωκα κημέρος τὴν Ἀγωνία Σκαλλιάκου. Σκοτώθη τὸ 1912 στὴ μάχη τῶν Γιαννιτσῶν (19.10.1912). Ἦ μάνα του Βασιλόυ λέει τὸ μοιρολόι. Στὸ κλάμα περφοβόρονται ἡ ἀρρεβωνασοτικὰ καὶ ἡ πεθερὰ του ἦρθα. Τὸ μοιρολόι θύμω εἶναι σκοπιένο στὰ τριήμερα ἢ ποὺ ἀργότερα.
Ἔχει ἀριστοποιητικὸς στίχους ποὺ μόνο ὁ μεγάλος πόνος μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ.

(Μία Δευτέρα τὸ πρωί)!

Ἦμωνα καὶ ἐπερίενα
στοὺ Ἀμικυῶ τῆ γαλιεῖα
νὰ μῆθου ἀγίθεται καθάρῃ
γὰ τὸν Σιμάκο τὸ παδί.

Καὶ μὲ μιά ὁ Πιπέρικας
Ἄκουσα, μοῦρη Βραϊλῶν,
τί περιμένεις ἔδωκετὸ;

Ἄκουσα τι ἐκροτώθηκε
ὁ Νικολός στὸ μ πόλεμο.

Δὴν ὄρα ἀννοήθηκα!

καὶ ἦρθ' ὁ καρφί μου ὁ Κασοτζίτς!

να ἀπώσω τὸν ἀδέλφηκα

στοὺ Ἀμικυῶ τῆ γαλιεῖα.

Καὶ τότε ἔγωνα κονιά

καὶ τὸν καὶ τὸν μίθωσα:

— Πὰ πές μου, καθουστάκι μου!

— Τί νὰ ζέ ποῦ, μοῦρη καρφί,

Σκοτώθηκε ὁ Νικολός

τοῦν κερτιμένα. Ὁ λαὸς ἔβλεπα καὶ τὸν δὴο ἑλλαδικῶν χρόνων εἶναι στὴν ἴδια κατάσταση καὶ στίχους δὴο αὐτοῦς χρόνος. Μιλάμε γὰρ τὴν ἀνάμνη τῆς τοῦ χρονικοῦ μηχανισμοῦ: Ἡδαιτική καὶ οἰκτιρῶς. Ἰγίλος ἀνυμνηροῦντο εἶναι ὅτι οἱ νότια εἶχαν ἰσηρότητα καὶ τὸν ἀπὸ τοῦς φύωνος ἴσο αὐτὸ τὸ διάστημα.

Ἠ γ γ ἦ : Ἡ. Ἀνά, Μουγις.
Ἀ δ η μ ο σί ε υ τ ο .

- 1. Στίχος ποὺ μόνο οἱ μία πικρὰ ἀνομώρεται.
- 2. Ἀντιλήθηκα ὅτι ἦθε τὸ κλαδί.
- 3. Ἦταν ἀδελφός της ἀπ' τὴν Καίτα.
- 4. ἀδελφάκι.
- 5. ἀδελφῆ.
- 6. Ἐγώ εἶ τὸ νεκρὸ ποὺ ἦταν ἀδελφωτικῶς στὴν Νεγιά.
- 7. οἰκτιρῶς.
- 8. ἐννοεῖται ἐν καρδίᾳ της.
- 9. Πὰ ποῦτα οὐτὴν ἀπὸ Δαυ (Μαγουλάκι) στὸ ἔμαθα τοῦ χρόνου.
- 10. Ἐκκλησία ἀπὸ Δαυ.
- 11. Ἦ μέλλουσα καὶ πῶν ἡμερῶν τοῦ Σιμάκου καὶ 12. ἡ πεθερὰ του.
- 13. σωταίης.
- 14. ἐθαμμένη.
- 15. Ἦ τρεῖς τὸν νεκρὸν κούρτωσεν αὐτὴν καὶ συγκαταμένη ἀπὸ κλάμα. Ἦ τρεῖς ἡμερῶν ἀπὸ τὴν ἐκταύλογίαν ἢ μῆνα τοῦ νεκροῦ.
- 16. Πιπέρικας.

ὁ δὲ θάξεις τὰ κλάμα σου;
Νῆ κλέεις τὸ λογαριασμό;
Ξαναπρωτεύεις τὴν Ἀγωνία
καὶ νάμεις δάλλου γρημῶ
καὶ ὁ Νικολός στὸ δάδοιο;
Ἀλλὰ ἐγὼ ἡ ἀμπερολή

Τοῦ Γιάννου Μιχαήλου

Σκοτώθη στὰ Γιαννιτσῶ (1912). Ἦταν ἀδελφός τοῦ γαμπροῦ καὶ θείου τῆ Βασιλῆ Μιχαήλου. Τὸ μοιρολόι εἶνε ἡ ἀδελφῆ τους Μαρτίνα 13 Νοεμβρίου τοῦ 1912 κατὰ τὸ ἀρρατῆμερο ἡμερολόγιο.

Ἀνάθεμα τὸ γ Κρητικὸ
τὸ Βενεζέλιο τὸ περὶ
πὸ γίνωρε πρωθυπουργός

πᾶ μέσα στὸ Ἑλλάγηκὸ
καὶ κήρως τὸ μ πόλεμο

χωρίς νὰ κερταδέουσι
οἱ βουλευτῆς καὶ οἱ ὑπουργοὶ

ποὺ ἐυνοροῦθηρε
μὲ Στέφανος καὶ μὲ Βουργαροῦς

καὶ μὲ τοῦ Μαρκοδώνητος
τὸ μ πόλεμο νὰ χάμωσι

τοῦ Τούρκου ν' ἀγκολήσουσι.

Ἰπὸ γρῆψε διαταγῆ
ἡ ἔκαμε ἐπιστράτευση

γὰ τὸ μαννάδιον τὰ παρῆα
ὄπλοισι καὶ μισογᾶ?

Κὶ ἐγὼ ἡ Μαρτίνα ἡ ἔακουστῆ
ἦμος περὶ γρημῆ ποὺ

γὰρ εἶχα πέντε ἀδελφούς
καὶ ἔλεα καὶ ἐπαυτέζωμου,

ἔρι μὲ δόρθα ὁ Θεός

ἀπὸς ὅθ ἐρῶ δάλο παρῆ;
νὰ μνοιάξῃ μὲ τὸ Νικολό
στὰ μᾶτια καὶ στὸ πρόσωπο.
Ἰδιεῖ, μαυροΝικολό,
ποῦ θέει ἄντρα ἡ Ἀγωνία
καὶ ἡ Σκαρδαλωρη γρημῆ!

καὶ ὄ: δὲν εἶχα ἔσπερο.
Μ' ἀέφανα ἀννοήθηκα
καὶ ἦτα καὶ οἱ πέντε στὴ γρημῆ
καὶ ἐγὼ στὸ στί: μισογᾶ
ὄν τῆ γ κούρωνα στὸ κλάμα.
Ἄχος, Βραϊλῆ, νὰ ζέ ποῦ
ὁ ὄλο τὸ γ κόρη ν' ἀκουστῶ:
Ἦ: ἐοῖ ὄσι αἰετα τοῦ κερκο.
Ἦ: ὄντος ποῦ ἐγίνωρε βουλευτῆς
καὶ ἐμπερῆς μέσα στὴ βουλῆ
ζέ τῶνα ζέ τὸ φωνάζα,
ζέ τῶνα ζέ τὸ ψυχίζα:
Νὰ μπερηνῆσαι καὶ νὰ ἴθεις
ὁ Γιάννος νὰ ἐξαμπεθεῖ,
τ' ἔνα φιλότητος ποὺ
καὶ σκαδέσται: τὶ θὰ γρῶθῃ.
Καὶ μ' εἶπες μ' ἀποκρίθηκα
μὲ τὸ μ' πατέρα μὰς μὰζι
«Ἐ: ἡ Ἰλιάδα ἔνα μισογῆ
καὶ δὲν ἔχει σπαρτὸ ποῦ.
Κὶ ὁ Γιάννος μὲ μισογῆ σπαρτῶ:

- 16. Ἦσοσθεῖ νὰ τὶς ριπώσῃ γὰρ νὰ ἀντιῆται τὸν πόνο της, κἀνοτάς της νὰ πονέουν κα αἰτῆς ἀγο.
- Ἠ γ γ ἦ : Σ. Μαρούλη (Κορσεβέση) (Δαυ). Πανίχος Ἀργυρουάνης — Ἀναστάσιος (Κορνος, ἡ δημοσιομένη), Γιάννης Παπαδόπουλος, Σ. Χουρδούνη-Παπαδόπουλος.
- Ἀ δ η μ ο σί ε υ τ ο .
- 1. διδῆμα.
- 2. πρωθυπουργός.
- 3. τὸ φῆστη Μιχαήλου (βλ. μοιρολόι Κα Μιχαήλου).
- 16. Ἦσοσθεῖ νὰ τὶς ριπώσῃ γὰρ νὰ ἀντιῆται τὸν πόνο της, κἀνοτάς της νὰ πονέουν κα αἰτῆς ἀγο.

τό σπίτι: μας νά δοξαστεί.
Φεάνει ὁ στρατός στά Γιαννιτῶν
κι ὁ Γιάννος ἦτανε μπροστά.
Κι ἐπὶ τῆ μ πρώτη ἐφοδο
καίνας συγκώθη δρόμος.
Κι ἐδέχτηκε τὸ μπαλακριαῖ
στὸ στήθος του καί στή γ καρδιά.
καί ἔμεινε στά Γιαννιτῶν

αἰώνια καί παντοσενά.
Θέου'α νά κάμου μία γραφή
νά πάει: νά βρεῖ τὸ δουλευτή.
Βρέ μπαριωμένη δουλευτή
εἰ ἄξιαφρα θὲ νά ζε βρεῖ.
Νά δάσεις μαύρα νά φορεῖς
εἰ ἔχῃ τὸ μακρὸ σπαθί.
"Ἐ Γιάννο Μιχαλέα μου,
φύγε νά πάεις στή γ Κατουγῆς
στὸ σπίτι: μας νά μὴν ἔρβεις.
Γιάννο, μεγαλωμάτη μου,
μὲ πάρες τὰ σκώτια μου
μ' ἐκοψές τὸ κορμάκι μου
μαζί: μὲ τὸν ἀέρα μου.
Μὰ γὼ τὸ λέου καί ἀλλοκίτικα
σταυρώς, χωρὶς τῆ γνώμη μου:

Τοῦ ἐρωτευμένου στρατιώτη

Μὰς διηγείται ὁ Ἄγγος, Μαρσίλης, 86 χρονῶ, Κέρια:

"Ὅγτα εἶμασταν στρατιῶτες στά Γιαννιτῶν εἰμαστο ὄλοι οἱ Μανιάτες στό
ἴδιο σύνταγμα. Ἦρθε ἐκάρθου ἕνα δράδου στή σκοπιά ἄκουα ἔναγε πὸ ἐμοφο-
λάτου. Ἦρθε κοντά. Τοῦ φωνάζε. Ἐγνωρίστημ. Ἦτανε Γιωργαλάκος - Θαι-
ποκρυάκης ἢ Κάσσης μὸ φζίνεσαι. Δὲν τότε ζαγάειδ. Θυμῶμαι ἔμοις τὸ μαι-
ρολόι: πὸ ἔλεε. Ὅτι τάχατε τῆλεε κάποια κοπέλλα Τσιτακλίτσα:

ἀπὸ τὸ ἦ' μένος). 4. Ἐἵνα χαρο-κτησικὴ ἡ ἀνάγκη γιὰ κάκου
ἔαν τεταγῆς τέλος) πὸ ἔχῃ ἀνάγκη ὁ λαϊκὸς ἀνοήτος. Ἐἵνα ἡ αἰσωδία πῶχε
ἀνάγκη ἵσταρε ἀπὸ κάθε πόνου. 5. ὁ ἀειθιὸς τὸν μιλῶν τῆς οἰκογένειάς της. 6.
νεμῶς της. 7. γιὰς τοῦ γαιμοῦ καί τῆς ἀδεοφῆς της.

Πηγή: Αἰὼς Παντιάκος.

Λημονογράφος: ἀλλογραφίας, τ. Α', σ. 271 καί Π. Κυλλιδιόνης.

Μαρμάρι: μὲ τὰ Τσουκαλιῶν
γενήκατ' ἐρωτοφουλιῶν
καί τυρανεῖτε τὰ παιδιῶν.
Νά ζῆς: τὸ πὸν τὸ μυστικὸ
πὸν τῶν στή γ καρδιά κρυφῶ:
δὲ ἀγάπησα κι ἐγὼ
μὲν φορὰ κι: ἔνα γ κειρὸ

"Ἄν καί ὁ Ἀγγελιαλὸς δὲν θυμῶται μποροῦμε νά ἐρωτῆμε τὸν ἐρωτευμένον
στρατιῶτη σύμφωνα μὲ τῆς πιθανότητες πὸν μὲς δίνει: Σκοπέθηκα δὸν Γιωργα-
λάκος - Θαιποκρυάκης: ὁ δάσκαλος Ἀντώνης Γιωργαλάκος - Θαιποκρυάκης
στὰ Γιάννενα, ἀνθρώπος παντρεμένος μὲ δύο παιδιά καί πὸν σὸδάρδς γιὰ ἐρω-
τεδουλειές. Ἄλλωστε δὲν ἦταν ἀκριβῶς ποτέ. Κι ὁ ξάδερφός του Πέτρος
πὸν ἦταν ἀρραβωνιασμένος στοὺς Μπουλγαριῶς μὲ Κοινοκρίτσα. Ἐπεισε ἡρωικά
στὰ Γιαννιτῶν (19 Ὀκτωβρίου τοῦ 1912). Ὁ τελευταῖος λοιπὸν εἶπε: ὁ πὸν πῶ-
θινὸς μοιρολοῖστέ τῆς νόχτας πρὶν τῆ φάσέρη μάχη τὸν Γιαννιτῶν.

τῆς Ἐλευσίνας τὸν ἐγὼ.⁴
Τὸν εἶχαμε λιτριδάρδς
ἐπὶ τὸ ξάγερρο χιμῆριό.⁶
Μὲ μέρη ἀπόξου στὸ λιγὸ
ἐκίχημ' ὄρου καί σταυρῶ:
"Ὅπχιος τὸν ἄλλον ἀρνήθει
σὰ γ Κίη;" νά τιμωρηθεῖ.

1

1. Χορὸ τοῦ Ἀκροναύαρου στὴν Α. πλεῖσι. Ἐἵνα πὸν γουμοῦ. 2. Χορὸ
στὴν ἀκριβὴ πῶνο ἀπὸ γ' Ἄλκα. 3. Τὰ Τσιτακί καί τὸ Μοσμάρι κωμῶς ἴθιου
κωμῶν πάντα (καὶ σήμερα ἀκόμα) τὰ νηφώσια. Οἱ κοπέλλες ἦταν πὸν περσοῖτες
ἀπὸ τοῖς νεμῶς, ἡμορφες κι ἑτοιμῶς. 4) νὰς ἀπὸ τὸ δαλιανὸ χορὸ (Πιλόπος,
Βιθβεια, Ἄλκα) σιχαδοῦδιανιν ἐκεῖ ἴου γνῶναι πὸν πὸν. 4. Ὁ ἴδιος παρτίες τοῦ
μοιρολογιοῦ. 5. ἐρωτῆτες ἐλαστροῦσιον. 6. ἔννεσι τὸ Μοσμάρι. Ἦ κοπέλλα ἦταν
— σήμερα πάντα μὲ τὸν Ἀγγελιαλὸ — Κοινοκρίτσα. 7. Ὁ Κόης (= Κίης) κωμῶ-
κωμῶς ἀπ' τὸ Θεὸ νά κόβει ἔνα δέντρο, πὸν ξαναγίνεται κόβει τῶσο, στο γεγάθ.
Ἦ' αὐτὸ ἔν ἔλεον νά πῶνι γιὰ κάποιον ἴτι ποδιῶντα πὸν ἄνε επιδιῶντα σὴν τὸ
γ Κίη ἢ ἐπέμοσι τοῦ Κίη τὰ βίσινας.

Πηγή: Ἄγ. Μαρσίλης, Κέρια.

“Ελάψαν κι άλλες μορφοποιήσεις. Ήδτε έσχημάτη ή Παναγού Πραχιά-
 νου το γένος Μιχαλακάκου όθοντάχρονη και οχεδόν τυράη άπ’ τά χειρατά,
 θεία τον οσοτημένον Πέτρον και Θύμιου Μιχαλακάκου και μάνα του τραχη-
 τία δάσκαλου Θεοδ. Πραχιάκου. Κατηγόρησε τις νεώτερες που έλάσαν: «τον
 τόπο μας βρωμιάσατε, τους άντρε ζας προσβάλετε». Μενώματα παλαιά και φιλιο-
 πώλημη δικαιολογία τον βασιλιά και το Βεντέλο που οι άλλες τους έδριζαν, τους
 ζουζούν ποδήμο. Και τή άγριο τόνο λέει: στις νεώτερες ν’ άφησουν τά τορπίματα
 και τά σούλαχτά «φίλοι: νά φάει τή γλώσσα ζ’ασι τίποτα δεν έπάθουμε, άλλα παι-
 δια έχομε, άλλα παιδια κάνατε, δασκαλές θά πέσουνι νά κόψομε το έθιμο του
 Δικωμοσ που μεύονουν τή Μάνη!». «Πάστε τά κλάματα». Με τον στόλο - πορτα-
 γή ατόν τεκείωνει. Μόλις ή ψυχωμένη γριά τέλειωσε σιωπασε δ’ασι. Το μο-
 ροδί και το ιστορικό διάσωσε ο Χριστος Χριστομάνος (όχι Χριστολ (αό) νος).
 (Οι πορφορικές σήμερινές μνημίες - παραλλαγές είναι πολύ παρεπόμενες με άλλη
 μορφοδία της έποχής άν και διατηρούν το ύφος και πνεύμα της γριάς μορφο-
 λογίας):

Δέ λήτρουσι τά μάτια μου
 με σκάσατε και δέ μπορο
 τον έαυτό μου δέ βαστού,
 το μπιρολόγι θε νά ποθ.
 Μή με παραξήγησατε,
 τον τόπο μας βρωμιάσατε,
 τους άντρε σας προσβάλλετε
 τον τόπο μας ντροσιάζετε
 και τά παιδια που κάνατε
 θε νά ντά κάμετε δειλούς
 νά σκιάζονται το μ πόδημο!
 Τι παραπαρτενήστε,
 βγάνατε τά μαλλιά ζ’ασι;
 Ήμετς δέν έγεννησαμε!
 Ήμετς δέν άναστήσαμε
 κι άνείει δέν -τά λυτήθημα;
 ‘Ο δάσκαλος καθώθηζε,
 ό Πέτροσας οσοτθήγαζε,
 Εύθημε δέ τ’ε μέλεσού,
 και άς διάης με τοδτον τον κρημό,
 χαλάσας ό Πάνατος
 για της παρτίζας το καλό,
 Μορφοδές κούβάντες κάνατε,
 και άς μάθατε και γράμματα
 φίλοι νά φάει τή γλώσσα σας.
 όπου άνακατεύετε
 το Βεντέλο, τήν άρχή,
 ότι έγίνη άφορητή
 ό πόδημος για νά γευει.
 Τιποτε δέ γνωπιζέσεται!
 Το έθνος παναστάτσατε,
 δάσκαλοι και γραμματικοί
 δήμαρχοι και άξιωματικοί
 και με όλον τον λαό μαζί
 πιάσαν την Κυδέρηνηση,
 θέρασι έθνοσυνέλευση,
 έχήμασι και έχλογή,
 καλέσσασι τον Κρητικό
 τότε παρακαλέσσασι,
 γιατί τότε γνωπιζοσι
 τί ήτα μεγάλος άνθρωπος,
 και τότε βγάλαν δουλευτή,
 και ήρθε άπάνου στη Βουλή
 τον έκαμιν Πουθουπουγό
 νά άευτυνει τή Βουλή,
 νά φέρει όλη τά καλά,

νὰ σταματήσαι τὰ κινά.
 Τὸς κλέφτες ἐφυλάκισε,
 ἀνίκωνος ἐπέταξε,
 καὶ τὸ στρατὸ ἐθύμνασε,
 γιὰ νὰν τὸν ἔχει ἔσωμο.
 Τὸν πόλεμο δὲν ἤθελε.
 Ἐχάινει οἱ Παλιγαργηροί,
 οἱ Γούρκοι οἱ ἀδῶφτιστοι,
 γυναικες προσεδάγναι,
 παπᾶδες φυλάκιζαι,
 δεσπότες κοροιδεύσαι,
 ὁ πρέσβυς μὲς ἦταν ραγιά;¹
 Ὁ Βενιζέλος γνωστακός,
 τὸ γνῶριζε πολὺ καλά,
 ὅτι ἡ Τουρκία μᾶσε νικᾶ.
 Συντρόφους ἦρθε καλοῦς,
 τοὺς Σέρδους καὶ τοὺς Βούλγαρους
 καὶ μὲ τοὺς Μωροθούνοις,
 τὸν πόλεμο κηρύξαι,
 τοὺς τοὺς Τούρκους ἐνίκησαι,
 καὶ τοὺς αἰχμηλωτίζαι:
 τοὺς εἶδατε πολὺ καλά
 στὸ Γύθειο καὶ στὸ Χάσπακ

καὶ τὴν εἰρήνην ἔκαμει
 στὴν ἀγγλικὴ πρωτεύουσα.
 Ὁ Βενιζέλος γνωστακός
 δὲν ἤθελε τὸν πόλεμο,
 τοὺς τὸ πε ἄπάνου στὴ Βουλγί.
 ὄντες τότε ρωτίζουσαι,
 τοὺς τὸ καθάραισε καὶά.
 Ἐχάινει οἱ παλιοδούργαροι
 δὲ θέει νὰ μοιράσουμι
 εἰ χῶρες ὅπου πῆραμε.
 Ἐχάιναι: καὶ ἀφορμὴ
 γιὰ δυο καὶ γιὰ τρεῖς φορές,
 χτυπήσαι: καὶ τὸ στρατό,
 καὶ μὲς ἐπήρασι χωριά.
 Ὁ Βενιζέλος γνωστακός,
 σιρκώβη, διάηκε καντά,
 τοὺς Βούργαρους ἐκάλεσε
 καὶ σὲν ἄρα ἐβάλλα:
 καὶ ὑπογράψαι: γαρσί,
 κανέναις νὰ μὴ τὸ διαθεῖ.
 Καὶ ἀπίε: ἐσηκώθη ἡ ἔφυγε
 καὶ: στὴν Ἀθήνα ἦρθεκε
 τὸν ῥε τὸ τηλεγράφημα,

ὅτι τότε γελᾶσαι
 ἐκεῖνοι οἱ παλιοδούργαροι.
 Χτυπήσαι: καὶ τὸ στρατὸ
 καὶ μὲς ἐπήρασι χωριά.
 Ἐχάλεσε ὁ Βασιλιά,
 ἐκεῖ ἐυνενοήθηρα
 καὶ κάμσαι: διαταγή,
 ὅτι ὁ στρατός νὰ πιτεῖται,
 καὶ ὁ Βασιλιάς νὰ πᾶει κοντά.
 Τὸν πόλεμο ἐκάμσαι
 τοὺς Βούργαρους νικήσαι,
 ἐλευθερώσαι: λαό.
 Χίλια καλὰ νὰ κάμουσαι,
 χίλια χρόνια νὰ ζήσουσαι,
 μὲς ἐφορέσαι: θρακί,²
 τίποτε δὲν ἐπάθημι,

ἄλλα παύσαι ἔγραψε,
 ἄλλα παύσαι κάλεσε.
 Ὁ Βασιλιάς νὰ ζεῖ ψωψ,
 καὶ ὁ Βενιζέλος στὴν ἀγγλί.
 ὁ τόπος μὲς θὰ δώσουσαι.
 Δασυκάλας θὲ νὰ πέρουσαι:
 νὰ κέρημι: τὰ θύμα,
 ὅπου μὲ κάβρω τὴν καρδιά.
 Μὲν θὲ νὰ κέρημι: τὸν πόλεμό,
 καμμίσαι: καὶ μὴ πατρουαί,
 νὰ ντ' ἀναστήσαι: τὴν φρουρά.
 Κι ὁ Βασιλιάς: θὰ νὰ σκεψθεῖ
 σὺνταξὴ θὲ νὰ πᾶς ἔδραϊ.
 Ἦθ' ἦθ' ῥθει, καὶ ἄλλη ἐταγή
 καὶ πίσου θὲ νὰν τὰ χρευσταῖ:
 καὶ πάψετε τὰ κλέμματα

Τοῦ Μητσο Γιαννουζάκο (= Δεμισησκα)

Ἀπ' τὸ χωριὸ Ἀλεποῦ μετοξὺ Σκουταρι - Κότρωνα. Κληρονομή: τὸ 1912
 σχετιθῆ σὺς 15 Ἰουλίου 1913 στὴ μάχη τῆς Ἄνω Γεφυρωγιάς. Στις 17 ὁ
 ἀδερφός του Παναγιώτης (ἦταν λοχίας ἐφεδρὸς πεζικῆς), ἀφοῦ ἐβούλη τὸν ἀδερ-
 φό του, τραυματίστηκε στὴ μάχη καὶ πῆρε ἄδεια ἀνορρωτικῆ. ἤμεινε στὴ
 Σκουταρι. Τὸν ἀκολούθησαν ὁ πρώτος του ξάδερφος Νικητάκος Δεμισησκα καὶ
 ἄλλοι συγγενεῖς καὶ φίλοι του. Ἐκαί στὸ πατρικὸ σκέτο του ἔκαμαν κλάμα δὲ-
 φρασι ποὺ μαζεύτηκαν μάλιστα ἐμπῶσαν τὸν ἐργασί του. Ὁ Π. Μανουλάκος, σχολάρχης Κότρωνα,
 ἴδιος καὶ ἐπιτολογηθῆ τὸν ἀδερφό του. Ὁ Γ. Μανουλάκος, σχολάρχης Κότρωνα,
 κατ'ἀρχαίη: μὲ ὑπαγόρευση τοῦ ἴδιου τοῦ Π. Δεμισησκα, καὶ δημοσίευσέ στὴν Ἀνα-
 γραφία³ δημοσιάζοντας τὸ ἀπ' τὴν αἰώνια ληθισμένη.

Ὁ μουρλοῖστος⁴ (ἦξερε ὀρεκτὰ γρήμιατα) παρηγορεῖ τὴ γῆρα μάνα του
 θεωρώντας: τὸν ἐκούτὸ ποὺ ἀμωριτωλὸ πρὸ δὲν σκοτώθηκε αὐτός καὶ νὰ ζήσει: ὁ
 ἀδερφός του καὶ πρὸ εἶχε τὴ δουτυχία νὰ τὸν θάψει: καὶ νὰ γυρίσαι: μόνος του.
 Χαίρετὰ ἔσους ἦρθαι στὸ κλάμα καὶ ἰδιαίτερα ὄσους ἀπ' τὸ Σκουταρι. Μνησ-
 νέσαι: καὶ τὸν πεθαιμένο στὴν Ἀμερικὴ ἄλλον ἀδερφό του καὶ ἐκαρτάσαι: τὸ πῶσο
 λυπᾶσαι: καὶ κανένα ἀπ' τοὺς δύο ἀδερφούς του δὲν θὰ ζαυαῖται. (Ἦ γλώσσα του
 εἶναι: ὀρεκτὰ μακρὰ ἀπ' τὸ Μεσασιματικὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα. (Ἦ δημοσίευσαι:
 ἀπ' τὴν γ. δημοσίεψη ἐλ.απορρώσαι):

1. κλοῖτε περισσότερο ἀπ' ὅσο πᾶσαι. 2. Δὲν ἔφατο ἢν ἴδιοι οἱ στίχοι τοῦ μου-
 ρλοῖστος εἶναι αὐθεντικοί. Κι ὅποτε ἔχω δικαίωμα νὰ ἐπέμνω ἀφοῦ δὲν τὸ φῶρα σὲ
 πομφακὴ παραλλαγή - πηγὴ. Ἀλλὰ ἵσως ποὺ λφει γιὰ ποθεῖν κλπ. (π.χ. ὁ στίχος
 αὐτός, ὁ 58) εἶναι ἐξαιτίας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ λαὸς τῆς Μάνης ἔχει ἐξαιρετικὸ
 ἠνθιασφρον γιὰ πολιτικὰ καὶ συναντᾶ κανεὶς συχνὰ γινάτες — καὶ δι' μοιρολογιότητες
 ποὺ ἴναι διαμύστες — νὰ ἔχουν ὑπερλόπιτη πολιτικὴ πληροφορία. Εἶναι ἀπ' τοὺς σκά-
 νους χῶρους ἡ Μάνη ποὺ μεταοεῖς νὰ θρεῖς ἀνόθους τόσο προσοδευμένων φιλοσοφι-
 κῶν ἀντιλήψεων (φιλοσοφία λατῆ, γνήσια, θαφίτητι, μέσα ἀπ' τὴ ζωή), ἀλλὰ καὶ τόσο
 αὐτιδιοριστικῶν (σπανιότερα), σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ χωρὰ τοῦ Β. Ταίγειου καὶ Πάργου-
 να, ποὺ οἱ κίτοκοι τοὺς εἶναι πολὺ ἀπλοτικότερης φιλοσοφικῆς θεώρησης τῆς ζωῆς καὶ
 πολὺ συντηρητικότεροι, ὄντας δὲ πρὸ κοινωνικοποιήσιμα, δίνουσι συντηρητικὰ ἀποτελέ-
 σματα σὺς ἐκείσους ἐκλογές, ἀφοῦ κατ' ἐπέχταση λέγονται καὶ αὐτὴ Μάνη καὶ οἱ κἄτω-
 κῶι τοὺς Μανιάτες, κοφῖς ὅμως νὰ εἶναι στὴν παραμιαυκότητα. Οἱ Μανιάτες τοὺς λένε
 τινάχιστο ὡς τὸ 1940. Καὶ σήμερα ἀκόμα οἱ Μανιάτες εἶναι ἀναρχικοί. Ἀκόμα καὶ
 πολλοὶ δὲ ἔπιων φρονημάτων (βασιλικὸ κλπ.), κοφῖς ὅμως νὰ τὸ ἔξουιν οἱ ἴδιοι. Μ' ἔνα
 λόγο: δὲν ἀνέχονται ἀφεντικὰ καὶ δὲν μεταοεῖν νὰ νοιώθουν ὑποταλεῖς. Ἀπὸ εἶναι μα-
 κρῶνινη παρῶδοση τοῦ ἐκείνο⁵ στὴ διαμωρτωση τοῦ «αφασκίθηα τους. 3. μὲς ἔκα-
 μαι νὰ νοιώσοιμε περιήμιανοι (ὄχι ἐξεδρακομένους).

Η χήρα τῶν σκοτωμένων στὸ Μπάρβα (1912) Ποιητὴς Εὐαγγέλιος Ζεῖ στὴ Βέθεθα.

Ἡ γυνὴ Αἰδίου Καραπάνη, ζεῖ στὴ Βέθεθα, ἐργασμένη ἀπ' τὸ γούνο.

Τοῦ βασιλιῶ Κωνσταντίνου καὶ Εὐαγγέλιου Ποιητῆ

Σὺν πέθαινε ὁ Κωνσταντίνος διατάχθηκε νὰ κηδεύεται ἀπὸ τὴν Πάριζα. Στὴ Βέθεθα ἡ Νικολοῦ ἡ Κασσιτῆρα εἶπε ἕνα μοιρολόδι, περισσότερο γὰρ νὰ θυμώσει τὸν ἦρωα τῆς Βέθεθας Ηλείνια Εὐαγγέλιου, παρὰ γὰρ τὸ βασιλιά. Ὁ Ηλείνια εἶπε τολάντο στὸ γούνο καὶ στὸ τραγούδι, στὸ ψάλλισμα καὶ στὴν ποίηση (ἐπιτοιαγε ποιήματα, τραγούδια, μοιρολόγια). Ἦλθε ἑλευθερίας καὶ σκοτωθήκαμε στὴ 1912 στὸ Μπάρβα. Ἡλλοὺς φοβὴς τραγουδῆσε καὶ χόρφη προστινὴς στὸ στρατὸ καὶ ἀπόστασε συγχαρητήρια τοῦ Κωνσταντίνου. Ἦν τραγούδια τῆς πρὸ πολλῆς φορὴς ἦτανε δικὰ του. Ὅταν πάθθηκε τὸ Μπάρβα καὶ τὰ Ἰάκωννα, στὸν ἐπιτοιαγὸν ποὺ ἐγένθη ὁ Κωνσταντίνος θυμήθηκε τὸν Εὐαγγέλιου καὶ τὸν ἀνακρίθηκε. Ὁ Εὐαγγέλιος ἦμος εἶχε διακομῆται στὸ Νοσοκομεῖο βαρῆα λαθιμῆτος, μετὰ τοῦ ἐπιτοιαγῶντος. Ἡ ἔβλεπε ἀμέσως μετὰ. Ἄφηκε ἕνα γύο, ποὺ γεννήθηκε μετὰ τὸν πηγαμὸ τοῦ πατέρα του στὸ μέτρομα (ἔφυγε τὴ γυναικα του ὅ μινωδὸ ἔγγραφο καὶ μὲ γὰρ τὸ χροῖο παντρημένη). «Ἐφρονάξαι ὁ πατέρας, ὁ δάσκαλος καὶ ὁ Ἰεραρχοῦς ὁ Ἀλωνιάτης, τὴ Νικολοῦ καὶ τῆς εἶπε: «Ἐὰν, Νικολοῦ, νὰ πεῖς ἕνα μοιρολόδι γὰρ τὸ βασιλιά. «Ἄψὲ τί λόγου, τώρα ἀξάζα, νὰ ντὸ σουσογινάξου». Ἦμινω μινωδὸ τότε ὅ - Ἦ χρονοῦ καὶ τὰ θυμωῆται μετὰ μοῦ!

(Ἦ ἐνήγγιση ἀπὸ τὴ Στρατιὰ Κεραμῆα - Ἦεραχέα).

Ἦ Κασσιτῆρα ἦτανε ἀδερφή τοῦ Ηλείνια καὶ τοῦ Ηλανά - Ἦνάρητος Εὐαγγέλιου. Εἶχε παρῆ: φιλοποίαστὴ ἀπ' τὸ Κασσιτῆ (δὰ, καὶ ἐπέλεσε μοιρολόδι καὶ ποίη: Ἦεομινω).

Ἦ Παναγιώτα Κεραμῆα (Μπουράνα) γὰρ ἔπει: «δὲνα ἐπενήγη τὸ παρῆ τοῦ Ηλείνια, ποὺ ἐκείνος ἦτανε στὸ μινωδὸ, μὲν ἐπὶ τὸ χροῖο: τὸν ἔπει: τὸν ἔπει: καὶ εἶπασι: «Ἦν νὰ ἴδωμε ποῖος ἦν φάει». Ἦ δὲν ὁ πατέρας του. Παρῆ τὸ ἔπειτῆσι:

Ἦνάρητος τῶδελε εὐαγγέλιου
παρῆς καὶ πρὸδερος μινωδὸ
καὶ ὁ δάσκαλος ποὺ ἔπειτῆσι
νὰ πεῖται νὰ μοιρολόγηται
ἡ Νικολοῦ ἀπὸ τὸ Κασσιτῆ
καὶ ἔπει: τὸν παρῆ ἀδερφή?

1. ἡ ἴδια ἡ μοιρολόγια. 2. Ὁ παρῆ Ἦνάρητος ἦταν ἀπὸ τῆς γυναικῶν: ποῖος παρῆδες τῆς Ἰσοφίλιας. Ἦδερφὸς τοῦ Ηλείνια καὶ τῆς Νικολοῦ. Ἦταν οὐνεβος Ἦμινωδὸς. Ὅταν πῆγαμε στὴν ἐπιτοιαγὴν τοῦ βασιλιῶν ἀπὸ τὸ δεσποτῆ, ἀπὸ ντὸ Ἰσοφίλιο πανωθῆκα στὸν Ἦνάρητος (στὸν πορθητῆ μινωδὸ μετὰ τὰ καὶ νοῖοντα τὸν Ἰσοφίλιο, φερόντας ἦμος ἔταρε καυνοῖοντα ποῖος ἀπὸ ντὸν Ἰσοφίλιο παρῆ. Κάποτε ποῖος ἦταν ὁ παρῆ Ἦνάρητος, στὸν πορθητῆ ἀπὸ ντὸν Ἰσοφίλιο ἦτανε μινωδὸς ποῖος καὶ ἀπὸ καὶ μετὰ τὸν Ἦνάρητος γὰρ νὰ τὸν ἐπιτοιαγε χροῖος. Ἦλλος εἶχε τὸν Ἦνάρητος, ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἦνάρητος ποῖος. Μινωδὸς ὁ παρῆ Ἦνάρητος Ἦνάρητος, οὐν καὶ πᾶντα:

- Ἦν Ἦνάρητος ἀπὸ Ἦνάρητος;
- Τὸν πανωθῆκα νὰ ἐπιτοιαγε;
- Μὰ ἔπει Ἦνάρητος, ἀπὸ Ἦνάρητος;
- Ὅχι, ποῖος καὶ ἀπὸ τὸν Ἦνάρητος, ἀπὸ Ἦνάρητος Ἦνάρητος;

Στασιότη στὸ Δαγγάριο τὸ 1921. Τὸ μορφοῦν λέει ἡ ἀδερφή του Διαμάντα Ἀντωνάκου, ποὺ ἀποζητᾷ τὴν προστασία τοῦ πεθαμένου ἀδερφοῦ μέσα στὴ δύσκολη γὰρ μὲν μοναχὴ γυναίκα, κοινωπία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Ἀντωνάκος αὐτὸς εἶναι Μυγαλακίανος ἀπὸ τὸ Φέιο:

Ἀνάμεια τὸ θανάτιόν,
τὸν ὑπουργὸ τὸ Μεταξᾶ
πὸ συντάξασαν τῆ βουλῆ
ἐπιστρατεία νὰ γεσεί.

Κι ἦθε τὸ νεκρογράφημα,
ἦθε τὸ τύπου τὸ χαρτί,
τὸ ὄργον σύνεσιμα καλεῖ!

κι ἐπῆσαν κι ὁ Ἀντώνη μου,
Τὶνε βουρὸ ἀπὸ τὸ λακιδῶ
καὶ τοῦ φινάξου ψυχ:αδῖν.

— Ἀντώνη ποῦ μὲ παρατάξ;
Καὶ γαίνας μὲ ἀποζητήθηκε:

— Μὴ παύσῃς νὰ τίμισα,
καρῆ! ἢ πᾶσον καὶ ἢ πῆσον.
Ἐπιτάξασα τὸ πῆσον:

στὸ μισοπῶδ τῆς Ἀγροφῆς⁵
Ἔδωδ' ὁ Τετάρτος τῆ ποιητῆ
κι ἡ λὰ (η) ψη ἔφρασε κι ἐπὶ
καὶ μὲ ἔταξε τὰ σωσιζά.

Καὶ τίμα τι ἢ τὸ νὰ γεσοῦ
ζῆμα ἢ παραπονεσασεῖ
τὸ θάνατον. Ἀντώνη μου:

ποῦ ἢ τὸ νὰ ποῦδ τὸ μῆλον μου:

12. Ἀπὸ ἔνωσι τὸν θραστήη ποῦ καίμηνος ἐκεί (Τοῦνας 1926). Θεομὺ ἐνωσι τὴν Κίον, ἵκανο τὸ 1961 ἀνατῶθηκε ὁ ἀντιθετικὸς ἑτασιατῆς Ν. Αεουακάος, γέροντος ἀντιθετικῆς. Ὁ Αεουακάος εἶναι ἐξ αἰματος ἀσυννεχῆς μὲ τὸ Βασιζάσιον.
11 η γ γ ῆ: Ἀπὸς Πανταλάος· Ἀθηναιάκος, Ἰγουλμῆνας.
Ἀ η η σ σ τ τ η: Κυζιλῶνας.

1. 62. καὶ μισοπῶδ τὸ Μισοπῶδον ἐπὶ. Στὸ 80 Σινεργημα ἦσαν κοινῆς Δύσεως. 2. ἔνωσι ἀπὸ ζῆλον τὸν, τὸν παρατάξασα. 3. ἀδερφή. 4. ἐπῆσαν. 5. ἐνωσι τὸ Σινεργημα. 6. νὰ ποῦ. 7. 8. ταπεινῆ. 9. 10. φοβερίτης.
11 η γ γ ῆ: Πανταλάος· Πανταλάος, Κοζῆος Σίνουατος.
Ἀ ἢ η σ σ τ τ η: Κυζιλῶνας.

Ἔμεινε στὴ μάχη στὴς 29.8.18 στὸ Σαρά. Νὰ πῶς διηγεῖται ἕνας παλιὸς στρατιώτης τοῦ ποῦ ἦταν στὴ μάχη ἐκείνη (ὁ Παν. Λαός ἀπὸ τὴς Μισινές - 1921. 8ος, ἐτος 88 - 2ος):

«Οἱ Γάλλοι ἀντι νὰ προχωροῦν τὸ μπαράξ (1) καὶ μετὶ ἀπὸ πῆσον ἐκείνη ἐπὶ ἔκανε ἀπὸ ὄω κι ἐργοντα ἀπάνω μας τὰ κανόνια. Τὸ μπαράξ (1) οἱ θείτες ἀπὸ νοῦ μας γαλάξ. Καθλῶν, ἐκείνη, ἔδωκό του, τὸ Γιωργουλάκο, καὶ πᾶσι στὴ δεικνῆση τῆς Ἱεροδόλαρχίας. Πᾶσι:

— Πῶς ἔνα: δεικνῆση: λέει.
— Ἐγὼ, λέει ἕνας.

— Ἐνα χαστοῦνι μὲδ' στὰ μούτρα, ἀλλο...
— Πὲ πῶσιν, τί ἔβη φρεσίμει οἱ Ἐλλῆνες:
Ἰπαδᾶ τὸ μισοπῶδ.

— Θὰ πῶσιν, τοῦ λέει.
Μέσα στὴ μ Ἱεροδόλαρχία τῆ Γαλλῆ:τῆ!
Ἐγῶρεσε καὶ καθὼς ἐπαραπονεῖται τῆ μάχη πᾶσι μὲν ὀδῖα καὶ στὰ δῖνα
τοῦ... Κάκαδ. Τὸ λαξέψημε μὲ ἕνα ἀντιστοχῆσι!

Τὸ μορφοῦν εἶπε ἡ μάνα τοῦ Πανταλαοῦ Γιωργουλάκο τὸ 1918:
εἶπε στοὺς ἀλλοὺς θυνατά:
— Ἐνα μεγαλῆη μας νερατῆ
γὰ νὰ φοδουμάστε ἐμεῖς
σὺν νάμισατε πρῶτη φορὰ
σὲ καταιγῖδα ἀπὸ πυρὰ.

Ἐγὼ ἢ νὰ περᾶσου ἐμπρός
κι ὄτι θελῆσαι ὁ θεός,
κι ἐπροχώρησε ἐκεῖ
μόνος γὰ νὰ θεοιασσεῖ.
Ἡ μάνα τοῦ ἡ ἀνταποδῶ:τῆ
πὲ ἔκανε πᾶντα προσευχῆ
στὴν Παναγιά καὶ τὸ Χριστό
καὶ τὸν ἐβῶλαε ὁ θεός.
σὲ τόσες μάγες φοδερῆς
οἱ τὴς περᾶσμένες ἐποχῆς
παρακαλῶθηκα ποῦ
ἀλλὰ δὲν πῆγε ἡ προσευχῆ
γιατ' ἦτα ὁ περᾶσιζῆς μισοπῶδ
τοῦ Βουργαροῦ ἡ κανονία
καὶ τοῦ ἐπῆσε τὸ κορμί,
τὸν ἔκοψε καταιγῆς

Ἔμεινε στὴ μάχη στὴς 29.8.18 στὸ Σαρά. Νὰ πῶς διηγεῖται ἕνας παλιὸς στρατιώτης τοῦ ποῦ ἦταν στὴ μάχη ἐκείνη (ὁ Παν. Λαός ἀπὸ τὴς Μισινές - 1921. 8ος, ἐτος 88 - 2ος):

τῶν σκόρπισε τὰ σωθικά
 καὶ τὴ μεγάλη του καρδιά
 γὰρ ἦτα δόξια κανονιοῦ
 καὶ ὄχι σφαίρα νουφρεκιοῦ,
 ὅπου τίς εἶχε γιά χαρὰ
 ὅταν περνούσανε κοντά.
 Ἐ τιμημένε λοχαγέ,
 καὶ Γιώργη μου, στερνέ μου γιέ,
 πού δὲν ἐχόρταινες τιμὴ,
 σὲ παρασμένεσ ἐποχὲς
 καὶ πάντασ πάντα μπροστά
 μὲ τὰ δικὰ μας τὰ παιδιὰ
 ὅλο Μανιάτες διαλεχτούς.
 Σ' ὄλους τούς δύσκολους καιρούς
 τὸ δόξιο σύνταγμα μπροστά,
 Τότε ἐθγαίνεσ μπροστά ἐσὺ
 καὶ ἐξήτας γὰ προπορευτείς
 ὅπου ἦτανε κακοτοπιές
 καὶ ἐπικίνυνεσ μεριές
 γὰ δειχνεῖς τ' εἶσαι παλαιός
 ὅπως στῆς Σπάρτης τὸ γ κειρό,
 πού ἦτανε πάντα νικητές
 καὶ δὲ γυρίζουσ ποτέσ
 στὸν τόπο μας μὲ τὴν νροπή
 γιὰτὶ τὸ ξέρουσ καλὰ
 τί ὁ τόπος δὲν τούς ἐχουρὰ
 καὶ ὅτι οἱ γονεῖς καὶ οἱ συγγενεῖς

θὰ ντοῦς ἐδιώχουσι ἀπὸ κεῖ
 γιὰ γὰ μὴν ἔχουσι νροπή
 καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ αὐτοί.
 Μὲ τὴν εὐχή μου στὸ καλὸ,
 ἀφοῦ τὸ βέλησε ὁ Θεὸς
 γὰ εἶσαι τάντοτε ἐκεῖ
 τὰ σύνορα γιὰ γὰ κρατεῖς
 γὰ μὴ γυρίσουσι ποτέ,
 μὴν τὰ μολύνουσι ξανά.
 Ὅλοι καλωσορίσατε
 γὰ μᾶς πρρηγορήσατε
 οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς
 πολῖτες καὶ στρατιωτικοὶ
 εὐχαριστιῶ πάρα πολὺ
 πού εἶστε θαυμάσιοι, σκυθρωποὶ
 καὶ ἀπρηγορήτοι πολὺ
 καὶ δεῖχνετε συμμετοχὴ
 στὴ λύπη μας τὴν τρομερὴ,
 πού ἐναι ἀγιάτρευτη πληγὴ
 γιὰτὶ τὸ ξέρετε καλὰ
 τ' ἐναι μεγάλη σφοδρὰ
 γὰ χάνονται τέτοια κορμιά
 σὰν πλάταιοι μὲ τὴ δροσιά.
 Ἀπρηγορήτη καὶ ἐγώ,
 γιὰτὶ εἶμαι μάνα καὶ πονῶ
 ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανὸ
 ὄλους σας ἀς εὐχαριστιῶ.

Σὸν Κέρπουα (Ἄ. Μάνη) συνέθη εὐτό το ἐπεισόδιο στὸ τέλος τοῦ Πρω-
αίωνα. Οἱ ναυτικοὶ Εὐρωπαϊκοὶ Πέλησαν νὰ πάρουν μερικὲς γυναίκες ἀλλὰ ἐκεί-
νὲς ἀποστάθηκαν. Ξεσηκώθηκε τὸ χωριό. Ἀκολούθησε συμπλοκή μὲ τὴν ξένην
μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σκοτωθοῦν μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς.

Στις δεκαεπτὰ τοῦ Πρωταῖ
μὴ ἔδρα ἀγγλογαλλική

ἦθε κα ἄραξε στὴν Πηγὴ.

Εἶπαι: Ἰάλλουξ ἔγρασε

καὶ στὸ χωριό ἀνέδρα

καὶ τίς γυναίκες θρηκται

καὶ τίς ἐλαρετίαια

μὲ γλώσσα ἀγγλογαλλική.

Κι αὐτὲς δὲν καταλάβασι,

παρὰ μὲ τὰ νοήματα.

Φησὶ τοὺς ἐγυέθου.

καὶ οἱ γυναίκες τίμεις

τοὺς ἐπιθεθήσασα:

μὲ πέτρας καὶ πλάκωματα.

— Νομίαιε κακήμοισα.

Ἦ ἔνα: Κωνσταντινόπολη

νὰ καβάλλαιε Ἰορδοίξες

καὶ τίς παλοχωνομητίξες:

Ἦδὼ ἔνα: Μάνη ἔκουσται...

Ἦδὼς πῆσαν κατηστροφικὰ

καὶ γῆσαν προσητὰ τοὺς τὸν παρὰ

καὶ ἀπὸ τὰ γένα τὸν τρωσῶν

Στὸ στρατηγὸ Γιώργο Μελά

Ὁ Γ. Μελάς ἀπὸ τὴ Σαῖρα τῆς Ἰπρονήλας Μάνης πολέμας πρῶτα
στὸς Βαλκανικοὺς πολέμους δὲν ἀξιώμαται καὶ ἀργότερα δὲν συνταγματάρ-
χος στὴν Μικρὰ Ἀσία, ὅπου ἀρρώστιας ἔγραψα καὶ ἀποστρατεύθηκε τιμητικὰ.
Ἦδὼ μερικοὶ τοῦ δὲν εἶναι εἰρηκίνο σὲ γάμια. Ἦγαι: φησὶται ἀπὸ ἀγνωστοὺ
μεροκρίστη τὸ 1968 πρὸ πέθανε ὁ στρατηγός:

Καμπάνες κρῶσι ἔαφαια

στὴ Μάνη στὰ προσρηκιά

καὶ σκεῖσασα Ἦ ἀρπυιὰ

πέθθηκα καὶ λυπητερά.

Ἦ αναρωτιῶνται τὰ βουὰ

καὶ τοῦ Τριανάρου τὰ χωριά.

— Ἦ καὶ οἱ κερπάρες νὰ χροπῶν

Ἦ ἀρπυιὰ νὰ μαρολογοῦν:

Κι ἔνας ἀηδὴς ἀπὸ φηλά

κάθεται καὶ τοῦν ἀπαντᾷ:

Ἦς «Εὐκαιρία»

Ἦδὼ κρηκό: τῆς Ἰπρονήλας ἔδρα: καὶ στὴν Ἰπρονήλα γιορτάτο κρῶτες καὶ
πράξαι: Ἦδὼ εἶπε ἡ Ἰπρονήλα ἡ Ἰπρονήλα, ἡ θεία μου, τὸ μερκοῦ ἔπαι-
ση ἔ γὼ τῆς ἐστῆθη συξερῶ. Ἦδὼσε τὸ εἰρηκίνο τοῦ Ἦ δῶσε καὶ δὲν ἔπαι-
κρηκται. Κι ἔγλυτῶσε: Ἦδὼ: Ἦδὼ:

Δὲν ἦτα κρηκται καὶ δῶσε

Ἦ ἔνα ἰπρονήλα κρηκται

Ἦ γὰ νὰ χαθεῖ τόσο σπρῶξ:

Ἦ ἀρπυιὰ μου θαλασσινὰ

πῶσε καὶ τῆς Ἰπρονήλα.

Ἦ γὰ Ἦδὼ μὲνα κρηκται

Ἦ πῶσε τὸν τὸ παιδί.

Ἦ γὰ Ἦδὼ καὶ φηλά

καὶ ἔπαισε ἰπρονήλα στὸν ἀφρῶ.

1. Τοῦ 1913 ἔπαι. 2. ἰπρονήλα. 3. δῶσε μὲνα Ἦ ἀρπυιὰ, ἔπαι-
ση καὶ τῆς ἰπρονήλας καὶ τῆς ἰπρονήλας καὶ τῆς ἰπρονήλας καὶ τῆς ἰπρονήλας.
Ἦ γὰ Ἦ: Γ. ἰπρονήλας.

Ἦ γὰ Ἦ: Ἦς ἰπρονήλας καὶ τῆς ἰπρονήλας Ἦ ἰπρονήλας. Ἦ γὰ Ἦ: Ἦς ἰπρονήλας (Σαῖρα).

—Εχάθηκε ὁ στρατηγὸς πρὸ ἤτα στὴ Μάνη ἔκρουστος·
Ἐὶ μπάριμπα Γιώργης ὁ Μελλάς,
ὁ ἤρωας τῆ Τζουμπλιτζῆς.
Κι ἡ πέριξκα πρὸ τ' ἄκουσε
τὸ μοιρολόδι ἄρχισε.

—Ἀκούστε, γέροντες καὶ νιοί,
προσηλιανκοὶ καὶ ἀποστασιοί,
σκουζετε ἄγρια τὴ φωνή
τ' ἐχάθηκε ὁ στρατηγὸς
ὁ μπάρμπα Γιώργης ὁ Μελλάς
πρὸ ἐπολέμησε σκληρὰ
στῆς Ἀδαρτζιζιὰ τὰ δουνά
ἐμάλωνα μὲ τὸ γ Κεϊμάλ.
Σὺν ἔκαψε καὶ πρὸ μπροστὰ
ἐτότες στὰ Βαλκανικὰ
πρὸ ἐμάλωνα στὸ Ἀγκυλὰ
στὴ Μκωλιόσσα καὶ στὸ Σαρά,
ὄντες πρὸ ὤρησε μπροστὰ
μὲ τὰ Μανιάτικα παιδιὰ
μὲ τ' ἄδ' ὄλου λόγγη τὰ σπαθιά
καὶ ἀνέδη στὴ γ κορφὴ τοῦ Σαρά.
Καὶ τῆμθε ὁ θοαλιόσ,
ὁ Κωστακίνος ὁ μπουρμιάς¹

καὶ ὑπόγραψε διαταγὴ
νελέγγκο² ἐκείνη τὴ στιγμή,
—Ἐὶ στρατηλάτης³ ὁ Μελλάς
νὰ τῆρε τὰ περῶσημα.

Στοῦ Σαγγαρίου τὰ δουνά
ἐμάλωνα μὲ τὸ γ Κεϊμάλ.
Κι ὄντα ἀρρωστὴσε βαρεῖα
ἐκεῖ στὴν ἀπειτηγ⁴ Γουρκιὰ
καὶ τότε φέρασε ἐπὶ
στὰ χούμακα τὰ παρσιὰ.

Κι ὄντα ἀναπόδισ⁵ ὁ κειρὸς
καὶ ἐνικήθη ὁ στρατὸς
ὁ γλυκομύλητος Μελλάς⁶
ἐγγίγη πιρσοσυλιμιάς⁷.
Τοῦ κανορῆθηκε πολὺ
ἢ Ἐθνικὴ καταστροφή,
Ἐ, γερωντάδες παλαιοί,
πρὸ πολεμήσατε μαζὶ
καὶ ἐλέστε κηρωροτὰ
τ' εἴστε στρατιώτες τοῦ Μελλά,
σκουζετε ἄγρια τὴ φωνή
ἢ Μανη ν' ἀναταραχτεῖ,
νὰ κλάψει ἄλος ὁ λαὸς
τὸν τιμημένο στρατηγό.

1. Χριστὸν (κρυφά — κρυφά). 1α. Εἶνα περίεργο γιατί λέει τὴν Μικρασιά
ἐλθόντες. Εἶνα παρῶσθου τοῦ Ἀσιατῆ ἢ ὑπόφερε ἀκόμη στὴ Μάνη ἢ ἀνάμνηση
τὸν Ἀσιατῶν τὸν πρῶτον Βιζαντινῶν αἰῶνα; Ἄν σκεπτεῖ κανεὶς ὅτι στὴ Βιάθια
ἵστανε τὸ ἐπώνυμο Κωνσταντῶος, σὲ λαομυθιὴ οἰκονομία ἀλλὰ ἄρατὰ παλιὰ (οἱ
Κωνσταντοὶ ἢ Κωνσταντῶοι ἴταν ἰσχυροὶ τὸν Ὀύννο; τῆς ἐσχῆς τοῦ Ἀρτίλκι καὶ ἔκα-
νον ἐπὶ ὀνόματι ἐπὶ Ἰουστινιανῷ στὴ Β. Ἑλλάδα. Τὸ ὄνομα τῆς οἰκονομίας στὴ Βιά-
θια δὲ γίνεται ἢ κατεγογγῆ ἀπ' αὐτοῦ, πρὸ τ' ὄνομα τοῦ ἔχει ἔκχουσε πρὶν τὸ 120
αἰῶνα ἢ ἄμεση ἀνάμνηση τῆς προσηλιανίας τοῦ καὶ ἔκα ἔπαιση μὲ τὸ πρῶτον-
οἶμα Κωνσταντῶος σὲ κληρονόμῳ ἡμοῦσῳ φητικῶ μὲ αὐτοῦ. Ὅπως καὶ νῆξε τὸ πρῶ-
τον, εἶνα ἀπόδειξη τοῦ πρῶτου ἢ παρῶσθου ζεῖ στὴ Μάνη ἔκτανθη). 2. ἔμωχόταν.
3. ἔβλεπε τὸν Κωνσταντῶν ἡμοῦσῳ (=δοῦλο καὶ καθ' ἑαυτὸν ἡμοῦσῳ). Ἐξ
αὐτοῦ τῆς Ἰουστινιανῶος στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, οἱ Μανιάτες βόλτων ἄλλους τοῦσ
βιομένους Ἑλλῶνας καὶ τοῦσ μὲν Ἑλλῶντες τοῦσ ἀποκόλων κλάσους, τοῦσ δὲ Κοῦ-
τες ἰδιώτητα ἡμοῦσῳ ἔσαν ὄντων νὰ τοῦσ ὄντων. 4. ἀμόσος. 5. στὸν
Κολοδιῶνα δημοσιεύεται τὸ ταγματῶμα. 6. σὲ ἄλλη κωσῶλ. ἄτημ. 7. πρὸ
κρῶσ σὺ διαβήσθου, ἔνοιε ὅτι ἔστειχεροῦθη πολὺ.
Ἡ ἡγή: Ἰ. Γεωργιῶπου, Κ. Μπαξιδιάνης.
Ἀ. Η. Μ. Ο. Σ. Ψ. Ψ.: Κολοδιῶνας.

Τοῦ γιατροῦ Παναγιώτη Λιράκο

Ποτὲ ψυχικὸς σπαρταριστὸς ἀδερφοῦ γ' ἀδερφοῦ, ὅτε στὴ λαϊκὴ ὄντε στὴν
ἐπιτεχνὴ ποιήρη δὲν ἐκφράστικη τόσο τραγικὰ γνήσιος ὅπως σὲ τούτῳ τὸ κῆ-
στικῆς δημοῦργημα τῆς ἀγράφματης μανιάτικῆς. Δὲν ἐνάδωσα, δὲν ἄκουσα
ποτέ μου τίποτα γιὰ χαρὶ ἀδερφοῦ πρὸ ἔχειλο ἀπὸ πᾶν καὶ ὄννη ἀληθινή, πᾶν
τὸν τραγικὸ ἐπίλογο τοῦ μοιρολογίου αὐτοῦ. Πρέπει: νὰ ξέρετε τὸ σκοπὸ τὸν
μοιρολογίου, γιὰ νὰ καταλάβετε τὸν τραγικὸ κραδασμὸ τοῦ ζωντανῶ ἀναζέ-
τα: σὲ τούτους τοὺσ στίχους. Πρέπει νὰ καταλάβετε τὰ μανιάτικα, ἔτσι πρὸ
νὰ μπορεῖτε καὶ σὲ νεκρὸ χαρτὶ διαβάζοντάς τα νὰ ἀκούσῳ νεφέλ τὸν ἀπὸ γή-
τῆς ἀρροστέλαχτης φωνῆς τοῦ πόνου. Πόνου ψυχῆς περιήφρασε μὰ καὶ ἔκα-
νημένη, ἀφάνταστα πλούσιος μέσα στὴν ἀπλότητα τῆς ὀλίγης φωνῆς τῆς
πρωτογενῆς ψυχῆς διαλυμένο, εἶναι σὺν ἀψυχῆ φωτογραφικῆ κῆστρο τοῦ ρημά-
χτικῆ καὶ μόνου θοῦρας τὸ δλογορῆζον.

Σὺν τῇ φωτογραφίᾳ τοῦ λεδέντη ἢ τῆς πεντάμορφης πρὸ δὲν μπορεῖ ἀπὸ
στὸ χαρτὶ νὰ τραγουδήσει, νὰ χορῆσει καὶ νὰ γαργαρομελέσει: ἢ νὰ δεριολογ-
στεῖ.

Στὸ χαρτὶ τοῦ μονάκριβου νεκροῦ ἀδερφοῦ τῆς Μανιάτικῆς: τῆς πολυδύσα-
νης καὶ χλιωστερημένης γιὰ νὰ τὸν σπουδάσει, ὁ πόνος γυγνῶνεται: παύρει:
ἀπὸλλήριτες διαστάσεις, μυθικῆς, γίνεται θρόλος. Ἐταρὸ τὸν σπουδάσαν μάννα
καὶ ἀδερφές, μὲ ἀμέτερτες στερήσεις. Ἐβρυγε γιὰ τὸν πόλεμο καὶ ὕστερα ἀπὸ
πέντε χρόνα γύρσε γεμάτος τιμῆς καὶ παράσημα. Καὶ τότε, πρὶν νὰ περῶ-
σει νὰ χαρεῖ τὴ ζωή, ν' ἀποχτήρει παιδιὰ καὶ νὰ δώσει: τὸ φῶς καὶ τὴν ἐλπίδα
σ' ἔκείνους πρὸ τὸν ἀγαποῦσαν, νέος μόλις εἰκοσιεπτάχρονο, πέθανε. Δὲν ἄφρι-
σε τίποτα πρὸς τοῦ παρὰ μόνου τῆ μάννα καὶ τίς ἀδερφές τὸν νὰ τὸν ἀποξήσων
στὴν ἡλικίᾳ, φτωχῆς, μετρωμένης. Χωρὶς ὄνθη χαμόγελο στὰ πέρῳρα καὶ ἔλλη
τοῦ.

Στὰ 18 Σεπτέμβρη 1922 πέθανε ὁ γιὰτρός Λιράκος. Σπαρταριστὸς γιὰτρός:
κατὰ τὸν πόλεμο. Ἀπ' ὅτι λένε συστρατιῶτες τοῦ ἔβρυγε στὴν πρώτη γραμμὴ
καὶ κοῦδλοῦσε ὁ ἴδιος τοὺσ τραυματίες. Χαρῶνός: νέος: καλομυθῆτος καὶ ἐργ-
νικός. Ἀἰῶσε μονιμῆτη στὸ στρατὸ καὶ εἶχε πᾶρα: ἀρκατέ: διακρίσεις καὶ
παράσημα. Τῷ 1922 ἴταν λοχαγὸς στὸ Ἰγνιοσημαῖο. Ἰύρσε ὅταν τέλειωσε ὁ
πόλεμος Ἰγνιοσημαῖο ἀρρωστὴσα ὄμωσ, πρὸ εἶχε ἀπ' τὸ στρατὸ τὸν ἔστειλε ἡμέ-
σως στὸ νοσοκομεῖο καὶ σὲ λίγο στὸν τάφο. Ἢ κηδεῖα τοῦ ἔγινε μὲ σπαρταρι-
κῆς τιμῆς καὶ πομπῇ μεγάλη.

Τὸ μοιρολόδι εἶπε μὲ ἀπὸ τίς ἀδελφές τὸν, ἢ Ἰγνιοσημαῖο Λιράκου, πρὸ
εἶχε κωνσταντῆ Λαζαράκο (ἢ περιήφρη μοιρολογίστρα Λαζαρόνοψη). Τὸ μοι-
ρολόδι παραλλάχτικη σὲ ἀρκατέ, ὄχι: ἀνόμιος σὲ ἀρκατέ, παραλλαχῆς καὶ εἶνα
πασίγνωστο στὴ Μ. Μάνη.

με θύδια και με πρόδατα
 με πρόματα μιχαρικά¹²
 και με χωράφια τῆ χρονιάς
 σὲ Κατωμέρη,¹³ σὲ Βουγά,¹⁴
 και δροσανίζες και μάζι¹⁵
 νὰ θγάλεϊς ἐπιστήμονα
 γιὰ νάχει: δὲπλοια γιὰτροῦ
 και θαθιμὸ τοῦ λοχαγοῦ
 ἐφῆμε μαύρα λάχανα¹⁶
 κ: ἦρα και κείνα ἀγάλαδα.¹⁷
 Ἦ' ἔκαμες, Παναγιώτη μου!¹⁸
 Δεσπότης δὲν τὸ συχωρεῖ
 τὸ σφάριμα και τὸ ἐγκλημα,
 θὰ ρίξου τὴν ἀγάπη μου
 σὸ νύτη τοῦ Μηχανικοῦ.¹⁹
 Ἦ, Κερμαῖδα Νικολῶ,²⁰
 πῆμεινες χῆρα παραινᾷ
 με εἶ φηλονὰ παιδιὰ
 και τότε κράτηρες ψηλά,²¹
 Ζ' ἔστεργε τὶς ἐπιστολές?²²
 και μέσα τὶς ἐπιταγές.
 Ἄστε²³ τῆ μάγγα τοῦ γιαιτροῦ
 τὶ κἀναι χρέη τοῦ ζουρλοῦ.
 Γιατρό μου,²⁴ θὲ νὰ ζουρλαθεῖ

ημιόση» ἢ «τιὰ καὶ σπαιρ» σὲ κιατῆμ ἀνίλαση με τὶς πύ πάνου. 12. μιαιμά. Ἔ-
 πωγων ξένη κτήματα (ἢ ζῶα) και τὰ καλλιεργοῦσαν δίνοντας στὸν κίριου τοῦ ἀνιη-
 του ἢ τῶου τὸ μισθ εἰσοδήμια (ἀπ' τὰ χτήματα καρπός, ἀπ' τὰ ζῶα τυφί, γάλα, μιλ-
 λί, κρέας, μοσχάρι ἢ ἀρνιά - κατσικα). 13. χαμηλὰ μέρη, ὄσκατοπια. 14. Ἦ
 πειροχὴ τῆς ὀρεινῆς Μάνης ὅπου τὰ χωριά Μουνταλάτικα, Πέλο, Λιοντάκι, Ἐλαμ-
 πιάς, Ἀγιολλάς. 15. τὶς κόρες γιὰ νὰ σπουδάσει ὁ γῶς νὰ τοὺς δοθήσῃ ὄλους.
 16. χόρτα τοῦ θουνοῦ ἀγριου. 17. κωφὸς λάδου. 18. ἀπευθύνεται σὸ νεκρὸ. 19.
 ἀνιηρός τῆς Λιακάς. 20. ἀδερφὴ τῆς μοιολογίστας, περὶφημη μοιολογίστου.
 κι αὐτῆ. Ἐίχε παρε Κερμαῖδα ἀπὸ τῆ Βάθεα (61. ἐκόμενη παρολλ). 21. ἔνοσι
 τὸν ἀντα της, τὴν μήμη του. Ἦ Νικολοῦ ἔμεινε με εἶς κόρες χῆρα. Ἦταν ἐξαιφε-
 τικὴ γυναίκα και οἱ κόρες τῆς ἐπίσης. 22. εἶδος ἔνοσι τὸ νεκρὸ γιαιτροῦ ποὺ φαίνε-
 ται νὰ συντάξῃ τὴν χῆρα ἀδερφῆ. 23. Ἄφῆστε (με τὴν ἔνοσια εἶδος ποῦ).
 24. μαλὰ σὸ νεκρὸ. 25. 26. φικὰ με ἄγρια ἀγκάθια ἔνοσι δὲι με πῆτοις (κόρες
 και γαιμερούς) ἢ μάννα θὰ περνᾷ ἄσχημα. 27. 28. θὰ τὴν παύου τὴ μάννα τους
 οἱ κόρες σὲ τακτὰ διαστήματα, ἀφοῦ δὲν εἶχε πιά γάδ. 29. Λιριάτσι. 30. Κάτω
 Μπουλαρούς. 31. τοποθεσία δάλα στοὺς Μπουλαρούς. 32. δὲν ὑπολογίζου.
 33. σὸ χωρὸ Κόττα. 34. οἱ Μαντοῦλάκοι. Σ' ἀντιὸς ὑπάγονται οἱ Λιριάτσι εἶς ἀν-
 μωτος. 35. Μαντοῦδάλανοι. 36. ἐπίσαν, ἔνοσι ἐθάφτηκαν (εἰς τὸν τῶς ἦρο-

πὸ πικιάσαι³⁶ ὄλα τὰ θουὰ
 τῆ Βουρταρίας και Ἰουρκιάς.
 Καὶ θὰ ν' ἀφῆσου ἔχουμε³⁷ και
 τὶ τρέμει ὁ Θύραγός κὶ ἡ Ἰῆ
 τῆ μέρα τῆ σημερινῆ
 εἰ ἐγίνυες ἀνακύληση
 σὸ σπῆ. τοῦ πατέρα μου³⁸
 και σ' ὄλα τὰ Λιρῆγωνα.
 Ἦ' ἦρα τιμᾶρι³⁹ και σολῆ,
 σὲ φίλους και σὲ συγγενεῖς
 τ: ἀγωνιστήρα σκληρὰ
 γιὰ τῆ μι πατρίδα τῆ γλυκειὰ
 και δὲν ἐρώτησε γιὰ μᾶς
 εἰ γες κερμάδες και γονεῖς
 και ἐθεσίασε ζῶη
 γιὰ τῆ πατρίδας τὴν τιμῆ
 και μ' ἔλλα μανιατόπουλα
 διπλάρι:⁴⁰ και μοναχά.⁴¹

Ἄ τὸ τὴν κόρη τῆς ἀδερφῆς τοῦ γιαιτροῦ. τῆ Σπαγιάτα Κεραμίδα (Πετρ-
 ρακέα) ἀκοῦμε τὴν παραλλαγή:
 Ἦγὼ Μανιάτα φουκιά
 θὰ στεῖριμωθὸ σὲ γόντατα
 κὶ ὄλου; τοῦ φίλους νὰ δεχτοῦ
 κατὰ πὸν πρέπει καθενοῦ.
 Καλῶς τα τὰ ναυτάκια μου
 και με τὰ φανταράκια μου.
 Νὰ ζῶσε κάμου ρύσηση
 νὰ μὴ εἶδαστε τὸ γιατρὸ
 θαμνοφόρο λοχαγὸ
 πὸ γύρισε τόσο ντουαῖ
 σὲ Βουργαρία, σὲ Τουρκιά
 και δὲς ἔπαθε τίποτα.
 Μὲν ἦρθε νὰ σθεναρωθεῖ

κῆ). Πιρίμιατι ἀσθεθῶσαν πολλὰ σὲ διαφόρους παύίμους. 37. μέγα ἴσιου με).
 38. Πιρῆα, μιαιμά, τοῦ Μπουρτάκο. Ἰουρμαῖωση. 39. τὸν ἀποφροντες τῆς.
 40. δὲι με, εἶδος ὄμος ἔχει τὴν ἔνοσια ἐκὸς εἶχαν δέιπνο ἀδερφῶς. 41. μοναχ-
 γοῦ. 42. ποὺ ὅταν χύονταν αὐτὰ ἐκκλήρατ, ἔκλινον τὸ σπῆ τους. 43. εἶδιε.
 44. ἀφοῦ σκοτώθηκε γιὰ ὄλους κὶ ὄχι εἰδικὰ. 45. γιὰ τοὺς δικούς του.
 46. ἂι ποὺ εἶσατε, ποῦ εἶσατε; 47. 48. δὲο Λιριάτσιον μιαιμωτοῦ. 49. ἔνοσι τὸ
 Χάου.

σπειάκια με ὄλα τὰ κλειδιά.¹
 Φίλοι μου, ζῶς εὐχρηστὸ
 και οἱ καρδάει⁴¹ μου κὶ ἐγὼ
 και οἱ ἀμαρτωλοὶ γονεῖς
 και ὄλοι: οἱ ὄλλοι συγγενεῖς
 και κοντανοὶ και μακαρινοὶ
 ἀπὸ τῆ Χώρα ὡς τὸ Κοντρί
 κὶ ἄς εἶχατε ὑποχρέωση⁴²
 εἰ ἐγῆθηκε γιὰ τὴν Ἰωλλάς
 και δὲν ἐρώτησε γιὰ μᾶς.⁴⁵
 Ἄμπῶστε⁴⁶ τὰ ξαδερφῆρα.
 Ἄντιῶν⁴⁷ με τὸ Γάγγη⁴⁸ μου.
 κὶ οἱ ὄου ζῶς μιχαρικαῖ
 νὰ πειράξετε ἀρεσπᾶνῶ
 μέσα ἢ Γερουφαλὰ νὰ μετῆ
 νὰ πάει γιὰ τὸ γιατρὸ νὰ εἶδει
 τ' ἐμπήνε ὁ λόκος⁴⁹ σὲ μανιὰ
 κὶ ἐγῆλεξε τὸ κάλλιο ἀρῆ.

σὸν Μέρμηγκα εἰ γ κλινική.
 Ἦ, μῶρη μου Γαρουφαλὰ,
 γιὰ σὲνα ἀπράφατε: και θρονῶ
 και ρίγες: ὄλοι: στρογγυλὸ
 κὶ ἀστροπελεῖνε κῶκκινου.
 (Ἦ) δὲι τὸ Λιρᾶκος ὁ γιατρὸς;
 κὶ εἰδῆτὶ ὁ ἦλιος ὁ μετῶς
 και τὸ φεγγάρι σῆμπουτο.
 Ἦ' ἐπῆρε τὸ κλειδὶ κοντὰ
 σὲ τῆ ἐπέη και σὲ τὴν ζουρταρία.
 Ἦ' ἦροῦ μες λοχαγῶς
 πῶσουρε τὸ μακρὸ σπαθῆ
 και τῆ γ κάρωνα τῆ χρουσῆ

Πυλαίες, σῆς παρακαλῶν,
 γιὰ ὄρατε μου λίγο καιρό,
 τί κάνετε λογαριασμό
 τί εἶμαι τοῦ Μῆτρο ἀδερφός,
 κηλὸ μου κι ἀνφιτὸς λαίτηρός!¹

"Ακούσα, ἔμμαρμένωνα,
 ἔ (γ) θείεις κἀπ' ὕπνησον,²
 ὅπως θὰ χἀχλιε κι ἐμεῖς.
 Γιατί δὲν ἦτα μοναχός

ὁ εἰνός μας ἀδερφός;³
 Ἐκαί ἦτα κἀξιος κι αὐθυναίς,⁴
 ὅλο ἀνιχνια παιδιά.

"Ακου και δεύτερη φορά
 δὲν τὸ 'θελά τέτοιου λογιοῦ,
 τέτοιου λογιοῦ, τέτοιου ταροῦ,⁵
 νὰ πθῶ ἐγὼ στὸ σπίτι μου

χωρίς τὸ μ'παλιόΜήτροσσα.
 Ἐγὼ μόλις ποῦ τὸ εἶπανε
 ἀμέσως ἐθελοτήγηνα.⁶

Βάνω τὸ ὄρῳμο στὰ ἴπποστα
 μὲ τρία τέσσαρα παιδιά
 ὅπου μὲ συνωδέψανε
 ἔχει στὰ ἔργμα βουλά
 ἔχει στῆ μ'Πάνου Τζουλιτζιά
 ποῦ 'γαι δομημένη κόκκινα
 ὅλο μ' ἀνιχνια κοριτιά!

Τὶα φωνασοῦτε, ὄρε παιδιά,
 ἐγὼ βρεχάτ' ποῦ ἠῶρενα
 καλύτερο δὲν ἦθελά!
 Εἰπέθηνα ἀμαρτυλιός
 ὅπου μὲ βρήκε Εὐώλειχα.⁷

Δὲ μ' ἠῶρεσα μετ' τὴν καρδιά
 παρὰ ἠῶρεσα τὸ Μήτροσσα.
 Μόν' θὰ ν' ἀφίχω ἔταμε δῶς⁸
 και θὰ τῆρῶω και νὰ ἰδῶ:

"Ὅλοι κελῶς ὄρῳατε
 μὲ σὴν ἔχωραστέρενα
 κελῳι ποῦ μ' ἀνιχνιοῦρηνα
 ἀπὸ τὰ παλιόΚάλυδα⁹

Κελῶς τον τὸ γ Κυριάχο μου
 ποῦρθες ἀν' τὴν Ἀμερική,
 Πὰ δὲν ἐπέρηας ἀπὸ και
 νὰ πάρεις και τὸ μ'Περίπχα,¹⁰
 και τὰ παιδιά του νὰν καλά

μὰ δὲν τότε ληλοῦρηνα.
 Ἐ Πίεppo μου και Μήτρο μου,
 σεις αὖ καλοῖ μου ἀδερροῦ
 ὁ ἔνας στὴν Ἀμερική
 κι ὁ ἄλλος πάνου στὴ γρημηνή...

Ποῦ θὰ ἔανανταμῶαμε
 νὰ γλυκοχουδεντάαμε;¹¹
 Στρουγκου¹² και μαῖρα φάσκαῖα!¹³

1. ἡ φλόγια τῆς φωνῆς. 2. ὁ Μανωλάκος δημοσοίειε στέτοιου λογιοῦ, τέτοιου ταροῦ, ἀλλὰ τὸ αὐατὸ εἶνω κέτοιου λογιοῦ, τέτοιου ταροῦ. Ὁ σίχος εἶνω αὐνηθι-στας αὖ μεσομνινα μερολόγια, αὐρεότυπος σίς μορολόγιατος; σημαίε κέ-τοιου σίχος, τέτοιε ἀνιχνιτασ (ταροῦ-τάα). 3. τὴν καρδιά του τὴ θέουε ὁ πόνος. 4. κι εἰτὸς ἀνηθιμῶς στερῶστος σίχος, φῆ μαρολόγια. «θεοτικὰ» κι ὄχι «ἀνοητικὰ», «ἀνοητικὰ» ἔνε τὰ εἰθετου (=ἐπιση) γὰ τὴν εἰθεση ποῦληνω ἀνωκε-μένω. Στὴν ἐκνὴ κτὸ βετικὸ σημαίει κτὸ ἰδῶ τὸ ποῦληνω ἀνωκεμένω. «Τόβος θεο-τικὰ» (στρηγὸ εἰρηγία). Ἐνω, τὸν αὐοτυμῶ ἀδερροῦ τον μέου στὸ σομτα τὸν νε-κοῖν. 5. ἀντὶ τῶν μεσομνινασ κῆα ν' ἀρηκον ἔγε με πῆς. Ὁ μορολόγιος θα-νίθετω γνωσοῖς αὐεότυπος ἐκρηγίους ἀπὸ μεσομνινα κηλολόγια, ἀλλὰ τί πο-ηέρε μὲ Ἐσεμνινακὴ ποροῦα. Ὁ Δεμῆστας ἔχει κηρυγὴ ἀν' τ' Ἀλχα. 6. Κηλῶτα, κηοῖ μκεῖ δῆκε στὴν Ἀδερροῦ, ὅτω Δεμσοκῶτα. 7. τὸν πεθῶμῶ στὴν Ἀμερική ἀνιχνιό του. 8. σιουῶχος εἶνω κηρυγὴ ἀν' τ' Ἀλχα. 9. κηοῖ μὲ τίς κηοῖε τὸ κηοῖα του. 10. ποῦρτες. Ὁ κέεντος σίχος τοῦ μορο-λόγιου εἶνω κι αὐιτὸς αὐεότυπος στὸ μεσομνινα κηλολόγια.

11. ἡ γ ἡ - Ἀ ν ι ο σ τ ῆ γ η : Γ. Μανωλάκος, σζολόγιος, Κἀρσοῦ.

Ἡ Κωνσταντῖνα Χάου, τὸ κηοῖα τοῦ Ἀκουταῦσῶου, ἔταν και ἡ αὐοτυπος Ἀδερροῦ.

Του Γιάννη Αρθοῖνη

(1) νερός νάπαντρος σκοτιλλη στὸ Μπεῖζαν. Ἀφίγε ἔνω μικρὸ παιδι. τὸ Πῶργο. Ἡ αὐοῦεῖνα Ἀδερροῦ κηοῖε στὴν Κωνσταντῖνα Χάου Ἰανωῶσο (εἶνω κηοῖε στὴν Κωνσταντῖνα Χάου κηοῖε στὴν Κωνσταντῖνα Χάου). Ἦ μαροῖα εἶτε ἡ μάννα τοῦ νεροῦ Πῶργο στὸ κῆμα ποῦ ἔγωε στὸ κηοῖα κῆμα. Ἦ ἀρρημιακὴ μάννα μὲ τὴν ἀπῶ γῶωσα τῆς παρηγορεῖ τὴ νεροῦ γῶωσα κῆμα. τῆς, τὴν ποροῦεῖ νὰ μεγαλῶσει τὸ παιδι. τῆς, κηοῖε νὰ φορηθῆ ἢ νὰ νοσοῖε τὴν γρηπῖα. Μάλισα δὲν θέλει νὰ ἐπῶσει τὸ μεσομνινα γῶωσα («τὸ μεσομνι-ζὶ νὰ ντὸ φηρεῖ») γιατί ὁ ἀντρος τῆς σκοτιλληε γῶωσα τῆς γῶωσα (καὶ νὰ νοσοῖε ἰδιωτικὴ ὑπέθεση ἢ ἀπὸ ἀρροῖα). Στὴν γῶωσα Μανωλάκος ποροῖ-πει νὰ δαῖσων τὸ γκρῶ (ντροῦεῖ) τοῦ νεροῦ στὸ γῶω του Πῶργο, ποῦ σὴν με-γαλῶσει και γῶω ἔλλος ἔνω κηοῖε ἀνιχνιόσος ποῖεμος ἐνωτιό στωῦ. Τῶρ-κοῦς θὰ πῶει νὰ ἐκδι-κῶει τὸν πατέρα του.

και τὰ παιδιά τοῦ κῆμα ἔνω,
 και νὰ ντὸ κηοῖε κῆ ἔγω.
 Ἐγὼ θὰ δῶσο σῶδουῖη
 και θὰ ἔσο δῶσο τῆν εὐκῆ

τὸ μπουγάκι νὰ ντὸ φορέεις...²
 Τι ἔγωγ τὸ γὰρ καὶ γιὰ κακό,
 καὶ γιὰ μεγάλη προζβολή
 καὶ γιὰ τοῦ Γιάννη τὴ μ ψυχή.
 Θὰ πάντομ³ σὴν ἔκαλλυσα,
 θὰ παίρνωμ καὶ τὰ παιδιά.
 Τὸ μπουγάκι θὰ ντὸ φορέεις.
 Κλένας δὲ μὰς ἔφταιξε,
 κλένας δὲ μὰς ἐπρόξυλε,
 νῆτε καέναν πρόξυλε.
 Σκοτώθηκε στὸν πόλεμο,
 εἰδιὰν μὲ δόξα, μὲ τιμή.
 Τὸ κάλεσε ὁ Βασιλιάς
 μὰς! μὲ δλα τὰ παιδιά.
 Ἐδίαρσα στὸ μ πόλεμο
 καὶ παλληκαίρια ἐφάνησα.
 Ἐδίαρσα κ' οἱ γυναῖκε τους,
 εἰδιάρησα κ' οἱ κοπέλλε τους.⁴
 Παίρνωμ τοῦνε δώνας,
 φυλλάδες νὰ ἰδιαδάξουσι,
 γιὰ νὰ πειρᾶ ἢ ὦρα τους.
 Γυναῖκε μου, πιστεύετε τὸ,
 δεῖ δὲ λέου ψέματα.
 Ροιτᾶε τοῦ στρατιώτε μὰς

Τοῦ Ποιτῆ Ἰαρχάκου

Ὁ Ποιτῆς Ἰαρχάκος (Παναγιώτης Ἐξαρχάκος ἀπὸ τῆ Βέροια) ἦ Ἄρ-
 φανικός (γιὰ τὸν Ἄρφάνη βλ. μοιρολόι Βουγουκλιάνου καὶ Μιχαλακιάδου)
 ἔπεσε στὸ Μπιζάνι τὸ 1913 Φεβρουαρίου 20. Ἐργουε μὲλὸς ὁ μῆνης παντρεμένος
 γιὰ ἐβελοντῆς (εὐζωνός). Τὸ παιδί του (ὁ Ἄντωνος) γεννήθηκε ὅταν ἦταν στὸ
 μέτωπο ἐκείνος (βλ. ἐπόμενο μοιρολόι). Ἦ μοιρολόι εἶπε ἡ μεγάλη μοιρολογία.
 στρ. ἀδερφή τοῦ Ποιτῆ, ἡ Χακούνενα (εἶχε πάρει Χακούνια ἀπ' τὴν Κοίτα).
 Οἱ ἀδερφές τοῦ Ποιτῆ (ὅπως καὶ ὁ ἴδιος, βλ. μοιρ. τοῦ Κατσαράδου) ἦταν ἐξαι-
 ρετικῆς μοιρολογίστρης (βλ. καὶ ἐπόμενο μοιρολόι τοῦ Φώτη Φιδουχιάστη ἀπὸ
 τὴ Νικόσοι Φιδουχιατίνα - Ἰαρχάκου).

Μὲ κατάρτην ἢ μοῖρα μου,
 ἢ μοῖρα μου κ' ἢ τὴν μου
 καὶ μ' ἀνειξοῦσι οἱ καιροί
 ἐπὶ τὸ πούλακι στὸ κλαρί.
 Ὅγα ξυποῦ κάλλε πρώτη
 κοπιᾶζου κατηφορικά
 νῆματος καὶ ἰδιοῦ τὸν εἰζῶνα
 μὰ δὲν ἤλέτου τίποτα.
 Σῆμερα πὸ σπικώθηκα
 καὶ στὸ λιακὸ ἐκπέδηκα
 ἐπέρας' ἔνας κόρακας:
 Ἐ κόρακα, ὅπου περνᾶς
 μὲ τὰ κατόμυρα φτερὰ

ἄντε νὰ πάεις στὰ Γιάννενα
 στοῦ Μπιζάντου τὰ φρούρια
 καὶ στὰ θουὰ τῆ Ἰουμαγιάς,
 νὰ θρέκεις τὸ καθούτσι μου!
 καὶ πέ του τῆ μ παραγγελιά:
 Ντελέγκου' σπῆτι του νὰ ρηεῖ
 εἰ ἄφηνε χῆρα μὲ παιδί.
 (Ν) ἢ φέρε μου σημάδι: του,
 φέρε τὸ δαχτυλίδι του,
 (ν) ἢ τὸ ξαθὶ' μουστάκι του,
 νῆματος καὶ περιγγορῆθὸ
 δῆμε τί θὰ ζουρλαθοῦ.

Τοῦ Ποιτῆ Ἰαρχάκου Β'

Γιὰ τὸν ἴδιο θρηάτα ἔνα μόνον ἀπόσταμα τοῦ μοιρολογιοῦ τῆς Χακούνας:
 γος καὶ ἡ Μήσαινα Μπενέτου, 86 ἔτων, Κόννος:
 Ἐ Ἰαλανάκο, ἔλα κοντά,
 νὰ ξὲ ρωτήσου θέου καλὰ,
 νὰ μὴν τὸν εἰδῆς πουθενὰ

1. ἀδερφὸ μου. 2. ἄμας. 3. ξανθὸ.
 Η γ γ γ: Ἰότανα Ἐσχήκου (γυναῖκα τοῦ νεκροῦ) τὸ γένος Λαγουδάκου.
 Α η μ ο σ ί ε φ η: Καλλιδιώνης. Ἦ παραλλαγή συγγέγραμ πολλὰς φορὲς στοῖς τε-
 λευταῖους στίχοις μὲ τὸ μοιρολόι τοῦ Διεῖο Γατάκου (βλ. πρὸ πάνω).

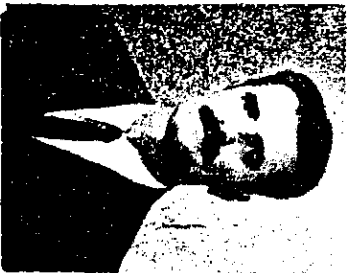
* δηλ. ἔχε γίνει κομμάρια καὶ τὸν κουδάλησε ὁ σημαντικώτερος του Μελὸς (ἀπ' τὴ
 Σπείρα) μὲτα σὲ βίωσι γιὰ νὰ τὸν πάει στὸ Στόμα. Νησσοκομῆτα.

κ' ἂ δὲ ντὸ μαρτυρήσουσι.
 Χίλια καλὰ νὰ κάνουνσι.
 Ἐλα κοντά, Μιχαλί' μου,
 μὲ τὸ Νικόλα' μὰς μαζί,
 καὶ ὁ Γιώργη' μὰς νὰ μαζευεῖ.
 Καὶ εἰ ν' ἀφῆκου σουδολή,
 θ' ἀφῆκου εὐκή καὶ κατάρτα,
 τὸ γκαρὰ του νὰ μαζέψετε
 καὶ νὰ ντόνε κρεμάσετε
 μὰς! μὲ τὴ λουρίδα του.
 Μὲ λιγα χρόνια, μὲ καιρὸ
 ὁ Γιώργη μὰς θὲ ν' ἀκχιωθεῖ
 καὶ στὸ ποδάρι του νὰ βγεῖ.
 Τὸ γκαρὰ του γιὰ νὰ κουλαντρεῖ;
 καὶ ἄμα ῥθει ἄλλη ἐποχὴ
 καὶ θὲ νὰ γένει ἀφοριμὴ
 καὶ πόλεμος θὲ νὰ γεγεῖ
 καὶ ὁ Γιώργης ἐπιστρατευεῖ
 θὲ νὰ περάσει ἀπὸ καὶ
 στὸ ν τόφο τοῦ πατέρα του.
 Θὰ σκοῦζει ἀπᾶγ' (ι) ρια τὴ φωνή
 τὸ τόπος ν' ἀνακουνηθεῖ
 καὶ ὁ Γιάννη μὰς νὰ γδ:κ:ιωθεῖ.

1. Ὁ πρῶτος δημοσιευτῆς τοῦ Γ. Μανολάκος ἔχει ἀλλοιώσει τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα
 τοῦ μοιρολογιοῦ προσομοιώντάς το στὸ ἴδιωμα τῆς Βορειότερης Μέση Μάνης τοῦ μ-
 λοῖσε αὐτός. Τὸ πραγματικὸ εἶναι ὅπως δημοσιεύεται ἐδῶ. 2. ἔνω. νὰ φορεῖς τὴν
 κόκκινη λουρίδα γένου ἀπ' τὸ φουστάν σου (τὸ λεγόμενον μπουγάκι) ὅπως οἱ εἰσαρμῆ-
 νες*, δηλ. γυναῖκες ποῦ ζεῖ ὁ άντρας τους. Τὸ λέει αὐτὸ ἡ μοιρολογία στὴ χῆρα τοῦ
 σκοτωμένου. Γιὰ τὸ μπουγάκι βλ. μοιρ. ἐπὶ ξηλόμα τοῦ μπουγάς. 3. πηγαίνωμ -
 παύωμ - πένωμ. ἴπως σπάνιος. Συναρπῆται μόνον στὸ χ. Καυνοῖσμα Χώ-
 ρα καὶ σπάνια στὴ Λαμία. Ὅχι ἀλλοῦ. δα. ἔνωμ ἰς κόρες τοῦ βασιλιά. 4. 5. Οἱ
 δύο βουτανὰ γιοῦ τῆς μοιρολογίστρης, ἀδερφὰ τοῦ νεκροῦ. 6. γιὸς - νῆμα, τοῦ νε-
 κροῦ Γιάννη. 7. κονταντρεῖ ἢ κονταντρεῖ=καμωμένη (κα μωμένη) (κα ἄχι κρι-
 λωντρε, ὅπως λέει ἡ κ' δημοσίευση). Ἐδῶ τὸ κονταντρεῖ ἔχει καὶ τὴν ἔνομα εἰς κα-
 μωμένη κουδάλωντας τὸ γκαρὰ τοῦ σκοτωμένου γιὰ τὴν κατάρτα κατῆρα του.
 Η γ γ γ: Μαρία Ἀρσανίτη (Λιβάδη), Ἀρσινόη Καλλιδιώνη.
 Α η μ ο σ ί ε φ η: Γ. Μανολάκος αὐτοῦλεῖ (μὲ ἔλαφρὰ ἀλλοιωμένη γλώσσα).

Η Ζωή του Βασιλειάννη, αδελφού του Θ. Κουπεδέση ενώ θύγει τον αδελφό της. Την τραβούσαν ή Στραπολίτα Κουκούρα.

Ο Θανάσης Η. Κουπεδέσης λίγα πριν τον θάνατό του.

Φράχτης και ξεπεραζιέθηκα,
 θρόνος και ξεθρονοιάστηκα,
 τώρα που φεύγει ή φρουρά
 και έχασατε και τ' ήρησά
 μέσα από τα χέρια σας.

Ο Θανάσης Κουπεδέσης ήταν από τους καλύτερους Μανωλάδες σε όλα του γενιά.

Στό Θανάση Κουπεδέση Γ'

Ο Β. Κουπεδέσης¹ μοιρολόγηθηκε στον πατέρα του Θανάση το 1915, και μαζί μεγάλο και αδόλογο του έφυγε κατάλοιγοις τις γυναίκες που έβγαζε των τον νεκρό. Ήταν ο Βασίλης 17 χρονών τότε. Μπαμπά άλλων είχε και αυτός το κομπάρσι:

Τρομάρα μου πατέρα μου,
 όποια μου και δέρα μου!...
 Ήμώνα ο πατέρα μου
 ήτανε ένα φτωχό παιδί
 να ήτανε και ελευθέρης

στη γωνωνία στο λαό
 μάς είχε με το σέβασμό.
 Μας έλασε μάς όφειλουμε:
 — Να σέβεστε τους Χωίρανοίς
 και γ' ήγαπάτε το δικούς?

Της Νικόλου Κούκουρα (Κηρόνυφης)

Το πιο χάρτι μοιρολόι έχει και ή απουσία μοιρολόιστρα ή Μήτσινα Νουφορόννη (Κόλλα Κούκουρα) από τον Κόσμο από θάνατο της Νικόλου Κούκουρα (της Κηρόνυφης) στα 1913: Η πόκαται για μοιρολόι που περιλαμβάνει ήρσ απορηματικούς πρωτότυπους στίχους της μεγάλης μοιρολόιστρας:

Έ χαρωνίτα μου χρυσή,
 νάσαι καλά χαιράμενη?
 τά μενεσολέγα να χραπέτ;
 να ζώσε και νάγιε καλά

και όλα τά Κοστήγγονα!
 να από την άλλη σου μεριά
 νάουε οι άνθρωπα σου καλά
 οι χουσερλατέβοι μας

1. Ήταν μοιρολόχος και ο αδελφός του αδελφού του το μοιρολόι και οι αδελφές του.

Η η γ ή : Η. Κουπεδέσης, ή γιος του.

Αδ ημοσάφεντο.

1. Ο Βασιλάς ήνα ίσως ο τρίτεταος τόν μοιρολόιστρά της Μήτσι. Ημοσάφεντο γιό γέγονο Μουσιάνη (Βλ. στην σ. 44 τού Α' τόμου). 2. σγγενής.

Η η γ ή : Τόνη. Σκουριά Ανώνη.

Αδ ημοσάφεντο.

1. Το κείονει το μαγαζιά από όλα Κοστώννη. 2. Να γιάουσα τόν άντρα σου. 3. τούς άκρμένους από την άκρογένη της. τούς. 4. Κοστίτσους. 5. Έν-

και με τὸ Γιωργατζᾶ μαζὶ,²³
ἐσεῖς νὰ κλαίτε τὸ πολὺ.

Ἐσὺ, ἀδερφή μου Νικολοῦ,
ζᾶσε καλοπροστάτουσε
ζᾶσε καλοπροστάτεψε
γειτόνιζα στὴ γειτονιά

Παραλλαγή ἀπὸ τὴ Στοιμάνα Χουγιούρη :

Μάννα, μαννούλα μου, γλυκειά
τοῦ Γιωργατζᾶ και τοῦ Ποιτιᾶ
και τῆ Σταυρούλας τῆς στερνῆς
σὲ μῶς ἐγένηκες κκιιά
μῶς ἄφηρες ὄλα μικρά
κάτι πουλάκια ἀπὸ τ' ἄδρα
κι: ἤρθες στοῦ Κούγγου τὰ στενά
ἐπὰ νὰ μακροσεμινᾶς
και ἐπαρες τὸ δάκαλο
και μῶς μᾶς ἐπράτηρες.

Μάννα, μαννούλα μου γλυκειά,
μάννα, μαννούλα μου κκιιά,
μῶς ἐκαίσεις μὲ τὸ κλειδί
μέσα στο σπίτι μουναχά.
μῶς ἄφηρες τῆς ἐρημιᾶς
στοῦ πέντε ὁρόμους ἐρημιᾶ.
Ἐγὼ ἤμουνά πέντε χρονοῦ
κι: ἐφτά ἦτανε ἡ Σωτήραινα

Παραλλαγή ἀπὸ Φλωμοχώρι. (Στὸν Κότρωνα τὸ ἱζώμα τῆς Μ. Μάννης
μυλιέται «ἐξελεγμένον». Παρ' ὄλα αὐτὰ κρατᾶ τὴ δομὴ τοῦ μεσαιωνικοῦ πρω-
τοτύπου):

Μιὰ σχόλη και μιὰ Κυριακή
ὄξου στὴ ρούγα ἤμουνά

διὰ ἀπ' τὸ δεύτερο γύμο τῆς νεκρῆς, ἴδη πανταμένι. 23. 24. ἀνευθύνεται σὲ δύο
ἀπὸ τὰ παρὸντα ἄδραμα τῆς (ὁμοίωται). 25. στοὺς δύο τελευταίους στίχους τὴν
λέγει: γλυκειά (σὺν μάννα) — κκιιά (πὺ τοῦς ἄφησε μικρά). Ἐπίσης: Τοῦζα (κα-
κιά), Ρομπά (καλή, εὐγενική)!

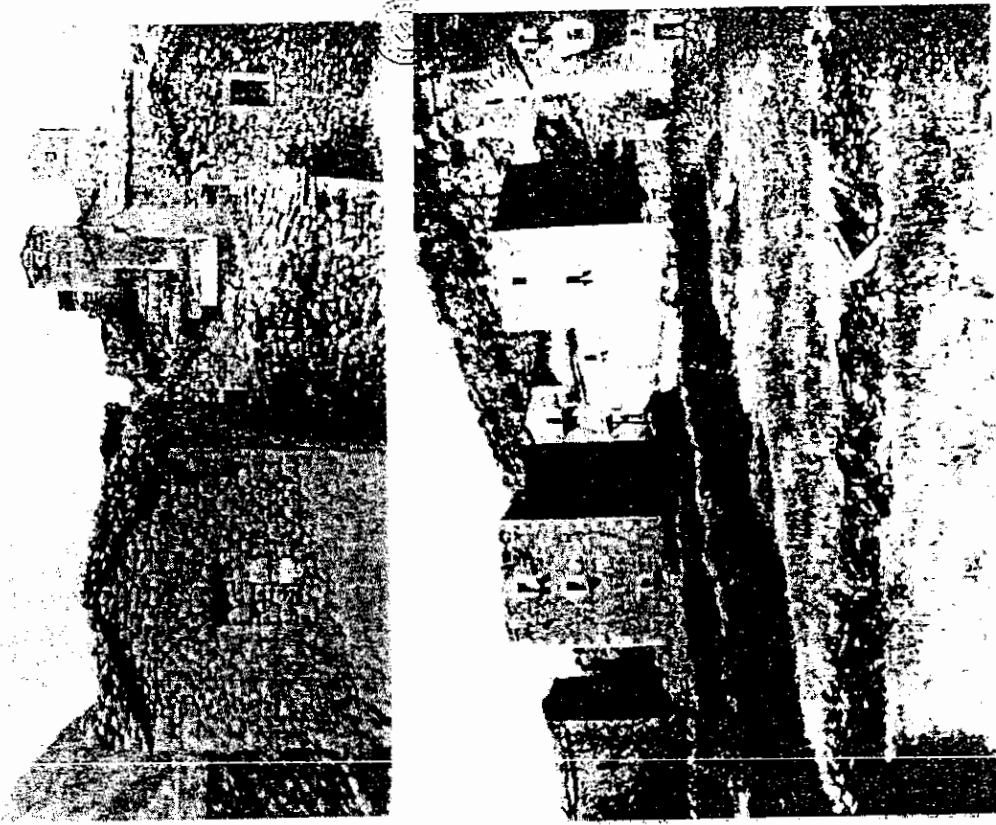
Ἠ γ γ ἔ ς : Κοτὰ Κοκόουα (Συμφασάκου) Κότνος, Εὐγενία Μαννιάκου (Τουγ-
κίτου) ἀπ' τὸ Φλωμοχώρι (πῶσο μακροιά θίσειαι καίεις τὰ ποφολόγια, ἀπ' τὸ χωριὸ
τῆς γέννησῆς τοῦς!). Σ. Παπαδόγγονα (Χουγιούρη), Μ. Μαφιῶλη (Κοιφεδέση), Β.
Κουφεδέσης - Κότνος.

²⁴ Ἄδ η μ ο σ ί ε ν τ ο .

κι: εἶρες ἀπ' ὄλα τὰ καλά.
Τὸ δὲ ἀλλοιότικα ἐμῶς
μῶς ἄφησε τῆς ἐρημιᾶς.
Μάννα γλυκειά, μάννα κκιιά²⁴
μάννα: μου Τούρκα και Ρωμινῆ!

και δέκα ἦτα ὁ Πέτρο μου
και γὼ ζῆτοῦ τὴ μάννα μου.
Κκαι μ' ἔκρος ὁ Πέτρο μου
και μ' ἔλεε τρημάρα μου.
— Ἐμῶς μάννα δὲν ἔχοιαι!
Ἐ μάννα, και καλὲ γονή
ἔ μάννα και μισογονή
πούτ' ἀδερφή μου Νικολοῦ
και με τὸ Γιωργατζᾶ μαζὶ
ἐσεῖς νὰ κλαίτε τὸ πολὺ
ζᾶσε καλοπροστάτουσε
ζᾶσε καλοπροστάτεψε.
Ἐσὺ, ἀδερφή μου Νικολοῦ,
γειτόνιζα στὴ γειτονιά
κι: ἔχαις ἀπ' ὄλα τὰ καλά.
Τὸ δὲ ἀλλοιότικα ἐμῶς
μῶς ἐπράτηρες μικρά
μῶς ἄφησε τῆς ἐρημιᾶς.

και με συνάντησε μιὰ γριά.
Ἐλα κοντά μου, Μαρουσιώ,

Τὰ Μοντανάτουκα (κίτιο) και τὸ Αἰωνάικα (πέστο) τὰ ὀρεινότερα
χωριά τῆς Δυτικῆς Μῆσου Μάννης.

‘Μετανάστ’ τὰ Κεργιάνικα. Πήθανε θὲς χρονῶ ἀπὸ φυματίωσιν. Τὸν μορφολογίταις ἡ ἀσέβησιν τοῦ Δέσποινα Δαδάκη, στὰ νημέριά του, ποῦ ἔργων στὴ Μάνη.

Μὰ νόχτα καὶ μὰ θραδονὴ
ἢ πόρτα μου ἔχτυπησε
καὶ ἐξιδάχηκα καὶ ἀνοῖξα.
‘Μετανε τὸ καδούρι μου.’

— Καλῶς τὸ καδουτσάκι μου!
Παρὶ εἶσαι ἀδούνατος πολὺ;
— Ἐβρίωσα, μορῆ καρφί,
γὶ αὐτὸ γέθη στὸ σπινι μας.

— Πιάγκο, νὰ πῶμε σὲ γιαντῶ
γιατὶ εἶσαι ἀδούνατος.
Σήκω νὰ πάμε χαμπηλιά.
Τὶ θεὸ νὰ κάμουμε ἐπᾶ;

— ἀποτὸ δὲν ἔχουμε γιαντῶσι;
Στῆ γ Καλαμάτα ἐξιδάχηκα¹
ἐξιδάχηκα στῆ γ χάνικη
τὸ γ ἐπισκεψήτωσιν ο γιαντῶσι.
Μ’ εἶπασιν, μὲ μιλιῖσασιν.

— Νὰ ντόνε πάσις ἀφήγη²
τὰ μέσιν εἶνε καλῶσεσιν.
Μὲ πῶτρεσιν ὁ Πιάγκο μου.
— Τὶ ὤ εἶπασιν, καρφί, οὐ γιαντῶσι;

— Πιάγκο, δὲν ἔχεις τίποτα,
θὰ γιάνεις καὶ θὰ γιαντρεῖσι;
— Μορῆ, καρφί, μαυροκαρφί,
λίωσιν μου τὰ μπατῆσιν μου
καὶ τῆσιν³ μου τὰ χάλικα μου.

— Κουράγιον ἦσον, παλιουχιωτῆ!⁴
Δὲν εἶνε καὶ ἄλλοι ἀδούνατοι;
Τῆν ἄλλη μέρα τὸ πρῶτὸ
τὸν ἀποπέξα, ὅρῃ χρίστιανοῦ,
καὶ τότε εἰδάχηκα ἀφήγη⁵
ποῦνε⁶ γιαντῶσι καὶ γιαντῶσι.
Καὶ δὲν εὐρέθη γιαντῶσι
νὰ ντόν γιαντῶσει τὸ κακὸ.
Μ’ εἶπασιν, μὲ μιλιῖσασιν,
οὐ σπουδαίοντες⁷ γιαντῶσι
τί ἔχει ἀμυροχίτικη.⁸
Καὶ ὁ Πιάγκο μου μὲ ἐπῶτρεσιν:
— Τὶ ὤ εἶπασιν, καρφί, οὐ γιαντῶσι;
τί ὤ εἶπε ὁ καθηγῆσι,
ποῦ τὸν ἐπῶτρεσιν χαμπηλιά;
— Πιάγκο μου, θεὸ νὰ γιαντρεῖσι.
‘Ἄλλα νὰ πῶμε στὸ γ Κουρῶν’⁹
καὶ ἐν’ ἀέρας καθαρῶσι.
— Μορῆ καρφί, ἔλα κοντά,
δὲν τῆνε θῆγκου τῆ νόχτιά.
Πάσιν τὰ θαυταλῆσιν μου
καὶ δάσι τὰ στὸ χέρι ἦσον.
Νὰ ντόχεις γὰ ἐθῆμο
γιατὶ θὰ μὲ τὰ πάσασιν
τί ὄχου θὰ μὲ θῆγκου
τότεσιν τῆν ὄρα τῆ στερῆσιν

1. ἀδούνατος. 2. ἀδούνατος. 3. ἐθῆμο. 4. ἐπιπλάσιν. 5. καίτιν. 6. πα-

λιουχίταις. 7. στὴν Ἀθήνα. 8. ποῦ εἶνε. 9. σπουδαίοντες ὅστις οὐ δέχεται τῆς κλημ-
νῆσιν. 10. καλῶσεσιν (ο. ἀμυροχίταις=καλῶ ἀμυροχίταις οὐδὲν εἶνε ἀμυροχίταις ἀλλ’ ἐπι-
πλάσιν). 11. ἀμυροχίταις, ποῦ θῆγκου τότε, καὶ δὲν τῆν ἀποπέξα μὲ τ’ ὄρα τῆς
ἐπῆσιν νὰ μὴν ἀνοῖσιν ἢ ἀμυροχίταις καὶ ὄρα ἐπῆσιν, ὅστις καὶ οὐ δέχεται. 12. ἀμυροχίταις,
ἀμυροχίταις ἢ ἀμυροχίταις. 13. τὸ ἴδιον σημαίνει καὶ σημεῖα μὲ τὸν κακῶσι
ποῦ τὸν ἀμυροχίταις ἀμυροχίταις καὶ ἀμυροχίταις ἀμυροχίταις νὰ τὸν μὲν-
τήσασιν. 14. μοναχίταις πᾶσι ἀπὸ τὸ Νῆρον ποῦ ἔχει καὶ κούσι τρυφῶμενο νεῖον.

καὶ μέσιν δὲν ἀφήγασιν.¹⁰
ποῦ ὁ τόπος δὲν τὰ σπυρῆσι.¹¹
Μὲ τῶνδ’ ἐπῆσιν, καλῶσι πομπῆσι.¹²
Μόλις ἐπῶτρεσιν ὁ Θεὸς
καὶ ἐξιδάχηκα στῆ γ χάνικη.¹³
Στῆ μὲ πόρτα ἐξενόχτησα,
νὰ¹⁴ πᾶσαι ἢ μέρα καὶ γιαντῶσι
πῆσιν νὰ πᾶσιν στῆ γ χάνικη
γὰ τὸ καδούρι μου νὰ ἴσασιν.
Μόλις ἐπῶτρεσιν ὁ Θεὸς
ἐξενόχτησα καὶ ἐγὼ
καὶ ἐξιδάχηκα στῆ γ χάνικη.
Στῆ σὰλα ποῦ ἀνέδασιν
στῆ σὰλα τῆ μὲ πᾶσαι
τῆ δουλιχαμέντῆ¹⁵ χάνικη
μὲ νοσοχίταις μὲ μιλιῖσιν:

— Βριάστηκα,¹⁶ τορκοδέσποινια,¹⁷
τί τῆ γ κούβεσιν τὸ τραδᾶ
καὶ κούρουλῶσεσιν καλῶσι.
‘Ἐπέξα τότε δουτῆσιν
καὶ τῶσιν καὶ τῶ μίλισιν:
— Ἐπέξα ποῦ μὲ παρῶσιν.
μὲ ἔσπασιν¹⁸ καὶ μὲ ἀνέγκουσιν¹⁹
καὶ εἶπασιν καὶ φῆσιν²⁰ παρῶσι,

12. ἦν. στὸ νεκροτομεῖο. 13. ἦν. τῆ Μάνη, ὅπου ἀντίθετα ἦσαν ἀμυροχίταις θάνα-
τος μὲτῶσιν οὐδὲν οὐγενεῖς γῆσιν ἀπ’ τὸ νεκρὸ νὰ τὸν ἐπισκεψῶσιν καὶ νὰ τὸν πᾶ-
σασιν, ἀμυροχίταις καὶ. Στῆν Ἀθήνα ἀπὸ μὲτῶσιν ἀμυροχίταις στὸ νεκροτομεῖο. 14. Πο-
μπῆσι. 15. ἔκτιστο τὸ χωριὸ τοῦ Ἰσοφροσφέντρου «Οὐ τοῦ κάστρου Ματῆσιν ὀκλι-
τορεσιν οὐκ εἶδον ἀπὸ γενεῆσιν τῶν πορροχίταις Σαλῶσιν, ἀλλὰ ἐκ τῶν παλαιῶσιν
Ρομαίων, οὐ καὶ μέσιν τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἔντοσιν Ἑλλήνων προσηγορευόμενα...»
(«Πῶσιν τὸν ἴδιον ἴδιον Ρομαίων Κ. Ἰσοφροσφέντρου, πᾶσι 1000 χρόνῶσι. 16. Ἰδιῶσι. καὶ
σημ. 2, 4, 5, 9, 11, 12 στὸ μαρτυρῶν τοῦ Θ. Στεφάνου καὶ Φ. Μανουγιάνη καὶ ἐπι-
σημογῶσιν τοῦ Ἰδιῶσι. 15. κάποιον δογματικὸν ἐνοδοχίταις ἢ συγγενικῶσιν οὐκ ἴδιον
ἔπασιν. 16. ἦν. ὄρασιν καὶ ἢ ἐπῆσιν, ἐπιπλάσιν: ἴδιῶσι νὰ. 17. ἦν. κατῶσιν: ποῦ
εἶπε νὰ δουλιχάσαι (ἐπῆσιν πῶσιν ὁ ἀδούνατος τῆς ἐπῆσιν). 18. ἰδιῶσι (ν) πο-
μπῆσι=ἰδιῶσι. 19. ἐθῆμο τὸ «Τοῦσιν» (πομπῆσι. 20. Στεφάνου σημ. 2, 4, 5,
9, 11, 12) σημαίνει: ἰδιῶσι. Ἰσοφροσφέντρου ἀπὸ τὸ ἐπῆσιν καὶ τῶσιν ἰδιῶσι σημαίνει,
ὅστις ὁ Τοῦσιν, καὶ ἴδιῶσι σημαίνει μὲ πολλὰς ἀμυροχίταις. 21. ἀμυροχίταις ἰδιῶσι.
20. ἰδιῶσι. μὴ Μανιχίταις. «Ἐπῶσιν» εἶνε ἀμυροχίταις μὴ Μανιχίταις. 21. ἀμυροχίταις.
22. στὸ Χάρο. 23. δὲν ἴσασιν. Τὸ «πομπῆσι» εἶνε ἰδιῶσι (=πομπῆσι). Τὸ
«πομπῆσι» σημαίνει: πομπῆσι, γῆσιν ἐπῆσιν. Συναίθεσιν συναναίθεσιν οὐ γ’ ἰδιῶσι
(ἀμυροχίταις) ἐπῆσιν γ κατῶσιν, ἢ μὲτῶσιν (=εἶνε ἀμυροχίταις).

ἀφράξιμασιν καὶ μοναχίταις:
Ἰὰ πῆσιν μου τί θεὸ νὰ γενῶσι;
— Μορῆ καρφί μου Δεσποινιά,
στάνο μου εἶνε ἢ δουλιχά.
Τὸ ψυγῆσιν μας δὲ μὲ πῶσιν²¹
καὶ δὲ γ κούρεσιν²² τίποτα.
Μέγισιν τὸ θαδῶ ἐπῆσιν.
Τῆν ἄλλη μέρα τὸ πρῶτὸ
ποῦ ἐξιδάχηκα στὸ κρεβάσι τοῦ
ἄ δὲν τὸν ἠπῆρεσιν ἔχει.
‘Ὅρα κρεβάσιτα ἦτανε
τὰ πῆσιν ὄρα παρῶσιν
καὶ δὲν τὸν εἶπασιν τρουθενά.
Ἐξιδάχηκα τὸν ἠπῆρεσιν
μέσιν στῆ νεκροχίταισα.
Τῶσιν καὶ μὲ τὰ γῆσιν
μὲ τὰ παρῶσιν:

— Ἢ, Πιάγκο, δὲ σπυρῆσασιν:
νὰ πᾶσαι στὰ Key (!) πᾶσιν²³;
‘Απὸ ποῦ νὰ πᾶσαι μοναχίταις,
ἐγὼ ἢ ὄρα ἦσον καρφί,
ἴδιῶσι καλῶσεσιν
τοῦ γῆσιν καὶ γ χάνικα τοῦ
καὶ τὸν ἐπῶσιν χαμπηλιά

10. ἦν. 11. ἦν. 12. ἦν. 13. ἦν. 14. ἦν. 15. ἦν. 16. ἦν. 17. ἦν. 18. ἦν. 19. ἦν. 20. ἦν. 21. ἦν. 22. ἦν. 23. ἦν.

μέ τὸ στεφάνι τὸ μόνον.²³
 Ἦρθαι μετὰ τὸ πάσαι
 ἢ νεκροφόρα καὶ ὁ παπᾶς
 καρδοῦ καὶ αὐτοκίνητα.
 Καὶ ἐπὶ Πατήσια εἰδιόθημα.
 Τὸ ριζοῦ μετὰ τὸ σκουρὸ
 κάτω στὸ Νεάργυρα²⁶ τῆ γῆς.
 Καὶ ἔφυγα ἢ γκαϊμάρωλῆ
 γέτα καὶ καταμνοναχη.
 Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ
 πὺν ἦτα τοῦ Γιάγκο μου οἱ τρεῖς²⁷
 βάζου λιθάνι στὸ χερσὶ
 παίρνον στὰ χέρι μου κερί.
 Ἐμπῆκα στὸν ἠλεχρικό
 καὶ ἀλλάξ²⁸ στ' αὐτοκίνητο
 καὶ στὰ Πατήσια εἰδιόθημα
 τὸ Γιάγκο μου καὶ ἦρεκα
 πῶρτισσε σπιτοκαθονικᾶ²⁹
 σόδια καὶ παντοῖα.
 Τούπες μετὰ τὸ γόνια
 μετὰ τὰ περικαλέματα.
 — Ἐ, Γιάγκο, δὲ σηκώνεσαι
 νὰ πᾶμε στὰ Κεχ(ι)ριάνικα
 ἐκεῖ στὴ σπιτορόνα³⁰ μας

Κοίτα, ὅπου ἡ οικογ. Δαδύνη. 25. χωρὶς νύφη (διπλὸ στεφάνι). 26. Τύτσοι,
 ἢ λέξη τῆς ἀρχαίας ἔχει ἐπιβίωσει στὴ Μάνη μετὰ τὴν ἴδια ἔννοια καὶ τύπο. 27. τὰ
 τρεῖς ἡμέρες τοῦ θανάτου, τρεῖς μέρες ἀπὸ τὸ θάνατό του. 28. ἀμέσως μετὰ, σπουδαιό-
 λουθα. 29. σπιτοκαθονικᾶ (ἐνν. τὸν τίφρο). 30. μεγάλο σπῆτι (πράγματι τὸ
 σπῆτι τους στὰ Κεχριάνικα εἶναι τεράστιο μετὰ τὰ μαντικα μέτρα). 31. παιδιόσου, γ
 τιμορίσου (γιὰ νὰ χτιστῆ τὸ σπῆτι). 32. τίς ντάλες, τὰ καταμεσήμερα. 33.
 κούξιμο ὄντια (=σπῆτι). 34. ἐκκλησία στὰ Κεχριάνικα. Γαριμπινά=στὸ μέρος τοῦ
 Γαριμπῆ (ΝΔ ἄνεμος). 35. λαχτιά=δρασελιά. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἦταν ψιλὸς καὶ
 περπατοῦσε μετὰ μεγάλες δρασελιές. 36. ὅτι θὰ πεθάνει, ὅτι θὰ γίνῃ ἔκτασι. 37.
 (σπῆσο(ν) πρῶτο=φύλα. 38. τρελλὸς (σπρεπὸς φίλος) Βορῆς. 39. Βοιγὸ
 πιανο ἀπ' τὴν Κούτα. 40. τὸ σπῆτι τοῦ ἐκταίε ὁ πεθαιμένος. 41. σὺν ἀκουστικῶ-
 λιά μετὰ ἀκουστικῶν καὶ μεγάλους στρογγυλὲς πέτρες. 42. μετὰ κίονα καὶ πονὸ τοῦ δάπεδο
 τὸ νταπόφα του. 43. κορμασπί. 44. τὸ σκυλὶ του πὺν ὄλο ἔλαβε. 45. οὐρ-
 λιάει, κλάει. 46. γκορμὸ, χωριό. Οἱ τελευταῖοι στίχοι 124—150 εἶναι ἰδιόερα
 συγγραμμετὰ καὶ διονταί. Συνήθως ἐκχιώνται σὲ προσηγόμενοι καὶ μίναυ μόνον αὐτοί.
 οἱ λίγα οἱ καλοὶ καὶ δυνατοί.
 Πηγή: Πέτρος Βασιμάνης.
 Ἐδ η μ ο σ ί ε ν τ ο.

Τοῦ Πέτρο Κυρίμη

Ἡ ἴδια μοιρολόστρια, ἢ Δέσποινα Δαδάκη, εἶπε τὸ πῶς καὶ μοιρολόδι ἐπὶ
 Π. Κυρίμη, τὸν δικηγόρο, ὅταν πέθανε ἀπὸ φυματίωση τὸ 1927:

— Ἐ, Κατερίνα, ἀμάρτωλῆ!
 τὸν ἄλλο μῆνα πὺν θὰ ρθεῖ,
 καημένη, θὲ νὰ παντρευτεῖς
 καὶ θὲ νὰ φρειάσεις νυφικὰ
 σὺν τοῦ κοράκου τὰ φτερά.¹
 Τὶ ἐχάθη ὁ δικηγόρος μας
 καὶ ὁ καλὸς ζου ἀδερφός
 πὺν τὸν ἐγνώρισα καὶ γὼ
 στὴν ἀψηλὴ πρωτεύουσα²
 πούμουν μετὰ τὸ Γιάγκο³ μου.
 Κάπου τὸς ἀπαντήσαμε
 καὶ ἐχαίρειστατήκαμε
 καὶ ἔλεε τοῦ Γιάγκο μου:

— Γιάγκο, εἰς⁴ ἀδύνατος πολὺ
 κοίτα νὰ περιποιηθεῖς.
 Καὶ γὼ δὲν τὸν ἐγνώριζα
 γι' αὐτὸ ἀπ' ὄντε φῶγχιε
 τὸ Γιάγκο μου ἐρώτησα:
 — Ποῖο ἔτος τὸ παιδί.
 πῶχρει τ' ἀγγέλου τῆ σπορή⁵
 τῆ Παγαγιᾶς τῆ θεωρή⁶
 Μ' εἶπε τ' ἐν ἀπὸ τὸ Παγγιά⁶
 καὶ τοῦ Κυρίμη τοῦ Παιτιά.⁷
 Κι' εἶπα «Νὰ μὴν ἀποκαθίει⁸
 τὶ μπῶ, καὶ τὶ θεωρή,
 ἔχει ἔτος τὸ παιδί!...».

1. Ἡ ἀετοφῆ τοῦ νεκροῦ Κυρίμη, ἢ Κατερίνα Κυρίμη, πὺν ἔλαβε πὺν ἀπὸ τὴ Δέ-
 σποινα. 1α. δηλ. μετὰ. 2. δηλ. τὴν Ἀθήνα. 3. τὸν ἀδερφὸ τῆς Γιάγκο Αι-
 δάκη πὺν πέθανε ἀπὸ φυματίωση (δλ. σφτ. μοιρολόι). 4. ὕψωμα, μωφῆ. 5.
 ἐμάνωσι. 6. χωριὸ τοῦ Κατοπαγγιῶ (Α. Μάνη). 7. τοῦ Παναγ. Κυρίμη γιὸς
 ἦταν ὁ νεκρὸς Πέτρος. 8. συκαθίει.
 Πηγή: Πέτρος Βασιμάνης-Σάσσαρη καὶ Κούλη Σάσσαρη.
 Ἐδ η μ ο σ ί ε ν τ ο.

1. δηλ. ἔγνε μεγάλω καὶ. 2. ἔχε ξαναχτυπήσει ὁ θάνατος τὸ σπῆτι τοῦ Κυ-
 ρίμη. 3. ὄντε, σπῆτι, ἀρχοντικό. 4. πεθαιμένη πὺν χούνα μίναυ τοῦ νεκροῦ
 (δλ. σφ. μοιρολόι Κυριμάνης Θεοδοφοῦς). 5. ἔχε τὸ νυῖ σπῆ. 6. ἀπ' ἔξω-ἀπ'

Ο Θεώουρης Νιουρέκας στο Νύφι είχε μόνο τρία κορίτσια. Ηέθανε πρώτα το ένα. Τι πρόωτη του κόρη, ή Στραουανή, παντρεύτηκε, αλλά στη γέφυρα πέθανε κι αυτή και το μωρό της. Έτσι, ο Νιουρέκας κι η γυναίκα του, το γένος Μουσαλίη αν' το Νύφι, περιέργητη μοιρολογίστρα, έμειναν μόνο με την μία κόρη τους, τη Φωτεινή. Η Στραουανή πέθανε το 1932 και το πού κάτω μωρολάι είχε ή μάνα της στην χηρεία της:

Ήδωθη ό λόγος στα χυϊριά
τι ή οργανοποία άναχωρή
και ή καρέλλα του παπα.
Πούσα, Νιουρέκα Θεώουρη;
Έλα στα μάτια μου χαρτίς
τι βασιλεύει ή Στραουανή
τό πρωτουλάκι μου παιδί
και τό θυρό ζου μερίκι.
είπ' γιά μένα, Θεώουρη,
καλά νάνα: κι ή Φωτεινή;
και νά ντάει και νά ντά πχει!
νά έχει και τό μουκωντά
και τά φαρδιά γυρίματα.
"Ε γηλιέμη Στραουανή,
όπου ζε προσγιάνασι
προσηλιανά κι άποκίερα
κι από τη Χώρα του Παγι'
κι από Δρυαλί' κι αν' Αργυλιά"
κι από τά Κολοκωθιά.
Δέν έδωνες τό λάγρο ζου

1. άφηναν. 2. τίβι, τιβ ήάκας, ήάκως. 3. ή ένοσταή κόρη της. 4. ένω, την αρεμονία τους πού ήα κληρονομούσε. 5. πρεμονία (Α. τουγκουκ). 6. προυγουγιμέν και έρεοδιότι θουκατάμα ή καθάεργημένας τότος, χυουχτυροτικό της Ν. Έβλάδιος και ηρωανή και ήουτρετα της Μάνης. 7. ένω, τά Παράνια. Ο Παχις ή Πιουγιάνη ήνα αβαν. του Νεγκου, σήμετα (βλ. μουρα. Πιουγκουνας). 8. Χωριό κοντιό στο Νύφι (Πιουσι. Μάνη). Το όνομα του άπό τό Δου-άις (=δου-άις) ήνα πού ήουρο Χωριό Χιουλιένο αέ άπόχουμο ήουοιτα. 9. διότα στο Δουαλί, ήάνα Χωριό. 10. άπό τό ήημο Κολοκωθιά (Κολοκωθιά άι κάτακό του). Κολοκωθία ήέρετα ή Κόρυνας ήου. Τρεφούση) και Κολοκωθιά Χωρία τή Χωριό γίκο άπό τή φηλοποχοί και Κόρυνας (Βίαια Ζουάα, Τοντά, Πιγανόχορα, Δουαάδικα). 11. τιά (=έβλα) ήα, ήνα άκακόος, ένωι τό Νύφι. 12. έζαν έλαμαστερίσιο. 13. ένωι μεγάλη τεμονία. 14. έαυή ήαν μέτα στα φέρετο ή νειρή κόρη αάβα-

Στόν Πουλικό Μαρκουλάδη

Από τους καλύτερους μορφοειστές ήταν κι ο Σταύρος Μαρκουλάδης (Πιουσι). Ένα από τα καλύτερα μορφοειγία του είναι έκείνο πού είχε στο γύο του Πουλικό (περίτω το 1920) πού πέθανε στην Άθήνα.
"Αστράψ' έρόδοντα βασιλιά
προσηλιανά κι άποκίερα'
κι έπρεε τό με Πουλιό μου.
Πουλιό, πού μάς(ε) πάρατάς
πώς έκαμες χωρίς χυά.
Πουλιό, ζε παρραχάοι,
Π' άντροπό μορφοί, λαγόνλογο και καρτά, όέν ύστερε αέ τραχιχίετητα, ταις (αλίστα ύστερετε τό γυναικείο. Ο αεάκιμος χυουχτυμένας γέροντας χυάοι: τό κεφάλι, γονατίει και με παρραχουρη, έαριά φωνή μορφοίλα. Ο; παρραχουρη όέν άντέχουν και έσπουν, άντρες - γυναικες, αέ άκαφάλλητά μπρός στον έτιομο και βαρύτερο πόνο του γέρον. Η φωνή της Μάνης, φωνή κίθων παρραχων, ιυάα!

Ο; όνο τελευταία στίχοι, έργουλημένα άπό κάθε πείση, έπυραχιγίευνε την τραχιχίετητα της στήλη: Χωρίς ποιά λάγια και έπυραχιγίευνε: τία και άπώ: "Νά με παρραχουρη!".

Στό Θόδωρο Μελά

Το μορφοί άυτό τό είχε ή Κυριακούλα Μελά στο όνομα του Θεώουρη Μελά. ό σποός έπέθυσε στο 1934 στο χωριό Σπειρα της Αάγης.
Πού ζε(ε) παρραχάοι
πώ τό κεφάλι πού χυαπώ
και άόεια ζε(ε) ζήτω
πιά χάρη νά μου κάμετε
και νά με ύπυλάνετε.
Παίερα στο ήρόο μου,
στο ήρόο τό άαυιάχά,
ό παίερα μου ό Θεώουρη;
πώ ταν στη Μάνη όθγός,
ήταν και σουδουάτερας
και έπρεε κ' έδινάζε
αέ όλα τά παρίερα
στη Σπειρα και τ' έάλλη γουάοι.
Μια βολά κ' έταν κριπέ
πώ έθραε γιά Δήμουρη;
γιά μία ύήφο έγασε.

υηέση με τό νερό νουγινητα άκαυιά, την πωουοιέτη με την Πανηγύα.
Η γυή: Μουσιόδουο - Κουαντάη (Νύφι) τό 1976 και Χουστίνε Απυτιόκος Πυαδουγιανιάκου αηραέεη(1) τό 1980.
Α ό η μ ο σ ί ε υ τ ο .
Αυτή και Απυτιόκη Μάνη.
Η γυή: Κου. Κολοκωθιάκου - Κόση, Έουη. Τουεάι.
Α ό η μ ο σ ί ε υ τ ο .

κ.λ.π.). "Αν και πεποιημένο, διεκδικεί τον τίτλο του αλληγορικού (=συμβολικού μωρολογιστή), αφού ο Φιχάρδος ήταν γνωστός και φίλος των παθόντων.

Τό μοιρολόι τόνδεσθε αὐτοστιγμῆι ὁ Φιχάρδος :

Μία Δευτέρα τὸ πρωί

Καὶ ὁ γιατρὸς τὸν ἀπαντᾷ :

σχιώθῃ ὁ Πέπη¹ καὶ ὁ γιατρὸς²·

... Ἐβρίσκουμε στὸ γ κλονιστὸ³

καὶ τοῦ Δεσποτάκου ὁ γόφ⁴,

μὴπως κλέβει σερπέτ⁵

μέ δπλα τους καὶ με σκολιὰ⁶

ἔχει περάσει ἀπόδ⁷

πᾶσι στὴν Ἁγία Πελαγιά⁸

καὶ ἄφησε δηλητηρίο⁹.

Ὅτι κωνηγήσανε πουλιὰ.

'(1) Πέπη: κωνοπέφαλος¹⁰

Στὸ γόφουμεν τοῦ Γουκαλά¹¹

πίνει γὰ δόν - τρεῖς φορές

γύρκει ζυγύρκει με νερό

καὶ ὁ Δεσποτάκος ἄλλει δόν.

καὶ καί ριτοῦσι τὸ γιατρός

'(2) ἦταν¹² πὺ ἐπίσι:

δὲν ἔνοι τὲ νερό καλό.

καὶ ἔνοι τοιλόρι ἐβήσαν...

Τῆ Γιωργαρίνας, τῆ παπαδίας

'(1) ἔτσι ὁ Κούβελος (=Νικολῆς Φιχάρδος) πὺ ἐφτυσε τὸ προσηγορευμένο μοιρολόι ἐφτυσε καὶ αὐτὸ ἔδω. "Ἀς σημειωθεῖται ὅτι ὁ ἔτσι ὁ σπαιρολόγος ἔφτυξε τὰ πεινήματα ἢ μοιρολόγια του σὲ δύο παραλλαγές: ἔφτυξε πρῶτα τὴν πατρική καὶ ἂν ὁ σπαιρολόγος ἦταν εὐθιχός καὶ τὸ ἔφτυσε τὰ ῥέστα. ἔπει τότε καὶ αὐτοστιγμῆι ὁ Κούβελος τὸν ἔλλοξε τὰ λόγια πὺ πρῶν ἦταν ἔρσι σιέ. σὲ πεινήματα, ὁπότε ἐκείνος ἀποστασιομένος καὶ εὐχρηστοσημένος ἐσκόπησε. ἦταν καὶ με τὸ μοιρολόι αὐτὸ ἔδω, ὅταν ὁ ἐπίσις γυμνοφόρος τὴν κλητὴ Γιωργαρίου (γιός τῆς παπαδίας τοῦ μοιρολογιστοῦ πὺ καὶ αὐτὸς ἀναφέρεται σὲ μοιρολόι) ἐφύτρησε τὸ λόγο τάχα παραξήγημένος πὺ ὁ Κούβελος τὸν ἀποκαλοῦσε «σπαιρολόγος τοῦ σπαιτοῦ», ὁ Κούβελος ἄλλοτε τὸ σέχο καὶ τὸ λέει: ἔγω εἶπα «ὁ στυλὸς τοῦ σπαιτοῦ».

Ἦδὲ κάτω ἐνδειχτικά δημεσιεύσαμε παραλλαγῆς σπαιρολόγος καὶ κωνοπέφας τοῦ ἔτσι μοιρολογιστοῦ, πὺ εἶναι τοῦ 1920.

Τὸ μοιρολόι λέει τάχα ἢ Γιωργαρίνα ἢ παπαδία (στὶς δύο τελευταίες τι-

- 1. Πέτρος Γεωργιφίλων (ἀδελφὸς τοῦ Μπέη). 2. Γιωργαρίου. 3. Δεσποτάκου. 4. Βουὰ με μικρὴ ἐκκλησία μετὰ τὸ Ἱεροσόλειο καὶ ἀποστολὴς Μάκων (στὴν εὐθεία Λάγους — Κοίτας). 5. κονεὶ στὴν Ἁγία Πελαγιά. Τσοκαλιὰ εἶναι ἀπὸ τὴν Κοίτα. 6. κλονίτσιαι ἢ γνώμη του, δὲν εἶναι βίβλος. 7. ἐπίσι, στὴ Μάνη ἡ διασεία τῆς λέξης σπαιρολόγος. 8. κατὰ τὴν παλαιὰ τοῦ Θ. Λεοτοῦκου καὶ ἔχει ξεφοῦσι τὸ παφὸν (ἢ τὸ κακὸ). 9. ἀγύριστο κεφάλι. 10. ἂν ἡμερολόγος

Ἦ ἦταν: Β. Γεωργιφίλων (Μπέης), Κ. Μαυροβιάνης, Γ. Γεωργιφίλων, Θ. Λεοτοῦκος.
¹² Ἄ δ η ι ο σ τ ρ η ν ο .

'(1) μπόρτα μου ὁ κωνοπέφας
εἶχε δι' ἄφρα φαγιά
μέ τὰ γλυκά του τὰ χραιδιά
δὲ δέχεται οὔτε λεφτά

μὲν ἦθε φίλους ἢ ἀπόχ' ἄ.

Τῶρα ἢ ἔδρα μὲς σφαλῶ.

Νᾶ ἔχει ζωὴ ὁ Στρατηγός¹

νὰ ἀνατῆξει νὰ ὀδηγᾷ

ὄλη τὴν οἰκονέμεια

πὺ ἔχει καὶ καλὰ παιδιά.

Νᾶ ζεῖ ὁ Λεωνίδας μου

πῶγινε τώρα λοχαγός

καὶ οἱ δόκαλοι μου καὶ ἔτσι

πὺ ἔνει θρεμένο φυσικό

ἀπ' ἄρχη ἀπὸ παλαιά

στὴν οἰκονέμεια Μελοῦ.

'Ἄλλὰ τ' ἀφήνω νέρη: ἐπὶ

τὶ τὸ κερφάλι μου γυρᾷ

σὲ ἄραχος με τὴ θάλασσα.

Τοῦ γιστροῦ Μ. Γεωργαρίου, τοῦ Πέπη καὶ τοῦ Δεσποτάκου

Μετὰ τὸ 1930 δύο νέοι δηλητηριάστηκαν πίνοντας ἀπὸ τὸ θρόμικο νερό μὲς γούρνας, ἐνὸς κωνηγοῦσαν. Μὰ τὶ τους ἦτανε καὶ ὁ γιατρὸς ὁ Γιωργαρίου. (Ὁ τρεῖς νέοι ἦταν Λαγιάτες — πῆγαν γὰ κωνήσι στὰ Βουὰ τῆς Ἁγίας Πελαγιάς (μετὰ τὸ Λάγους — Καλονεῖον). Δίψασαν. Βρῆκαν μία σγούρνα με νερό πὺ δὲ φκινόνταν πολὺ καθαρό. "Ὅπως ἔλοι: οἱ τρεῖς νέοι σπαιρολόγοι καὶ ὁ Δεσποτάκος Μάκων ἐπικινετοὺν νερό ἀπ' ὀπουδήποτε ἔδρασαν, ἂν ὑπέθεταν ὅτι εἶναι θρόμικον. (Ὁ τρεῖς νέοι: ὅμως, ὅλοι ξενοναστημένοι (= ἔχει μεγαλωμένοι στὴ Μάνη) δὲν εἶχαν συνήθειαι: νὰ πίνουν τόσο θρόμικον νερό (ἐντομα σαπιμένα ἢ καὶ ὀληγητῆρο ἀπὸ πέραστικὸ ἔρπετό ἦταν ἀρκετὰ γὰ νὰ φέρουν δηλητηρίαση). Δίψασαν καὶ ἀλλοφρωμωτήθηκαν ἂν ἔπρεπε νὰ πιοῦν ἢ ὄχι. Ὁ γιατρὸς τους εἶπε νὰ μὴν πιοῦν. Ἐκείνοι ὅμως δὲν ἔδωσαν σημασία. Ἐσπασαν καὶ ἤπιαν. Ἄλλὰ ἀμέσως πρήστηκαν «τουλούμα». Ὅμως ἔζησαν.

Τὸ μοιρολόι πὺ ἀκολουθεῖ, εἰπώθηκε ἀπὸ τὸ γινωστὸ σπαιρολόγο - στιχογράφου - μοιρολοῦσῆ Νικολῆ Φιχάρδο (δλ. μοιρολόι. Ἄθνασάτσα, Ἄλαφάκτσα

1. Ὁ Γεωργιφίλων Μελοῦ ὑποστράτηγος. Βλ. σχετικὸ μιοῦ. πὺ καίτοι στὴν περίοδον 1940—1977.
Ἀ η ι ο σ τ ρ η ν ο : Π. Πετρονίους «Λιανοφίλια», ΚΑ' (1986), σ. 314.

παράγει). Στην πρώτη φωνήται ότι έχει εινωθεί από άλλους γι' αυτόν. Οι Πουγγυάδες είχανε τότε ένα καρπόδι κι ένομιζαν ότι με τη φουτούρα είχε νουαγγίσει. Αν' αυτό το φέδο τους θύγανε εύχαιρία ό Κουβέλος γά οαριόφαι, παρομόντας τή άρχιτά μισολόδι τής Πουγγυάδας :

"Όπως που άγγελόκαρίνας κί
κι άγγελόκαριόφουρα²
ή Πουγγυάδα ή παπαδόδα.
Κι έχρίνατα με τό γαριότι
και με τόν Χάρο τό σπυλι
που δέ με περυσότα τή λειτά
τά μέσα τή πολίτικη
νά άναθέσονται οι γαριότι
στη γάρα τους τή γιζιλαιότι.
Η Πουγγυάδα ή παπαδόδα
δίνε τή τέσσα τής έησι :

... Έπειτα, τή πρώτα μου παλιό
πές μου ή, έσειλιες χαριό
στη μετόλι τή βαλιόλι
στη γ' έκαουσιένη κλιόλι
νά κωσιέσιέσονται οι γαριότι :

Ηραδολογή άρτεία άπό τόν ύπο που τήν έλαγε «π'ύλοκνίλα» άπό τους άνα-
παράστους :

"Ό Μεγαλότατη άφέντη μου
βάρυ έστραδολότατη μου.
"Ό Ιερόνη δέ τέ μεκετατό
τ' είναι σαρτί : τού σπυλιού
στη ρίσιονα τού Μπουγγυάσου³
Μαριότι με έουσιέσταιτες
γαριότι, που δέ με πόλιτες :
ώρες που τ' άποφάσταιτες

1. 2. Ηα. μισοό. Ιχίτα Σπυγγουόκιο - Ήμισοό. 3. Πύωνης Τεουγυάσου ή
Νουουάδα. Κουδουόκιοδης Αιγυόιτης. 4. 5. άλλον γουό τής Πουγγυάδας. 6. τόν
Πύον Τεουγυάσου, γουό τού Νουουάσου (Αλ. σπη. 3). "Ήταν άπελάστατος. 7. τόν
όταν στίχο τ'άλας ό Κουβέλος ήταν ό Νουουάδας περσιέγιέμος ήτσηε τό άλογο άπό τόν
Κουβέλο που έβγαζε τό μαουόλι. Ηών ό στίχος ήταν επί είναι οασιόδ. τού σπυλιού.
Η η η η : Α. Κίσιονε - Ήμισοόκιοδης.
"Αδ ημοσιόσιετα.

1. Έπες ήτοιχε τίς έουσις ό Κουβέλος τής άλλας (Αλ. πηνη. πιαλάνη τε-
λάστα οσηάτιον). 2. Μπουγγυάδο, οσηακίσιος στη Αίγυα πάνω με περσιόδης ήηλο.

και παριότι πρήλα τό γ' χαριό
και μηρήκασι από Ιύθειο.
Κι άλλι :

Βάρο, μεγαλομάτη μου
Μεγάλη, άπερσιάτη μου,
πόου νά τέ κωπαρσθού
με παλι. - παλι δέ μισοό.
Ζός τούουσα τή ψυχιότι :
— Έταρε, μη γ' κώνεις τή καλι.
Κι έκαλλόσιος τή χρήματα
στη θηλασσοί τή κηματα.

ΣΤΟΥ ΓΙΟΤΡΟΥ ΓΙΟΤΗ ΔΟΥΜΠΗ

Νετην άόσπηή ένάς νεκρού γαριότι, τή Αιμπεριότι, άπευθύνεται ή μισοόλι-
γίσιος για νά τήν παρηγορησει στον άόσπηικό πόνο τής :

"Ό παρηγοριέσην Αιμπεριότι
περσιόνη και λυρεπή.
"Ήσεν ε' γ'ός ή κωνονά
σήςερα τή με Ηρωτολογονά :
"Αυτιόσι τή περσιεσε
τι θά τέ έρει τή έκωνονά
κι έτι θά χάσιος τή γαριό
τόν άκρίόλιε ζου καρπέ.
Μά έντας θρει διαταρή
και πάρα : ό Χάρος τή χαριό
ποτι δέ όνειε : άναδόλι
άπό τό θράδου ός τή ποσι.
"Ήέγει : και παριότι τή με ψυχή
σα γ' κερσινός σαν άστραπτή
και δέ ποτι τή θά γενει
ή μενονα και ή γιζιλαιότι.

"Μα κι ό "Ελλάςος" έχει
κι άλλας πρώτος τή θραλι :

Μια Ήταρη τή ποσι
περσιόν τή γ' κάδο Μαρτα
ιά ήρσοι τή γ' χαριό μισοότι.
"Μαρτες και για λογιστή
τού Νουουάδα τή παλιό.
Και τι νά κώλου νά γεουό
άμα γάθει ό Ηέτρο μου !

Και άνα πατι τή με ψυχή
κάπου σσο "Αθή τή γ' Κιστή"
νελέγιου" παριότι π'απεριότι
τού κάπου του τήν άιωσιή.
"Ο Χάρος δέ γ' κωρετ γιστή
ότε Χριστό, ότε Αιμπεριό
ώρες θά πάρε ένωσιή
δέ γαρρητ άνωσιότι,
"Ήτοι τή πάλια και έμεις
κι ήτανε Ηάρα και Αιμπεριό"
πό χάσκα τή με Πανσχή
όγιος αίτια : κι άφαιρη.
Κήμε κωρδύιο, Αιμπεριότι,
ποτις μισοότι ν' άφαιρωθεί
τ'ό Χάρο νά έγδιαιόθει :

1. μοναχό άδελφό. 2. Βλ. γι' αυτόν Π.σφλ. με πηνη. και έταίμενα μισοόλι-
για. 3. κωρετιμ τού Αιγυουόκιο άπό τής Κίσιονε. Κατ' άλλους ήμος
ό στίχος άνα κίτα κι ό "Ελλάςος έκατα. "Ελλάςος=άδουσινα ή σιαλά. (Με=τό ήγισ-
κό αίσον άλλό και τό ήγιστο ήηλο, γενοά τό άνωόημο στίχο). Έν + λυος=ήος, σιαλά.
1. μοναχό άδελφό. 2. Βλ. γι' αυτόν Π.σφλ. με πηνη. και έταίμενα μισοόλι-
για. 3. κωρετιμ τού Αιγυουόκιο άπό τής Κίσιονε. Κατ' άλλους ήμος
ό στίχος άνα κίτα κι ό "Ελλάςος έκατα. "Ελλάςος=άδουσινα ή σιαλά. (Με=τό ήγισ-
κό αίσον άλλό και τό ήγιστο ήηλο, γενοά τό άνωόημο στίχο). Έν + λυος=ήος, σιαλά.
1. μοναχό άδελφό. 2. Βλ. γι' αυτόν Π.σφλ. με πηνη. και έταίμενα μισοόλι-
για. 3. κωρετιμ τού Αιγυουόκιο άπό τής Κίσιονε. Κατ' άλλους ήμος
ό στίχος άνα κίτα κι ό "Ελλάςος έκατα. "Ελλάςος=άδουσινα ή σιαλά. (Με=τό ήγισ-
κό αίσον άλλό και τό ήγιστο ήηλο, γενοά τό άνωόημο στίχο). Έν + λυος=ήος, σιαλά.

Στό Μαλλισιρόγιαννη (Μαστοράκο)

Από την Κιτινιόργια Χώρα Αφροταϊνέρου

Τη Γιαννάκινα ή Λειδιάνα (το γένος Χαχλάκη, 6λ. και Β' τόμος σ. 331) είπα στον πατέρα της πρώτης γυναίκας του άντρα της (που είχε πάρει δύο γυναίκες), το Μαλλισιρόγιαννη Μαστοράκο που πέθανε στη δεκαετία του '30:

«Ο Γιαννάκης ή Λειδιάς είχε πάρει πρώτα Μαστορίτσα. Επέθανε ή γυναίκα. Ο πατέρας της έμεινε με το Γιαννάκη. Κι όταν εξαπατημένη ή Γιαννάκης με τη Χαχλακίτσα, ή νερός έμεινε πάλι μαζί τους. Γι' αυτό ή Γιαννάκινα τότε λέει «πατέρα». Ήπειδή ήταν πεθερός του άντρα της, απ' την προηγούμενη γυναίκα του. Αυτή τότε γεροχόρησε:

Πατέρα, δέντε στο καλό
κι ή Κολλή μου νάαι καλή
νά μής άφήκεις την εμάη
ή Στανάς νά φορκιστεί
νά πάει στ' άπάντηα νερά
κι ή Κολλή μου νάαι καλή
νά τρώει νά πίνει νά γλεντά
ή' δια τά Χαχλακίγγουα.

Τη Γιωργάκινα (Κάση) Αναστασάκου

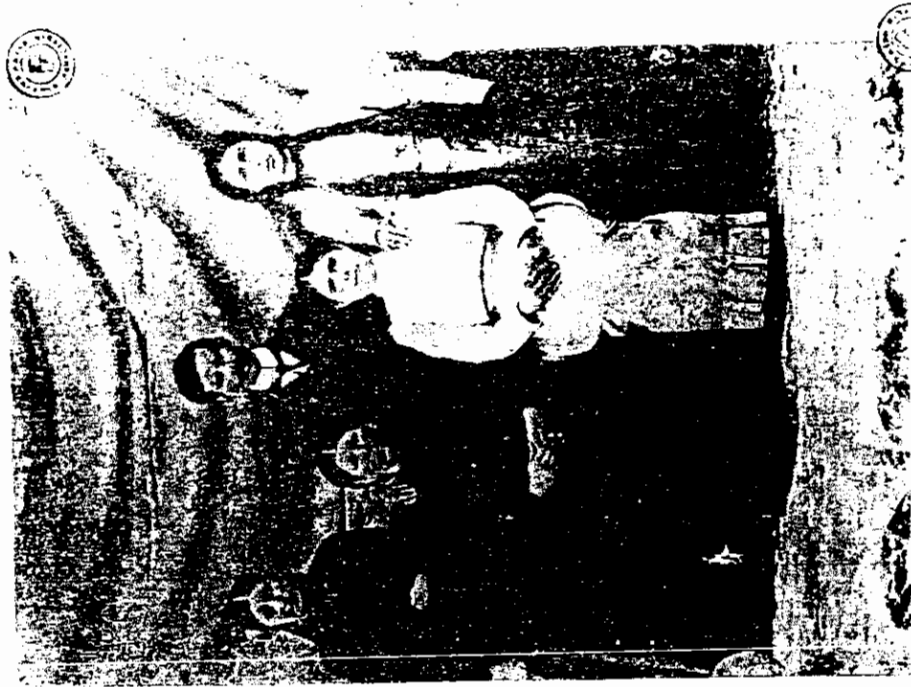
Τη άλλη άεραφή του γιστρού Παν. Λιράκου (6λ. σελ. 323 Β' τόμ.) ή Νικολού Κερμιζιά, είπα στο θάνατο της Γιωργάκινας (Κάση) Αναστασάκου ένα μοιρολόι, στο όποιο στέργει: χαιρετίσματα στον άδερφό της με τη νεκρή. (Η Γιωργάκινα, χήρα του Γιωργάκη Κάση, συμπολαιιστή του γιστρού, ήταν το γένος Αναστασάκου από τ' Άλικα. Πέθανε τή 1928, 60 χρονών).

Μορή μουρρωγιόγκαννα
όπου έπέθανες έκα,
δέν ήμπορείς νά περτατείς
στη γ κάτω γής νά σήριμανείς;
Νά φτάσεις Βάθια α. κ. Άλικα?
Κυπρίτσ' και Μπουλιριούς,
Κι ε βρεις το γιστρολάκη μου
δωσε του χαιρετίσματα
άπό τη μαύρη του καφή.
Μά γώ τό λέου κι άλλουώτα: κ.
Πάου στη Βάθια; τά στενά
μέ τί παλιονοπέλλε' μου.

1. Έγιναι την Έχθου Λειδιάνων και Χαχλακιάνων που ήδη είχαν σιμιάσει (6λ. μοιρολόι Λειδιάη και Χαχλάκη στη σ. 331 του Β' τόμου των «Μοιρολογιών Μ. Μάνη»). 2. Κνωίκος Λειδιάς, σήμερα μέσης ηλικίας.

1. έδω, δηλ. στον Πάλο του Αφροταϊνέρου, όπου νιώταν το κλάμα. 1α. 2. 3. 4. χεριά φοροδοτικά του Αφροταϊνέρου, όπου φοιούσαν θιμμένοι διάφοροι κωνι συγγενείς της μοιρολόγιστρας και της νεκρής (της μοιρολόγιστρας Βάθια — Μπουλακού και της νεκρής Άλικα — Κυπρίτσο Μπουλακού). 5. είχε ξει.

Πηγή: Από (Γηγορακική) το γένος Σιταλάκων από τους Μπουλαφίτες.
Α δημοσίευτο.

Ο γιοτός Πανεριώτης Λιράκος άναμειου στον μάνα του και ή άδερφή του Βενάντση άδερφέ του. Καθιστές: ή μάνα του και ή άδερφή του Βενάντση τούτ' άφαι τον Κερμιζιά άπ' την Βάθια. Όρθίες: Άνωτερα του ή Γηγορακία τούτ' άφαι τον Λυραφών και δεξιά του ή Γιορτακία τούτ' άφαι τον Λιζαράκου και έξου ή ποθήτρια του μοιρολόγια που δημοσίεψαμε στην Β' τόμο σελ. 323.

Του Νικολή Λαγουδόκο

Ἡ Μελρία Κεραμίδα, γιὰ τὸν ἀρραβωνιαστικὸ τῆς Νικολῆ Λαγουδόκο (ἀπὸ τῆ Βαβεια κα ἀί ὄσο), ποὺ ἐπέθανε τὸ 1918 ἀπὸ τὴν Ισπανικὴ γρίππη στὰ Πάλλανα, γιορροῦστικὸς τῆ θυσία του. «Ἦτανε 14 χρονῶ ποὺ τὴν ἀρραβωνιάσατε κα ἦτα τὸια γρόνια ἀρρεβωνιαστικῆν :

Ἰμπερικῆ ἡ νόση στήν ἀσὶλῆ
μέ τὴν μ παλαιάκα σολῆ.

Δὲν ἦτανε ματτόρικῶν
δὲν εἶχε ἰγῆε πολῆρον

νὰ φτιάχῃαι ποδῆα νὰ φρεῖ.
Ἦσαναι χροστῆ μου πετρεῖ,

ἔλα καὶ ἔγγραφο νοστῆ
καὶ εἶπε μου τὸ κέρμα.

Ἔλα καὶ ἔε κερμῶ καὶ γῶ
ἐλα ποδῆαυο χροστῆ.

Ἄγέρας καὶ στὸ λαυῶ
μέ γόρας φῆαι καὶ γροστῆ.

.....Ἡ Λαγουδόκο Νικολῆ

Ἡ ὄμοιας ὁ Ἄγιουράντες ποὺ τ' ἄκουε εἰδωδῆ μετὰ στήν Κοκίτα καὶ τὸλασε
Ἦσαναι νοστῆκα: καὶ νὰ πορολοῦ:έται ἔτακα!.

ἔλα νὰ φτάσεις καὶ νὰ φρεῖς
τὸ αἶτιο νὰ μέ τὸ πεῖς.
Μέ τι αἶτια κα ἀπορητῆ
τὸ λέεις νὰ μέ χωρισταεῖς;
Ἦσαναι χροστάκα κλειδωτῆ
ἦτανε ἡ σερπῆρα μας
ποτές δὲν ἐπιρῶθημα
δὲν εἶδουσαρεστῆθημα.
Μὰ ὄσο φανῆεται: ἡ δουλειῆ
ἐρηκατῆρικῆς μακκῶ
στὰ νέα μέρη τῆς Ἰβλῆας
νὰ θρεῖς γυναικα μέ λεφτῆ
τι ἡ Μαρπητῶ ἦτανε φτωχῆ.

Τῆ Πετρολίνας ἡ Πορολινοκὸ Α'

Ἦς πορολινοκὸ ποὺ ποὺ εἰρωδῆκε ἀπὸ τὴν Τραυοῖα Κάσση (Πετρίδῆα)
δὲν ἔχει κανένα ἰδιαιτερο ἐνδιαφέρον, παρῶ μόνο ὅτι οἱ σῆλαι του 9 καὶ 10
ἔγγραφο νοστῆκα: γιὰ τὴ συνταξιαστικῆκαν ἀμέσως, ἔτσι ποὺ φρινονται σῶν
ἀστῆε.

Καὶ σῆμερα ἀκόμα, ὅσαρεα ἀπὸ πενήντα πέντε χρόνια, λέγεται ἀν τρία
ἔγραφο παρροῦστικῶν μία ἀκόμη παρῆα.

Καλῶς ὁρίσατε κα οἱ σῆεις Μεντῶς, Βολιδῶς καὶ Κουρετῆγῶς.

Ἦ Πασοῖα (82 χρονῶ σῆμερα ἀκαματόκατη) εἶναι ἔκαίνη ποὺ ἀπὸ τὸ
Ἐσπῶστικῆ (ἀπὸ τῆρο ἄφο ἡ χιλῆμερα ἀπὸ τὸν Ἰάλορο) κουδῶλῆσε στήν Κα-
λάνα γιὰ πέτρα πάνο - κατῆο 900 κλάι! Ἦ πέτρα εἶναι ἔκει μάρτυρας τῆς ὀ-
νομηγῆ τοῦ «καλλενοῦ» φύλου. Μῆσαι ἡ πλάκα τῆς Ἄγιαρῶκῆεας στὸ ἔσπὸ τῆς
ἔκαλλῆεας τῆς Κελάνα:

Ἦ κορῶλο ἀσὶλῆ ἦταν ἀρρεβωνιαστικῆν μέ τὸν Πάονη Πετρίδῆα ὅταν
τῆς εἶσαν ὅτι πέθανε ἡ πέτῶλοσα πετρεῖ τῆς. Ἦ ἄμορη ἔκαλλοκῆαυνη κα-
πέτῶκα. Ἦ ὀνομηγῆς χροστῆ τῆς νὰ παροδοῦθῆι καὶ νὰ ἀεχτεῖ τοῦς καινοργῆεσερ-
μῆσαναι ἀπὸ ἦταν ἡ μόνη, σονγενῆς τῆς νεορῆς. Μῆσε λουπόν :

Ἦσο καὶ ἀποχῆεῖο ἦμαστο
καὶ καὶ ἀκούσατε φωνῆς
καὶ ἀμέσως τὸ κατῶλαδῶ
τί πᾶει ἡ καλῆ μου πεθερά.
"Ὁλοὶ καλωσορίζατε
ἔσοι καὶ ἀν ἐσποχῆεσατε
ἀπὸ νοστῆ κα ἀπὸ μαντῆ.
Καλῶς τοῦς τοῦ ποστῆρε μου.
Καλωσορίζατε κα οἱ σῆεις
Μεντῶς, Βολιδῶς καὶ Κουρετῆγῶς.

Πορολινοκὸ Β'

Μοῦ λέει ἡ Ἦγγῶ (γῆρα Μυγαλῶδῆα, τὸ γέρονε Μπουροῦδῆα):

«Τὸ 20 (=1920) ἐμποροδῶκατο μία, ὅε γ κάναε νὰ ποῖνε ὄνομα καὶ ἔλασε
καυρετῆε γιὰ τὸ μ πεθῶμενο, γιὰ τὴ ἦτα πατέρας τῆς. Ἦ Κοινουνοῦδῶκα ἄπο.
ποὺ δὲν εἶχε καλῆε διαθεσεα, τῆσε διενόκαρετῆε μία σοι (γ) μῆ καὶ τῆσε λέει :

— "Ὁ κῶρη ζοῦ ἦτα ποῶροῦς
καὶ τὰ ποῶρογια ἐκορηντῆε,
ἡ ἀλῆα τὰ κορηντῆε καλῆ
κα ἀλῆα τὰ χαλαρητῆε (1) ὀ:αῖε».

Εἶθε νὰ ντῆσε πεῖ ἔτι ὁ πατέρας τῆς ἔκαυε τὸ γέροντα καὶ τὸ συνθεστικῆ
καὶ ὅπου τὴνε σῆερε τοῦς ἐουνηῖαε, ὅπου ὄχι τοῦς ἀνωκῶκατονε νὰ ταναῶ-
νοστῆα».

Πορολινοκὸ Γ'

Ἦ Μαρθεῶκα Κακακατῆάκαο - Κάσση (Παίλοο), εἶρε στὸν χαμῶ τοῦ μῆζο-
μῆτα τῆς Ἀνητῆροη Περικῆνῆ ἀπὸ τ' Ἀλῆα, ὅταν ἦταν 16 χρονῶ (τὸ 1908):

— Μπάρτα Ἀνητῆροη κοδῶαντῆ,
ποὺ ἦταν ἡ ἔγγραφο ζοῦ βαῖθεῖα
καὶ πῆσαν ποῶλῆ ποῶλῆ
ὄλο κοκα:νοηῶτῆκα?
Ἄπο παντεῖες ἔκαυε
καὶ πῶμα δὲν ἐπρόκαυε.
Ἦ ὅπου κα ἀν ἔκαυε φωνῆ
τὸ φῆε? Ἐῶτῆρε τ' ἀῆγῆ

1. Ἀπὸ τὴ Βίβλια, Κορυθῆλοος Στουῖος ἡ Μεντῶς. 2. Ἀπὸ τὴ Βίβλια (Γοῖ)
Πανεγιότης Ἀκακοῦδῆακος ἡ Βολιδῶς. 3. Κορητῆς ἄτ' τ' Ἀλῆα. Ἦ κατῆ-
γῆρη ποὺ κάνονε τὰ ὄνοματῆ, ἡ γορηγῶδῆα ποὺ συνταξιαστικῆκαν, καὶ τοῦς τὸ ἀκορημῆ
ὄνε τὴν τέκα ἐπορηῶτῆρη τὸν ποσῶποσῶν, ἔκαυαν ὅστω ἡ φῆσην νὰ γῆνε ποσῶποσῶ
ὄνε (οἱγ. 9—10).

Ἦ ἡ γῆ: Κοκῶ (Παῖνοσῆ).
Ἄ ὀ ημῶσῆετῆα.

1. Ἦσαν ποῶμῆα καὶ ἀνωκατοῦνη καὶ καλῶεῖνοε. 2. ἔνοσῆ ὄν ἦσαν ἔπ-
λοῖενοε καὶ φῆλοεῖνοετῆο ὄλο εἰνεκαῖεε ἀκόλοῖενοε. 3. ὀ Χάοος.
Ἦ ἡ γῆ: Κοκῶ (Παῖνοσῆ).
Ἄ ὀ ημῶσῆετῆα.

Ο ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος επέδρασε καταλυτικά για την αρχαϊκή πατρίδα Μάνη. Μετά από τον εμφύλιο (1950 και μετά) ή βεντέτα, ή πειρατεία και ή φυγοδικία εξαφανίστηκαν τελείως από τη Μάνη, αφού άλλωστε έ παρήθομος της (κυρίως μετά τον εμφύλιο) άρπιασε σθιμαστικά. Η πόρο οι άριστοι και μετά όλων των πολιτικών άπορώσεων Μανιάτες μεταφέρθηκαν στον Πελοπόννησο και Άθήνα. Από το 1912 ως σήμερα χιλιάδες Μανιάτες έγρατσάθηκαν εκεί. Ο σημερινός άριθμός των Μανιατών στην Άττική είναι 50-60. Άις αυτό που έτι στη Μάνη. Αν υπολογίσουμε δηλαδή από διάφορες πόρο-πορές σίγουρα έχουν χαθεί: Μανιάτες:

1) Μία στην Έλλάδα, στη Θράκη (χωριό Μάνη), στα Γιάννενα (στο νησί), στην Κάροστο Εύβοιας (μαζί με τον Δία Μαρμαρινάλη το 1821 πολλοί έμειναν εκεί), στη Χαλκιδική (Κοσσανόρα και Σιθωνία το 1821), σε πολλά νησιά (μεταξύ αυτών κι ή Κρήνη) που πήγαιναν σαν καταδικασμένοι ή φυροδοί, στη Ζάκυνθο, Κεφαλονιά, Ίθλία, Πάτρα, Ίπριολη, Κόρινθο, Άργος, Ναύπλιο, στα Κύθηρα στην Β. πλευρά του νησιού (Κεραδάς) κ.λπ. κυρίως, αλλά και σε όλο το νησί, στον Πόρο, Άγρολιό, στην Άθήνα και Πελοπόννησο, και σε όλη την Άττική (Ααίρος). Στην Μεθώνη, Κορώνη, Ηεραλιό, Λογγά, Κορυτσούς, Μικρομάνη, Μεσσήνη και κυρίως Καλαμάτα (ή μεσσηνιακή Μάνη θεωρείται και σήμερα Μάνη, ανεξάρτητα από την διοικητική τοποθέτηση της στη Μεσσηνία). Τέλος στα χωριά της Ακωνίας οι Μανιάτες (που πολλές φορές υποκατάστησαν Τούρκους στις περισσότερες τους μετά το 21) είναι απομεινόμενοι σε όλη την περιοχή της σημερινής Σιάφρας και στα νοτιότερα από αυτή χωριά του Ταυέτου και Μπαρδουνοχώμια έχοντας άνακαταστεί τελείως με τους νεότερους «τους θιάγους» όπως τους έλεγαν, το ίδιο στα χωριά της Μεσσηνιακής και Νεάπολης κι άκόμια πιο πολύ στο χωριό της πεποχής του Έβλου ως το Ίψοιο. Το Ίψοιο είναι πολύ πάνω από το μεσο καταξημένο από Μανιάτες (παλάι από τους Μικρομιάτες «Έλλογιες που έέχτηκε το Ίψοιο σαν πόροπορες το 1923 ήταν λακωνικής καταγωγής»). Τενικά ή διασπορά των Μανιατών από κάτω προς τα πάνω άρχισε πολύ νωρίς.

2) Έξω από την Ελλάδα. Οι Μανιάτες προτιμούσαν την Αμερική που κατά καιρούς εγκαταστάθηκαν πάμπολλοι εκεί. Πολλοί από αυτούς είναι οργανωμένοι σε σωματεία. Στο Παρίσι, στη Βιέννη στη Γερμανία και Αυστραλία σημαντικά λιγότεροι από την Αμερική. Οι παλιές αποικίες ή περιοχές των Μανιατών στην Αλεξάνδρεια, Βενετία, Βεγγάζη, Σίγι Μερουάν, Βελιγράδις (Μαχόν). Κάτω Ιταλία, Σικελία, Σαρδηνία και Κορσική φαίνεται να έχουν ξεχάσει την καταγωγή τους έχτος της τελευταίας (Καργέζε) πόλης το 1675 και η γλώσσα, η θρησκεία και η παράδοση είναι ζωντανές σ' αυτή. Επίσης στην Κάτω Ιταλία τα ελληνόφωνα χωριά ειατηρούν έντονα μνήμες καταγωγής από την Αλδανία και Ν. Ελλάδα. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι χωριάτες στην Απουλία και Καλαβρία καλλιεργούν λούπινα και τα λέγε λουπίνο. Στη Μέσα Μάνη που τα λούπινα θεωρούνται νότιο φρούτο λέγονται λουπίνο (δημοστική, δ λούπια). Το «λούπινα» είναι νεωτερισμός και συναντιέται μόνο στη Βόρεια Μέσα Μάνη, στην Νότια λένε λουπίνο και σήμερα).

Τέλος άρκετοι Μανιάτες ζουν ακόμα σάν πολιτικοί πρόσφυγες σε διάφορες χώρες της Ανατολικής ασιατικής Ευρώπης και με πόθο όνειρεύονται την επιστροφή τους στην πατρίδα.

Η Μάνη και οι Μανιάτες περισσότερο ζούν στην Αθήνα και σ' άλλα μέρη παρά στη Μάνη. Αλλά: δ έ ν ξ ε χ υ ο υ γ. Το ύποσυνείδητο δσαν ξηρσαν έκει, έτσι και λίγα χρόνια, ζει ακόμα εκεί. Το λουσύρι και ή άριφρα, τó χιονονέρι και «Νταλφριάρις», ή πέτρα και τó λιτό μεγαλόπρεπο τοπίο τó σημάδεψαν μ' άσθηστα σημάδια. Μετά τó 1955 άρχισε ή τελευταική έρημωση και ολοκληρώθηκε γύρω σ'ά 1960 - 65.

Τά μορλόγια αυτά (1940 - 1981) θά χωρίσασμε σε δύο μέρη:

1) Σ' εκείνα που άφορουν σέ νεκρούς της παραγημένης περιόδου 1940 - 50, συμπεριλαμβάινοντας σ' αυτά και όσα ειπώθηκαν άργότερα, αλλά άφορουν σ' αυτή.

2) Σ' εκείνα που άφορουν σέ νεκρούς από φυσικό θάνατο ή σέ άλλα θέματα.

Οι δύο υποδιαιρέσεις θά διατρέχονται από μικρότερες με βάση τόν τόπο, χρόνο και περιεχόμενό τους. Για τά μορλόγια της δεύτερης πύό πάνω ύποδιαίρεσης σημειώνουμε:

Τά μορλόγια αυτά σήμερα δέν παίρνουν πιά τήν παλιά διάδωση και δημοτικότητα τους γιά τούς λόγους ότι:

α) Ο λαός έχει φύγει και διαχυθεί στις πόλεις και στην ζωή της πόλης και δέν έχει μυαλό να συγκρατήσει δημοτικό τραγούδι νεοπαράγόμενο. Τό μυαλό του έχει στραφεί στην τεχνολογία. Όσοσο υπάρχουν άτομα που και σήμερα

στην Αθήνα συγγρατούν τά (πάντα τώρα) καλά μορλόγια. Ανάμεσα σ' αυτά και ό γράφων.

β) Τα θέματα δέν είναι τόσο τραγικά, άφου πιά έχουν εξαλειφεί σχεδόν (ή τουλάχιστο έχουν φύγει άπ' τή Μάνη οι κάτοικοι) τά παλιά μαγικά έπιμα. Τα παραγόμενα μορλόγια πάντα είναι δυνατά, όπως τά παλιά. Αυτό δέν σημαίνει ότι δέν υπάρχουν μορλόγιατες έξω: συνεχιστές της ποιήσης εκείνης. Θάταν δυνάμωδες, άν κρατική μέριμνα στρεφόταν προς αυτά τά νεοπαράγόμενα μνημεία παραφορικού δημοτικού έλληνικού λόγου και άν οργανώνονταν είδικά συνργεία γιά τή διάδοσή τους όχι από γραφειοκράτες χαρμιοφάδες και θεσθίρες, αλλά από άνθρώπους έκανούς, συγγραμμένους και ρέκτες.

Η συλλογή μου κωμίζεται ύλωση από παλιά και νέα μορλόγια. Αν έξω από άριότερα όα έδοσω από ξεραής όλα τά μορλόγια διαθωναντας μαρμαόθη σ'ά ύποδιαίρεση και προσθέτοντας και άλλα μορλόγια. Στο έξω ή μέλητα και καταγωγή τών μορλογιών με άδηγό τή ήδη δημοσιευμένα από άλλους και από μόνα μπορεί να άπαιτέσει και ό έκάνημα για πληρότητα (ή άπύλωνα πλήρη είναι ύθόνητα) καταγωγή περισσότερων μορλογιών. Νομίζω ότι κάθε Μανιάτης μπορεί να συγγραώσει μερικά άνέκδοτα μορλόγια (3, 4, 10), που αήτες και ή άναγνείνιά του θεωρούνται. Έτσι θάχαρη πολλά περισσότερα. Η δύσκολη άρχή πάντως είναι.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΗΘΑΓΓΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1940—1977

A. Το πολέμου του 1940 - 41, της Κατοχής και όλα μεταγενέστερα σχετίζονται με αυτά.

B. Το εμπόριο πολέμου και όλα μεταγενέστερα σχετίζονται με αυτά.

α) Από θετικά πολιτική θέση,

β) Από άριστη πολιτική θέση,

Γ. Της σημερινής (μετά το 1974) πολιτικής κατάστασης.

α) Από θετικά πολιτική θέση,

β) Από άριστη πολιτική θέση.

A. Το πολέμου 1940—41, της Κατοχής και όλα μεταγενέστερα σχετίζονται με αυτή την χρονική περίοδο.

Του Γάνη Μ. Μαντουδάου (Ζαχαριάκου)

Ερωτήματα των τοπολόγων της "Ελλάς" από τους "Μελούς στις 15 Αυγούστου 1940.

Το ποσοστό ειδικήθηκε στη Μάχη κατά τα σπάρτα (σημειώσω) του πνεύματος από κανονική συγγένεια του, την Παλιώτα Μαντουδαίωση:

Ακρόαση όρη και έρωτα

και άλλες τη Μάχη τα χολίρα

και άλλη ή σεβάση "Ελλάς:

Υγείαση ένω παιδί

των άριστο μας κείνη,

ήλξε άξια άποψη

και από "αγγέλους και:

ήτα Μαντουδαίωση

που τόδρασι από πλάνα

νάντε έπιστήμονες πολλά

βαλλιστότητα και από

γυαφοί και άξιοι:

μέ το γκαλά μας έρωτα,

ήνωσι έξή - όγτώ γυαφοί

ήνωσι έξή - όγτώ γυαφοί

* Για την περίοδο 1940—50 στη Μάχη θα έδωσα άπάντη ή, αν ό ίδιος δεν έχω την ευχάριστη, θέ προσχώρησε σε άλλον να έδωσει, άλλη ειδική ιστορική μέτρη που ό ηγή θα ήμεροίζοντο και ήμεροίγια γύρω από την περίοδο αυτή.

1. Η ανακάλυψη Μαντουδάου - Μαντουδάου (βλ. σχετ. μεροίαι άμφοισ μετά).
2. Τάνας Ανώτος - Μαντουδάου. 3. ό ίδιος ό νεκρός Τάνας Μαντουδάου.

τι θα γενει μηχανικός
θα γένει ύπολολογογος.
Μα ήτα ή τύχη του λωδη
να πύει στη "ήνος το νηοί
που ήτα χαρήδουνη γυροτή
τη Παλιώτα⁵ το πριοί
που πήγαν ως προσκυνωσται⁶
ή "Ελλάς με το πλήρωμα.
όλα τα λείωνται:δω
και εύρέθη και ό άγροδς μισοστά
και τάρριζε στη θάλασσα.
Ναιστέ μου, Παλαιά μου,
για δεν έδδθήσας και έσο:
να ζωσεις τόπλα στους άγροδς
και φούτση στο χριστανωός.
Να πύει (ή) τοπολόγια στη γ ήρη

για να σωθόνε τα παιδιά
ή "Ελλάς με το πλήρωμα.
Μόλις ε' άκουσε ό έρωτα:δς
και ό ύπουροδς ό Μετωδός
και ό Παλιός ό δ'άδελος
και ή φρεϊσπικη που να ζει
μέ το μικρό της το παιδί⁸
(να μεγαλώσει λίγαρα
να παραλάθει θαλάσας
και τ' έρωμα να ντό τιμά
του Μέγα Κοσταντινο μας)⁹
μηχανισσέ σ' αυτόκοινητα
κατέδησα στο με Παλαιά
δωσαν συλλυπητήρια
και στα Μαντουδαίωση.

Πράγματι είχαν παρασταί στα σπάρτα. Μάλιστα ή θαλάσσια μίλησε την
όρα έκείνη ότι θα χρησιμοποιεί και χρηματική άποψη:ήμισση. "Η μέντα του νέου,
που άκουσε ένω μερολόγιόταν την θαλάσσια να ύπόσχεται άποψη:ήμισση, εις
περήφανα:

—"Ε χώρια θαλάσσια,
τ' ένω: που λείεις και μιλές:
μζς δώνας χρημάτα πολλά:

Εμείς δε θέμε¹⁰ τα λεφτά!"
Θέμε το γρηγοράζονά!

1. και ή. 5. άνημοια της Παλιώτας. 6. "Η μερολόγια έχει έλασρού προσχω-
ρήσει στην κονή (και ίσως λίγο άγια) γλώσσα, ίσως και έξ ατίας του ήτ ζωντά της
πυρίσταντα και πολλά έπίσημα. "Έτσι άλλεται άσπρές ατέμμεσε μακρότατες έζημέ-
ους που της έρωτα, κός το πιο έξέλιγέτω. "Αυτή ζωκόν να αντί κούθ έδωσσε σε
η κομμουνιστάς άει κούθ πήγαν ως ποσανωσταιά. 7. "Αυτή κομμοίση τέ παι-
δίας. 8. Είχε το νύο της Κοσταντινο μωού, ή φρεϊσπικη. 9. "Αγνώστο άν έπ-
νοί την Μέγα Κοσταντινο, το Κοσταντινο τον Παλιώτο ή τον πόστο Κοσταντι-
νο Παλιώτησση. Τους δύο πούτους μάλλον τους παρεδούσε άνω ένω ποόστο. 10.
όβλορη. 11. "Η άκωνση είναι έξέλιση: Δέν θέλωμε τα λεφτά σου, φαθίλωση,
δέν μπορούμε ν' ήσκακωσθήσων τον άπόθωπο μας.

11 η γ ή : Καί για τα δύο μερολόγια ή Η ανακάλυψη Κροουίδη (Μαντουδάου - Μαν-
τουδάου), Παλιώτα - Μαντουδάου.
* Α δ η μ ο σ τ ε ρ ο .

Του Γιάννη Μαντούβαλου Β'

Παράλλαγή στο προηγούμενο είναι και αυτή:

'Ο Γερμανός μηχανικός¹
και ώθησε τόν 'Ιταλό
να προσπλάσει την 'Ελλάδα²
και τί θα κάμει ο βασιλιάς³
κι ο ύπουρός ο Μεταξάς;
'Ο Μεταξάς έν' σκεφτικός
και δε θυγίνει σε πόλεμο,
γιατί έχει λίγους στρατό
και το πυργί του φτωχικό,
μά θέει να παίζει; να γελά
μέ του φτωχούνε⁴ τ'α πλευρά.
'Ο Γερμανός μηχανικός⁵

Της 'Αλβανίας

Στην 'Αλβανία που πολέμησε -βδραλε ο Γιάννης Παπαδόγγονας (+1980).
Μας τότε ο ίδιος πριν μερικά χρόνια:

'Ε κόρκα, όπου περνάς
στης 'Αρβανίας τ'α βουνά
στ'α χιόνια και στ'α κρύατα,
Γι'ά κάμει κατηγορητικά,
δρε κόρκα, δρε πούλακα,
πού έχου κάτι; να ζε πού
τί είμαι κοκκός και; δε μπορεί
τ'α κατηγορή; ν' ανεβού;
Κόρκα, σε παρακαλώ
να πάεις στού Κούνου τ'ο χωιρό
κι: εκεί στή ρούγα του χωιρού
θ'α κάβεται; ή μάγνα μου,
ή μουρσιμένη Νικολός.
Ν'α ντ'ήνε πάρεις χωριστά

1. ποινός, ξέντος. 2. μάλλον μεταφθετί το όνομα του κυριεύου «Έλληνα.
3. τόν φτωχόν. 4. ν'α σθήσει τή φωτιά. 5. έννοσι: θ'άχει. 6. είχε έννυ έτε-
ρωθελή άδερφό γι' αϊτό δέν λέει ότι έχάθη ο φίλος όλόκληρος. 7. χωιός στόχο,
χωιός σκαπό στη ζούη. 8. τυράλι.
Πηγή: 'Αοζ. Σαφιλάκου (Αισή Γενγορατίη ή Τονκανίκινα) από Γρονλι-
μένα και Πόστο - Κίγιο.
'Α δημοσίευτο.

σ': 'Αγίου Νικόλα τ'α στενά
μέσα θ'άν ή Κατσούλινα
να ντ'ής τ'ο πείς κάτω σ' αυτί
τ'ο πρωτολάκι της παιδί,
τό Νίκο να μή γ καρτερεί.
'Ε μάγνα, ξ μουρσίμνα,
σ'ήκω να πάεις στο βασιλιά
σ'όν ύπουρό τ'ο Μεταξά
και πέσει μέ τ'α γόνατα
μέ τ'α περικαλλέματα
και πές του τ' έχεις τού παιδιά
στο μ'πόλεμο και στή φωτιά.
'Ο Ένας στ'α Βουργαρικά
κι: ο άλλος στ'α 'Αρβανικά.
Μάγνα, μήν τ'όχεις για ντροπή
πιστεύου να ζε λυτηθεί
ο Ένας για ν' απαλλαχτεί
π'όκαι τ'ο τρίτο ζου παιδί,
ξ μάγνα, θ' άνασκουμπωθεί

Του ταγματάρχη Παναγιώτη Μαντούβαλου

'Ο ξανθός και λευκόκορμος, Πότης Μαντούβαλος - Μανωλάκος, από τούς
Μπουλγαριούς, ήταν ταγματάρχης δεκαν σκοτώθηκε στο ύψωμα του Μόρδα (Αλ-
βανία Γ' Νοέμβρη 1940). Γ' αυτόν βλ. και «Σύντομη Ιστορία της Μάνης» του
γράφοντα στή σελ. 158, όπου σύντομα αναφέρεται και ή ύραλα (άλλη(ληή) δι-
ήγηση - θρύλος, ένός 'Ιταλού σιχμάλωτου* ότι τάχα τ'ο νεκρ'ό σίημα του μετα-
φέρθηκε στην 'Ιταλία κ.λπ.
Σήμερα άστράφει: και δροντά
σ' όλα τ'α κάστρα τ'ο Μωιρήα,
στού Τουγέτου τ'α βουνά
και στού Γαινάρου τ'α χωιρά.
Σ'ήμερ' ήκούστηκε βουή
στή Μάη την άποσκερή.
'Ηφρε μαντάτο ξαφνικό
τ' έπεσε στ' 'Αρβαν:κό'
ο τ'α (γ) ματάρχης ο 5α (ν) θός
ο Πότης ο Μαντούβαλος.
Πρώτος ήμνησε στή γραμμή

* Τιν άηγγειτο ο 'Ιταλός στον φίλο Πάνο Καλιόδη.

ὅτι χάριτος μίαν παρεργασίην;²
ὅτι ἀναστρεφόμενοι τὸ θεῖον
πῶποτε τὸ γουρὸν δευτέρῳ

ὅπου τὸ πῶρις³ ὁ στρατός
καὶ τὸ χαϊδάριον ὁ λαός.

ΣΤΙΟ Βασιλῆ Τουρνεμηνή ἢ Τουρνηλο

Στὸ στρατιωτικὸν Βασιλῆν Τουρνεμηνή, ἀπὸ τῆς Ἀργίας, μορφολογησαν πολλὰς γωνίας· ὅταν μεθετέταξεν στῆ Μέσην ὁ θάνατός του στὴν Ἀλβανίαν τὸ 1940. Ὁ Τουρνεμηνής εἶπεν: οἰκογένεια ἀπὸ τοῦς Μεγαλειώτους τῆς Ἀργίας: Ὁ πατέρας τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτοῦ εἶχε σκοτωθεὶ στὴ Ζημόρη ἀξιωματικός τὸ 1922 καὶ εἶχε ἀψήφισι: τὸ παῖδι μωρὸς. Πρῶτόν του ἦταν ἐν ἀκοιουθήσει τὴν Ἰθία μοῖρα. Τὸ πρὸ χάριον μορφοῦδι εἶπε ἢ κέρη τοῦ στρατολόγου Νικολῆ Φρακάρου - Μιχαήλου (ἢ Κοινοδότη) ποὺ εἶχε πάρει τὸν Πιερίην Κεραυτίδα (βλ. στὸν Α. τόμον σχετικῶς μορφοῦδι καὶ στὸν Β' στὴ σελ. 316). Ἦσαν περιφρημὴ μορφολογήματα ἢ Πιερίου. Ἦγηνε στὴν κηδεύειαν μετὰ μετὰ τὴν ἀνηλικίαν τῆς Στρατιάς Κεραυτίδα (Πιερακέα).

Ἰόνιατα τὸ μιλῆταρι
ἕλεις μετὰ τὴν ἀπόδα ἕως.
Ἰγὼρα ἀψήφισι μῆς καὶ μῆς:
ὄχις γωνίας μωρῶν
πῶρεθηναι καὶ ἐκστρεφόμεναι
ἀπὸ τὸν "Ἄγι Στριφιδωνί"
καὶ ἀπὸ τῆς Βαθίβειας τὰ στενά
ὄχις ἐκλογιστορηθῆναι
τί ἀστροφαι καὶ ἔστροφασε
στὰ Χορραπάνια⁴ στὴ γὰςοχί⁵
καὶ ἐγένοναι ὄχις κενύσησιν
καὶ ἐφείτοσιν ὄχις ἀλλοτῶν
στὰ πῶριον τὰ Ἰσομηλιδάνια
καὶ ἔσφισε ὄχις: στρογγυλὸ
καὶ ἀστροπευμέναι κόκκινον
καὶ ἐκράμε καὶ ἐκράσε ἀγερτὸ
ἕως ἐλασάσθαι ὀρθασθῆναι.
Βασιλῆ μου καλὸ πῶριδι
ὄχις τὸ μ' πατέρα ἕως καὶ σὺ.

1. Ἀλβανικό μέτρον.
2. παρομοιωθῆναι.
3. ἢ ἢ - ἀημοστίεση: II. Καλλιδόνης.

1. ἔκδοσις τῆς Πόλεως.
2. 3. στὴν Ἑορῆ, στὴν ἔσοχῆ, τὰ Χορραπάνια εἶναι ποιεῖς ἀνακομιδῆς τῆς Ἀργίας.
4. ὄχις ποίησι τὴ γωνίαν εἶχε κηθεὶ ὁ πῶριος του.
5. ἴθια.
6. Ἀναστρεφόμενοι, ὅταν τοσηλλήθησεν ἢ «Ἰθάκη».
7. δικαίον, δίκαιον.

Μορφα Χριστὲ καὶ Παναγιᾶ,
καὶ σπαλατῆσι μέγιστοι ἐπᾶ.⁶
Ἰθια τὰ περιμένειαι
ἀπὸ τὸ δεκαπενταετίον⁷
πὸ δαίτη ὁ κόκκινος καὶ ὁ λαός
πῶς ἦεν καὶ προσκυνησασιν:
ἐκεῖ στὴ Ἰγὼρος τὸ νηοί
πῶς ἢ «Ἐλλήνη» ἐπρωσιλλήθησεν
ἀπὸ ἴνα ὑποδρόχιον
ἀγνώστου ἔθνευδηςτος.
Πανακαλλήθηναι⁸ ὁ λαός
τρομοκρατηθῆναι⁹ ὁ στρατός.
Κι ἀφονότα οἱ μάχες τὰ πῶριδι
καὶ ἐτρέχασιν ἀπὸ τὰ ἔσοχῆ.
Κι ὁ βασιλῆς τὸν ἐμῆ, ὁ
καὶ ὁ ὑποπρός ὁ Μεταξῆς:
— Ἰθια ἦσυχάσθαι, πῶριδι,
καὶ ὄχι αὐδαίνει τίφοτα...
II Ἐλλῆς ὄχις ἔχει καὶ πῶριδι

1. Ἀλβανικό μέτρον.
2. παρομοιωθῆναι.
3. ἢ ἢ - ἀημοστίεση: II. Καλλιδόνης.

1. ἔκδοσις τῆς Πόλεως.
2. 3. στὴν Ἑορῆ, στὴν ἔσοχῆ, τὰ Χορραπάνια εἶναι ποιεῖς ἀνακομιδῆς τῆς Ἀργίας.
4. ὄχις ποίησι τὴ γωνίαν εἶχε κηθεὶ ὁ πῶριος του.
5. ἴθια.
6. Ἀναστρεφόμενοι, ὅταν τοσηλλήθησεν ἢ «Ἰθάκη».
7. δικαίον, δίκαιον.

τὸ πῶριον ὄχις κενύσθαι
ἦγηνε καὶ δίκαια¹⁰ καὶ ἔσφισι
καὶ οὐδέποτε θεὸν καὶ σπαλαί
Στὸν Ὀχρῶδηρον εἶκοσιετίον
ὁ ὑποπρός ὁ ἰθαλός
ἔσφισε νηοκαταγράφον
στὸν ὑποπρός τὸ Μεταξῆ
καὶ τοῦ ἔσφισι δροσικῶ
τὴν Ἡσείον καὶ τὰ νηοί
καὶ ὄχι τὰ παρῶλια.
— Μετὰ γνῶσιν μου ὄχις πῶριδι
δὲ ὄχιον τῆς Ἐλλήνησι!
Καὶ σπείρει νηοκαταγράφως:
— Ἐπιστρατεία γενεαῶσι!
στὴν ἰθάκη καὶ στὴν ὑποπρός
στὸν Ἀγῶνος, οἱ καινήσθαι
οἱ ἐκστρεφόμενοι, οἱ χαϊδάρι,
ἢ ὄχι τὰ μέρη τῆς Ἰθάκης
ὄχις ἐλλήνησιν ψυχῆ
ἔσφισι ἢ ὄχι τὸ καλῆ
ἀγγεῖον καὶ προσκυθῆναι
τί κενύσθαι ἢ παρῶσι!
«Ἰθια ἔπῶρα κρᾶξι καὶ ἔσφισι.
Καὶ ἐκστρεφόμενοι
καὶ ἀμέσως ἐκινῆσασιν

1. Ἀλβανικό μέτρον.
2. παρομοιωθῆναι.
3. ἢ ἢ - ἀημοστίεση: II. Καλλιδόνης.

1. ἔκδοσις τῆς Πόλεως.
2. 3. στὴν Ἑορῆ, στὴν ἔσοχῆ, τὰ Χορραπάνια εἶναι ποιεῖς ἀνακομιδῆς τῆς Ἀργίας.
4. ὄχις ποίησι τὴ γωνίαν εἶχε κηθεὶ ὁ πῶριος του.
5. ἴθια.
6. Ἀναστρεφόμενοι, ὅταν τοσηλλήθησεν ἢ «Ἰθάκη».
7. δικαίον, δίκαιον.

τοῦ μενεακῶσιν τὰ πῶριδι.
Μὰ τί καὶ κενύσθαι ἢ Ἐλλῆς
ἔσφισι κηθεῖον μωρῶ
πῶς ἦεν παρῶριος ὄχις
ὁ ὑποπρός ὁ ἰθαλός:
Ὁχρῶ ἐκαστημῶρον
καὶ ὁ ἰθαλός ἀφῶριον
Μείωναι γῆρῆς μ' ἀφῶριον
τι ἐκλόγησαν πολλὰ πῶριδι.
Ἰθάκης, Βασιλῆ μου, καὶ ἐπὶ
ἔσφισι νηοί καὶ ἔσφισι
ὄχις καὶ ὁ πατέρας ἕως
στὴν Ζημόρη μῆς τὸ χαϊδάρι.
Βασιλῆ, Βασιλῆ μου,
καὶ ἐκαστημῶρον ὄρθασθαι
πῶριον τὸν πατέρα ἕως
καὶ ὄχι ἐκλόγησας κηθεῖ.
Ζ' ἔσφισι ὁ ἀφῶριος ὄχις
ἀφῶριον ἐκλόγησας κηθεῖ.
Ἰθάκης μετὰ ὄχι καὶ τῆσιν
καὶ ἐκστρεφόμενοι ἕως
γὰ τῆς παρῶριος τῆς τῆσιν
πῶρι¹¹ καὶ γὰρ ὄχις κηθεῖ.
Ἰθάκης τὸ μ' πατέρα ἕως
καὶ ἐκλόγησας τὸ πῶρι ἕως.

1. Ἀλβανικό μέτρον.
2. παρομοιωθῆναι.
3. ἢ ἢ - ἀημοστίεση: II. Καλλιδόνης.

1. ἔκδοσις τῆς Πόλεως.
2. 3. στὴν Ἑορῆ, στὴν ἔσοχῆ, τὰ Χορραπάνια εἶναι ποιεῖς ἀνακομιδῆς τῆς Ἀργίας.
4. ὄχις ποίησι τὴ γωνίαν εἶχε κηθεὶ ὁ πῶριος του.
5. ἴθια.
6. Ἀναστρεφόμενοι, ὅταν τοσηλλήθησεν ἢ «Ἰθάκη».
7. δικαίον, δίκαιον.

πολύ δύσκολη και θραυρά άκόμη και για πολύ δυνατούς άντρες. Μας λέει:
« Έστές ήτανε όπως είναι τώρα δεξιοί κι άριστεροί. (Ο Κώστας ήτανε στο στρατό. Ήτανε άγνιβετος με τὸ Βασίληα, έχου άκούσει, και δέν έβρινε και μεγάλη σημασία. Άλλά λαβαίνουσι διαταγή δει ήρθου: στη μ. Πίνδο οί Ίταλοί... (ποιο ήτι δέ θηροβιαι, έσύ μπορεί νά ξέρεις κάλλια) ... στη Πίνδος τὰ σύνορα. και θει καταλλάδουσι: τήν Πίνδο κι ύστερα τὶ θά γενώημε; Θά μπαίνασι: και στην Έλλάδα μέσα.

Και τότε καλούσι:

Και λέει: «— Άν ήτανε για τὸν έαυτὸ ζας δέν έρχόμουνα, αλλά έρχομαι: για τήν Έλλάδα. Γιατί δυνα έβγήκαμε από τή Σκολή άρσιότητα δει θά έβρωζήμαστε ειλικρινά για τήν Έλλάδα».

«Λοιπὸ, έφράδηξε με τὸ στρατὸ τὸν έλληνηκό δλονε. (Ότα έφτάσαι στη μ. Πίνδο τόνε λέει:

»— Κοιτιά, οί μισοί θά φύγουσι³ από ούτὸ⁴ τὸ μέρος, και οί άλλοι μισοί θά κάττουσι: έδῶ για τὰ σύνορα νά κρατάνε. (Γιατ ήθουσι νά κάμνουσι δει έκαμισοι στο μ. Πασά στο Μπιζάνι.⁵ Γιατὶ για τότες, για τὸ Μπιζάνι, τόχου τόσά δάσει. Έγὼ δλο εΐτιου: δόδλια διαδάξου. Δέν ήξέρου πολλά γράμματια. Δέν έιδιάρηκα πούπετα⁶ σχολείο).

«Λοιπὸν αὐτὸς έπεσε από τὸ άλλο μέρος και τασκόνει αἰχμαλώτους.

Δειοπαθ και τὸν άλλονε στρατὸ του και λέει: «Έπχιόστηνα αἰχμαλώτῳ. Πήμε νά παραλάβομε τὰ δπλα».

Τὸς δάλανε, έπαραδώσαι τὰ δπλα τή Πίνδος οί Ίταλοί και «— Τώρα, λέει, «νὰ μπουβνε στη σειρὰ δλοι: νά ντούσε μετρήσομε».

«Έκάουσι μόχη και τήν άλλη μέρα.

«Έβως μπέξεδένης,⁷ έίθε έχει ζυώσι: κοιτὰ στούς Έλλάηες. Και και πού τὸς έπιθεώρα τὸς δώνει: μία και τότε πιτωχάινει διαμερές στο μ. πινδόνου.

Τὸ γ Κώστα, τὸν άρχηγό, ζε ποθυε.

Και πέφτει χάμου.

Τόνε δουτούσι οί στρατιώτες του:

»— Έλένω νά μ' άφήρατε⁸ τόνε λέει. «Νά τηρῶτε έσόντες⁹ νά μὴ ζῶσε νικητούσι: κι έχομε μεγάλη φκαρρία».

Τὸν άφήκασι...

1. άντιτύπικός στο φρόνημα. Ή άδρση του Άθηνά Άνωσταίου - Λοβίαη ύποστηρίζει ότι ο Κώστας είχε γίνει ξανά δευτερεύς, όπως και ο πατέρας του πού ήτανε στανουός. 2. στη μεγάλη της ηλικία έχει μετρώηνη τὸς τὸσους πολλὸς εισβολέας και κατοχικέτες ξενοκότες τὸ Έλληνακό χόφου. 3. άντι φήρασε, μανιάνικα. Μιὰ δ Λοβίας, αλλά και η Σωτήριου πιωσπιθει νά μύθοσι πὸ καταλήρατὰ για ζαττήρι μας. Έπειθ ήμισσε νφου, πιστεθει ότι ίσως δέν καταλόβηνομε τή γλώσσα και λά. 4. έτι πιο. 5. ένωσε τὸ 1912. 6. ποθυβνέ σφ σχολεία. 7. Ίταλός, τὸν βρῶσε μετέξένη. 8. αὐτοὺς έδῶ. 9. Οτιός τοῦ Κώστα, ο Μιχάλης Λοβίας.

στοῦ Όχτώδρη εικοσιχτὸν δ ρησιμένος⁴ Ίταλὸς έστειλε ντελεογράφου στον τιμημένο Μεταξά και τὸς άπάτα δριστικά νά ντὸ τὰ δώσει: τὰ κλειδιά και δνα τὰ παραλία, νά δγῶλει στόλο και στρατὸ για ν' άπολείσει τὸν άρχιρό. Κι δ Μεταξας τὸς άπαντεί.

— Με γνώμη μου οὔτε πιθαμὴ δέ μ. παρνετε γῆς έλληνηκή!

Κι άμείσως ντελεγραφικῶς:

— Έπιστρατεία γενικῶς!...

Κι έτρέξου οί λεδέντε μας, δλα τὰ Έλληνηπούλα

Βαθιμφόροι και άπλοί

έιδιάνη; Βασιλη μου, και σὺ.

Έδωλες τή χρυσή στολή

κι έξοιστης τὸ μαχρὸ σπαθί

κι έδωσες νεάτα και ζωή

για τή πατρίδας τήν τιμή.

Σάν τὸ μ. πατέρα ζου και σὺ

τότε καινο τὸ γ καιρό

τὸ μ. παραημένο πόλεμου.

Τὸ συνταγματόρη Κώστα Δασάκη.

Γιὰ τὸν Κωνσταντίνου Δασάκη (1997 - 1943), πὸν άνακηρύχτηκε ήρωας τῆς Πίνδος, έχου γραπτεί πολλά. Έμεις δέν θά κάμομε έδῶ καινούργια διαγραφή του (βλ. Ι. Βενάρδου «Δασάκης - Πίνδος»). Θά άναφέρουμε δσα μῶς εἶπε ή θεία του, άδερφή τὸς πατέρα του, Σωτήριανη Παταλιανάκου, τὸ γένος Δασάκη, μεγάλη μουρολόστρα (+1977) σέ μαχητοφωνημένη συνέντευξη. Ή ίδια είχε παντρευτεί Παταλιανάκο. Ο γιός της είναι: γιατρός. Είχε χηρέψει νέα και δούλευε ή ίδια καρδασοκώρης (= καιπεταίνος) στο λιτρίβειο της, δουλειά

Έτσι και ή κόρη του έχει τήν ίδια πολιτική ιδεολογία. 3. μῶπως τάχ. τούγας).

4. πὸν νά φημάσει.

II η γ γ: Μ. Άνωσταίου.

Άδ η μ σ σ τ ο τ ο.

Του Θωμά Δευτσάκου Β'

Με πρόσβια ἀρραβίτη παρρωτή του στούς Τεργανούς έχ'αλέστηκα ὁ Θωμάς τὸ 1947. Ἡ θεία του Βασίλῃ Δευτσάκου (Μουραδγιαννή) ἀπὸ τὸν Ἀργυρὸ ἐμοιρολόγησεν αὐτὸ τὸ «ἀργυρισμένο» μοιρολόγι:

Ἄλλοι οἱ Μανιάτες νηστικοὶ
προσηλιακοὶ καὶ ἀποστασιοὶ
ἐξέδησαν στήν Εἰδική¹
γιά νὰ χορτάσουν ψωμί.
Μὰ οὐ φύρασι οἱ Τεργανοὶ
νὰ ἴδου τι κοίπος² ἢ ζάλει³
τὸ ΕΛΑΜ ἢ ἡ Εἰδική;

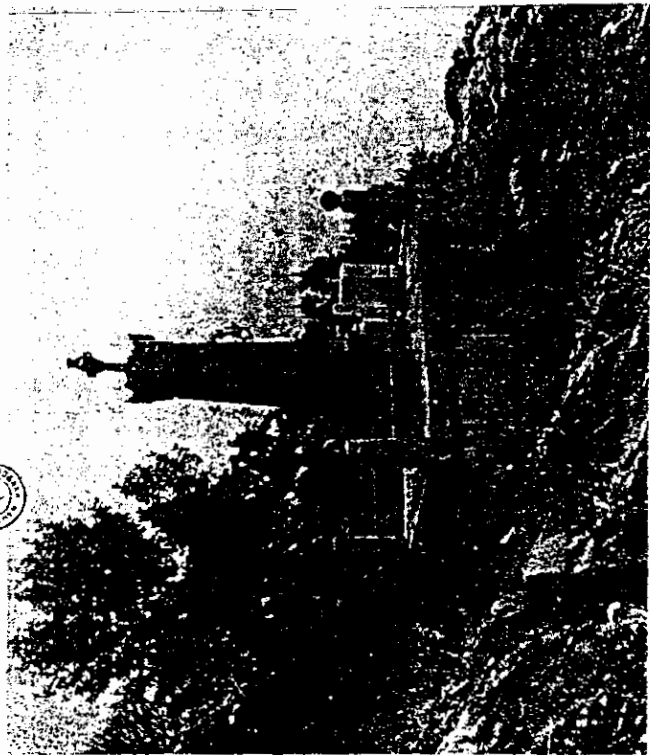
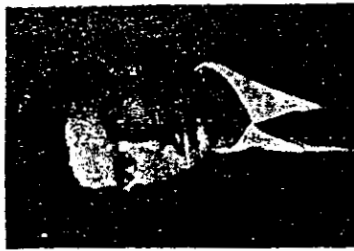
Ἰ¹ αὐτὸν ὄν. καὶ σχετικὸ μοιρολόγι τοῦ πάνω.

Τοῦ Γιάννη Δευτσάκου

Συμμετείχε στήν ἀντίσταση κατὰ τῶν Τεργανῶν. Ἦταν ἀπὸ ἀντάρτικο κα-
τὰ μὲ τὸν ἐξέπερὸ του τὸ Θωμά (ὄν. προηγ. μοιρολόγι). Ὁρατὸς καὶ ἀγνὸς νέος
ἐξέλειος ἀπὸ εὐγενικὰ συνασθήματα. Μόλις εἶχε τελειώσει τὸ Ἰνστιτούτο. Ἦν
1948 τὸν ἐπύασαν, ἀπὲρ γιά ἄλλον συγχωριατὸν του δὲν τὸν ἀφῆσαν, παρὰ τίς
ἐκαλήσεις διαφόρων γνωστῶν του (ἦταν μοραγγολῆς) νὰ τὸν δευτεροπύαν. Ἦν
μεταφέρθηκε στὸ Ἰθάκει ὅπου καὶ τὸν ἐχτέλεισαν. Διὰ σαφῆνα του ἡ ἀδελφὴ
του Πολυξένη τοῦ εἶπε αὐτὸ τὸ μοιρολόγι τοῦ μᾶς διασώζει ἡ ἴδρα:

Ἢ Ἰθάνη μου, κορόνα μου,
ποῦ ἦσουνα γιὸς μοραγγῆς
καὶ σ' εἶχαμε στὰ γράμματα
καὶ ἐνοουδαλιόμουνα καὶ γιὸ
σὲ Ἰθάκει, σ' Ἀφείτολη
Ἰθάνη, καὶ σ' ἦφερνα φοτ
τὶ τὸγα ἄχτι καὶ καυμῶ,
λαδέντη μου, νὰ μορρωθεῖς
καὶ χρήσιμος γιά νὰ γενεῖς
οὐ φίλους καὶ οὐ συγγενεῖς
καὶ νᾶχεις τὴ γ καλὴ ἴση
νᾶχομε δόξα καὶ ἔμεις,
οἱ ὄλλοι: οἱ γονῆδες μας
καὶ μετὶ οἱ ἀδερφάδες σου.
Δὲ μὲ προλάβεις, λαδέντη μου,
τὶ ἦρθεκα ὁ πόλεμος,
ὁ κερρατῆς ὁ Τεργανός,
καὶ ἦξες τὰ γράμματα
τὶ πᾶ' νὰ πεί καταγγλητῆς
καὶ ἀλχορηθῶτατος νὰ ζεις.

1. Εἰδική Ἀσφάλεια. 2. κόκκος. 3. ἔνν. ποίος θὰ κἀφενήσῃ ἀν φῆρασι
οἱ Τεργανοὶ. Ἦτανε ἴτι, ὅπως ὄλου νίστηρας, τὸ ΕΛΑΜ θὰ ρύγει τὴν ἔξοσῃα μετὰ τὴν
κατάργηση τῶν Τεργανῶν καὶ ἀποχώρηση τῶν στασιαστῶν αυτοῦς.

ΠΑΝΩ ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Ο Θωμάς Λεωτσάκος, **ΠΑΝΩ ΔΕΞΙΑ:** Ο Γιάννης Λεωτσάκος, φωτογραφία από το άκαλυπτο Γενεσιόγειο του, στη χρονιά που το άπώγγησε (1947). **ΚΑΤΩ:** Το μνημείο του Γιάννη Λεωτσάκου στυλιγμένο επί τόν σπουδαίο λαϊκό γλύπτη Άντώνη Γουργουζάκη - Νικολαυλάκο, δίπλα στο σπίτι του νεκρού παλληκαριού στον Άργιλιό.

Γιάννης με τις κατώρες της σπών Άργιλιό το 1981

τί ήρωνα και πατρός παιδί!

έγγησιο Λεουτσόγγονο

που τόχρημ' από παλαιά

άπό τή μ πρώτη μας γενιά

νά είμαστε πάντα μπροστά.

Και όλα τὰ παράτησες

τά γράμματα και τή σπουδή

και τή γ καλή σου τή ζωή.

Και τήρες τήν άπόφραση

νά πείεις άπάνου στά θουά

τό Γερμανό νά πολεμήξ.

Και έφυγες άπ' τό Γύθειο

που ήρωνα στο Γυμνάσιο

κι ήσου άδεκαπεντάφραστος.

Και ήρθες στάν Άργιλιό,

έ Γιάννη μου, νά μάσε ιδείεις

και νά ζητήσεις τήν εὐχή.

Κι δέξου στή ρούχα εὐαίρηδες

και τὰ παιδία εὐαίρηδες

και στήν αὐλή μας εὐαίρηδες:

... Έλά, μανουλά μου χρούσι,

νά μᾶσε θώσεις τήν εὐχή

Σπριτίτσου για νά γενείς

και για τόν τόν πατᾶν νά πείς!

Κι ή μάνα μου σ' εὐαίρησε:

... Ηές μου, κορόνα μου χρούσι,

ά μ πείεις άπάνου στά θουά

τό Γερμανό νά κυνηγήξ,

δν εύχει και θξ σκοτωθήεις:

ή μάνα σου τί θξ γενεί;

Τῆς είτα τῆς εὐαίρησε

και τὰ παιδία εὐαίρησε:

1. Δηλ. από καλό πατέρι.

2. Ήταν μόλις 15 χρονών τότε.

3. Το χωριό των Λεωτσάκων στην Δ. Μεση Μάνη.

4. Ένοριέ το Σκορπιό της Κρήτης.

5. Αν δεν το λέει σωστά η Μανιάτισσα, ξόφει καλά τη σημασία του. Αντίθετα το Σπαρτιάτι.

— Ένωσα σου, μάνα μου καλή

ὁ γιό σου και να σκοτωθεί
ἐπὶ «χαλῶδες» να ντὸ πεις
ὅτι ἦσαν τὸντα τὰ παιδιὰ
νέχουσι τὴν Ἐλευσίαν
μη τῶν: μέσα στη σκληρότριά.

Και τὸ στυγρὸ του ἔκαψε
σχηθῆκε και ἔφυγε.

νι ἀπάνου στὸν Ἰάδωστο
ὄ' δὲς τις μάχες μπορούσι
να κυνηγᾷ τὸ Ἰερμανὸ

νι ὄχι καίνα Χριστιανό.

Κι ἐπρωταίστευσε βαριά

στὰ πόδια του και στη γκολιά
νι ἐπρόδωξε πολὺ κακά.

Ἰώτες τὸ μεταφέρουσι:

οἱ ἄλλοι οἱ συνωδέεσσι του,

Θέ μου, σὲ μία κλινική
πύργου: κλέμει πρόχειρη.

Ἰώτες τὸ μάθωσι και μετῖ

και ἦθε ὁ πατέρα μας,

ἔ Ἰάννη, γὰ νὰ σὲ βοηθᾷ

δὲ πρόργες να περπατεῖς

νι: ἔξω να θρεῖς να αερίζεσαι

ναι ὑστερα ἦρα και γω.

Ἰακωθῆνα⁵ τὰ πράματα

ἀπὸ τῆ γῶσα: Ἐγυλιὰ

και ἦρου ἀπάνου στὰ βουνά

ἔχει στῆς Ἄγρας⁶ τὰ χυμιά.

Ἦ εἶσα, μὰ δὲ σὲ γνώρισα,

ἐτσι θεμένο πολὺ ἦσωνα.

Ἐσαυλα και σὲ φίλησα

στην ἀγκαλιὰ μου ὄ' ἔβαλα:

— Ἄ, μὴ φοβῆσαι τίποτα

ἢ ἀδερφή σου εἶναι κοντά,

και γὼ και ὁ πατέρα μας!

— Ἄχο, κενήτῃ μου ἀδερφή:

γὼ δὲ φοβούμαι: τὸν ἔγυρῶ

τὸ γ κερὰ τὸ Ἰερμῆ...
Μὰ δὲ μποροῦ να περπατοῦ

και τὸ ντουφέκι να βάρου

και φανερᾷ να πολεμοῦ.

Και κείνοι ἔχουσι σκληρά

νι ἄμα τὰ δικάουν παρανά

που γυμναζόμενα τάχουσι

ἔμένα θὰ μὲ πηλάσουσι.

Ἰ' αὐτὸ, ἀδερφοῦλα μου καλή,

και στὸ μπάτερά μας να πεις

καλῶνα να μὲ σκοτώσουσι

ἔμένα οἱ συνωδέεσσι μου

παρὰ να πέσου Ἰωτανὸς

στὸν ἄντιμο τὸ Ἰερμανό.

— Ἐνωσα σου καίνα Ἰάννη μου,

θέ να σὲ κρύψωμ ἔμεις

και Ἰωτανὸς δὲ θὰ πιαστεῖς.

Τὴ νόητα, τὰ μεσάνυχτα,

ἔγινε ἐπίδρομη

και φτάνανε οἱ Ἰερμανοί.

Και ἦθε ὁ πημελιότης:

— Ἄκοδατε μου ὄλοα, παιδιὰ,

δουσι μπορεῖ και περπατᾷ,

Θέ μου, να φύγει ἀπὸ πᾶ,

τὶ ἔρχονται οἱ Ἰερμανοί

Ἰουλιάντος να μὴ πηλαστέ!

Ἦσα παιδιὰ προεργαυε

σχηθῆνα νι ἐφύγαυε.

Ἦμενε ὁ Πάννη μου, ἔκει,

δὲ πρόργες να σκευθῆι.

Και πῆγε ὁ πατέρα μας

ἔκει πολὺ ἦτα Ὀργάνωση

τι δ σπαρτὸς (εἰ)χε σκορηθῆι.

Και ἦρθουσι πένε παιδιὰ

στὰ χέρια τους τὸ πῆρασι:

τὸ διάηνα σὲ μὰ σπηλιά

κείνο μὲ κλάυε κοντά:

— Ἄχο, ἀδερφοῦλα μου καλή,

ἐπὶ να φύγετε ἀπὸ πᾶ

νι δεινὸ να πᾶσις σκίτι: μας

και να ὄσι με τῆ μάνα μας:

Κι ἄμα μποροῦ και σκευθῶ

να κερᾶγῶσ ο' ἔνα: Ἦω

και γὼ στὸ σκίτι: μας θὰ ρηθῶ

μέχρι δπου να γκαρπωτοῦ,

να ἔνωσῶμὰ στὸ βουνὸ

να κυνηγῶ τὸ Ἰερμανό.

Ἦμπεσε ἡ κρόβη μου:

τὸν ἦρεσε ὁ πατέρα μας.

Δὲ με πρόλαβε ν' ἀποθετεῖ

νερὸ στὸ σκίτι: μας να πει:

νι ἔκλιμαυε ἐπίδρομη

οἱ ἔκλιμαυε οἱ Ἰερμανοί:

Και ἦσαν ἄρωστο βαρετά,

Θέ μου, ἀπὸ τὰ τράματα.

Δὲ πῆραμ και Ἰαλιωτά

γὰ να κρυποῦμ στὰ βουνά,

και ἐκαθῆμαστο κοντά

και γὼ και ὁ πατέρα μας:

Κι ἐπευγα δντα ἐνόητο

και πῆρανα στὸ σκίτι: μας

γὰ να τοῦ φέρου τὸ φαί

μητῶς κενέμας και μὲ βρεῖ.

Ἦδῆθησε νι ἡ Παναγιά

νι ἔγινε ὁ Πάννη μου καλᾷ.

Και μὴδὲς δουκάμωσε

σχηθῆκε και ἔφυγε.

Κι: ἔδῃν ἀπάνου στὰ βουνά

παίλουε τὰ ὄλοα ἀντροδᾷ,

νι ἀκόμα - ἀκόμα ἐκαύταυε

ἀπὸ τὰ πρῶτα: τρήναυε.

Ἦγινε νιάτα και ἴση

νι ἡ ἐπιθυμία του πᾶλῃ:

να φύγουε οἱ Ἰερμανοί

ἢ παρῶνα να λουτρωθῆι:

Ἦ Ἰάννη, ἐπεδῶτα

νι οἱ Ἰερμανοί ἐφύγαυε

και ἐκαύτηκαυε και σὺ

και ἦρθηκαυε στὸ σκίτι: μας.

Ἦπῆρες τὰ δικά σου

και διάηκες στὸν Ἰερμανό

και κείτῆς τὰ γράμματα.

Μὰ οὔτε και ὄ' ἀρῆσασι

ἐπῶστοι οἱ ἄλλοι χωρῆναυοί

και ὑπογράφουσι γκαρτί

και δάλαυε ὑπογραφή,

ἔ Ἰάννη, γὰ να σὺ λήγῆς

χωρῆς αἰτίνα νι ἀρρωπῆ

ἄλλωγε να γὰυτοῦσσυσι:

γκαρτί κριδῶτα ἠρωθῆνα

ἔκει στη γ' «Καλλικρόβηνα»⁸

Δὲ διάηνα στὸ Ἰώστο⁹

στὲ κείταυσι: στη φωνάη

ἔστὰ μηνάμα με κείτῃ:

Ἦσο πολὺ ἡ ὄρα ἔφτασε

και ἔξω σὰς ἐγγάλαυε.

Ἦτα ἡ δολοφῶνα ἢ Κορυφῆ¹⁰

και ἐκονετῶγῶν ἢ Ἀκτιπῆ¹¹

Και σῆνα οἱ μαντρωῶσαι

σάν τὸ γασάκη με τ' ἀρῶ

ἀπάνου στ' ἀντολίητο.

Ἦγῆσαυ: παλυδῶδες

και σῆνα σὲ θερῶσαι.

Ἦλλῃ ἐπὶ σου ἄντο

και εἶγεῖς μείνει Ἰωντανὸ

τορματῶμένο σῶσαυ.

Ἦἀλι οἱ ἔνωσῆγῆσαι:

πᾶνι: σὲ ἔνωσῆγῆσαι:

στη λάκαυα τοῦ Δεσποῦ Ἰωννη¹¹

Και ὄ' εἶταυε οἱ ἀχρηῆσαι:

1. Ἦσο πολὺ κείταυε σηκουδῶσαι τὸ πρῶτο και εἶτα: εἶπεν ἡ τὴν κερῶνα! 5. Φου-

1. Ἦσο πολὺ κείταυε σηκουδῶσαι τὸ πρῶτο και εἶτα: εἶπεν ἡ τὴν κερῶνα! 5. Φου- 15

— Άκο, βρέ Λεωντόπουλο,
μάθουμε είσαι: καλό παιδί!
Μονογενής και φοιτητής.
Νά υπογράψεις τὸ χεράκι
νὰ δώλεις τὴν ὑπογραφή
τὸ Κόμμα σου γιὰ τὴν ἀρνηθείς
κι ἐλευτέρως θὲ ν' ἀφαιθείς.
Μὰ ἐσύ, γενναῖο μου παιδί!
καὶ Γιάννη μου ἐγνωστή,
μὲ δλο πὸν δὲν ἐμπόραες
ἀπάνου ἐξεσηκώθης:
— Άκούστε μου νὰ σῶσε πού
δὲ μὲ ψοφίξει ὁ θάνατος

Ἡ ἴδια εἶχε παῖ — καὶ ἐπαναλαμβάνει: καὶ σὲ μὲς πάλι: ἡ ἴδια — καὶ τὸ
πὸν κάτω μοιρολόι: πὸν δῆπως λέει: εἶναι συνέχεις τοῦ προηγουμένου:

Ἐμπόρα ἦτα Μάρτιος
ἡμέρα ἦτα Παρασκευὴ
ῥοχάει ἡ δρομάδα ἡ Κουφή.
Σηκώθῃ ἡ μαύρη μάννα μας
νοχτούλα καὶ τὴ γ κονταυγὴ
καὶ τοίμασε τὰ πράματα,
σὺγά, γαλαχτομπούρεκο,
καὶ ἤρθε καὶ μὲ ζύπνησε:
— Σήκω ἀπάνου, εἶνῃ μου,
εἰ τώρα ἐξημέρυνε.
Τὰ πράματα νὰ ἐξλωθείς,
νὰ πάεις γιὰ τὴ φυλακὴ
νὰ πάεις τοῦ Γιάννη μας φοιτή,
σὺγά, γαλαχτομπούρεκο
κι ἐνα φρέσκο κατόπουλο,
εἰ δίκῃ σου θὲ νὰ γευεῖ
εἰ (ν) θγει ἀπὸ τὴ φυλακὴ
καὶ θὲ νὰ πῦγει ἀπὸ καὶ
κι: ἡ μάννα σου δὲ θὰ ντὸ ἴδει.
Ποῦ νῆξερε ἡ ἀμαρτωλὴ
σὺν εἰ κακὸ θὰ ντὴγε βρεῖ:
Τὸ Γιάννη δὲ θὰ ξαναἰδεῖ
λεγάκι: νὰ ντὸ μωρῖστέι.

Θεοῦ στὸ Γιάννη. Ὁ Στρώγιαννης εἶναι οἰκογένεια ἐκεῖ. 12. Αἰρηκατακρίτου. Δη-

δὲ δαστάει ἡ καμφέρῃ,
τὰ πράματα μὲ πέσσα
τὰ πόδα σου ἐτρέμασι,
κι ἐπέσα μὲ τὰ γόνατα
τ' ἀγκάλλιατα, τὸ φίλησα.
— Σήκω, κορόνα μου χρυσῃ,
πὸν ἤρθ' ἡ μαύρη σου ἀδεραφή,
εἰ Γιάννη μου, γιὰ νὰ σὲ ἴδει.
Θέ μου, ἡ ὥρα ἦτα τρεῖς
καὶ ἐτρέχα ἡ ἀμαρτωλὴ
λέτα καὶ κατηλώνωχη.
Ἐνθίμωσ κι ἐπάντεχα
γιὰ νὰ σὲ τάρου στὸ χωριό.
Δὲ μπόρεσα ἡ καμφέρῃ

γιὰτὶ μὲ κοροιδεύουσι.
Καὶ εἶσαι ἐξαπαγκάστηκα
καὶ πῆγα καὶ σὲ ἀφρχιασα.
στὴ μάντρα τῆς Ἀνάληψης.
Καὶ γιὰ γημπρὸ σ' ἐτοίμασα.
Σὸδάλια τὸ κονταυμί σου,
εἰ καδουτοῦάκι μου ἡ χρυσό,
κι ἀπέκει ἡ σὲ κουκούλιασα.
ἤρωσ καὶ παλληκαρῶ.
Σηκώθῃκα καὶ ἔφυγα.
μὲ τσακισμένη τὴ γ καρδιό.
εἰ ἀπ' ὄντα εἰμαστω μισρῶ
δλο μαζὶ σου καὶ κοντά,
τὸς πῆγαυεις σὲ γράμματα.¹³

αὐτὴ: εἶσο ἦτον ἀλήθεια αὐτὰ πὸν νομίζε, τόσο νὰ εἶσο μίχοι τὸ βούδια. 13. Τὸν
φευτόθαε καὶ πῆγε καὶ τὸν ἔθαε. Μετὰ ἀπὸ χρόνια σήμερον εἰ ἀπὸ τὸν καὶ τὴ
τακοθῆσαν στὸν Ἀργεῖο κοντὰ στὰ ἀπὸ τὸν Λεωντοῦανον σὲ μνημεῖο πὸν ἔρτα-
ξε ὁ Ἄ. Βουγ σὺκάκης τὸ 1952. (B). φωτογραφία). 14. ἀδεραφία μου. 15.
Ἡ ὁ νότια λέγειται: ἀφει. Σημαίνει εἰστέρας, μετὰ. 16. Ἡ μωλολογίστρα μὸν
δρῶνον εἰτι αὐτὴ ἔχει πάει μίχοι Β' Δημοτικοῦ μόνο. Μὸν δέχεται ὅμως μὲ καμφοῖ τὸ
'Απολυτήριο Γυμνασίου τὸ μακαρίτη ἀδεραφί τοῦ (ἀπ' ἔσοι καὶ ἡ φωτογραφία τοῦ).
Ἔχει χρονολογία 1947.

Ἡ ἡ γ: Ἡ ἴδια ἡ μορολογίστρα Πολιτικῆς Αἰρωτάκου (Χάρη Μουσοῦλη). Τῆς
δίας μορολογίστρας ὁ κωμικός Βούλιας (=Στρώγις) Μουσοῦλης πῆγαρε μὲ τὸ ἔσο-
δούχο <Προτέρας.
'Α δημοσίευτο.

“Ο καλύτερος μορφωτικός της Μάνης σήμερα, ὁ Γιάννης Κούζινος, στὸν τοῦ ξηγήσει νὰ πει μορφοῦ, ἀν ἄλλος Μεσσηνιακὸς ἀρχιεὶς νὰ τραγουᾷ μορφοῦται τὸ ἀποστολὴ μορφοῦ του. Ο πτωχὸς κα ἀρχιεπίσκοπος ἐπιπλέον, στὴν δίνει τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῆς “Ρωμάδας” ἀπὸ τὸ 1967 ὡς τὸ 1974 (καὶ ἔπειτα) μὲ ποὺ ἀπὸ τὰ λόγια:

“Ἄποὺ εἶσαι, ἐλλήνικὲ λαὲ καὶ κόσμη δημοκρατικὲ, πῆς μου τὶ ἀνεπεύσω καὶ καὶ τί ἴλεως στὸν ἴπνο ἔσοι; Ντὴ εἶσαι τοῦ Ἰακωβίου εἰσοτήματα τὸ πρῶτὸ ἀποστολὴ καὶ οἱ ἴσχοι, γιατί δὲν εἶσαι ψυχῆ στὴ γ κόρη νὰ κατέδωσι, ἐδάχκε μωδράδια καὶ μὰς ἐδάχκε χαρὰ καὶ ἐπὶ στὴν καὶ στὰ ἀπαραγν.

“Τὰ φταίει ὁ Νίξος ὁ μορφοπῆς” ἀπὸ τοῦς ἔστερε λαερά. “Ἄποὺ εἶσαι, ἐλλήνικὲ λαὲ; ἴλες μου ποῶ ναι ἢ ἀποροπῆ; αὐτὸς ὁ συμπληρωτὸς πῆχανε εἶναι ἀρρωστος καὶ ἀρχιεπίσκοπος κρυφὰ ἔεκα χρονοκὴ καλεῖται νὰ ἴπνοδωθεὶ ἢ “Ρωμάδας, Νῦ ἀναστενάζομε βαθεῖα ἀν τὰ τραδάκια στὰ κλοδογὰ ἀπὸ λέγε «“Ἐλα μου ἔλα” μῆπως ἢ πόρτα κα ἀνοίχεται καὶ μένει ἴπνο τὸ κλοδοῖ ἐσπεμένουμε κα ἴλες.

“Ὅλα τὰ φταίει ὁ βουλιγγῆς ἀπὸ καμὲ τὴν κολλήγιά.” “Ἐνῶμῆς τί θὰ σοθεῖ κα ἔτι στὸ ἴπνο θὰ σταθεῖ. Ἄλλὰ ἔφασε τὴ μισακρία ἀπὸ τὰ βρωμερὰ σκυλιὰ πὺ ἀρχιεπίσκοπος κρυφὰ. Ἰκαὶ δὲν ἐπέρασε τίποτα. Μία ἴπρια πρῶτῆ στὸν ἴπνο πὸ κομπούνανε καὶ δὲν ἐβρέθη ἀντίσταση, “Ὅλα τὰ κατέδωκε ἢ “Ρωμάδας καὶ δὲν ἐπέρασε τίποτα. Νὰ γονατῆσαι ὁ λαὸς καὶ δὲν ἐπέρασε ψυχικὸ, ἔεκα χρονοκὴ καλεῖται ἀναστενάζομε βαθεῖα γωρὸς αἴτια τίποτα.

“Ὅλα τὰ φταίει γι Ἄνεργῆ ἀπὸ τοῦς ἔστερε λαερά, νὰ κωδερνὰ ὁ δικτατορας. Ἰκαὶ δὲν ἐπέρασε τίποτα. Ἄποδοῦσαι, ἐλλήνικὲ λαὲ καὶ κόσμη δημοκρατικὲ; Νῦ μῆπως καὶ τὸ γέλασε εἶ τι πῆσο μορφοῦσαι.”

1. Χαλκὶ. 2. ὁ Νίξος (ὁ ἀμερικανὸς πολεμικὸς ματομῆς=ματσομῆος. 3. Φὰν ἀπὸ τὴν τῆρας ἀπὸ ἐπιφώνημα ἀνωκομῆρας ἢ ἀνεργῆρας. 4. σπυροσῆμα.

Τῆς Θρανής Παρουσίᾳς (Χίπρα Γεωργίουλου)

Μία ἀπὲς τὴς καλύπτερες μορφολογίαις τοῦ Κατωπαγγιῶν εἶναι ἡ Νικολῶδ Σουκαρίνα (τὸ γ. Γεωργίουλου) ποῦ ζεῖ σὲ Στραυρὶ σήμερον. (Ἐίχε πάρε: Σουκαρὰ ἀπὸ καί). Ἡ Σουκαρίνα εἶπε ἕνα ὕμνον μορφοδὶ στῆν νόμφη τῆς Θρανή, τὸ γ. Παρτοῖρου ἀπὲς τὴν Νόμια. Ἡ Θρανή ἦταν ἀτυχη κοπέλλα. Ἦταν τρεῖς ἀδελφές οἱ Παρτοῖραις: ἡ Δασκάλλα, ἡ ἀλλῆ ποῦ ἐπῆρε Καντῆρο ἀπὲς τὴ Νόμια καὶ ἡ Θρανή ποῦ ἐπῆρε Γεωργίουλου (παρνοῖμι: Μαυροκούρου). Ἡ τελευταία χήθηκε 26 χρονῶ κα εἶχε μεγάλη δουκαλία ν' ἀναθρέψει τὰ μικρὰ παιδιὰ τῆς. Ἀλλὰ ἡ μέριρα τῆς ἦταν κακιά. Διοτιθῆκε σὲ κυνήγι ἀφῆνοντας τ' ἀφρακὰ τῆς στῆν κουινάδα τῆς τὴν Σουκαρίνα (τὸ 1949 περίου). Καὶ κείνη παρποσιέται ποῦ φροτιέεται τόσα ἔαρη. Δυστυχῶς ἀπὲς τὸ μορφοδὶ ποῦ εἶπε ἡ Νικολῶδ στῆν νεσπῆ νόμφη τῆς οἰζονται μόνο λίγα στίχοι:

Στῆνω, Θρανή μου, ἀπὸ πὰ,¹
 δειντε νὰ πάεις στῆν Ἀραχιὰ,²
 στῆν Ἀραχιὰ στῆν ἔρημο
 ν' ἀλλὰξῆς ἔρημο στὰ πουλιὰ,³
 νὰ μὴ μ' περνοῦν στὰ χοίρῶ.⁴
 *Οἶπε καὶ τὶ νὰ γενοῦ

καὶ ἀμφοὶ νὰ πάου νὰ σταθοῦ;
 Ἡ Παρτοῖραις ἡ Θρανή⁵
 θε νὰ νὰ μὲ φάει φαίτῆ,⁶
 Δούλα τῆς καὶ ὑπερέπιδά τῆς
 θε ἔγού γιὰ τὰ παιδιὰ τῆς!

Στὸν Γεωργίουλου

Ἦντε στὸν ἀδελφὸ τῆς Γεωργίουλου ἡ Νικολῶδ ἡ Σουκαρίνα (ζεῖ σὲ Στραυρὶ σήμερον θά. καὶ περὶχρησμενο μορφοδὶ) ἔταν πέθανε:

(1) ποῦ νὰ πάεις στῆ γ κᾶτου γῆ;¹
 ἔχει στῆ μ' πόρτα τοῦ κᾶτῆ²
 ἠδὲν ὁ παρτοῖραις ἔχει
 θε νὰ τῆ κᾶσι: ἀνάκρητῆ³

θεῖναι καὶ τὸ καβοῦναι μᾶς,⁴
 ἀπᾶντεσο καὶ τῆ Θρανή,⁵
 τῆ γ κούλλα τῆ Σουκαρίται.⁶
 *Ἦτανε δόξο ποῦ.⁷

1. ἀπὸ δὲς ἰσπεθῶντα στῆ νεσπῆ. 2. γὰ κοιλία τοῦ Σερφίτου — Ὀχιότου στῆ Μιανη πρῶτον ζυφῶνδοντες στῆν Β. Ἀφική γιὰ τὸν χειμῶνα. 3. ἔνοοι τῆς Μίνας. 4. ἡ νεσπῆ. 5. ὅτι μὲ φάει φαίτῆ, ἐπειδὴ τῆς ἀφῆνει τ' ἀφρακὰ νὰ τ' ἀναστῆσει ἐσῆνω.

Ἡ η γ ῆ: Μιουὰ Μιουὰν (Κομφῆρον).
 * Ἀ ὁ η μ ο σ τ ῆ ρ ο.

1. πρῶτος ἀφῆνος τῆς μορφολογίαις καὶ τοῦ νεσπῆ, ἔντος τῆς 2. Θρανή (61. πούη. μού). 3. καὶ οὐτιθῆκε νέα σὲ κούνη.
 Ἡ η γ ῆ: Μι Μιουὰν (Κομφῆρον).
 * Ἀ ὁ η μ ο σ τ ῆ ρ ο.

Στῆν Ἄννα Αὐγουλέα

Ἡ νεσπῆ γυναικα ἦταν μάλις λίγα χρόνια παρπρέμένη ὅταν πέθανε τὸ 1963. Τὸ μορφοδὶ τῆς εἶπε ἡ μορφολόγιστρα Μαργελιώ Σουκαρὰ (Σαλιπέα) μέσο σὲ νεκροταφεῖο στὰ νημέρια.

Ἦν πῆσιτῆρα τ' ἀρχαίμοδ¹
 καὶ πέριξα τοῦ λαίβεδι²
 ποῦ ἦρες καὶ ἐπᾶξῆς ποδῆ:³
 στὰ κυρπίσκα τ' ἀμῆλᾶ,⁴
 τὸ καλοκαίρι στῆ φοδῆ:⁵
 νᾶχει ἔερα καὶ ἔροσα
 καὶ τὸ χειμῶνα σὲ κλοδῆ
 νὰ μὴ ἔραχει καὶ σαργωθεῖ?⁶
 τ' ἀγγελῆ:κὸ ζου τὸ κορμῆ.⁷
 Ἦσο δόναρη ποῦ
 καὶ δὲν τὸ ἀντέξῆς ἔου
 νὰ παρῶσαις τῆ δουλειά.
 * Ἄ ἔρε μορφοκαρῆ:νικᾶ⁸
 καὶ μορφοκῆ:νικᾶ γ καίρῶ:κα⁹
 κάνατε συγκαρῶνι¹⁰
 σὲν τὰ καρῶ:για σὲ γ ἀνὸ
 ποτο θε εῖναι μορφοσῆ.
 Κι ἐμῆ:κα:τ' ἄλα στῆ σερῶ
 καὶ ἐτιόλητα στῆν ἀίρορα
 καὶ -ἔδρατε ποῦ φηγῶ
 τὸ ἔρημο μορφοδῆ¹¹
 τὸ πᾶρατε μὲ τὸ καῖ¹²
 καὶ τοῦ καρῶ:νισο τὸ σερῆ:¹³
 ποῦ νὰ σρηῶξῆ: νὰ γαθῆ.
 Ζᾶς τῶ:πᾶξῆς μὲ μῆχανῆ¹⁴
 ὁ Ἄδῆς καὶ ἡ παρῶ:τῆ,¹⁵
 Ζᾶς εἶπε τ' ἔχει: κᾶ:νικῆ¹⁶
 καὶ εἶπε οἱ γκαίρο: καλῶ:¹⁷
 γερῶ:ρο:γῶ, παθολογῶ:κα:ο¹⁸

* Ἄννα μου, εἶπε καὶ γ καίρῶ:κα:ο:¹
 Ἐχουοι κᾶ:μει κᾶ:νικῆ²
 πῶνα: μεγᾶ:λῆ καὶ τῶνῆ,³
 Ἐχει ποδῆ:α παρῶ:μαρα⁴
 ποδῆ:α διαμῆ:ρο:μαρα:⁵
 Διὸ πῶτο οἱ καρῶ:νικῶ:ι⁶
 ποῦ ἔχετε ἔα:ρεῖα μερῆ:⁷
 Διὸ δεῦτερο οἱ γ καίρῶ:κα:ο:⁸
 καὶ κείνο: νᾶνε ἀκαρῶ:το:ι⁹
 τῶνε: φουκαῦναι ἡ καρ (1) διὰ
 ἄνω ἀνεδοῦναι τὰ σκαλῆ¹⁰
 Διὸ τῆ:το οἱ φορῶ:νικῶ:ι¹¹
 πῶνε: κομῆ:ται ἀκαρῶ:ο:ι.¹²
 Οἱ οσο:το:ο:ι καὶ οἱ πῶ:τῶ:ο:ι,¹³
 Ἄννα μου, οἱ νευραρῶ:νικῶ:ι¹⁴
 εἶνε οἱ ἀλλῆ κᾶ:νικῆ.¹⁵
 Κεῖ πῆρα ἔχεις ἐνοχῆ¹⁶
 πᾶ:νο, 17 Ἄννα μου, καὶ σὶ
 γυρῶ:ντα νὰ νῶ:σαις ἔρε:ς,¹⁸
 Ἡ πόρτα ἔχει θυροποῖ¹⁹
 καὶ ἔχει καὶ γρημῶ:νικῶ:²⁰
 καὶ πῶ:τῆρο²¹ τὸ φῶ:λαρα²²
 καὶ κείνο:ς θε διαμῆ:ρο:ι:²³
 καὶ θε νὰ πάει νὰ νῶ:σαις ὄρε:ι:²⁴
 Ἦντε τῆ:α διαρῶ:τῆ:ρο:α²⁵
 καὶ τῆ:α Γεωργουδῶ:ρο:α,²⁶
 εἶνε οἱ δῶο οἱ θε:ς ζου,²⁷
 καὶ ὁ ἀδελφῶ:ς τῆ μᾶ:ννα ζου,²⁸
 καὶ ὁ Ἄντιοῆ:ς ὁ ἀτυχῆ:ς²⁹

1. τὸ νεκροταφεῖο. 2. σήμματα μὲ τὴν ἐξήγησιν τῆς Ἰδίας τῆς μορφολογίαις: ἰρῶ:θε:ι, τοῦ:κα:νο:θε:ι. 3. ποῦ χᾶ:θησαν ἀπὸ κῆρα:νο. 4. καὶ γᾶ:θησαν ἀπὸ κᾶ:νο:θε:ι. 5. θῆ:α, σὲν κᾶ:νο κᾶ:νο. 6. παθῶ:λό:γο:ι. 7. κᾶ:δο:λό:γο:ι. 8. ἀκαρῶ:νικῶ:ι, ἀκαρῶ:νικῶ:ι. 9. Οἱ ογγε:νῆ:ς ποδῶ:ν παθῶ:ν ἀπὸ οἰκῶ:ναι ἢ πῶ:νῆ. 10. ἰσο:δό:σο:ν, ογγε:νῆ:α. 11. πῆ:γῶ:νε (πᾶ:γῶ:νο:ν). 12. ἔ:α: τοσο:ο:χῆ:ς ἢ ἀντί:α:ρη γιὰ τὸν κᾶ:νο κᾶ:νο. 13. γῶ:τῆ:ρο:ι. 14. Σᾶ:ρε:ο-ογγῶ:να, ἔγγῶ:να τοῦ Σᾶ:ρε:α (ἔνω: Μιχαήλ:κα:νο:α τῆς Νόμιας). 15.—18. διῶ:ρο:ο:ι ογγε:νῆ:ς. 19. Ἰνῶ:α:

και η Γαλάτῃ¹⁰ η παχουλῆ
 πὸ ἰδιότη⁹ μάγνα και παιδί,
 ὁ Λίτακος ὁ παχουλός¹¹
 και τὸ Γιαννέρη τὸ σφῆ¹²
 πὸ και εὐρέθητε κιντὸς
 δὲν ἔκανε γιὰ ναυτικὸς.
 Μᾶς ἔκαρε τὸ κρῖμα μας

Στὴν Νικολοῦ Κεραμιδινα

Τὸ πὸ κάτω μοιρολόι εἶπε ἡ Παναγιώτα Κεραμιδινα (Μπουραλίνα) στὴν μάγνα της Νικολοῦ Κεραμιδινα (ὡς κοπέλλα Βενετσάνα Λυράκου) * πὸ πέθανε τὸ 1964: Σ' αὐτὸ καταφαίνεται πὼς ἡ ἀλλοιγῆ τρόπου ζωῆς μετὴ τὴν μικροαστικιστικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ κάνει νὰ ἀπομακρύνονται οἱ ἄνθρωποι, νὰ ἀπογυῖν οἱ πατριπρὶχικὲς συγγένειες, νὰ σβῆγει σιγά - σιγά ἡ συνδεση μετὴ τῆς πατριπαραδότου συνήθειες και ὑποχρεώσεις, ἀφοῦ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος θέλοντας και μὴ ξεκώδει: ἀπ' τὸν παλιὸ τρόπο ζωῆς λόγω ἀλλαγῆς τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς:

Ζῆσω παρκακλὸ πολὺ
 τῆ χάρη νὰ με χάριτε
 λιγάτῃ νὰ με πρῆμάτε¹
 ὀλους τοῦ φίλους νὰ δεχτοῦ
 ἐσήμερα στὴ μάγνα μου.
 Σήλω, μαζινώλα μου, νὰ ἰδιεῖς
 πῶδες και παρνεύσου
 και εἶσαι ἀπ' ἀντρειαυῆ γενιά
 πὸς ἀπ' ἀντρειαυὸ παππουδῆ²

ταια. Χάθηκε μαζί με τὸ παιδί της. 20. χάθηκε, πέθανε. 21. 22. πνίγηκεν. 23. ἐμαρμεντουσαν ἀπ' τῆς μασχάλες γιὰ νὰ γεννῶσαν εἰκόλα.
 Π η γ ῆ : ἡ ἴδια ἡ μοιρολογίστρια.
 Ἄ δ η μ ο σ ἴ ε υ τ ο .

* Ἀδερφεῖ τοῦ γιατροῦ Παναγ. Λιφάκου (ἀλ. σκετικὸ μοιρολόι στὴν Β' τοῖμο τῶν «Μοιρολογίων» καὶ φωτογρ. στή σελ. 91 ἐκδοῦ τοῦ τόμου).
 1. Ἰσομένετε. 2. (1) σίγχοι αὐτοὶ ἀποτελεῖν ἀίχμη και παόσανο πρὸς τοὺς Μαντιοβαλιάνους πὸ εἶναι οὐτὴς νεκρῆς (ὁ Λ. σόκος ἀνίγει στοὺς Μαντιοβαλιάνους) και πῶθεροῦ τῆς κόρης της (τῆς μοιρολογίστριας, ὁ Μπουραλινα εἶναι καὶ αὐτὸς Μαντιοβαλιός) και πὸ ἐλάχουα πῆγαν στὴν κηδεία της συγγενάδας της. 3. Βισιλῆς Μπουραλινα, ὁ μοναδικὸς Μαντιοβαλιός στὴν κηδεία. 4. φίλος τοῦ Β. Μπουραλινα, ὁχι συγγενῆς οὐτε Μαντιῆς. 5. στοὺς Μπουραλινοὺς. 6. Δηλαδή μόνον αὐτὲς οὐ τίμισαν ἀπ' ὄλο τὸ σὸ σου. Οἱ λοιποὶ συγγενεῖς της (Μαντιοβαλιάνοι) ἢ δὲν εἶχαν πληροφορηθεῖ τὸ θάνατο τῆς Λαίτρουσ - Κεραμιδινας ἢ δὲν ἔδωσαν σημασία ἀφοῦ ἦταν

κι ἡ Κούλο τοῦ Νικολάκκα
 και τοῦ Ἀντωνῆ ἡ Μαϊριῶ
 κι ἡ νόφη του τοῦ Ἀρρανοῦ,
 ὁ φάρδο ζου κι ὁ μάκρο ζου!
 Δὲν εἶχες ἄλλους συγγενεῖς!
 Μὰ γὼ τὸ ἴεου κι ἀλλοιώτικα
 ἔχου κι ἀλλῶ μαννογενιά.⁹
 "Ὀλοι καλῶς δρίσατε,
 ὄλη μου ἡ μαννογενιά⁹
 ὄλα τὰ μ. Παλιριώτικα!¹⁰
 Καλῶς τον τὸ Μιχάλη μου,¹¹
 τὸν τιμὸ μου σφρατηγῶ,
 τὴ μάγνα μου τὸν ἀνηπιχὸ
 τῆς ἀδερφεῖ της τὸ παιδί.
 Καλῶς τον τὸ Μῆτσου μου,¹²
 και μετὸ τὸ Σ'αῦρο³ μου μαζῆ
 και μετὸ τὸ Παναγιωτῆ μου.¹⁴
 Πῶρε μελάν: και χάρσι!

γινάκει και ξικληροσοτά. Αὐτὸ ἦμος ἔθηκε τὴν καιρῆ της (τῆ μοιρολογίστρια) και τὸ φέρε ἰσάφως. 7. Καὶ πάλι παρατοναίετα γιὰ τὴν μὴ παρνοσία τοῦ σοριῶ τῆς νεκρῆς. 8. (C) παίριος τῆς μοιρολογίστριας Νικολῆς Κεραμιδινας εἶχε πῶσι και ἄλλη γενάκου (ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχε μόνον ἓνα κορτόν, τὴν Μισοῖα) τὴν Κρισσίνα, ἀδερφεῖ τοῦ Μιροσίη (=Γαδ. Κίσιση) και Κομιταῖου (=Παν. Κίσιση ἄλ. μοιρ. στὴν Γ. Κίσιση, στὴν τόμο αὐτὸ). «Ἔχου και ἄλλοι μαννογενεῖς λέγει ἡ μοιρολογίστρια παρνομένη. Ἀηλοδὴ και ἄν ἡ παρνοματικὴ μου μαννογενεῖ μᾶς παρνομένη και ἀδερφεῖ, ἴσορ ἢ γενιά τῆς σῆγρης τῆς μάγνας μου. 9. Καλοσοφίετα τὴν πομπὴ τῶν Παλιριωτῶν (Κίσιση κα. Πασιδιάνου) πὸς ἐμαρμεντουσαν. Τοῖς λέγει μαννογενεῖς, ἄν και δὲν εἶναι γι' αὐτὴν, παρὸ μόνον γιὰ τὴν πρῶτη (ἐτεροθαλῆ) ἀδερφεῖ της. Ἦ ἀνάστη τὸν δῶ (συγγενῶν και ἔξ ἀματος) οὐκαρνεῖων, Κεραμιδινα — Κίσιση κα. παρνομένη ἦμοι και μετὰ τὸν θάνατο τῆς γενάκας πὸς τοὺς σφρατηγῆνε. 10. Ἀπ' τὸ χροῖο Παλιριωσ. 11. Ἀρχίετῃ νὰ ἰσοδῆζεται τοῖς εἰσοχρημοῦσας Παλιριωσῆς: Μιγῶλες Παλιριωσ. - Κισσιωσῆς (ἀντισφαιριος, ἴσορ 85 οἰμοῦ). Εἶμο γιὰς τῆς ἀδερφεῖς τῆς σφρατηγῆς Κεραμιδινας. Ἦ ἀδερφεῖ της (τὸ γένος Κίσιση, ν. κῆρ) εἶχε πῶσι τὸν Κισσιωσῆ - Πασιδιάνου, πατέρα τοῦ σφρατηγῆ. 12. Μῆτσου κα. Κίσισης ἢ Κωμιτοριωσῆς (γιὸς τοῦ Κωμιτοριωσῆ). 13. 14. Στῶθος και Παναγιωτῆς Φ. Κίσιση κα. γιὰ τοῦ Μαντιοβαλι (πέθανον τὸ 1981 και τὸ 1975 ἀντίστοιχα). 15. 16. 17. 18. τίσοστη ἀκόμα ἀδερφεῖ τοῦ Μῆτσου (ἀλ. σση. 12) και γιὰ τοῦ Κωμιτοριωσῆ. 19. ὁ τῆς ἀδερφεῖς ἀδερφεῖς τῶν παρνομαρθεῖτων (ὁ ἴος) ὁ Νικηῖος ἢ Κίσιση - Κωμιτοριωσῆς, ταγματιώχης ἐ.ἀ. ταῦρα. 20. Ἀμη. I. Κίσιση - Τραπεζιῶσος (καίριος τοῦ γειρονοῦς). 21. με ἄλλους συγγενεῖς. 22. Τὸ παιδί τοῦ παρνομένη τοῦ Μῆτσου και ὄλων τῶν παρνομαρθεῖτων Παλιριωτῶν. 23. πομπὴ τῆς κηδείας. Ἀφοῦ σὲ κλάμα παρνομαρθεῖτων μόνον Παλιριωσῆς κα ὄχι οἱ παρνομαρθεῖς τῆς νεκρῆς Μπουραλινοῦτες (Μαντιοβαλι κα κίσισης). 24. Ὁ Νικηῖος Κεραμιδινας. 25. (C)

και ρῆξε τελεγοράτημα.
 σ' Ἀθῶνα και εἰ Περαιῶ.
 νὰ ρηῶσι: οἱ φωνεῖτε μας:
 Βασίλη¹⁵ και Μιχάλη μου¹⁶
 Ἰνδρῆλη μου¹⁷ και Θεοδοριῆ¹⁸
 κι ὁ τιμὸ μου λοχολός¹⁹
 τὸν μεῖρατα μου ὁ στερνογγός.
 Καλῶς τον τὸ Μῆτσου μου²⁰
 μετὴ τὴ μ. παρνεῖ μου μαζῆ²¹
 κι οἱ γκαλεχτοῖ μας ἀνηπιχός.²²
 Ἦ μάγνα μου νὰ γνωρῆσαι
 μετὴ τὴ μερῶτα της μαζῆ²³
 πὼς ἦτα ἀπὸ τὸ μ. Πάλιρο
 και ὄχι ἀπὸ τοῦ Μπουραλινοῦ.
 "Ὀντες δποῖ ἐπέλανε
 ὁ ζακληροσοτάτα μου²⁴
 οἱ Μπουραλινοῦτες ἤρηλα:
 ὄλο: μετῆλα: και μερῶσι

να ήτανε παρυσία ό γυριστός²⁵
 και πλιόσ η Ήρωα²⁶
 κι ό γιόλιος όλοι σή σερρά.
 Έσώρα έλογαριόσασα:
 ότι δέν ένω: ό γιστός:
 τή μάνα μου ό άδερφός:
 και ίγχε η Ήρωα²⁷
 και φέυγει άδιόσφορη νοσή.²⁸
 Έκαίματε λογαριόσασα
 τι φεύγει παράμα άσχημώτα.
 Μά έπώσε η πόρα του σκεπτός²⁹
 τι έκλεισε η πόρα του σκεπτός³⁰
 και όύσι έσώσει όλοι όλοι³¹

«...Αύτα είπα. Κι ό Μήτρος ό Κοιμουτσάριακός είπα ύστερα:

—“Όλο είπα: έπαινεσες, Μήτρακα!
 —“Όλο έπα; γιατί τ' άξίζετε!...”
 Ήτσι είχασι πλει όλοι ό Μπαλμπώτες, κάλλια κι από τους άθρόπους του
 σκεπτός... Ήτσι κι ό πατέρας ζου (=ό Δ. Ι. Κάσσης: Άνευθύνεται σ' ήμένα)³².

(Άπό μαζωνγοποιημένη διάγηση της Παν. Κεραμίδα - Μπουλάκα).

Στόν ποπά Άπόνη*

Περσάλογη του ποπλόγου ποό η Κωη) να Δημαρδύγωνα είρε ύποδεδίμε-
 νη τόν παπα - Άράπη ούε (βλ. σελ. 308 του Α' τόμου των ποπλόγων) θυμά-

Παν. Αιόκιος (βλ. σερικά μου, σόν Β' τόμο). Ένώσο έουσε ύπώχε ό όροπός
 μέ την άσυνεννή του και γιά τί θηλικία παιδιά (καύ τό ένα ήταν γυναικα του Κεου-
 μέν). 26. Ή άθροη του γιστός Αιόκιο. 27. όσοσόναι χουός δέτα, έδω μέ
 μεταφωκό ένωσα ήσώη ήνωσα όι άδερφός του γιστός έκαλίσσοσες. 28. του
 ποπλόγη ποπλόγου Αιόκιο. Ή νερή Κεραμίδα ήταν η τέλευτά ένωσαση άδερφή
 του. 29. σκεπτός. 30. πηθαίμα. 31. Ήσώσ άδία (ήχε ράρε τόν Πέτρο
 Αιό ότ τίς Μωσός, έξ κοπέλα: Έλένη Άλτροσμάτη, από τους Μπουλάκούς, έτόν
 82 σήμερα ποό έτι σκα πατωσά της σούς Μπουλάκούς. 82. Νά φωνάξει σούς
 γιστός της Μωσώσμάτσης σούς Μπουλάκούς, κι τους πασορτουει κι πάσε στήν
 κηόδια. 83. Ή Μωσώσμάτσης ότ τους Μπουλάκούς.
 Ή η γ η: Ή ήθη ή Πανη. Κεραμίδα (Μήτρομα Μπουλάκα), η ποπλόγισσα,
 ότ μαζωνγοποίησεν.
 *Α δ η η ο σ τ ε υ ο.

1. Ή ήθη κι όσής τόση τέλευτά κιό 1979, μετά την δημοσίεση του Α' τόμου
 των Μπουλόγων.
 Ή η γ η: Παν. Κεραμίδα (Μπουλάκα).
 *Α δ η η ο σ τ ε υ ο.

ται και η παρυσία τότε Παναγιώτα Κεραμίδα (Μπουλάκα). Διευτρεί: έέδρα:
 από έκείνο ποό θυμάται η Τσία η Κοσταντίνος. Άξίζει ν' άναφερθεί:
 “Όλοι καλώς ύπώσασα,
 όσο κι όν έκαρδιόσασα.
 “Ένωσε θέσο να δεχτώ
 ό έστραή να ήην ήσώσ.
 από τους άλλους χωριστά:
 τόν έπέρα τό παπα

Στό Δημήτρη Δημητρόκο

“Ό γιστός έκώτης και συγγράφας Δημήτρης Δημητρόκος Μερσίνλης,
 από τή Νόμια (Κοίτις) πέθανε τό 1966 σε ηλικία 92 έτών. Τό ποπλόγι είρε η
 άδερφή του Παναγιώτα Δημαρδύκα (σημέρα 1980 είναι 80 έτών):

“Άκουσα, άδερφαί μου,
 έπώρα έκώσασε κάλωνιά;
 φεύγεις έσπ, φεύγου και γώ.
 Κι άλλοτε ό έθ ένωσασα
 σό σκί: ζου σό Μυχιό,¹
 γιατί δέν έγου άδερφός,²
 “Ένα καρδιά θωρηγότο
 πλέει για τόν άκακό
 για τασέσάκι άγρηστο.
 φεύγει και τ' άδερφαί μου
 φεύγει: μέ πρήσιωε καρπέ.
 “Αειράτε να πάεις σό καλό
 άτέρωμά μας και στανός.
 “Άκούσατε τή παόδια του³
 και για ζυγώσασε κοντά
 να ζάσε όύσας τήν εσκή
 μέλι: και γάλα να γευεί

τό λαιουργό της έκαλίσσας.
 “Ήπλε γιατί έθυμύθησε
 ότι έκαλίσσεσασα
 στή Μέρρα του Κατωπαργισ
 μέ τόν δώλερα τός σκεπτός.

ό κόπο του κι η δούλεψη
 τι άλλοτε ζέ ό έκαρθεί.
 “Έλα, Μάκρη μου, κοντά:
 μέ τίς έγγόνες του μάς;
 ποσν' τή Μαρία του παοία
 ποό ήτα τό πρώτο του παιδί
 και θέ να πάει να ντ'έθε θρεί
 και μέ τή Μορία μου πωζί.⁴
 Στείλατε χαριετιότα.
 Στόν τόπο ποό θ' άποθαστείς⁵
 ό ά όρεις και άλλους⁶ μας μάς;
 ή ά όρεις τή γ Κυπρασούλα ζου⁷
 ποό ήτα σύζυγος πασής;
 σπεί λύσε ζάσ και σής γρείε
 ό ά όρεις και τ' άδερφαίκα μας
 Μίγο⁸ και Παναγιώτη μου⁹
 Κυπρασούλα¹⁰ και Ειρήνη μου¹¹

1. “Ό συγγράφας τόν *Νικολάου, τού *Αεσίω της ‘Ελλά γλώσσας κλπ. 2.
 κάσσι. 3. στήν ‘Αθήνα. 4. Ήταν ό τέλευτος και έμφοσ ότ τ' άδέρφια
 της. 5. Είχε 8 παιδιά. 6. κίση του. 7. Οι έγγόνες του από τήν μεγάλη κίση
 του Μαρία (πούχε πεθάνει). Ήτανάκα τού Κωνσάνο Ήρμώση (Κρησιόσφοκ). 8. Ή
 όεφση κίση του γιστός του γιστός Κονσταντίνος, ήκαρπέτη τόση. 9. καόφισα-
 10. συγγράφας. 11. γυναικα του. 12. Τον έχε συνήσασα ποό να άντάθαι.
 14. άδέρφια του. 15. 16. άδέρφας του. 17. άπεθώσασα σόν έθω τό νεκός.
 Ή η γ η: Θ. Δημαρδύκας.
 *Α δ η η ο σ τ ε υ ο.

Στά ποιδιά του Πολυτεχνείου

Με τον τίτλο: «το μυστικό αυτο το αφιερωσα στα παιδιά που σκοτώθηκαν στο Πολυτεχνείο» ή Πολυξένη Δευτάκου έχει συνθέσει και το πιο κάτω ποιημάτι. Η Πολυξένη έχει τελειώσει την Δευτέρα τάξη δημοτικού και γράφει συχνά τις σκέψεις της στο χαρτί. Μου έδωσε ένα τετράδιο με έξη χειρόγραφα «συνημένα» ποιημάτια της τα οποία δημοσίευσε στις σελίδες του βιβλίου αυτού και δύο ποιήματα - τραγούδια της που δημοσίευσε στο βιβλίο «Πραγούδια του Πολυτεχνείου».

Βρέ διαλεμένοι φοιτητές
και παλλακάρια δέξια
και κυπαρίσσια αήγηλα
που χάσατε τα νιάτα σας
μόνο για την Ίδεια σας,
έξήρατε τα γράμματα
και δάεσατε πολύ καλά
ή Χούρα που κούρνα
θα κατατρέψει την Ήλλα
κι η Κύπρος θέ να πουληθεί
και πόλημος θέ να γενει.
Πι' αυτό και συγκεντώθητε
μέσα στο Πολυτεχνικό
όπου να χώρος έρως,
γιατι μορφώνετ' ο λαός,
δεν επιβαίνει ο στρατός.
Μά ο νεκροπαρόδουλος
κείνος ο θαχνοδόρακας
τίποτα δεν έδισταξε
και τα λυτάνθη εκάλεσε
και το στρατό έδιδάταξε
κι όλο τον τόπο εκύκλωσε
κι έστρεψε πολυδύλεια
και έδωσε τη διαταγή
ότι: να πέσει η γη
και ό λαός να θειρασει
δπου ήταν όλο φοιτητές
και διαλέγεται καθηγγητές
και δικηγόροι και γιατροί
και κάνανε συγκεντρωση
πως ν' άντηστησαν
και όν ανάληρο βουλό
κείνο ν' δολομένη
που ήταν έξι ο στρατός
με λυτάνθη και με θωρηχτο
Θέ μου, δεν ήτανε έχρηός
ό Ίούρας και ο Ιερίανός
να έδωσαν το στήλο τους
για ν' άντηστησαν
και πέρα να να έγάλανε
μόν' ήτανε τ' αδέρφια τους
πως και τα παιδιά τους
που άλλοι τα διατάξανε
σαντάλη να τραδήσανε
στ' αδέρφια τους να πείσανε
και για να να θειρασαν.
"Α, παλλακάρια όρασερα
και κυπαρίσσια αήγηλα
τι κακό παθαίνει η Ήλλα;
αέ κάθε λίγο και καιρό
γίνετα: ματογειλιός
χύνετα αιμα αδερφικό.
Έωνάμετε τους αίτους
ίτους και ήσυχάμε.
Και αείξ, γονείς άρματαυλοί,
να κάνετε υπομονή
όπως εκάμενε παλαιοί
πρωτοι και παλαιότεροι
δπούχανε κι αυτόι παιδιά
και τα καλοσπουδάσανε
και φοιτητές τα κάμενε
και ύστερα έθειριστρα
και όν άστάρικα πέσανε.

11 η γ η : Το χηνούργιο της ίδιου της μουσολογίας.

Στό Βάσο Τσιγκάκο

Συμπληρωματική περιπλοκή στο μοιράδι του Βάσο Τσιγκάκο (βλ. σελ. 224 του Β' τόμου) που δόθηκε από οικειούς που παραδρίσκονταν στην κηδεία (Λάζαρος Τσιγκάκος κ.λπ.) και που θυμούνται καλύτερα τι είπε ή μοιρολόγιαστρα Εωγενία Μανιατάκου (Τσιγκάκου) το 1978. Είναι αυτή:

Σήκω, διαμάντι και φλωρί
και άφρη του μαλαχιάτου,
άχρωμα δέν έχόρτασε
τον ύπνο του θανάτου.
Γυναικες, σές παρακαλώ
και μ'α τον τίμο Σταυρό
όσπε μου δδέξα και κ'αρβ
και τίποτα δέν χάνεται,
δέ θ'α καρδίω ούτε και γώ.
Μ'α κάμετε λογαρίσινώ
έγώ τον έιχα πελερβ'
τι έιχα την τύχη τή γ'κακή
και πελερβ' δέν γνώριζα'
τι έχόθηκε πολύ μικρός
(ή)τα μόνο 33 χρονώ.
Τό εικοσιέξ του Θωμά
που άνανεώθη ή θάλασσα
έκει στην πούνα του Σταυρού
μέ μία του στραδοτυμονιά
ό πάπος μου ό Λάζαρος
έννιγη τό κατί: του.
Χάθηχαν τέσσερα κορμιά
μ'αδς π'ανέριτε φαμελιές
και τ'άφρα ή θάλασσα.
'Ο σέβαστός μου πελερβ'
που ήτα καλός και άγ'απητός
και: άπό άκουή και άγ'ροκ'ητή
έιχε άφρησε: δ'νημα.

1. Περσίομο που συνήθιζον στις περιοχές της Έξω Μάνης μέχρι και το φλωρο-
χρόα. 2. αντί το μεσαιωνικό κατακαλάου. Η περιοχή Κότωνα έχει από εξου-
γενισμένο ιδίωμα. Οι διαφορές φάνονται σ' όλο το μοιρολόι. 3. Δηλ. αντί για πε-
θού. 4. 'Ο πεθερός της έιχε π'ανεί άφ'ηροντις τον άντρα της πολύ μικρό τό
1926. 5. Το 1926 άνήμερα του Θωμά π'άημε ο πεθερός της με τό καίκα του π'α-
τέρα τον Λάζαρον. 6. 'Ο Α. είναι άντρας της. 7. 'Ο νεκρός Βάσος Τσιγκάκος
έιχε μάννα την Σταυρανή (τό γ. Μελλά) που σκοτώθηκε σέ πόλεμο αλγερινών. έτσι-

Αυτή ήτανε Μελόγγονη
άπό τής Σπείρας την Ξοχή
και δέν είχε άδερφά
ούτε στη ρούα μερδικά.
Και έδίδα και γένει ξεθωρατής
μέσα στα Μανωλιάνικα.
Τ'ό σπίτι: της τό ρήμαζε
μέ τό χωριό συνίφασε
'Αγροίκοντα μέ φωνή
που δονατά τήνε καλέι.
'Ητα ή κυρά μου¹⁴ ή 'Οθα:να:¹⁵
— Ηού ελσι, νόψη Λαζάρ:να,¹⁶
έλα γά π'άσεις και γά ρηίς
έλα γά ρηίς σά γ ξεθωρατής,
γιατί π'ακώσασαι: έχτρο!¹⁷
τό σπίτι τρογορίσασαι
και ό Βάσος¹⁸ δέξου έχει δγει
και μέου δέν μπορεί γά μπει.

Κάνει τ'α πόδια της φερά
και έτρεξε όληγ'ρα
πέφταν οι σπαίρες σά βροχή
τίποτα δέ λογάριζε
και τον έπ'ηρε ζαλιωτή
μέσα από τις φραγκουσκιάς.
Στή σάλλα που άνεθαίνανε
στην πόρτα που έμπαινανε
τής ήρθε μία μιστολιά
και φρατζιτίστηκε δ'ηρά.
(!) μπάρμπαν Βασιλά γ'λύτισε¹⁹
μέ έξείη έδου:ύγρα
τρέξε γ'ηγες δ'ασπινίστηνε
και δέ μ'περάσαν φάριμα.
Και όταν έψυχόρ'ήζε
ήρθανε τ'α Μελόγγονα
άπό τή Σπείρα: τή ζοχή
— τριαντατρά άντρας ένοπλο:

δη έκανε τον ξεθωλιτή (βλ. σ. 224 Β' τόμου). 8. το γένος Μελλά από τή Σπείρα.
9. 'Η Σπείρα ή και Σπέρα (δεν υποφέρεται άπό τή Σπείρα μ'αδς και ό φθόγγος σ'η στην
π'ολύτορη Μανιάτικη προφοράταν σπ, π.χ. σπαυί - σπαυί, σπαύον - σπαύον, σπέξη - σπέ-
ξη, σπαύ έου - σπαυίξου, σπ'άγγουμ κ.λπ.) είναι μεταξύ Λακωνίας — Κοζάνη-
λας. 10. 'Ηταν ξεκαθαριστοκά. Ηελλά την παρωμία έσορ'όν έχι άδ'ηρό άυτή
στη φωνή μεθόκα. 11. 'Η γυνάικα έιχε π'αυ σαν ούδ'ήτισσε άναπαύοσας άδ-
ήνε, τ'άγ'η άπό τίς άντιμεγ'ωριμεν ομογ'νιτισσε. 12. Οι άντιμεγ'ωριμεν
ήταν: Μανωλιάνοι του Νηπιού και Μιχαλακιάτων της Μέση Χώρας του Νηπιού. 13.
'Από τήν σκοτώσαν και τ'α παδιά της Φριτανών άφ'ηρονά. 14. γ'αυιά. 15. γ'α-
νιάκα του 'Οθωνα. Τό όνομα 'Οθων σ'α Νόρη δ'ήθησε κατ' άρχή στην 'Οθωνα Μ'αου
ώκο άπό τον ίδιο τον τότε βασιλιά 'Οθωνα. 'Ο Μανωλιόςος βαίηται και άλλου Νηπιού-
ποιά με τ' όνομά του και έτσι τό όνομα 'Οθων ένοήθη στο Νόρη. 16. 'Η γυνάικα
κεθ' όρ'ηκα γ'α ξεθωρατής, ή Αλέξ'ηρινα Τσιγκάκου (Σταυρανή Μελλά, ως ποτέλλια).
17. Οι Μ'αλακιάκος του Νηπιού είχαν μαζώκ'ηται τ'αυ Μανωλιάνους από σπίτι τους.
18. 'Ο Βάσος Μανωλιόςος, έιχε δγει π'αυς νωρό του όσον άντιλήθησε ότι ό π'αυγας
ήταν περσινοκ'ωμένος από Μιχαλακιάτους. 19. 'Ο Β. Μανωλιόςος. Άγ'ηται όμως ότι
έκείνος που κ'ατοίσε τήν μιστολιά του στο χέρι άπό άποσείσε ή σ'α π'αμια (γ'αυ ν'ο
πρωτοφωτιστεί τήν ομογ'νιτισσε τής καλής γυνάικας που τον έιχε φ'αρωθεί στην π'αμια
της σαν έδ'ηγατίς, τ'ος Μελιάνους και τ'α πεθερά τής Τσιγκάκουσας, και γά τ'αυς
π'αυ με τό μέρος του σαν έγ'βροίς των Μιχαλακιάτων που τον π'αρωθόλοσαν). Ηελλά
όμως άφ'ηροντις ότι ό Βάσος Μανωλιόςος έκαμε τ'αυτα άγ'αγή π'αυή ν'ο χ'ητισή τήν
γυνάικα που τον έσοσε. Οι Μελιάνοι όμως ήταν άφ'αρωτισμένοι εναντίον σ'αυς φ'αυ
δ'ες, τής έίτησαν (ψυχροφονόσε έπί τ'αυς μ'ητε) π'αυαν ότι ν'ο σκοτώσανε Μ'αου-
λιάσο ή Μιχαλακιάσο. Έβ'ηται έίτησε σ'αφ'ηροντις άλλου και δέν έιχε τίποτα εναντίον
καενός. Άρα ό Μανωλιόςος ήταν έντανο ύπατος. Κανείς άπάντες δέν έβ'ηται τον άλλ-

μεταφραζέας και ἑαδέσφρα της
γιατὶ ἀέσφρα θεῖν εἶχενε ---
μέλα στ' Ἀτρούνη²⁰ τοῦ Νυμφιοῦ
στὸ πίκρι τοῦ Παναγιώτου.
καὶ δὴν τὴν τρυγερίασεν
καὶ δὴν τὴν ἐρωτήσενε

γένοις τῆς καὶ πεθερὰς:
--- Πῆς μὲς, καλλιένη Στρασιανή,
ἀμυρὸς εἶσαι ὁ φωνιάσι
τὶ ἡμεῖς θέλωμε ἐγδύτησθι!

Τὸς εἶπε τοὺς ἐκδύησε:
--- Πῆστε μου τὸ εἰδώνικα!...
Τ' ἀργαζίσασι, τὸ φίλησε...
--- Ἀκούσατε με, καρδόνες μου,
τῆς τύχης μου ἦσπε γραφὰ...
πέτρα ἦσαν ἀπὸ τὸν ὄφρα
καὶ ἔπεισε καὶ με χύπησε
καὶ ἐγὼ δὲ θέλω ἐγδύτησθι
μὲν θέλω συμφιλίωσθι
νὰ κῆρισε δὴν τὸ χωρὶ.

"(1)τοι οἱ Μανωλάσσοι μου
καὶ δὴν οἱ φραγγαζάσοι μου
καὶ ἔπεισε Παναγιώτου μου.
Ἔγω γαζάσι νὰ γενῶ
ἔπεισε ἦσανε τῆς τύχης μου
νὰ γίνω βουλάσι" καὶ χλαῖδι
καὶ δὴν εἶχε νὰ μὴ γυλιεῖ.
Μονάχα τὰ παλῶσι μου
θέλω νὰ τὰ κατῆξετε
καὶ νὰν τὰ ἀμυρνεύετε
γιατὶ τὶ ἀπύγου δὴν μικρὰ
τῆς νάσας καὶ τῆς ἀγκυλάσας
καὶ τῶς τὸ τοῦ μὲκρῶ
ὄπῳ τὶ ἀσφῆλον ὄχτω πύγων.

Πῶ μέλα θὰ φερθεῖ ἐχθρὸς

20. Συναγωγίος τοῦ Νυμφιοῦ ἔσπε τὰ Τσαγκάσσοι. 21. σφραγι-
δα τοῦ κλίσει κατῶ. 22. Πιστεύω δὴν ἂν κάσους κάμε μετὰ μὲνδῆ κατῆ ποδῆ
ἀσφῆ καὶ τὰ δῶτα τῶν γίνωσαν χουσοῦντὰ (βλ. καὶ Α' τ. σ. 461). 23. Ἀπευθί-
νται στὸν νεκρὸ. 24. στενή δουρίδα τῆς (καλλιεργήσιος συνήθως, ἔδω ἤμος

ὄμοιος μέλει ἀσυνέστατος...
Πῶ στίτι τῆς τὸ ρήμαξε
καὶ τὸ χωρὶ δὴν τῶφραξε.
Ἡ θέλησθι τῆς ἔγινε
καὶ δὴν σφραγιώθησανε
καὶ συμπεθέρεσαν οἱ ἐχθροὶ
καὶ δὴν κατὸ δὲν ἔγινε.

Ἡ σπάζανε χροῦνα πολὺ
ποῦ βγάσανε καὶ τὰ δῶτα
καὶ ἦσαν Ἄγνια λείφονα.
Στάσανε λάσι τῆς ἐλάσας
καὶ τὸ κερὶ τῆς μέλισσας.²²
Καὶ ὁ δεσπότης ρώτησε:

--- Πῶ πέσατε μου, ἐπὶ χυφισανολί,
τὶ κατὸ ἔκανε ἡ χριστιανή;
Ἄντε, ματαροῦλη,²³ στὸ καλὸ
χωρὶς δικὸ μας γυμμάσι.
Ἄν ἔγει ὁ Ἄδης διδάσασα
καὶ ἡ κάτου τῆς περάσασα.
Κι ἂν ἀπυρκαίνονται οἱ νεκροὶ
στὸν Ἄδη καὶ στίτην κάτου γῆ,
νὰ πᾶς στὸ Νύρι: στὸ χωρὶ
στοῦ Ἄη Νικώλα τὸ δουρί²⁴
στίτη πόρτα ποῦ θὰ πρωτοφρεῖς
ἔσει θῆναι πέφτικες καὶ ἀγροὶ
καὶ πεθνημένοι: καὶ πνιχτοὶ
δὴν μὲς τὰ παρνοῦντὰ
καὶ δὴν μὲς τὰ χυφισανό.

Δὲ δὴν προσυνημάσασα.
Μόνον λυγὰ ἔχουρνα
τὸ λέου καὶ ἔσπασασα
νὰ πείσε τὰ χυφισανότα
στὸ σέβαστό μου πεθερὸ,
στίτη σέβασθι μου πεθερὰ
γιατὶ εἶχε νύφη ἀκριθῆ
καὶ ἐσπαζάσασα χλαῖδι

καὶ τοῦ στίτι τοῦ καὶ τῆς αὐτῆς
καὶ θέλω στίτη εὐχῆ στωπῆ
καὶ ἀπὸ Θεοῦ καὶ ἀπὸ γορεῖς
μὲς στίτη χροῦσθι μου φαγηλιά
σὲ σπῆσα μου τὰ φρεῖνα
σὲ σπῆσα καὶ φαγηλιά
ποῦ ἔην ἦσαν ἔσπασα
θὰ ἦτο εὐτυχεῖς γονοὶ
ἀπὸ τὸ κριθὸ τοῦς τὸ παιδί.²⁵
Θῆσαν εὐχῆ τῆς Παναγιᾶς
καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα
ἐκάλμασε πέσει παρῶνα
πῶ θὰ τὶ ἀφῆσω ἔσπε ἔδω
ὄπῳ καὶ ἀρεδαῖωτο,
τὶ πολλὰς γυναικὲς εἶχαστε

Ἄπασα ἡ Τουλία Μανωλάσσοι τὸ γ.
τοῦ Νυμφιοῦ εἶσαι πὶθ κοντὰ πρὸς τὸ
Μεσομυρναῖο, παρὰ τοῦ Φιλοπολι-
ποῦ):
Ἔ κωμικησῆσα μου χροῦσθι,
νάσαι κατὰ χυφισανή²⁶
μὲ τῆ χροῦσθι σου φακελάδι.
Νὰ ζεῖ ὁ μαζῆς τοῦ κύρη ζῶ²⁷
μὲ ἔσπε καὶ δεσπῆσα
μὲ δὴν τὰ κυρνωδῆ
τὰ σπῆσα σου τὰ φρεῖνα.
Μὰ πῶτὶ ἐπνοῦσας σπουδῆ
καὶ ἐγίνωκες καλλιεργῆς
ποῦ ἡ γέλησια σου μικρῆ
καὶ καλοφρεῖσθι ἀέσφρα.²⁸
Ἀθήσασα ἄεσις καὶ μελῶς
γὰ τῆ χροῦσθι ζῶσι τῆ γαζῆ

καὶ δὴν ἔγινε νὰ κλάσασα.
Κάσσο καὶ χέσασα μου σπῆσα,
οἱ κωμικησῆσα μου καὶ ἐγὼ,
δὴν μου τὸ πεθερῆσι
καὶ σῆς λήπει εὐγασῆσι
σ' ἔσπε τὸν κῆρο γενναῖα
ἀντρες γυναικὲς συντετά.²⁹
Ἄδου καλῶς ὄρῆσατε,
ὄσοι παρῶφῆσασα
τῆ μέρα τῆ σμυρῆσθι
στὸν σέβαστό μὲς τὸ γονή
καὶ μὲς ἔδῶσατε τῆνι.
Χίλια κατὰ νὰ κάσασα
καὶ νὰ σῆς τὶ ἀντιμῆσασα³⁰
οὐ γάσους σῆς καὶ οὐ γαζῆς.

25. Μωροεἰκόσσοι (ἡ γάσασα τοῦ ἰδίου
τοῦ Νυμφιοῦ εἶσαι πὶθ κοντὰ πρὸς τὸ
Μεσομυρναῖο, παρὰ τοῦ Φιλοπολι-
ποῦ):
26. κωμικησῆσα μου χροῦσθι,
νάσαι κατὰ χυφισανή²⁶
μὲ τῆ χροῦσθι σου φακελάδι.
27. Νὰ ζεῖ ὁ μαζῆς τοῦ κύρη ζῶ²⁷
μὲ ἔσπε καὶ δεσπῆσα
μὲ δὴν τὰ κυρνωδῆ
τὰ σπῆσα σου τὰ φρεῖνα.
28. Μὰ πῶτὶ ἐπνοῦσας σπουδῆ
καὶ ἐγίνωκες καλλιεργῆς
ποῦ ἡ γέλησια σου μικρῆ
καὶ καλοφρεῖσθι ἀέσφρα.²⁸
29. Ἀθήσασα ἄεσις καὶ μελῶς
γὰ τῆ χροῦσθι ζῶσι τῆ γαζῆ
καὶ δὴν ἔγινε νὰ κλάσασα.
Κάσσο καὶ χέσασα μου σπῆσα,
οἱ κωμικησῆσα μου καὶ ἐγὼ,
δὴν μου τὸ πεθερῆσι
καὶ σῆς λήπει εὐγασῆσι
σ' ἔσπε τὸν κῆρο γενναῖα
ἀντρες γυναικὲς συντετά.²⁹
Ἄδου καλῶς ὄρῆσατε,
ὄσοι παρῶφῆσασα
τῆ μέρα τῆ σμυρῆσθι
στὸν σέβαστό μὲς τὸ γονή
καὶ μὲς ἔδῶσατε τῆνι.
Χίλια κατὰ νὰ κάσασα
καὶ νὰ σῆς τὶ ἀντιμῆσασα³⁰
οὐ γάσους σῆς καὶ οὐ γαζῆς.

25. ἐπνοῦσασα με χύμα μέρα στὸ νεκρομνησθῆ τοῦ Νυμφιοῦ, στὸν Ἄη Νικώλα. 26.
τὸ Δάσσο Τσαγκάσο. 26. συντετά, ἄσπε, ἀντιμῆσασα. 27. ἀντιμῆσασα, ἀντι-
ποδῶσασα. 28. Ἀπὸ νὰ κάσασα τὸν ἀντρο σου. 29. τὶ ἀέσφρα τῆς (τῆς Ἐσφ-
ρας Μανωλάσσοι Τσαγκάσοι). Εἶσαι πέσει ἀγροῦ καὶ δὴν ἀσφῆς (βλ. μου. Θεω-
σῆσας Μανωλάσσοι στίτη σῆ. 300). 30. Ἀπὸ πῶς ἔσπασα νὰ μουδῶσῆς ἔσπε κατῆ,
ἀσφῆ εἶσαι νῆα καὶ δὴν σου ἔσπασα πῆσας ἄσπ' τὶ ἀέσφρα (ποῦ εἶσαι καὶ ἔσπασα παρῶ
ἀπὸ τοῖς γέσους γορεῖσι). 31. Βλ. τὸ μορφολογικὸν τῆς ποιοτικῆς μορφολογίας.
32. Μῆνι τῆς ἀσπ. Τσαγκάσας. 33. Μῆνι τῆς ἀσπ. Μανωλάσας. 34. Ἀπὸ
ἔσπε πολλὰς φρεῖς σμυρῆσασα. 35. Ἐδῶσασα πολλὰ κῆρῶ ποῦ τὸ λάσι (τοῦ

είχανε τὰ Τσιγγόγγα
μέσα στὰ Μανωλόγγα.
Κ: ἄσε νὰ κλάψωμε μαζί,

ἔ κοιμηπίτσι μου χρυσή,
τέ σεβαστό σου τὸ γονή.

Στὸν Μιχάλη Τσιγκάκο

Ἡ Εὐγενία Μανιατάκου (Τσιγκάκου) στὸν παπποῦ τοῦ ἄντρα της τὸ Μι-
χάλη Κοκκῶνη (=Τσιγκάκος). «Ἡ ἀρχή* αὐτὴ λέεται. Τὴν ἔχω ἀκούσει κι
ἀπὸ ἄλλες. Ἀλλὰ ἔχω προσθέσει δικά μου. Ἐπειδὴ ὁ παππούς ἦτανε ἕνας ἀν-
θρώπος ἐγωιστής, λεβεντάνθρωπος, ἀψηλός. Πρὶν 8 - 10 χρόνια πού ἔχθη
τοῦπα» (Διηγείται ἡ ἴδια) :

Πάπου, ψηλὲ Ταῦντε,
πὺ μπόρες δὲ σὲ σιαίζανε
(α) στραπές δὲ σὲ τρεμάζανε
σὲ θάλασσες καὶ σὲ στεριά.¹
Ἐίχες τὰ μπράτσα ἀτσάλινα
καὶ δούλεψες κι ἀπόχητρες
στὴ Μάνη καὶ στὸ Περαῖ
κι ἔκαμες πρῶμα καὶ παιδιά.

Γιὰ τὴν καταγωγή τῶν Μανιατῶνων τοῦ Φλωμοχωριοῦ οἱ Μανιατῶνα.
(Τέλης Μανιατάκος, Εὐγενία Μανιατάκου κ.λπ.) λένε τὰ ἑξῆς:

«Ὁ πρῶτος μας παππούς ἦτανε Κάσσης ἀπὸ τὴ Βάθεια. Τὸν εἶπανε ὅταν
ἔρθε στὸ Φλωμοχώρι: «Μανιατάκος». Εἶχε τρεῖς γιούς: τὸν Παναγιωτάκη, πὺ
ἔμεινε στὸ Φλωμοχώρι, ὁ Σταυριανὸς πὺ πῆγε στὸν Κάμπο κι ὁ Ἀριστείδης
πὺ πῆγε στὸ Φανιάκι. Ἀπ' τὸν τελευταῖο ἦτανε κι ὁ Λαυρέντιος πὺ εἶχε κάμει
ἠγούμενος στὴν Αἴγινα κι ἔχει ζωγραφίζει παλλές ἐκκλησιές. Πρέπει νὰ χάρη
στὴν κακοχὴ γέρας. Ἐρχότανε ξάδερρος τοῦ παπποῦ μου. Πρὶν ἐδδρημήντα χρῶ-
να πὺ σκοτώσανε στὸν Κάμπο τὸν παπποῦ Σταυριανὸ ἐδιόνηνα ὄλο: οἱ Λεκκιά-
νοι: μὲ τοὺς γκράδες σὲ συγγενεῖς.

Πέφτομε συγγενεῖς μὲ τοὺς Λεκκιάνους καὶ πὺ πολὺ μὲ τοὺς Μπουλου-
μάρους (Λεκκιάνους) καὶ τοὺς Μπουρζικιάνους (Λεκκιάνους) τοῦ Νησιῶ». ²

Ἐπιτύχηματος) εἶχε κίτσει νὰ γηῖσει σιγαμιά. ³ κί, κοιμηπασι ἀπὸ βίγνισσι ἢ σι-
ράνισσι.

Ἡ γ γ ἡ: Λύκτος Τσιγκάκος.
Ἄ δ η μ ο σ ε υ τ ο.

* Ἐνοεῖ τὸν πόλογο τοῦ μοιρολογιοῦ της, ἵτι εἶναι σφερούτωος κι ὄχι δημιού-
ργημα δικῆ της τῆς σιγῆς. Παρεῖτα τοῦ Νησιῶ — ἀπ' ἴσου κατάνετα ἢ μοιρολο-
γιου σιγῆς τὸν στεφάνου παλόλογο, ἀντίθετα μὲ νοτιότερα πὺ ὄλακερα τὸ μοι-
ρολόι εἶναι πάντα αὐτοσχημῆς δημιούργημα.

1. ἦτανε ναιπιός.
Ἡ γ γ ἡ: ἡ ἴδια ἢ μοιρολογισσι Εὐγενία.
Ἄ δ η μ ο σ ε υ τ ο.

Στὸ Σταυρο Κασιδόκωσα Α.

Ἡ Ράνα Μ. Κασιδόκωσα (Μήτσια. Φικαρόδωγη Μητσάκου, ἑτῶν 70
σήμερο) παίρνει τὸ μοιρολόι ἀπὸ τὴν Βασιλίω Αισωπυρίτσα Καλιδῶνη (πὺ ἔχει
παρεῖ ἀρακουλόρακο), τὸ 1976, στὴν ἀνακαμωδιή ὁπτιῶν τοῦ Σ. Κασιδόκωσα:

Ἐπὺ, γαιρῶμενη νὰ ζεῖς,
παιδιά κι ἀγγόνια νὰ χαρεῖς.

Νᾶχει: ὁ κουινάδο ζου ζωή
μὲ τὴν καλή του φαμελιά
μὲ ἀγγόνια του καὶ παιδιά
κι ὄλο ιας τὸ πέθειρό¹

νὰ ντὸ χαρεῖς καὶ σὺ καὶ γὼ
καὶ γὼ στὴν ἀποσιδιά τους?
καὶ τὰ παιδιά μου τ' ἀρρανά²
κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ζου μεῖριά³
τί νὰ ζεῖσ πὺ νὰ νὰ χαρεῖς;
τὴ μοναχούλα ζου καφή⁴
καὶ μὲ τοῦ Ἰωργο τὸ παιδί⁵
τὴν εἶρα⁶ τὴν ἀγριοφακή⁷

καὶ τ' ἄλλο ζου κικουρῶνι⁸
μὲ ἔκλετσε τὸ κατῆστιμα⁹
μὲ πέτρες καταδῶλολες¹⁰.

Ἔτσι νὰ μὲ πιστέψετε!
ὅτι μὺς κακοφραίνεται¹¹

πούπετα¹² δὲν ἀκούετα:

δὲ ξεροδῆχίμει πούπενά¹³

σι: ἀμπέλι, σὺδ κατῆστιμα¹⁴

ὁ Ἰωργος ὁ μοναχῶνης¹⁵

μὺς κακοφραίνεται πολὺ

γιὰ δὲν ἐφᾶνιχε νὰ ρηεῖ.

Βασιλίω, οὔτε σὺδ σπῆτι μου

πὺ ἦρθε ὁ Βασιλάκη μου¹⁶

καὶ τὸ κρεικατζουράκι μου¹⁷

1. Ἐνοεῖ τοὺς Μιχαλακίανους τῆς Βάθειας τοὺς ὁποῖους ἴσταντο τὴ πεθῶνα
καὶ τὸν δῖο: τῆς Ράνας οἱ Φικαροδῶνη (Μητσάκος) καὶ τῆς Βασιλῶς οἱ Αισωπυ-
ρίτσα. 2. Κάτω ἀπ' τὴ σπῆ (τὴν σέπη) τους. 3. Ἡ Ράνα χίρανε νᾶ καὶ
μεγάλωσε τὸ τοῖα παιδιὰ της μόνη της. 4. ἀπὸ τὸ σπῆ της. 5. τὸν μοναχῶνη τοῦ Ἰωργο Αισωπυρίτσα Καλι-
δῶνη καὶ τῆς Κιτίας (=Κυριακῆς) Μπουδῶκος (Χαντρίτσιος). Ὁ Ἰωργος (+ 1971)
ἔν καὶ ἐπιτύχηματος καὶ ὑποχῶντος μὲ τὴν καθιῶντα, ἵταν ὁ πὺ ἐκείνητος καὶ τῆ
λόξετος Βαθιῶνης. 7. 8. ἕτανε τοῦ στωῖο (ἢ ἀγριοφακή) εἶναι θεῖοτο, ἀπὸ θῆνα ὄ-
τηριῶδες φρακῆς. Μ' αὐτὰ πορροῖετα ἢ νεκρὴ Καλιδῶντα, ἀπὸ θῆνα ὄ-
σιανὴ καὶ παρῶνη (παρῶ). 9. Καλιδῶντα. 10. Ὁ μου. Ἰωργος ἔχε
κατῆστιμα - ἐπιτύχημα, μᾶλλον γὰ νὰ φλοῖνε, πὺ γὰ νὰ πῆσι ληρεῖ ἀπὸ τοῖς
τωῶντος ἐκεί. Νεροῖταν νὰ πῆσι ληρεῖ μὲν Μανιῶτες γαῖε ἔρανε νὰ τοῖς
φλοῖνε (λόγω συγγένειας πὺ εἶκοια θῶσαν ὄλο μετῶχ τους), αὐτοὺς μὲ Μι-
ναῖες, λόγω τῆς γνωμῆς καὶ αὐτοῖς τοῖς αὐτοῖς ἀλλοθῶντος λόγω τῆς παρῶντας
φλοῖνε (πῶμα πὺ τοῖς ἔρανε νὰ μαζῶντα σὺ μετῶχ καὶ νὰ πῆσαν μῶντες
ἐπιτύχους. Ἄν ὅμως τοῖς ἔρανε πὺ τὸ Ἰωργο, ὁ ἔρανε. Τὸν ὑποχῶντος
σιν). 10. κατῆστιμα σιν τῆς ἐπιτύχους (=μῶντος κατῆστιμα τῆς κατῆτις). Ἐν
νοεῖ ὅτι τὸ μετῶχ πὺ μὲ τὸ θῆνα τοῦ ἔκλετσε μὲ μῶντες πῶντες ἀπὸ ἐκείνη
ἀπὸ ἄνοια ὁ κλάδος τῆς οὐκογένειας του. 11. Ἄπει νὰ τὴν κατῆστιμα, γαῖε γὰ
ποτε ἵταν ἔρανε ὁ Ἰωργος εἶχαν ἐναχῶνται μὲ τὴ Ράνα καὶ θῆλα νὰ δῆξει ὅτι ὄ-
πῆρανε γὰ τὸ χαρὶ του. 12. ἀπὸ ἐκακοφραίνεται σιγῆς μῶντος τὸν ἄντρα τοῦ
τόσο αὐτοῦ. 13. πούπετα. 14. σπῆτισε νὰ ξεροδῆχίμει, πῶμα πὺ ἔρανε γνωσθὴ
τὴν παρῶντα του, σὲ ἄλλους πὺ τὸν ἔρανε, ἄκομη κι ἀν δὲν τὸν ἔρανε. 15. ὁ
μοναχῶνης τῆς Ράνας, Β. Μητσάκος. 16. δηλ. τὸ κρεικατζουράκι, ἀπ' τὸ ὄλοιο ἔρα-

Μέχρις στις 4 Αυγούστου 1981 αέ ηλικία 57 έτων. Ζοσοε άπομονωμένος στην Κοίτη, άπογορευμένος άπό την τροπή της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα. Ήρπες άγωνιστής της Έθνικης Άνστασης άνηγοντας στην γάρο της Μπαρναστατικής Άριστοπής. Ήξαιρετικά θετικό χαρακτήρα, άαμψίδιαστος και έντιμος, φυγή και σάμα ροιμαλότ* άντεξε στα κήματα διαρρύπια και την άσπρη μεταχείριση (ξύλο, έξοπία) που του έκαμην για πολλά χρόνια και στην φυλακή πόνου που τον έδωσε ή έκτέλεση του άσπρω του Πέτρο άρτος άξέστος. Ήρπες σαρδέλα στην Κοίτη ύστερα άπό πολύχρονη έξοπια και άρημονόπια στην άργοντικό πύργο του. (Ο άργωνμός του ήμης είχε καταρπεισαι. Πέθανε άρνούμενος να πεί και σε γιατρό. «Έδρω τί έχου, έασε σ' όσου το το πρέσιν».

Μαρολαγήθηκαν πολλές καλές μαρολαγιότητες (ή Πιόδωψη, ή Κωσταρό-νυψη, ή Αιρόνψη, ή Κοπεδέσια) στα έννημέρα. Το μαρολάι «παίρνει ή Μα-ριολά Μαρολά (Θανάσια Κοπεδέση) άπό την Πιόδωψη Κύρουάιννη - Ηνεματικαου (Πέτρο Μαυροθαλίνα - Μασοπέδια) και έπες:

Ή σμυρθέρα μου χρωση,
νάσαι καλά χαρμάσηη
και τά παλιόά σου να χαρείς
και όλο σου και πείσικιό
να ντό χαρείς και συ και γιό
τι έχου μεριόχο και γιό?
τι έναι ή κουριά μου
μέσ' τα Μαυροθαλίνα
και ό γιαλαμένο μας γαμπρός
και τί άσπιδού: της παριόι
να ντά χαρμάσατε μαζί.
Κ: άπό την άλλη σου μεριόά?
.....
νασαι ό Βάσο! μας καλά
μέ τη γκαλή του φαιλάτ,
κι όλο σου το παροουικό,
όι χρωσομαθέροι μου.
Ήντες και να ντό έκασεις
.....
και όσθηα τη τη γ Κοίτα μου,
τι έπαθε κακιά δουλειά
πίσου και τούτη τη βολάη
που έπριξ' ένα γ κεραινό
και άστροπέλεκι κόκκινο
μέσ' του Αμπέρη το λιόχο

* Ήταν τίν ασυρτίμων άτι το έθιο στις έξοπία κάμ. είχε την ψήλη του πού όνωσαν Κοιτίστη. Μερίου ύναστήματος, γερούμενος, μέλουργος με ράσια μαρία και σμυρτακή όψη.

1. να χαίρομα τον έντιου σου (εβγή πής παντεμένη). 2. Ή κουριά της μαρολαγιότητας (άδερφή του έντιου της Θανάση Κοπεδέση) που έχει πάρα Μαυρο-βόλο. 3. «άλλη μεριά, ή άλλη πάλια της ροκατόχου της σό μαρολάι. Ένωσε το γένος της ροηγούπια της μαρολαγιότητας, τοίς Κουραναίνους, άπου άκάρεσε για το πείσικό της, τοίς Μαυροθαλίνας. Ταυ καθώς έπρεπε το μαρολάι κήρεσε άπό την Πιόδωψη Κουραναίνου, που έχει παντερευι τον Πέτρο Μαυροθαλίνα - Μεο-ταόη στην Κοίτη. 4. (Ο Βάσος Κουραναίνου - Πνευματικός, μοναχικός άδερφός της Πιόδωψης που έχει πάρα την Πορούα Μαρολάη (άτι το σό της μαρολαγιότητας Μαυροβόλος Μεοτάη) και που 5. έχει δύο άνδρα (Τάνας - Αλας). 6. Κουρα-

και πεί σόημένο μεριόχο.
Μόνε' και μένα άσε μου
και γιό με όκαυώματα
μέσα στα Αμπέρηάιννα.
"Όροα έξέκνησα
άπό του Κοίτου τά σταν
και γιό και ό Βραδίη μου
και το μαρολάι μου παριόι"
για να ντήνε βολήσασε
και να ντήνε συντάχασε
στο γιαλαμένο μας γαμπρό"
και του Αμπέρη τον ήγιο."
"Αυτο είσαι, έ, Κοίτα μου,
ένα κορνά να τί όσθηό
πώ γειρε το κερτάι σου
κι έπασε το σπαόαν σου
και ότε έ' άφρας παριόι
νάσαι νακακωρά καιή.
Κι έχου και ύπεχόσηη,
τι όντες που άναύρηγαν"
έκει στο Κοίτου τά σταν
και έπρεσε στη θάλασα
στη Σολαίνας τά νερά

και δέν έξάνωγα στανόά,
και έχου ύποχρέωση
σε όνα τά Κοιτίάιννα,
να χάσαι και να σπαόωθω.
και άς τα θέου κι ένθωις
να ρχόσου και να κόπηγες
να όγάλω γιό τά χρέη μου
όλο σε γάέντω σε γαίρες
κι έχι σε τίετοις όα δουλειά:
"Ασους, Κωσταρόνψη,"
να γάσε δώκου συνταπή
τη μέρα τη σμυρτιή
είδιάνη στη Πριμιατική"
ό γιαλαμένο μας γαμπρός
έκει όα έπρε το γιατρό"
και του Αμπέρη τον ήγιο
όα έπρε και του γουάσε του
κι όλο του το πείσικιό.
"Έσαι ένα κι ό Κοίλη μου"
πόνα τοσημινός;" στη γή
και έπρε το κλειδί μαζί."
"Ο φίλο μας ό έλξέγος

γιαννάου. 6α. Ή γυνάικη του νεκρού. 6β. φουά, την πούλη είχε έπνέαστι ό Πέτρος. 7. άλλα. 8. έντηδες. 9. "Ο γιός της μαρολαγιότητας Βραδίης 6. Κοπεδέσης, έξάνωτος νεκρότατος μαρολαγιότης (6β. Α' τόπος στην πορολογία σελ. 50). 10. Ή μαρολαγιότη ήτι τά έξι παλιόά της, ή Θεόδοα. 11. έννοε τον νεκρό. Τίνα λέει «γαμπρός, έννοώτος ότι είναι γαμπρός στην παρτιά των Πονγυτι-νών στην άκόου ύπέρετα ό Κοπεδέσης και ό Αμαρονάκος. "Ο νεκρός Αμαρονάς είναι γαμπρός τον Αμαρονάκου. Ή γυνάικη του Κοίτη είναι Αμαρονάκου. 12. τον νεκρό έννοε. 13. όη, όταν χήστε στις 7.7.1975. 14. ό έντιος της σκα-τόθρη ένοί έργυέταν στην Σολαίνας. 15. κατηγόμας άτι την Κοίτη. 16. Μησομα Κωσταόικα (Κυάλωτη Αμαρονάκου, ός σαρδέλα), έσθήση της γυνάικης του νεκρού, ή μεγαλύτερη μαρολαγιότητα της Κοίτης όμησα τον πνευμάστικα στο κλάμα και έμοιολόγηη να νήη. 17. άδερφή της ροηγούπιας. 18. Νερα. Κούτες. 19. ό νεκρός Πέτρος Αμπέρης, άγνός άγωνιστής της διαποροτίας Κοιτίστην μετά την κατόικη του δημοκρατικού κινήματος στα 1947—48 στην Ελλάδα όπου τοποθεόταν άπό τους κατόικους έπρε. Ή άσπρη όστρεα, άκαομα και άσφινξε ήλιέ-θρας. Ένεκαόικη άγο μετά και έκτέλεση. Ήταν άδερφός του νεκρού Πάναη. Ή ροηγική μαρία του γάλασιν και ήθίου πάλιμακωή έμια άνέστηλη για πέντα σταν καό της Μάνας. 20. Κοίτης Κωσταόικαός, πείθαν άγο πών τον Αμπέρη (6α. ποση, μαρολάι). 21. φούκος, τούνας. 22. Ήταν μαρολαγιότης. 23.

και ὁ διπλοσυμπεθερος.²³
Πιές του τὶ ἐγκλημάτηρα

Μετὰ πῆρε τὸ μοιρολόι ἢ Γιωργούλαινα ἢ Λιρόνιψη (Γιώραγινα Λιράκου)

Πῆρασι: φίλοι, καὶ δι:νοί
γὰ ντόνε συνοδέψουσι.
Κι ὄλο ξεχωριστότερα
ὁ πρώτο του ὁ ξάδεφρος
ὁ νευρολόγος ὁ γι:παρῶς²⁴
κι ὁ γιό του ὁ μονογενής²⁵
σὴ γ Κοίτα ἐπλακώσασι
γιὰ γὰ ντόνε τιμήσουσι
τόν ὄμο τούε κι ἐβάλλασι.²⁷

Στὸ Γιάννη Γιαννόγγου

Ἄνθραξ τὸ μοιρολόι ἢ Γιωργούλαινα ἢ Λιρόνιψη (Γιώραγινα Λιράκου)

Ἡ μοιρολόγια εἶναι τὸ γένος Μαριόλη (ἀπὸ τὸν κλάδο τῶν Κατσιφοδιάνων), ποὺ εἶναι συνώνυμος μὲ τοὺς Κατσιφοδιάνους τῆς Κοίτης, στοὺς ὁποίους ἀνήκει ὁ ἀναφε-
ρόμενος Κούλης Κατσιφοδιάκος. Οἱ δύο αὐτὲς οἰκγένειες, Κατσιφοδιάνοι — Μαρι-
ολινοὶ καὶ Κατσιφοδιάνοι τῆς Κοίτης εἶχαν συμπεθεροῦμαι: Ὁ Λάμπρος Κατσιφοδιά-
κος Μαριόλης εἶχε πάρε Κατσιφοδιάκου ἀπ' τὴν Κοίτη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδερφός τῆς
μῆνας τῆς μοιρολόγιας (Σοφίε, τὸ γένος Κοσοδιάκου) εἶχε πάρε κόρη Κατσι-
φοδιάκου (ἀδερφή τοῦ γιου τοῦ Βασ. Κατσιφοδιάκου) γ' αὐτὸ τὸν ἄντρα διπλοσυμπε-
θερο. Βλ. μοιρολ. Κουσοδιάκου. 24. Βλ. μοιρολ. Κ. Κατσιφοδιάκου. 25. Ὁ γνω-
στός νευροψυχίατρος Λιμπέρης ποὺ ἔχει τὴν κλινικὴν «Κασιάλια». 26. Ὁ γιός
τοῦ γιου τοῦ. 27. Ἐννοεῖ μετέφεραν τὸ φέρετρο, γιατί ὅπως ποὺ κάτω λέει, λόγῳ
τῆς φοβερῆς πυρκαγιᾶς ποὺ εἶχε ἐκραγεῖ στὴν Δ. Μάνη ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα (ὅπως καὶ
σ' ἄλλὰ τὴν Ἑλλάδα εἶχαν ἐκραγεῖ ἀνάλογες) οἱ φλόγες εἶχαν ζώσει τὸ νεκροταφεῖο
καὶ κανεὶς δὲν πλησίαζε νὰ μεταπέσει τὸν νεκρὸ ποὺ τελικὰ μετέφεραν οἱ τροσαναπο-
θέτες συγγενεῖς τοῦ μὲ τὴν βοήθεια λίγων τολμωδῶν. 27. Ἐποχὴ γνωστῶν ἀνο-
μιλῶν σ' ἄλλὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1944. Μ' αὐτὴν παρομοιάζει τὶς μέρες τῶν πυρκαγιῶν.
29. Βλ. σμ. 18. 30. Νὰ βοηθήσει στὴν μεταφορά τοῦ νεκροῦ. 31. Ἀντιθέτα
στὰ νῆματα ποῦσαν οὐραὶ οὐραὶ οἱ πυρκαγιῆς, ὅλοι οἱ κάτοικοι πῆγαν ἀπὸ τὰ γύφω χωριά
νὰ τιμήσουν τὴν μνήμη τοῦ νεκροῦ.
Πι γ γ γ γ: Μαριγούλα Μαριόλη - Κουσοδέση γιὰ τὸ δεύτερο μοιρολόι καὶ ἀπ'
εἰθέρας μαγνητοφώνηση (γιὰ τὸ πρώτο).
Ἄ δ η μ ο σ τ ε υ ο.

Ἡ μοιρολόγια εἶχε κάμει πολλὰ χρόνια στὴν Ἑσθία λόγῳ ἀριστιῶν φρονι-
μάτων.

Ἐ γ κ α ο ι α κ ο υ λ α μου καφή,
πὸ σὺ χι:ράμενη² γὰ ζεῖς
καὶ τὰ παιδιὰ ζου νὰ χάρεις
κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ζου μεῖρα
νῶμαι κι ὁ κύρη ζου καλὰ
μὲ ἰουά:μιους μὲ θασιλικὰ
οἱ χρουσουσιμπεθεροὶ μου,
δὲ ζε τι λέου νομιστικῶς.
γιουτὶ δὲν ἔχρημει καὶ
τὶ στέμνεται στὸν ἀπ' (:) μὸ
τὸ πλοῦ τοῦ τὸ θωρηχτῶ³
μὲ τὰ φουγάρα τὰ ὀχτιῶ,
τόπατε, τὸ μιλιόσατε
ὄλες μὲ τὴν ἀράδα ζας,
τόπα καὶ μένα ἀφήτε μου
τὶ ἐτσῶτο δὲν τὸ γινώριζα
τὶ ἐχά:γι: ὁ Γιαννόγγου.
Ἐ Γιάννη μου Γιαννόγγου,
μὲ τὸ μεγάλο ζου ὄνομα
μεγάλη: ἢ ζημία ζου
μεγάλη: κι ἢ γι:εῖζα ζου.
Στὴ Λάγρι στὴ μ πρωτεύουσα
στὴ Μάνη, στὰ περίχωρα,
σὲ Μάνη καὶ σὲ Πειραιᾶ
ἔ Γιάννη μου Γιαννόγγου,
ἦσουνο. ἄγρης σταθερός
τίμος καὶ εὐλακρινός.
Ἐ δ λόγῳ ζου δὲν ἔπαρες
ὕπογραφή δὲν ἔβαλε.⁴
ἔ Γιάννη, νὰ μὴ ντροπχιασεῖς
καὶ ὑπογράψεις τὸ χάρτι!

1. Πιθεῖται τὸ μοιρολόι ἀπὸ ἄλλη ποὺ τὴν ἀνομιλίε ἀγκοδιουκὴ ἀδερφή. 2. Ἄντα
χάρησαι τὸν ἄντρα σου (=νὰ ζεῖς χωράμενη). 3. Ὁ νεκρός. 4. Λέν ἔβαλε
ὕπογραφή νὰ ἀποκηρῖξει τὸ ἀριστοφῶ του φρόνημα κι ἔε αἰτίεσ αἰσῶ πῆγε ἔξω.
5. Μ' ἄλλὰ αὐτὰ θέλει νὰ πεῖ ὅτι ἂν καὶ χάρησε κ' ἐπιμετῶσε τοῦ κόσμου τίς δυσκο-
λίεσ, ἔμεινε ἀμνηστὴ φθικὰ καὶ καλομεγάλωσε τὰ ὄνομα παλαιὰ τῆσ. 6. Πι κῶμη
τῆσ ποὺ σποῖδῶνε στὴ Ρουμανία.
Πι γ γ γ γ: Ἐπὶ τόκου μαγνητοφώνηση τὴν ὅμοι ποὺ ἔβαλινον τὸν νεκρὸ στὴν
Πειραιᾶ.
Ἄ δ η μ ο σ τ ε υ ο.

Ἄφήστε μου σιγά - σιγά
καὶ τότε κλάου ἀδερτικὰ
γιοτ' ἔχου ὑποχρέωση
τὶ ὄντα ὄπ' ἀνοτά:γηρα.
κι ἔχασα τὸν ἄντρα μου
κι ἦτα πενηνταῖριου χρόνου
κι ἔμεινα μεσοπέλαγα.
τ' ἔμεινα χῆρα μ' ἀρραυὰ
κι ἦτα τὰ πλέα φηλικὰ
καὶ τῶχ κ' ἀνούπνηρα.
Μὰ ὁ κωπετόνο μου καλὸς
καὶ τὸ παιδί μου τ' ἀκριβῶ
καὶ τιμονιέρηζα κι ἐγὼ
καὶ τὸ τιμόνι ἐπαχασα.
κι ἀράξου τὸ καρῶδι μου
σ' ὄλο λιμόνια κεντρικὰ
κι ὄλο μὲ καθαρὰ χάρηα
τ' ἔβραζε ἄπρρονε καπνὸ
δὲν τὸ ἔαχε λιμενικῶς⁵
ἀνάστηρα τὰ παιδιὰ μου
τ' ἀνάστηρα τὰ πάντρεψα
ἔβραλα καὶ πιστήμου.
στὴ Ρουμανίος τὰ θουὰ.
Ἐπὶ ἢ χρυσὴ μου ἢ φιλὸ⁶
τὸ γι:αλεχτὸ μου φηλικὸ.
Ἄειντε γὰ πῶεις στὸ καλὸ
ἔ Γιάννη μου καὶ Γιάννηδες
στὴ μάντρα ποὺ ἴ' ἀποθ:σεῖς
στὴ μάντρα τῆσ Ἀνάστασης
πολλὰ πετριωτικὰ θὰ ὄρεις
πρώτο καὶ δὲ κι ὄλο μπερσῶ

θάνει· ὁ Κούτσηλος μπαρσά
κι ὁ γκαλέστρο μου σόντροπος,
κὺντὸ τὸ Μενουσόγγουνο
καὶ τῆς Μενουσιανῆς ὁ γιός·
μεγάλος ἀνταρξάνος.

Στὴ Στουπούλα Μπαμπανιάγνη - Κουζήλου

Ἐπιήγη τὸ καρδιά του
καὶ δὲν ἐθόγηε στὴ στείριά·
κι ἐπῆρε τὸ χλαϊδί κοντά
στὴ τζέτη καὶ στὴ ζουγκιριά.

Ἡ Πιόργος Κούτσηλος στὴ 21 - 1 - 79 εἶπε στὸν Πιερράκι, στὰ «σακάντρα»
τῆς γυναικίας του Στραπούλας, αὐτὸ τὸ μοιρολόι ποὺ εἶναι τὸ δεύτερο στὸ ἔθιμο
μνημόσυνο. Ἡ Στραπούλα πῆλανε ἐνωθὴ τὴν Χειρουργόσαν γιὰ καρδιανή πά-
θηση:

Μὴ μὲ παραξήγηστε
τέλειωσαν τὰ ψέγηματα
ἐναι ἡ ἀλήθεια· καθάρῃ
τὴ ἡ Βούλα ἐδινάστρηκε
κι ὅτι· ὅτι γ' ἐκαραγμειόγηε.

Πιά νὰ κοιτάξου καὶ νὰ ἴδωθ
καὶ τόπρα τι θε νὰ δεχτοῦ
ὄλο τὸ δισκο τὰ γλῶσσά
πῶναι φορεμένα σουλιμιά·
Ἡ Βούλα, καλῆτέρα ζου.

Ἡ Βούλα, γιὰ δὲ ποὺ μιλάς.
Αυτῆσου τὰ παθιά μας
ἐμένα μὴ μὲ σκέβου
μὴ λογαριάζεις τίποτε
νὰ πείθῃ τί δὲ μὲ γνώρισε
δὲν ἐπεράσθημε ζωή

Χορεύαμε εἰκοσιεννιά
κι ἐφαίνουσα, μωροβούλα,
καὶ τόπρα ποὺ τὰ παρτάς,
μωρὴ χρωστὴ νοικουστῃ
καὶ καθάρῃ κοδέσπουν;
Τι ἐπαίνουσα, μωροβούλα,
στὴ Μάγη καὶ στὴ μ' Ἰλιραϊά
ὁ ζουσουζα τὸ ψυχινό
νῆστε στὸ στήρι μὲς προυπόλς
κι ἀπὸ ἐξέθως ὁ Θεός

καὶ ἐπανεψυτὴ ὁ Νικολῆς
νὰ χερσεθεῖς καὶ γὼ καὶ σὺ;
ἐιδιάης νὰ μαχαριποθεῖς;
καὶ νὰ ζε κἀμουμε ἀφελ
ὁι πρόστουχοι καὶ οἱ λυχοῖ
ὄπου ζε ἔσπελάσαναι

καὶ ζουκουόζα τ' ψυχικό
τ' ἐναι μαχαίρι δίσκοπο,
Ἄκουτε μου, ὁρὲ Χριτιστιανοί,
δὲν τῆνε θέου τρίτοια ζωή
τι ἔχωνε τὸν ὕπνο της

κι ἐπαιρνε τὴ γ' καρέκλα της
κι· ἔθῳαυε στὴν ταράτσα μας
ἐμένα νὰ μὴ μὲ ἔπυνά
καὶ ἐσηχώνουτα κρουτά.

Ἦγῃς εἶπα, τῆς ἐτόνωσα:
— Μὴν τὸ χαλάς τὸ στήρι μας
καὶ μὴν τὸ κἀνεις χαλιναῖά
καὶ θά ντ' ἀφήξου ἴσασμε πά.

Κάνου τὰ χέπρια μου στουρὸ
ζῶας ἐξῆστοῦ εὐχαριστοῦ
καὶ κἀμειτε χλίνα καλὰ
ὄλος ὁ κόμπως κι ὁ νρουναῖς.

Κι ἄ (ν) δὲν ἐρθεῖς κι ἄ (ν) δὲ φωνεῖς
οἱ μέρες εἶνε μόνο οἱ τρεῖς;
σαρῶντα μέρες καὶ νυχτεῖς.

1. ἐπισκευάσαναι. 2. Νῆα κἀμει τὴν ἐγκύβηση ποὺ ἦταν θισκολό νῆα ἀπὲι σῶα
ἀπ' ἀπὴν. 3. Στ' τοῖς μέρες ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἔγινε τὸ μνημόσυνο (23 Γενάρη)

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἡ Βούλα δὲν ἔσκαρξασαι:
δὲ ἔκαραξήγησε φατ.

Ἐκείνη ἀποσπῆμε ἀπ' τὴν ἡμέρα ποὺ πέθανε ἡ γυνίκα. Ὁ λαὸς ποτεῖται ἵνα τὴς
πῶτες σακάντρα μέρες ὁ νεκρός ἔχει κἀτοια ἐκείνα νὰ ἐναγνώσται στὴ ζωή. Γιὸ μνη-
μόσυνο τῆς Στραπούλας ἔγινε Κορυμνή, τοῖς μέρες νομίζουσα ἀπ' τὴν ἡμέρα ποὺ ἔσκαρ-
ξήθησαν τὴν 40 μέρες ἀπ' τὸ θάνατό της. 4. Ἦταν νωκάντρος. 5. Ἦλε χίμοι

ἀλήθεια λέου και μιλού;
Γενάρη, πού νά γκαρμιατείς⁶
μού φερές ποταμοσυρνή⁵.

⁵ Έ κορονίτσα μου χρυσή
γιά σου και καλημέρα ζου.

Τό εύχαριστήριο

‘Ο Βασιλῆς Λεουτσάκος είναι Δ) νῆς στό Κρατικό Νοσοκομείο. Είναι ἀπ’ τόν Ἀργιλιά. Τό 1980 χειρουργήσε και έσωσε ἀπ’ τόν θάνατο τήν Εὐγενία Τσιγκακού (τό γ. Μανιατάκου) ἡ οποία γιά εύχαριστήριο του έφτιαξε αὐτό τό τραγουδι-μοιρολόι. ‘Ο Β. Λεουτσάκος είναι ἀπό λαϊκή φτωχή οἰκογένεια γι’ αὐτό συμμερίζεται τόν πόνο κάθε δυστυχισμένου:

Στέντα: μέσ’ τό Κρατικό
σάν τόν ἀφέντη τό Χριστό
δ Λεουτσάκος δ γιοτρόφ
πού έχειρίζε: τί πλιγγές
και θρασαυέ: τί ψυχές.
Οἱ νοσοκόμες και: οἱ γαστροί!
γύρο του σάν Ἀπόστολοι.
Πού εύρέθη τέττοιό δά μυαλό
και τέττοιό χέρι: σταθερό
και τέττοια εὐγενικά ψυχή;
‘Έν’ ἀνωτέρα δύναμη!
Εὐλόγηστε δλο: οἱ ἀστενεῖς
νάσαι καλά χιλιδύρονα
μ’ δλ γ τήν οἰκογένεια
και νῆγε: τοῦ Θεοῦ εὐνή
και τοῦ Λαοῦ τή δύναμη.

Στό Σταῦρο Πετρόλια Α’

Πέθνε τώρα τελευταία 84 χρονῶ. Ἦταν λετικός και τίμιος ἄνθρωπος. Τό μοιρολόι εἶνε ἡ ἀνήλική του Κυριακούλα Καλιακιάκου Κάσση (της ἀδερφῆς του κόρη, μητέρα μου) κατά τήν κηδεία του στή Μάνη (19 ‘Οκτ. 1980):

Ἐξέγνοισες, μπάρπουλη μου,
γιατί έτιγνες¹ πολύ.
‘Έλα κοντά μου, Ἰνῆς μου
σέ σένα έλαχε τό σκαρφή²
για νά νάνε παρακαθελίς
τόρα στή τελευταία του
τί ξεγρες περισσότερο

έσ μί τό μ πατέρα ζου
πού παραγάδιδα έσθίγατε
και έπινητ³ ἄρμωρ νερό
και ἦθε: ζου θραίνει μερόκο
και ἦρες στή τελευταία του
και τον έπαρακαθόρηες.
‘Άε εἶστε δλο: ζας καλά

τό για της ἡ μοιρολόιστα τῶ Γενάρη γι’ αὐτή καταμέτα αὐταίε τῶ μήνα (εὐά γκαρ-
μιατί⁴) προσποποιόντας τον. δ. με τήν έννοια τῆς καταστροφῆς, κυκλώνα (δηλ.
τόση βροχή και καταγῆδα) ώστε νά δημιουργηθοῦν κελίμαροι καταστροφικαί).

Π η γ η : ‘Ελά τόσον μαγνητοφώνησε.
‘Α δ η μ ο σ ί ε υ τ ο .

Π η γ η : ‘Η ἴδια ἡ μοιρολόιστα Εὐγενία Μανιατάκου (Τσιγκακού).
‘Α δ η μ ο σ ί ε υ τ ο .

1. ἰσώφρες. Εἶχε ἀφοσιώσει τούς τελευταίους μήνες πρίν τό θάνατο. 2. λα-

και σὺ και ἡ φαιμέλια ζου
και τ’ ἔλλα τά καθούνια³ ζου
πῶ ἴαχε νά μῆν εἶνε πῶ:
‘Ο Νῆς μου και: δ Μῆτσος μου
πού ἦταν δ στερνῶ ζου γιός

και έπέρασες πολύ καμῶ⁴
τί τό πούσσα: γολή
τόσα χρονάκια φούσκα⁵
και ἡ Μάρια ἡ στερνῆ
και ἔλα τούς φαιμελιώδς.

Στό Σταῦρο Πετρόλια Β’

‘Ο ἴδιος τοῦ προηγουμένου μοιρολογιοῦ.
Σ:α σαραντέμερα πῆγε μῆνη με τόν ἄντρα της Δ. Κάσση - Τσαπελάκο ἡ ἴδια μοιρολόιστρα (δλ. προηγ.) 28 - 12 - 80. ‘Ο Πάλλωρος (8 κάτοικοι) κατά τῶν χειμῶνα) ἦταν ἔρμος. Ἔτσι στόν τάφο ἡ μοιρολόιστρα ἦταν μόνη με τόν ἄντρα της. Τά παιδιὰ τοῦ νεκροῦ κατοικοῦν στήν Ἀθήνα:

‘Ε μπάρπα, δέ σηκῶνεσαι,
δέν ξεγεςαι στό σπίτι ζου;
νῆ εκύηρες και ἦρθες
και γῆρες τή μ πόρτα σφραζιστή;
Τί ἔλα τούς έφώγασι
δλα τά ξεδεραφάκια μου
και σὺ μ Παρῶτα εἰδιάησα
πῶσαι τί φαιμέλια τους.

Τῆν ἠρέμες τή μάνα μου
πού ἦταν ἡ πρώτη ζου καφή;
και ἡ ποιότη κόρη της ἔγῶ
πού δώγατα πολύ θυξ;
Ἰγῶ εἶπακα νά μῆν ἔρθῶ,
έ μπάρπα, γιατί δέ μποροῦ.²
Ἄπέε: τό σκέφτηκα καλά
τί εἶσ’σαι νέτα μωραχός.
Ἦπα και τ’ ἀποφάσισα

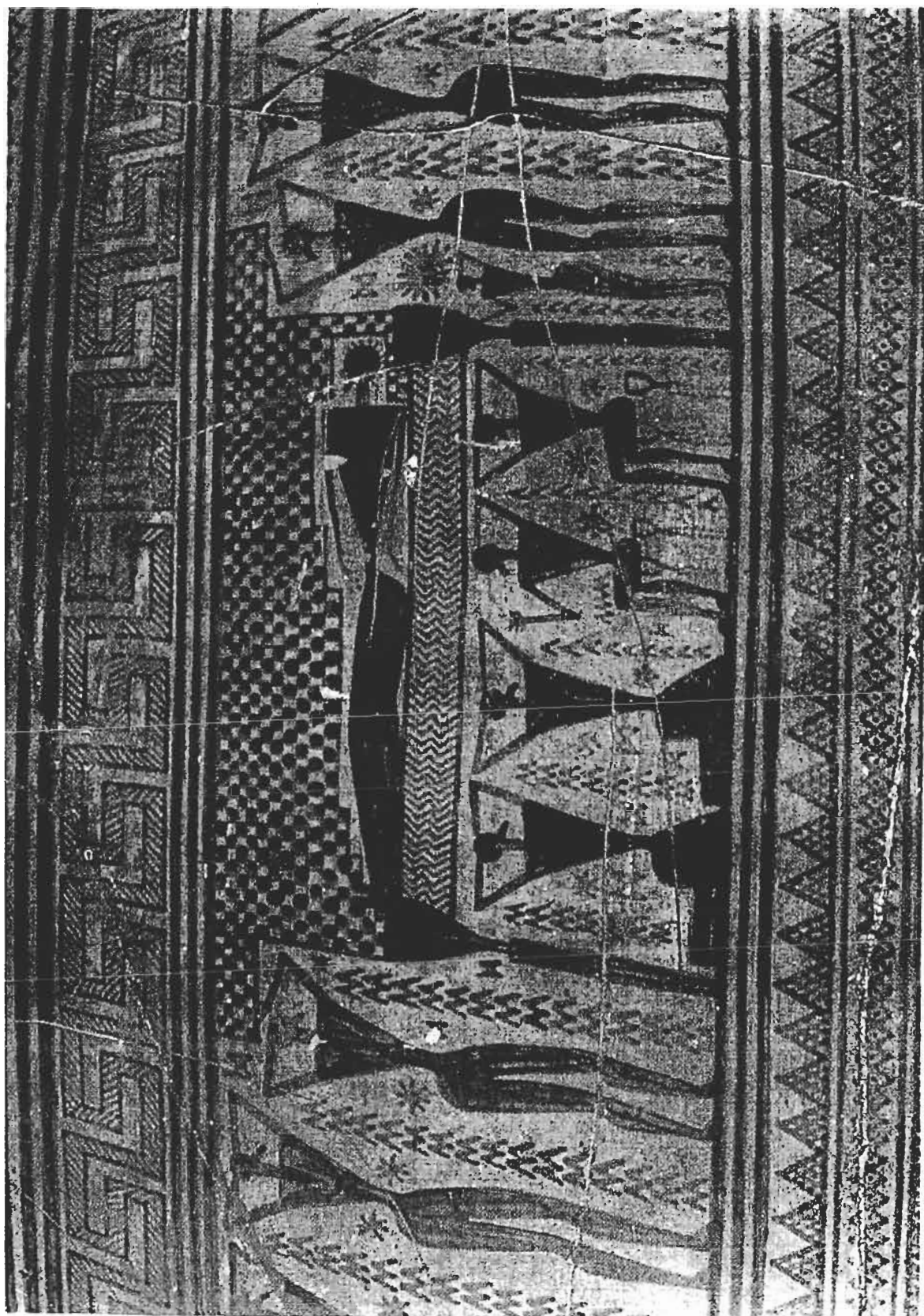
και ἔγῶ και: ὁ νεοκρότη μου
λιθάν: νά ζ’ ἀνάψαι.
‘Ἐ μπάρπα, πές μου πῶς περιῆς
με κρύστα και με νερά
και με τί πέρες ἄγαλιὰ
πού μολημένως ἦσαν
και σὺ και: ἡ μοιρολοία μου
κάθισαι σὺς μαγαλά: ζας
τά δύο καληγάπητα.⁴
τό ἀγαπημένο ἀντρόγερο
με τό κεφάλ: ζας ψήλ⁵
και σέ καλό και σέ καλό
και στόν ἀνάποδο γ κάρ.
Κ: έσθῆλητα πέρφρητα
τά δύο καληγάπητα.
σά μ πάλ:σ:ίφρα στή φοιλά.⁶

3. ἀδέρμα. 4. ‘Ο γιός τοῦ Σταῦρος, ὁ Λημ. Πιτράδης, Εὐμφ. Ἐμοῦ ἰού
κετά χρόνια σάν ἀσπέρως.
Π η γ η : ‘Η ἴδια ἡ μοιρολόιστα (μητέρα μου).
‘Α δ η μ ο σ ί ε υ τ ο .

1. ἰσώφρη. 2. ἰσούσει ἀπό τά πόδια της. 3. ἰσώφρες, σῆφρες. 4. Πιτρά-
γματος ὁ Σ. Πετρόλιος με τήν γυναίκα του (τό γ. Τσιχαλιῆ) ἀπ’ τῆ Ἀθήνα) ἦταν
ἰσώφρημα ἀντρόγερο. Μέχρι τέλους τῆς σῆφρας έπρε τους τῆ γυναίκα (στ) δέν
ἔρχανίστηκαν πού.
Π η γ η : ‘Η ἴδια ἡ μοιρολόιστα Κ. Καλιακιάκου - Κάσση.
‘Α δ η μ ο σ ί ε υ τ ο .

Καυκαϊκὸς Γυῖγγος, «Βλέπω τὰ δάκρυά σου», 1989

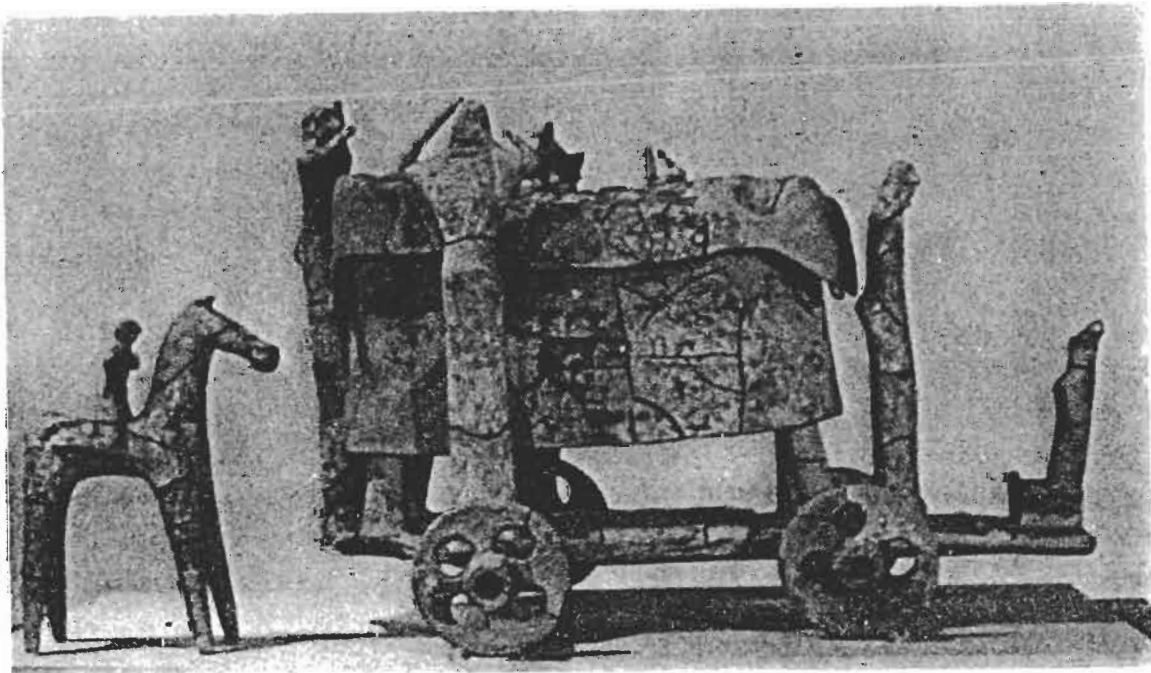

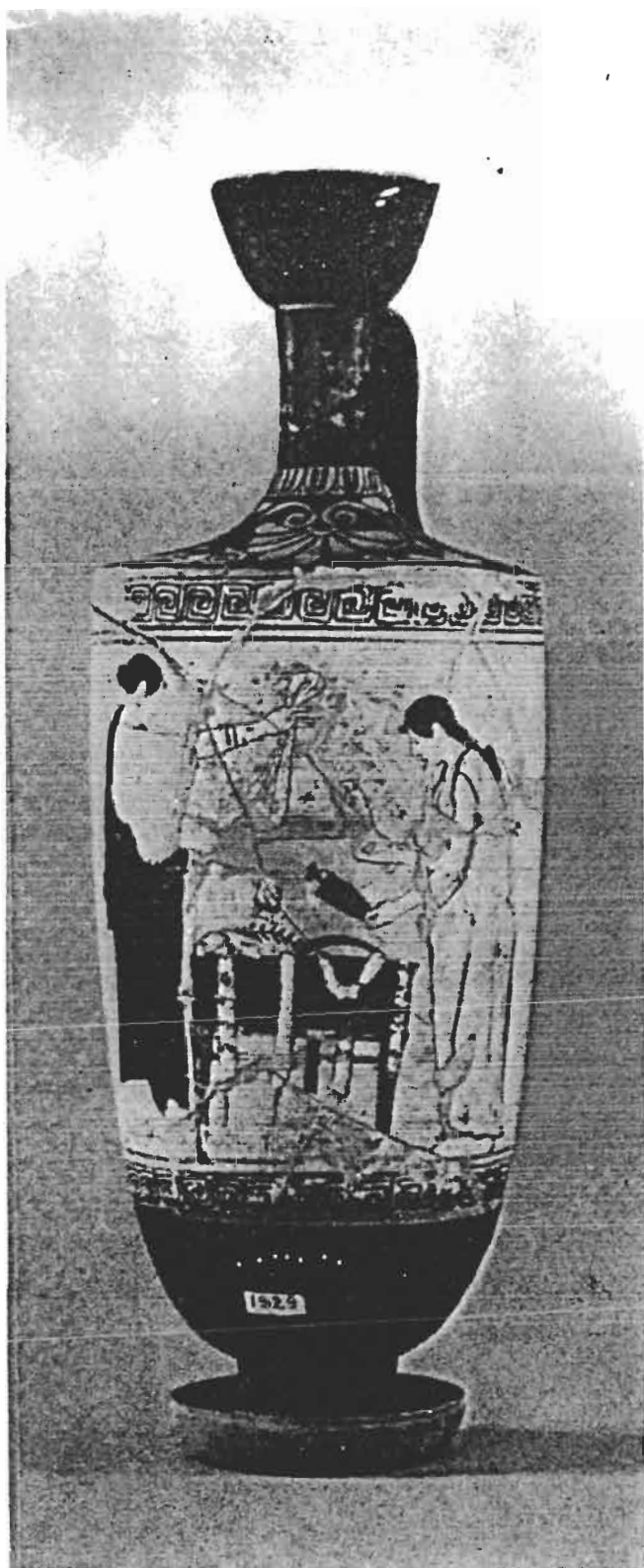
Κανακάρης Γιώργος, «Βλέπω τα Σέρπια σου», 1989

15 Αθηναϊκά νεκρικά αγγεία: μελανόμορφη λεκανίδα με πήλινες θρηνωδούς, που κάθονται στις λαβές.

16 Πήλινη μικρογραφία εκφοράς (τα άλογα λείπουν) με συνοδό ιπέα, από τη Βάρη Αττικής. Όρθιες θρηνωδοί βρίσκονται πάνω στην άμαξα, δίπλα στο φέρετρο, ενώ ένα παιδί έχει συρθεί έρποντας πάνω στο σάβανο, κάτω από το οποίο βρίσκεται ο νεκρός.

26, 27 Δύο Αθηναϊκές λευκές λήκυθοι: η μία στα αριστερά φέρει παράσταση γυναικών που παίρνουν ταινίες και ληκύθους από κιβώτιο· στην άλλη απεικονίζεται στήλη με ταινία δεμένη γύρω της, ενώ δεξιά και αριστερά του επικράνου απεικονίζονται λήκυθοι. Στη στήλη προσέρχονται γυναίκες, η μία θρηνώντας και κρατώντας ταινία, η άλλη φέρνοντας κουτί με ταινίες και φρούτα. Οι κύκλοι στη βάση της στήλης είναι ανεξήγητοι.

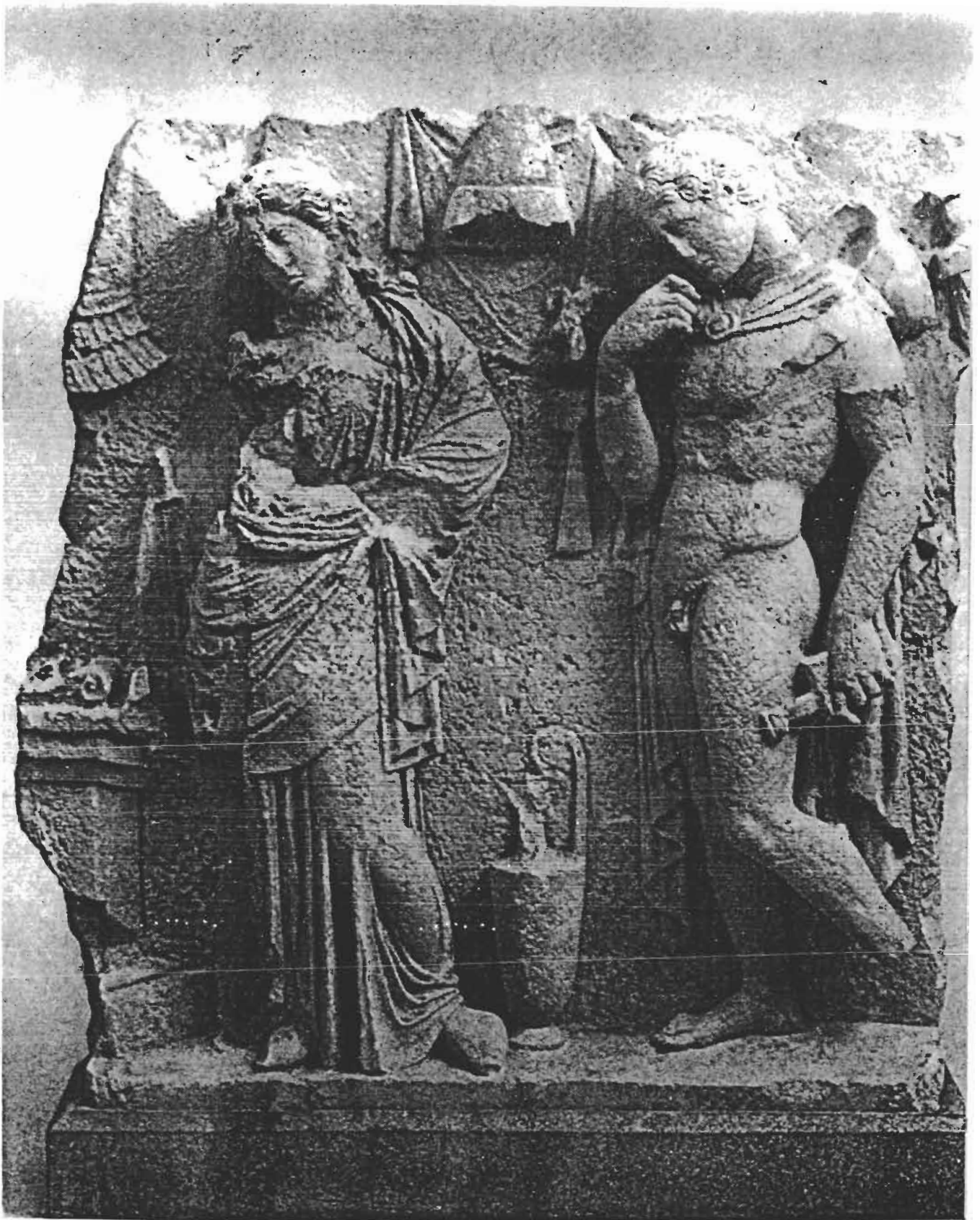
Kurtz Donna, Boardman John, «Εθίμα εαφίς» στον αρχαίο ελληνικό κόσμο >> 1994, σελ: 108.

43-44 Πήλινα ειδώλια
θρηνηωδών: δείγμα του
6ου αι. από τη Θήρα
(αριστερά) και του 5ου
αι. με καθιστή γυναικεία
μορφή δίπλα σε στήλη
με υδρία, από την
Βοιωτία (κάτω).

Kurtz Donna, Boardman John,
«Εθιμα καθης εου αρχαιο εθνικε
κόσμο», 1994, σελ: 150.

83 Λίθινο ανάγλυφο από μνημειακό τάφο στον Τάραντα, που απεικονίζει πολεμιστή που θρηνεί και γυναικεία μορφή, που κάνει προσφορές σε βωμό. Στον τοίχο πίσω από τις μορφές κρέμεται οπλισμός.

Kurtz Donna, Boardman John, «Έθιμα ταφής στον αρχαίο ελληνικό κόσμο», 1994, σελ: 269.

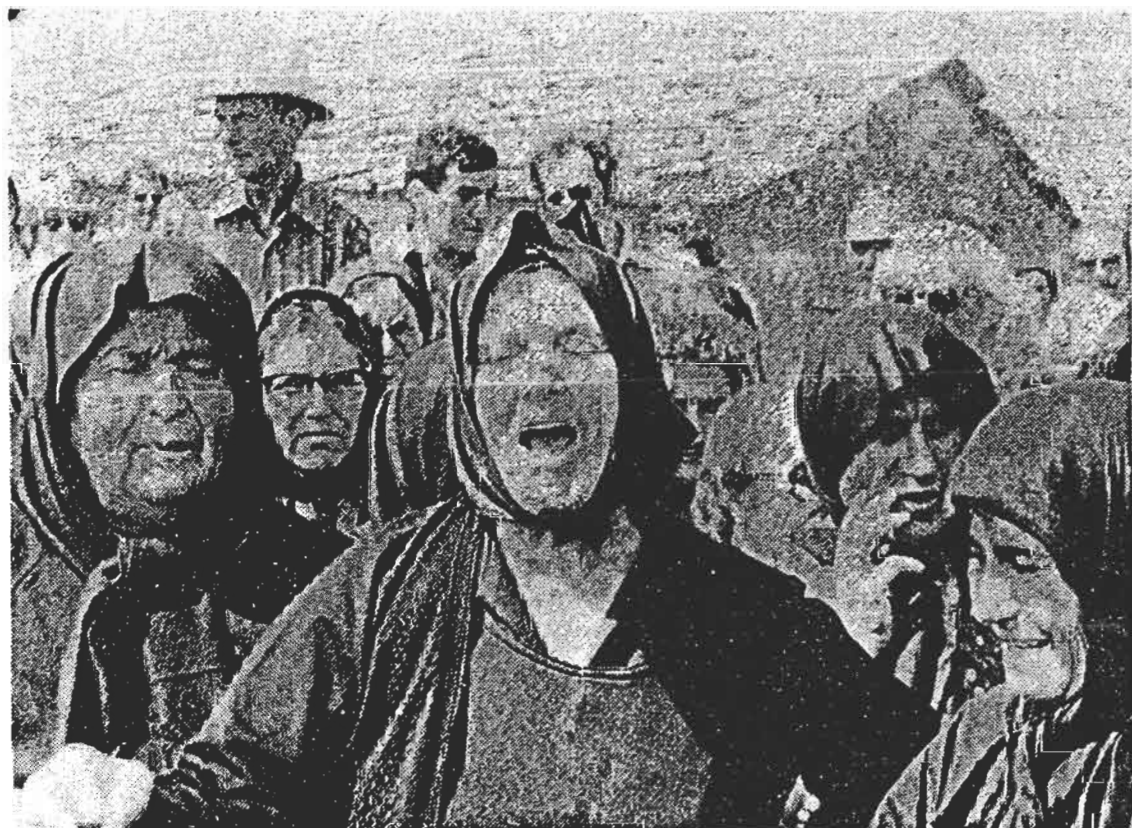
Κωνσταντίνος Γιωργος, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ: 117.

Καταράκης Γιώργος, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ: 104.

Κωνσταντίνος Γιώργος, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ: 105.

Καυαράκης Γιώργος, «Βλέπω τα δάκρυά σου», 1989, σελ: 106

4α. Γυναίκες στο νεκροταφείο θρηνούν στά σαράντα ενός νεαρού άντρα που τον χτύπησε κεραυνός. "Όλο τὸ χωριὸ ἔλαβε μέρος στὸ μνημόσυνο, ἀλλὰ μόνο οἱ γυναῖκες πῆγαν στὸ νεκροταφείο γιὰ τὸ θρῆνο, πὸν διάρκεσε περισσότερο ἀπὸ μία ὥρα.

4β. Παρόμοια περίπτωση με τὴν εἰκόνα 4α. Μία γυναίκα μοιράζει κρασί, ψάρι, κρέας καὶ γλυκίσματα στὶς μοιρολογητρες πὸν μόλις ἔχουν τελειώσει τὸ μοιρολόγι.

Αλεξίου Margaret, «Ο Τελεουργικός Εθῆνος στὴν ἐλληνικὴ παράδοση»,
2002, σελ: 112.

3α. Ήλικιωμένες γυναίκες στὸν τάφο θρηνοῦν ἀντιφωνικὰ γιὰ ἓνα παιδί, πιθανὸν σὲ μνημόσυνο μετὰ τὴν κηδεία, ἀφοῦ ὁ σταυρὸς εἶναι ἤδη στημένος. Πάνω στὸν τάφο εἶναι ἀκουμπισμένα φρούτα καὶ φαγητό, πὸν τὰ μοιράζονται οἱ γυναῖκες ὅταν τελειώνει ὁ θρῆνος.

3β. Μετὰ τὴν κηδεία τρεῖς γυναῖκες θρηνοῦν στὸν τάφο, πὸν εἶναι σκεπασμένος με φρέσκα λουλούδια. Στὸ πάνω μέρος τοῦ τάφου κάθεται ἡ χήρα καὶ δύο γυναῖκες συγγενεῖς στὰ ἀριστερά.

Α.λεξίου Margaret, «Ὁ Τελεταυρητικὸς Ὀρθῆνος ἐπὶν Ἑλληνικὴ παράδοση»,
2002, σελ: 111